

# Коханець леді Чатерлей

Девід Герберт Річард Лоуренс

## РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Наш вік по суті своїй трагічний, а тому трагічним ми його не сприймаємо. Катаклізм уже відбувся, й посеред руїн ми починаємо знову будувати сякі-такі оселі, знову плекати сякі-такі надії. Важкувата це праця — в майбутнє немає гладкої дороги, та ми йдемо в обхід чи продираємося через перешкоди. Треба жити, хоч скільки б упало небес.

Приблизно така була позиція Констанс Чатерлей. Війна розтрощила дах над її головою. І вона зрозуміла: вік живи, вік учися.

Вона вийшла за Кліфорда Чатерлея 1917 року, коли він на місяць прибув додому у відпустку. Це був їхній медовий місяць. Потім він повернувся до Фландрії, а через півроку його доставили назад в Англію мало не по шматках. Констанс, його дружині, було тоді двадцять три роки, а йому — двадцять дев'ять. Він несамовито тримався за життя. Тому не помер, а шматки, здається, знову зрослися до купи. Два роки він залишався на руках лікарів. Потім проголосили, що він здоровий і може знову повертатися до життя, однак нижня частина його тіла від самого поперека залишилася назавжди паралізованою.

Це було в 1920-му. Вони, Кліфорд і Констанс, повернулися до його дому, до сімейного гнізда Регбі-хол. Його батько помер, і тепер Кліфорд став баронетом, сером Кліфордом Чатерлеєм, а Констанс — леді Чатерлей. Їм довелося започатковувати господарство й подружнє життя у досить самотньому домі Чатерлеїв при досить незначних прибутках. Кліфорд мав сестру, та вона виїхала. Інших близьких родичів не було. Старший брат загинув на війні. Довічним інвалідом, знаючи, що ніколи не матиме дітей, Кліфорд повернувся до свого дому у задимлені центральні графства, щоб, поки можливо, залишалося живим ім'я Чатерлеїв.

Він не почувався пригніченим. Пересувався в кріслі на колесах, також у нього було крісло з невеликим моторчиком, яке дозволяло повільно об'їжджати сад, бувати і в гарному сумовитому парку, яким він у душі пишався, хоча вдавав, ніби не вважає його вартим уваги.

Він багато вистраждав, та здатність страждати якоюсь мірою покинула його. Він залишився на диво жвавим, бадьорим, можна сказати, навіть веселим, з рум'яним здоровим обличчям і блідо-голубими, зухвалими, розумними очима. Плечі мав широкі й міцні, руки — дуже міцні. Вдягався вишукано, носив розкішні краватки з Бонд-стріт. Однак у погляді відчувалася осторога, легка байдужість каліки.

Він замалим не втратив життя, і те, що зосталось, отримало для нього надзвичайну цінність. Радісний блиск очей виказував, як він пишається, що залишився живим після

такого потрясіння. Та його рани виявились настільки важкими, що в глибині його щось загинуло, частина почуттів зникла. Залишилася якась мертва порожнеча.

Його дружина Констанс на вигляд була рум'яною сільською дівчиною з м'яким каштановим волоссям, сильним тілом і повільними рухами, сповненими надзвичайної енергії, її великі здивовані очі й ніжний лагідний голос, здавалося, говорили: вона тільки що приїхала з свого рідного села. Та все було зовсім не так. Її батько, старий сер Малколм Рейд, був у минулому добре відомим живописцем, членом Академії мистецтв, її мати належала до освічених фабіанців у часи розквіту прерафаелітів. В оточенні художників та висококультурних соціалістів Констанс та її сестра Гілда отримували виховання, яке можна назвати естетично традиційним. Їх возили в Париж, Флоренцію й Рим дихати повітрям мистецтва, а також у протилежному напрямку — в Гаагу й Берлін на великі соціалістичні конвенти, де промовці виступали усіма європейськими мовами, нікого цим не дивуючи.

Отож із раннього віку обидві дівчини зовсім не боялися ні мистецтва, ні ідеальної політики. Це складало їхню природну атмосферу. Вони були космополітками й провінціалками, поділяючи ту космополітичну провінційність мистецтва, яка йде в парі з чистими соціальними ідеалами.

У віці п'ятнадцяти років їх відправили до Дрездена, окрім усього іншого, вчитися музики. І там вони насолоджувалися життям. Вони вільно жили в студентській сім'ї, сперечалися з чоловіками на філософські, соціологічні й художні теми, вони були такі ж розумні, як і чоловіки, тільки кращі, адже були жінками. У супроводі міцних юнаків з гітарами — дрень-дрень — вони ходили до лісу. Вони співали, мов ті wandervogel<sup>[1]</sup>, і були вільні. Вільні! Велике слово. У відкритому світі, у ранковому лісі, з хтивими й горластими юнаками, вільні робити що завгодно і понад усе — говорити що завгодно. Саме розмова мала першочергове значення: пристрасний обмін словами. Любов грала роль незначного акомпанементу.

Обоє, Гілда й Констанс, спробували, що таке любовний зв'язок, ще до того, як їм виповнилося по вісімнадцять років. Юнаки, з якими вони вели такі пристрасні бесіди, які рвійно співали і з такою розкутістю отаборювалися під деревами, звичайно хотіли любовного зв'язку. Дівчата трохи вагалися, однак у ті часи про це так багато говорилося, це здавалося таким важливим. А чоловіки були такі смиренні і жадаючі. Чому ж дівчині не вчинити по-королівському і не принести себе в дар?

Отож, вони принесли себе в дар, кожна тому юнакові, з яким велися найбільш хитромудрі й потаємні суперечки. Суперечки, дискусії були справжнім ділом, а любові, плотський зв'язок здавалися примітивним атавізмом, засобом зняти напруження. Після того кожна з них почувалася менше закоханою в свого хлопця і майже його ненавиділа, немовби той посягнув на її особистість чи внутрішню свободу. Звичайно ж, для дівчини вся гідність і сенс життя полягали в досягненні абсолютної, довершеної, чистої й шляхетної свободи. Чого ще може прагнути дівчина в своєму житті? Позбутися старих, бридких зв'язків і залежності.

І хоч можна було сентименталізувати ці справи сексу, вони залишалися найбільш

застарілими, бридкими зв'язками й залежностями. Поети, які їх славили, здебільшого були чоловіки. Жінки завжди знали, що було щось краще, щось вище. А тепер вони знали це ясніше, ніж будь-коли. Чудова чиста свобода жінки явно була чимсь прекраснішим за будь-яку фізичну любов. Єдина біда полягала в тому, що чоловіки в цьому питанні були недорозвиненіші від жінок. Вони вимагали сексу, як собаки.

І жінці доводилося віддаватися. Чоловік — це немов голодне дитя. Жінці доводилося віддавати йому те, чого він хоче, інакше він, як дитя, міг коверзувати чи кудись дременути, зіпсувавши чудові стосунки. Проте жінка могла віддаватися чоловікові, не віддаючи при тім своє внутрішнє вільне єство. Саме цю обставину не достатньо враховували поети й охочі побалакати про секс. Жінка могла брати чоловіка, не віддаючи себе по-справжньому. Без сумніву, вона могла брати його, не віддаючи себе в його владу. Вона навіть могла скористатися сексуальним зв'язком, щоб тримати його під своєю владою. Їй треба було тільки стримувати себе під час статевого акту, дати чоловіку закінчити, випрацювати себе, самій не доходячи до вершини утіхи, а потім можна було продовжувати й насолодитися своїм оргазмом і своєю вершиною, в той час як чоловік залишався просто зняряддям.

Обидві сестри здобули любовний досвід ще до того, як почалася війна і довелося поспішити додому. По-справжньому вони закохувалися в молодого чоловіка тільки тоді, коли ставали дуже близькими словесно, тобто коли глибоко зацікавлювалися, розмовляючи одне з одним. Дивовижний, глибокий, неймовірний трепет полягав у тому, щоб пристрасно розмовляти із справді розумним молодим чоловіком, починаючи заново цю розмову день за днем протягом місяців до тієї години... Цього вони ніколи не могли збагнути, доки це траплялося! Райська обіцянка — ти матимеш чоловіка, з яким можна поговорити! — ніколи не вимовлялася. Вона виконувалася ще до того, доки можна було збагнути, що то за обіцянка.

І якщо після збудливої близькості цих живих і просвітлюючих душу дискусій секс виявлявся більш-менш неминучим, значить, так тому й бути. Він відзначав кінець глави. Це так само по-своєму бентежило: дивний вібруючий трепет всередині тіла, фінальний спазм самоствердження, хвилюючий, немов останнє слово, і дуже схожий на рядок зірочок, якими відмічають кінець абзацу чи паузу в музичній темі.

Коли в 1913 році дівчата приїхали додому на літні канікули — Гілді тоді виповнилося двадцять, а Коні — вісімнадцять років, — їхній батько зразу помітив, що вони мають любовний досвід.

Як кажуть: "L'amour avait passé par là"<sup>[2]</sup>. Та він сам був досвідченою людиною і дав життю йти своїм шляхом. Що ж до матері, нервово хворої в останні місяці життя, вона хотіла тільки одного — щоб її дівчатка були "вільними" й "реалізували себе". Сама вона так і не змогла стати собою — їй це було заборонено. Бог його знає, чому, адже вона мала власні прибутки і власний ритм життя. Вона звинувачувала свого чоловіка. Та насправді це було якесь давнє враження, якого вона не змогла позбутися, ніби на її розум чи душу хтось тисне. До сера Малколма, який дозволив своїй знервованій дружині правити домом на власний розсуд, а сам жив своїм життям, воно не мало

жодного відношення.

Отже, дівчата були "вільними" й повернулися до Дрездена, до своєї музики, університету і своїх хлопців. Кожна любила свого хлопця, і відповідні хлопці в свою чергу любили їх з усією пристрасністю розумового захоплення. Усі ті чудові речі, що їх хлопці думали, висловлювали й писали, вони думали, висловлювали й писали для своїх молодих подруг. Хлопець Коні займався музикою. Гілдин — технічними науками. Але жили вони заради своїх дівчат. Тобто у своїх думках і розумових захопленнях. У дечому іншому їм трохи відмовляли, та вони про це не знали.

Їм також, очевидно, відкрилося, що вони пізнали любов, тобто фізичний досвід. Дивно, як легко, але безпомилково він змінює тіло жінки й чоловіка — жінка розцвітає, округлюється, згладжується юнацька незграбність тіла, а вираз обличчя стає схвильованим або переможним, чоловік — спокійнішає, занурюється в себе, самі обриси його плечей і сідниць менш напористі, стриманіші.

Що ж до справжнього тілесного сексуального збудження, сестри мало не скорилися дивній чоловічій силі. Та швидко оговталися, вирішили вважати сексуальне збудження просто ще одним відчуттям і залишилися вільними. Водночас чоловіки, вдячні жінкам за свій сексуальний досвід, віддали їм свої душі. По тому вони виглядали так, ніби втратили шилінг, а знайшли шестипенсову монету. Хлопець Коні трохи надувався, хлопець Гілди — глузував. Але такі чоловіки! Невдячні й завжди невдоволені. Якщо з ними не спиш, вони тебе за це ненавидять, якщо спиш — тоді ненавидять за щось інше. Або зовсім безпричинно, просто як неслухняні діти, невдоволені тим, що одержують, хоч би що їм давала жінка.

Однак почалася війна, Гілда й Коні знову кинулися додому, хоч і були там у травні на матиному похороні. До Різдва 1914 року обидва їхні німецькі хлопці загинули, дівчата їх оплакали, адже кохали своїх молодиків пристрасно, та в глибині вже про них забули. Більше вони не існували.

Обидві сестри жили в батьковому, точніше в матиному Кенсінгтонському домі, і водилися з товариством молодих людей з Кембриджа, які виступали за "свободу", за фланелеві штани і фланелеві сорочки, розстібнуті коло шиї, за доброзвичайну емоційну анархію, за голос, схожий на шепіт чи бурмотіння, і за суперчуттєву манеру поведінки. Однак Гілда несподівано вийшла заміж за чоловіка, на десять років старшого за неї, поважного члена цього кембриджського товариства, людину з солідною сумою грошей і зручною сімейною роботою в уряді, крім того, автора філософських есе. Вона поселилася з ним у невеличкому будинку у Вестмінстері і ввійшла в добре товариство людей з уряду, не вищого товариства, а таких, які вже стали чи мають стати істинною розумовою силою нації. Це люди, які знають, про що говорять, чи говорять так, ніби знають це.

Коні виконувала якусь роботу, пов'язану з війною, і спілкувалася з безкомпромісними кембриджськими діячами у фланелевих штанах, які відтак легко все висміювали, її "другом" став Кліфорд Чатерлей, юнак двадцяти двох років, який поспішив додому з Бона, де вивчав технологію вуглевидобування. До того він провів два

роки в Кембриджі. Тепер він став першим лейтенантом престижного полку, отже, вдягнувши військову форму, міг висміювати все на світі ще елегантніше.

Кліфорд Чатерлей належав до вищого за Коні класу. Коні походила з заможної інтелігенції, він був аристократією. Не найвищого ґатунку, але все ж аристократією. Його батько мав титул баронета, а мати доводилася дочкою віконтові.

Та Кліфорд, хоч і вихованіший та більш "світський" за Коні, був по-своєму значно провінційнішим і боязкішим. Він почувався у своїй тарілці серед вузького кола "великого світу", тобто серед земельної аристократії, проте соромився й нервувався в тому іншому великому світі, що складався з полчищ людей середнього й нижчого класу та іноземців. Якщо по правді, його трохи лякали люди з середнього й нижчого класу та іноземці, що належали не до його класу. Незважаючи на захист привілеїв, його паралізувала думка про власну беззахисність. Як не дивно, це феномен наших днів.

Тому особлива, м'яка впевненість такої дівчини, як Констанс Рейд, його зачарувала. У зовнішньому світі хаосу вона почувалася значно краще за нього.

Однак і він був бунтарем, бунтуючи навіть проти свого класу. Чи, мабуть, бунтар сильно сказано, занадто сильно. Його просто захопила загальна, популярна огида молодих до всього звичного і до всякого роду реальної влади. Батьки здавалися смішними, власний впертюх-батько особливо. Й уряди були смішними, і понад усе власний, що керувався принципом "поживемо-побачимо". І війська були смішними, разом із старими шкарбанами-генералами й особливо з червонощоким Кітченером. Навіть війна була смішною, хоча без жартів знищила купу народу.

По суті, все було трохи сміховинним чи дуже смішним: майже все, що мало стосунок до влади, чи то в армії, чи то в уряді, чи в університетах, здавалося певною мірою смішним. Відтак правлячі класи, які виявляли претензії на управління, так само були смішними. Сер Джефрі, батько Кліфорда, був надзвичайно смішний, вирубуючи свої дерева й видаючи людей з своїх копалень, щоб випхати усіх їх на війну, а сам при цьому залишався таким безтурботним і патріотичним: і при цьому витрачав на свою державу більше грошей, ніж сам мав.

Коли міс Чатерлей — Ема — приїхала з центральних графств у Лондон щось там робити в госпіталі, вона по-своєму спокійно глузувала над сером Джефрі і його свідомим патріотизмом. Герберт, старший син і спадкоємець, відверто сміявся, хоча саме його дерева рубали для окопних кріплень. А Кліфорд тільки ніяково усміхався. Це правда, усе сміховинне. Але коли діло доходило до тебе і ти сам також ставав смішним?.. Принаймні люди іншого класу, такі, як Коні, хоч до чогось ставилися щиро. Вони у щось вірили.

Вони щиро вболівали за рядових, за небезпеку потрапити до війська й за те, що дітям бракує цукру й цукерок. Звичайно, в усіх цих питаннях до сміху винною виявлялася влада. Та Кліфорд не міг узяти це близько до серця. Для нього влада була сміховинна ab ovo<sup>[3]</sup>, а не через цукерки чи рядових.

І влада відчувала, що вона смішна, й поводитися в досить смішний спосіб, і якийсь час усе це нагадувало чаювання в божевільного капелюшника<sup>[4]</sup>. Доки події

розгорталися таким чином, з'явився Лойд Джордж, який мав урятувати становище. Його поява перевершила навіть смішне, й зухвалі молодики більше вже не сміялися.

У 1916 Герберт Чатерлей загинув, а Кліфорд став спадкоємцем. Навіть це його перелякало. У ньому настільки вкорінилося почуття власної ваги як сина сера Джефрі і нащадка Регбі, що він уже не міг його позбутися. Однак він знав, що й це в очах широкого клекотливого світу видається смішним. Тепер він був спадкоємцем і відповідав за Регбі. Хіба не жахливо? Водночас і чудово, і, мабуть, цілком абсурдно?

Сер Джефрі жодного абсурду не бачив. Він був блідий, напружений і занурений у себе і вперто намірявся врятувати свою країну і власне становище, хоч хто б нею правив — Лойд Джордж чи хто інший. Він був такий далекий, такий відрізаний від тієї Англії, що була справжньою Англією, такий тугодум, що навіть склав собі високу оцінку Горацію Ботомлі<sup>[5]</sup>. Сер Джордж стояв за Англію і Лойда Джорджа, як його предки стояли за Англію й святого Джорджа, так і не відчуваючи жодної різниці. Отже, сер Джефрі валив ліс і стояв за Лойда Джорджа й Англію, Англію Лойда Джорджа.

Крім того, він хотів, щоб Кліфорд одружився і забезпечив спадкоємця. Кліфорд відчував, що його батько безнадійно анахронічний. Та чи був він хоч на йоту кращий, окрім як у дразливому відчутті загальної сміховинності й особливої сміховинності власного становища? Тож хоч-не-хоч він прийняв баронетство й Регбі з граничною серйозністю.

Радісне збудження вмерло разом з війною. Надто багато смерті й жаху. Чоловік потребує підтримки й комфорту. Чоловік потребує якоря у безпечному світі. Чоловік потребує дружини.

Два брати й сестра Чатерлеї жили навдивовиж ізольовано, попри всі зв'язки замкнувшись у Регбі. Почуття ізоляції загострювало сімейну єдність, слабкість власного становища, почуття беззахисності незалежно або попри всі титули й землі. Вони були відрізаними від індустріальної частини центральних графств, де проминало їхнє життя. І вони були відрізаними від власного класу самотницьким, впертим, потайним характером сера Джефрі, їхнього батька, над яким вони сміялися й водночас відчували до нього таку ніжність.

Усі троє заявили, що завжди житимуть разом. Але тепер Герберт був мертвий, а сер Джефрі хотів, щоб Кліфорд одружився. Сер Джефрі лиш натякнув про це, він говорив дуже мало. Та Кліфорд не міг опиратися його мовчазній, впертій наполегливості: все має бути саме так, як він хоче!

Але Ема сказала "ні"! Вона була на десять років старшою за Кліфорда й відчувала, що його одруження означатиме дезертирство й зраду тих принципів, за які виступало молодше покоління сім'ї.

Незважаючи на це, Кліфорд одружився з Коні й провів з нею медовий місяць. Був жахливий 1917 рік, і вони були близькі, немов люди, що опинилися разом на тонучому кораблі. До одруження він був цнотливцем, і секс для нього важив небагато. І попри це він і вона стали дуже близькими. Від цієї близькості Коні отримувала деяку радість, вищу за сам секс або чоловіче "задоволення". Кліфорд ніяк не отримав того власного

"задоволення", яке відчувало так багато чоловіків. Ні, їхня близькість була глибшою, інтимнішою. А секс був просто випадковістю, або додатком, якимось застарілим органічним процесом, який попри свою неадаптивність продовжував існувати, хоч і без цілковитої необхідності. При цьому Коні справді хотіла дітей, хоча б для підсилення свого становища проти своячки Еми.

Та на початку 1918 року пошматованого Кліфорда привезли додому, а дитини не було. І сер Джефрі помер з горя.

## РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Коні з Кліфордом приїхали додому у Регбі восени 1920-го. Міс Чатерлей, досі обурена зрадою брата, виїхала звідти й проживала в Лондоні у невеличкій квартирі.

Регбі являв собою довгий невисокий дім з коричневої цегли; його почали будувати в середині вісімнадцятого століття і добудовували стільки разів, що він нагадував кролятню і втратив усякий вигляд. Він стояв на підвищенні у красивому старовинному дубовому парку, та, на жаль, неподалік виднілася труба Твершелської копальні з хмарами пари й диму над нею, трохи далі від горба у вогкому тумані проступали поодинокі обдерті будиночки селища Твершел. Воно починалося за самими воротами парку і безнадійно огидне тяглося довгу, бридку милю — будинки, рядки жалюгідних, маленьких, вкритих сажею цегляних будинків з чорними шиферними дахами, гострими кутами й зловісною, порожньою нудьгою.

Коні звикла до Кенсінгтона, чи шотландських пагорбів, чи долин Сасекса — то була її Англія. Зі стоїцизмом юності вона з першого ж погляду прийняла абсолютну бездушну огидність центральних графств з їхнім вугіллям та залізом і залишила все, як є — неймовірне й не варте роздумів. З досить гнітючих кімнат Регбі вона чула торохтіння вагонеток у копальні, пихкання піднімальної машини, гуркіт вантажних візків і різкий короткий свист вугільних локомотивів. Твершелський вугільний кар'єр горів, горів роками, загасити його коштувало б тисячі. Отже, він мав горіти. І коли вітер повертав у їхній бік, а це траплялося часто, будинок наповнювався смородом сірчаного перегару земних екскрементів. Та навіть у безвітряні дні повітря завжди пахло чимось підземним — сіркою, залізом, вугіллям чи кислотою. Навіть на різдвяних трояндах постійно з'являлися плями сажі, неймовірні, немов чорна манна приречених небес.

Що ж, така їхня доля — приречені, як і все інше! Жахливо, але навіщо вператися? Нічого не вдієш. Усе йде своїм шляхом. І життя, як усе інше! Вночі на низькій, темній стелі хмар горіли, тремтіли червоні плями, виблискуючи, надуваючись, стискаючись, немов болючі опіки. То були домни. Спочатку вони хвилювали Коні, викликаючи своєрідний жах: їй здавалося, що вона живе в підземному царстві. Потім вона звикла. А зранку йшов дощ.

Кліфорд вдавав, ніби любить Регбі більше за Лондон. Ця земля таїла в собі якусь понуру волю, а люди — мужність. Коні думала, що ще було в цих людях — безперечно, в них не було ні очей, ні розуму. Люди були змучені, безбарвні й понурі, як тутешні



околиці, й такі ж непривітні. Щось, правда, було в їх гортанному нерозбірливому діалекті та в човганні їхніх шахтарських чобіт, підбитих цвяхами, коли вони гуртами тяглися асфальтовою дорогою по домівках з роботи — жахливе і трохи таємниче видовище.

Ніхто не вітав молодого сквайра з поверненням, жодних святкувань, жодних депутацій, ні єдиної квіточки. Просто приїхали машиною по темній вологій дорозі, схованій під похмурими деревами, далі по парковому схилу, де паслися сірі мокрі вівці, на пагорб, де розкинувся своїм темним коричневим фасадом будинок. У цей час економка та її чоловік стояли на задньому плані, мов непевні гості на цій землі, готові промимрити "з приїздом" чи "ласкаво просимо".

Між Регбі-холом та селищем Твершел зв'язку не було жодного. Жодного скинутого капелюха, жодного реверансу. Шахтарі просто витріщувалися, торговці здійсмали до Коні капелюхи, як до знайомої, й незграбно кивали до Кліфорда, оце й усе. З обох боків почуття нездоланої прірви і якоїсь невиразної неприязні. Спочатку Коні страждала від неприязні, яка йшла з селища, немов постійна мжичка. Потім загартувалася до такого ставлення, воно стало своєрідним тонізуючим засобом, з яким варт примиритися. І річ не в тому, що вони з Кліфордом були непопулярними, вони обоє просто належали до відмінної від шахтарів раси. Нездоланна прірва, неосяжний розрив — такого, мабуть, не буває на південь від Трента. В центральних графствах чи на промисловій півночі нездоланна прірва виключає будь-який зв'язок. Ти на своєму боці, а я — на своєму! Дивний виклик спільній пульсації людства.

І все ж загалом селище симпатизувало Кліфордові й Коні, в абстракції. А насправді для обох сторін це означало — дайте мені спокій!

Пастора, симпатичного чоловіка років шістдесяти, переповнювала значимість його обов'язків і водночас зводило у ніщо мовчазне "дай мені спокій" цілого селища. Майже всі жінки шахтарів були методистками. Шахтарі взагалі ніким не були. Та навіть офіційного одягу священика вистачало, щоб звести нанівець факт, що він був таким самим чоловіком, як усі інші. Ні, він був Містером Ешбі, автоматом для молитов та проповідей.

Вперта, інстинктивна думка: "Ми такі ж, як і ти, хоч ти і леді Чатерлей!" — спочатку спантеличувала й дратувала Коні незмірно. Нестерпними здавалися цікава, підозрілива, фальшива приязнь, з якою дружини шахтарів зустрічали її спроби розговоритися, зацікавлений образливий призив: "О Боже! Тепер я щось означаю, якщо зі мною розмовляє сама леді Чатерлей. Та хай вона не думає, що вона через це краща за мене!" — який вона завжди відчувала в напівоблесному гугнявленні жінок. Оминути таке було неможливо. Безнадійний і образливий нонконформізм.

Кліфорд не звертав на них уваги, й вона навчилася того ж самого — просто минала їх, не підводячи погляду, а вони витріщувалися, ніби бачили перед собою ходячу воскову фігуру. Коли доводилося мати з ними справу, Кліфорд ставав гордовитим і зневажливим — дозволяти собі приязність він більше не міг. Насправді він ставився досить гордовито й зневажливо до кожного, хто не належав до його класу. Стояв на



своєму без жодної спроби до примирення. І тому не викликав ні любові, ні ненависті у людей; просто залишався частиною життя, як шурф чи Регбі.

Але тепер, скалічивши, Кліфорд зробився надзвичайно полохливим і сором'язливим. Окрім особистих слуг, він намагався ні з ким не зустрічатися. Адже йому доводилося сидіти в кріслі на колесах або з моторчиком. Однак вдягався він так само охайно, як завжди, в костюми від дорогих кравців, зав'язував, як і раніше, акуратні краватки з Бонд-стріт і збоку виглядав так само елегантно й пристойно, як раніше. Він ніколи не скидався на сучасних женоподібних юнаків, навпаки, в його червоних щоках та широких плечах було навіть щось буколічне. Та його натуру виказували м'який, невпевнений голос, а також очі — водночас сміливі й налякані, впевнені й непевні. Часто він відштовхував своєю зверхністю, потім знову ставав скромним, зніченим, майже боязким. Вони з Коні любили одне одного в сучасній відстороненій манері. В ньому набралось надто багато болю, його каліцтво стало надто великим потрясінням, щоб він міг залишитися впевненим і легковажним. Він був ображений. А тому Коні прикипіла до нього всім серцем.

Та вона не могла не відчувати, як по-справжньому мало зв'язувало його з людьми. Шахтарі в певному розумінні були його власністю, та він не вважав їх людьми, а тільки знаряддям, частиною копалень, а не частиною життя, грубою сировиною, а не такими ж, як і він, людськими істотами. Якоюсь мірою він їх боявся, не витримував, щоб вони дивилися на нього тепер, коли він скалічив. А їхнє дивне грубе життя видавалося йому таким же неприродним, як життя їжаків.

Віддалено він ними цікавився, нагадуючи того, хто дивиться у мікроскоп або вгору — у телескоп. Контакт не було. Контакт по суті не було ні з ким, хіба що — традиційно — з Регбі та через міцні зв'язки сімейної оборони — з Емою. Все інше його по-справжньому не цікавило. Коні відчувала, що й вона, власне, не дуже-то цікавила його, мабуть, тому, що це зрештою нічого не давало, просто заперечувало зв'язки між людьми.

І все ж він цілком від неї залежав, він потребував її щохвилини. Він, великий і міцний, був безпорадним. Він міг котити себе в кріслі на колесах, він мав крісло з моторчиком, у якому можна було повільно об'їжджати парк. Та на самоті він зовсім губився. Йому всюди бракувало Коні, щоб переконатися, чи він взагалі існує.

Крім того, він був амбітний. Він почав писати оповідання, дивні, дуже особисті оповідання про людей, яких знав. Розумні, уїдливі, та все ж якимось таємничим чином позбавлені сенсу. Гострий, своєрідний погляд на речі. Але жодного дотику, жодного контакту з життям. Так ніби все це відбувалося в вакуумі. А що сьогоднішнє життєве поле великою мірою нагадувало сцену з штучним освітленням, то ці оповідання навдивовиж правдиво відображали сучасне життя, тобто сучасну психологію.

Кліфорд уболівав за свої оповідання майже патологічно. Він хотів, щоб усі вважали їх гарними, найкращими, *nes plus ultra*<sup>[6]</sup>. Вони з'являлися в усіх сучасних журналах і, як завжди буває, заслужили хвалу й хулу. Та хула для Кліфорда означала просто тортури, ніби його штрикали ножами. Так наче вся його істота втілилася в тих

оповіданнях.

Коні допомагала йому, як могла. Спочатку все це її збентежило. Він монотонно, вперто, настирливо усе з нею обговорював, і їй доводилося всіма силами реагувати. Так ніби вся її душа, і тіло, і стать мали піднятися й перейти в ті його оповідання. Це її бентежило й захоплювало.

Побутових клопотів у них майже не було. Їй доводилося наглядати за будинком. Але наглядач будинку служив у сера Джефрі багато років, а висохла, підстаркувата, велично коректна особа жіночої статі — їй важко було назвати покоївкою чи навіть жінкою, — яка прислужувала за столом, працювала в будинку вже сорок років. Навіть служниці вже постаріли. Жахливо! Залишалося одне — дати цьому місцю спокій! Усі ці безконечні кімнати, в яких ніхто не жив, уся ця традиційна для центральних графств рутина, механічна чистота й механічний порядок! Кліфорд наполіг на тому, щоб найняти нову кухарку — досвідчену жінку, яка служила йому на квартирі в Лондоні. Здавалося, в усьому іншому тут правила механічна анархія. Усюди стояв досить добрий порядок, сувора чистота і сувора пунктуальність, навіть досить сувора доброчесність. І все ж Коні бачила у всьому методичну анархію. Усе це не з'єднувалося органічно теплим почуттям. Будинок виглядав таким понурим, як вулиця, по якій перестали ходити люди.

Що залишалося їй, як тільки махнути на все рукою? Так вона і вчинила. Іноді приїжджала міс Чатерлей з аристократичним тонким обличчям і тріумфувала, помічаючи, що нічого не міняється. Вона так і не пробачила Коні, що та порвала її внутрішній зв'язок з братом. Саме Емі належалося разом з ним створювати ці оповідання, ці книжки, оповідання Чатерлеїв, в яких було те нове, що вони, Чатерлеї, привнесли в світ. Інших зразків не існувало. Не існувало органічного зв'язку з попередньою думкою та засобами вираження. Тільки нове — чатерлеївські, цілком особисті книжки.

Коли батько Коні ненадовго завітав до Регбі, він сказав дочці наодинці стосовно Кліфордових писань — вони милі, та в них немає нічого особливого. Довго вони не протримаються!.. Коні глянула на огрядного шотландського лицаря, який ціле життя добре давав собі раду, і її очі, її великі, запитливі очі затуманилися. Нічого особливого! Що він хоче сказати цим "нічого особливого"? Коли критики хвалять оповідання, а Кліфордове ім'я — майже знамените, коли вони навіть принесли гроші... що ж має на увазі батько, кажучи, ніби в Кліфордових писаннях немає нічого особливого? Що іще там має бути?

Коні поділяла звичку всіх молодих — те, що існувало в цю хвилину, означало все. А хвилини змінювали одна одну, не обов'язково одна одній належачи.

Під час другої зими у Регбі батько сказав їй:

— Сподіваюся, Коні, ти не даси обставинам зробити з тебе *demi-vierge*.

— *Demi-vierge*! — відповіла непевно Коні. — Чому? Чому ні?

— Звичайно, якщо тільки це тобі подобається! — поспішив додати батько.

Коли обидва чоловіки залишилися наодинці, він те ж саме сказав Кліфорду.

— Напівдівчиною! — відказав Кліфорд, для певності переклавши слово. Він на мить замислився, потім густо почервонів. Він розізлився й образився.

— В якому плані її це не влаштовує? — запитав силувано.

— Вона худне... стає неоковирною. Це не її стиль. Вона ж не якась сардина засушена, а свіжа шотландська форелька.

— Без цят, звичайно! — сказав Кліфорд.

Пізніше він хотів щось сказати їй на цю тему *demi-vierge* — про її напівдівочу ситуацію. Та не зміг себе примусити. Вони були дуже близькими і водночас недостатньо близькими. Вони часто зливалися в одне ціле в його та її умі, але фізично — один для одного не існували, і жоден з них не здатен був колупатися в цьому *cognus delicti*<sup>[7]</sup>. Вони були такими близькими й цілком позбавленими будь-якого зв'язку.

Однак Коні здогадалася, що її батько щось сказав, і це "щось" засіло в Кліфорд а в голові. Вона знала, що йому байдуже, чи вона *demi-viegre* чи *demi-monde*<sup>[8]</sup>, адже він нічого не знав напевне і не мав змоги бачити. А те, що не бачать очі і не знає розум, не існує насправді.

Майже два роки Коні й Кліфорд провели у Регбі, занурившись у неясне Кліфордове життя та його твори. В роботі їхні інтереси завжди були єдиними. Вони розмовляли й сперечалися в муках творчості, відчуваючи, ніби щось відбувається, відбувається насправді, відбувається в цій порожнечі.

А тому це було життя в порожнечі. Для інших воно не існувало. Було Регбі, слуги, та все якесь примарне, не існуюче по-справжньому. Коні прогулювалася в парку і в лісі, що прилягав до нього, насолоджувалася самотністю й таємничістю, ворушила брунатне осіннє листя і збирала весняний первоцвіт. Та все це здавалося сном чи, точніше, подобою реальності, їй здавалося, що дубове листя брижиться в якомусь дзеркалі, вона сама — постать, про яку хтось колись читав, а первоцвіт, зібраний нею, — просто тінь, чи спогад, чи слово. Нічого матеріального чи чогось такого... жодного дотику, жодного зв'язку! Тільки життя з Кліфордом, тільки безконечне прядиво розмов, хвилини просвітлення, оповідання, про які сер Малколм сказав, ніби в них нічого немає, ніби вони не залишаються. Що в них має бути, навіщо їм залишатися? Те, що задовольняє сьогоднішній день, завтра обернеться злом. Те, що задовольняє теперішню мить, є виявом реальності.

Кліфорд мав досить багато друзів, тобто скоріше знайомих, і запрошував їх до Регбі. Він запрошував різних людей — критиків і письменників, — які мали вихвалити його книжки, їм лестило, що їх запрошували до Регбі, і вони вихваляли. Коні все це чудово розуміла. Та й чому ні? Ще одна швидкоплинна ситуація в дзеркалі. Що в тому поганого?

Вона приймала як господиня всіх цих людей... переважно чоловіків. Вона приймала також аристократичних родичів Кліфорда, які часом заїжджали. Ніжна, рум'яна, немов сільська дівчина, схильна до веснянок, з великими голубими очима, кучерявим каштановим волоссям, лагідним голосом і міцними жіночими стегнами, вона здавалася дещо старомодною й "жіночою". Не "тонка сардинка" з хлоп'ячою фігурою. А надто

жіноча, щоб вважатися цілком елегантною.

Отже, чоловіки, особливо немолоді, виявляли до неї посилену увагу. Та вона їх зовсім не заохочувала, знаючи, яких тортур довелося б зазнати Кліфордові при найменшому натякові на фліртування. Тиха й відсутня, вона не мала й не збиралася мати з ними жодних контактів. Кліфорд собою пишався надзвичайно.

Його родичі ставилися до неї цілком доброзичливо. Вона знала, що ця доброзичливість означала відсутність страху — люди не мають до тебе поваги, коли тебе хоч трохи не бояться. Але й з ними не існувало жодного зв'язку. Вона дозволила їм бути доброзичливими й зневажливими, дозволила їм відчувати, що в них немає потреби тримати мечі наголо. Жодного істинного розуміння між ними не склалося.

Час ішов. Хоч би що відбувалося, не відбувалося нічого, адже вона так чудово порвала всякий контакт зі світом. Вони з Кліфордом жили в своїх ідеях та його книжках. Вона знай приймала гостей — у їхньому домі вони не переводилися. Час ішов, і, як це буває з годинниками, замість пів на восьму виявилось пів на дев'яту.

## РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Коні, однак, відчувала, як у ній зростає неспокій. У цьому безконтактному існуванні неспокій накопчувався на неї, як безумство, її члени судомило, хоч вона цього зовсім не бажала, її хребет сіпало, коли хотілося не сидіти, випроставшись, а зручно полежати. Щось бентежило зсередини її тіло, її утробу, так бентежило, що хотілося скочити в воду і пливти, позбуваючись безумного неспокою. Від нього її серце без причини несамовито калатало. Вона худла.

То був звичайний неспокій. Бувало, вона бігла через парк, залишала Кліфорда і, розпростершись, лежала в папороті. Втекти з дому... вона має втекти з дому й від усіх. Ліс був її єдиним сховком, її святилищем.

Та насправді й він не був сховком чи святилищем, тому що й з ним не було зв'язку. Це було тільки місце, куди можна втекти від усього іншого. Вона ніколи посправжньому не відчувала духу самого лісу... якщо й була така безглузда річ. Вона підсвідомо розуміла, що життя її йде шкереберть. Підсвідомо розуміла, що втратила, загубила зв'язок з предметним і живим світом. Тільки Кліфорд та його книжки, які не існують насправді... в яких немає нічого особливого! Пустота до пустоти. Підсвідомо розуміла. Та це було все одно що битися головою до стіни.

Батько знову застеріг її: "Коні, чому ти не заведеш собі поклонника? Треба жити собі на втіху".

Тієї зими на пару днів заїхав Майкаліс. Це був молодий ірландець, який спромігся добре заробити на своїх п'есах в Америці. Якийсь час елегантне лондонське товариство сприймало його з захопленням, адже він писав елегантні світські п'еси. Поступово елегантне товариство збагнуло, що цей дублінський щур на неохайних підборах виставляє його на посміховисько, і різко поміняло своє ставлення. Майкаліс став останнім словом вульгарності й поганого виховання. Викрили, що він антианглійський, а для класу, який дійшов до цього відкриття, це означало щось гірше за найбрудніший

злочин. Його вбили наповал, а тіло викинули на смітник.

Однак у Майкаліса залишилися його апартаменти в Мейфері, і він ходив по Бонд-стріт з виглядом джентльмена, адже навіть найкращих кравців не примусиш вигнати своїх недостойних замовників, якщо ці замовники платять.

Кліфорд запросив цього тридцятилітнього молодика в несприятливий момент його кар'єри. Запросив, не вагаючися. Майкаліса слухало принаймні пару мільйонів людей, і, виявившись безнадійним аутсайдером, він без сумніву має відчувати вдячність, що саме в цей момент його запросили до Регбі, коли ціле елегантне товариство його цькувало. З вдячності він, без сумніву, принесе Кліфорду "користь" там, в Америці. Слава! Хай там що вона означає, але починається тільки тоді, коли про тебе говорять потрібні слова, особливо "там", Кліфорд був на піднесенні і володів надзвичайно глибоким інстинктом на рекламу. В кінці Майкаліс дуже благородно вивів його в п'єсі, і Кліфорд став своєрідним популярним героєм. Аж доки прийшла реакція і він зрозумів, що його виставлено на посміховисько.

Коні трохи дивував цей настійний, сліпий Кліфордів інстинкт стати відомим — відомим широкому аморфному світові, якого він сам не знав, тривожно боявся, відомим, як письменник, першокласний сучасний письменник. Від старого, удатливого, добросердого, грубуватого сера Малколма Коні знала, що художники завжди себе рекламують і намагаються показати свій крам лицем. Та її батько використовував випробувані канали, які застосовували всі інші члени Академії, котрі продавали картини. А Кліфорд шукав нових шляхів до слави, різноманітних шляхів. Він приймав у Регбі різних людей, зовсім себе не принижуючи. Але, постановивши швидко вибудувати пам'ятник з своєї репутації, він застосовував усе, що траплялося під руку.

Майкаліс прибув у належний час, приїхавши дуже елегантною машиною з шофером і слугою. З ніг до голови з Бонд-стріт! Та при першому погляді щось у сільській Кліфордовій душі відсахнулося. Він був зовсім... тобто не зовсім... одне слово, зовсім не тим, що передбачалося його зовнішністю. Для Кліфорда цього вистачило остаточно. І все ж із цим чоловіком, з його надзвичайним успіхом він поводився дуже ввічливо. Продажна богиня успіху, огризаючись і захищаючи його, ширяла навколо напівзухвалих, напівпринижених підборів Майкаліса й залякала Кліфорда остаточно, адже він так само прагнув віддатися продажній богині успіху, тільки б вона його прийняла.

Незважаючи на всіх кравців, капелюшників, перукарів і чоботярів найкращого лондонського кварталу, Майкаліс був явно не англійцем. Ні, ні, він явно не англієць — що за пласкувате, бліде обличчя й манера поведінки, ображеність? Його невдоволення й ображеність міг помітити кожен справжній англійський джентльмен, який не дозволив би без зневаги з'явитися таким речам у його власній поведінці. Бідного Майкаліса надто багато били, і навіть тепер він тримався, ледь підібгавши хвоста. Своїми п'єсами він проклав собі дорогу на сцену і до її вершин завдяки гострому інстинктові й ще гострішому зухвальству. Він заволодів публікою. І думав, що дні цькування скінчилися. На жаль, все було не так... Вони ніколи не могли скінчитися.

Адже він певним чином напрошувався на зневагу. Він пнувся до тих, до яких не належав... до англійської аристократії. І як же вона тішилася, що всипала йому! І як він її ненавидів!

Незважаючи на все те, цей дублінський дворняга подорожував з шофером у дуже елегантній машині.

Було в ньому щось таке, що сподобалося Коні. Він не бундючився, не мав щодо себе жодних ілюзій. Він коротко й ясно викладав Кліфордові практично все, чим той цікавився. Не захоплювався, не давав собі волі. Знав, що його запрошено у Регбі, щоб одержати з нього користь, і, немов старий, хитрий і майже байдужий ділок чи великий ділок, він дозволив себе розпитувати й відповідав без особливих емоцій.

— Гроші! — говорив він. — Гроші — це своєрідний інстинкт. Робити гроші — це певна риса людської натури. Жодних дій. Жодних трюків. А якась постійна пригода твоєї натури — якщо ти вже почав, ти робиш гроші, йдеш далі й далі, думаю, до кінця.

— Але ж треба почати, — сказав Кліфорд.

— О, звичайно! Треба потрапити всередину. Якщо залишатися ззовні, нічого не зробиш. Треба прорватися всередину. Там уже тебе ніщо не зупинить!

— А ви могли б заробити гроші на чомусь іншому, крім п'єс? — запитав Кліфорд.

— О, мабуть, ні! Я міг би стати добрим прозаїком або поганим прозаїком, та я драматург, і саме цим мені судилося займатися. Про інше немає мови.

— І ви думаєте, що вам судилося стати саме автором популярних п'єс? — запитала Коні.

— Саме так! — він сказав, рвучко повернувшись до неї. — Усе це пусте! Популярність — пусте. І якщо хочете, навіть публіка — пусте. В моїх п'єсах немає нічого такого, щоб робити їх популярними. Справа не в тому. Вони просто, як погода — те, що потрібно саме в цей момент.

Повільно він підвів на Коні свій погляд, так глибоко просяклий цією безнадійною зневірою, що вона ледь затремтіла. Він здавався таким старим... безкінечно старим, вибудованим з пластів розчарування які, немов географічні породи, відкладалися в ньому від покоління до покоління, і водночас — розстроений, як дитина. В певному розумінні вигнанець; але відчайдушно мужній у своєму щурячому існуванні.

— Принаймні ви так багато встигли на ваш вік, — сказав Кліфорд, розмірковуючи.

— Мені — тридцять... так — тридцять! — різко й несподівано сказав Майкаліс і засміявся якимось дивним сміхом — глухим, переможним, гірким.

— І ви самотні? — запитала Коні.

— Що ви маєте на увазі? Чи я живу сам? У мене є слуга. Він — грек, принаймні за його словами, і зовсім непутящий. Та я його тримаю. Крім того, я збираюся одружитися. Так, так, мені треба одружитися.

— Ви так говорите про це, ніби збираєтеся вирізати мигдалини, — засміялася Коні.

— Що це — зусилля над собою?

Він поглянув на неї захоплено.

— Ну, леді Чатерлей, певною мірою так. Я зрозумів... вибачте... я зрозумів, що не

можу одружитися з англійкою, навіть з ірландкою...

— Спробуйте знайти американку, — сказав Кліфорд.

— О, американку! — він глухо засміявся. — Ні, я попросив мого слугу, щоб він знайшов мені турчанку чи щось у цьому роді... щось поближче до Сходу.

Коні зацікавилася цим дивним меланхоліком, який домігся неабиякого життєвого успіху. Говорили, що з однієї Америки він отримав п'ятдесят тисяч доларів. Іноді він здавався красивим, іноді, коли озирався чи потуплював погляд, а світло падало на його обличчя, воно — його глибокі очі, міцні дуги зацікавлено піднятих брів, нерухомий стиснутий рот — скидалося на різьблену з слонової кості негритянську маску; де була хвилинка, але очевидна непорушність, непорушність, позачасовість, якої прагнув Будда і яку, навіть не прагнучи, іноді виражали негри; древня, древня мовчазна покірність раси! Замість нашої практики особистого опору — тисячоліття мовчазної всезагальної покірності долі. А потім треба плисти, немов пацюки в темній річці. Коні раптом відчула дивний приплив співчуття до нього, співчуття, змішаного з жалем та присмаком огиди, що майже межувала з коханням. Аутсайдер! Аутсайдер! І його вони називають невихованим! Наскільки невихованішим і прямолінійнішим здається Кліфорд! Наскільки дурнішим!

Майкаліс зрозумів одразу, що справив на неї враження. Він повернув до неї свої глибокі, ледь випуклі карі очі з повною відчуженістю. Він оцінював її й те враження, що на неї справив. З англійцями ніщо, навіть любов, не врятує від цього почуття вічного аутсайдера. І все ж він часом подобався жінкам... в тому числі й англійкам.

Він добре знав, як вони з Кліфордом співвідносяться один до одного. Вони — два пси, яким би вороже загарчати один на одного, а натомість вони вимушені усміхатися. А от з жінками такої певності не було.

Сніданок подавали в спальнях, до ланчу Кліфорд ніколи не з'являвся, в їдальні було досить понуро. Після кави Майкаліс, неспокійна й непосидюча натура, думав, чим би зайнятися. Стояв чудовий день листопада... чудовий, як на Регбі. Він поглянув на похмурий парк. Боже! Ну й місце!

Послав слугу до леді Чатерлей запитати, чи може він бути чимось корисним. Він збирався поїхати в Шефїлд. Надійшла відповідь — чи не підніметься він у вітальню до леді Чатерлей?

Коні мала вітальню на третьому, верхньому поверсі центральної частини будинку. Кімнати Кліфорда розташовувалися, звичайно, на першому поверсі. Майкалісу лестило, що його запросили в особисті апартаменти леді Чатерлей. Він сліпо пішов за слугою, не помічаючи жодних предметів, не зав'язуючи жодного контакту з навколишнім оточенням. В її кімнаті він відсутнім поглядом озирнув гарні німецькі репродукції з картин Ренуара та Сезана.

— Тут дуже мило, — сказав він, усміхаючись своєю дивною посмішкою, так ніби йому було боляче показувати зуби. — Ви добре придумали вибратися на саму гору. — Я теж так вважаю, — сказала вона, її кімната була єдиним веселим і сучасним місцем дому, єдиною точкою Регбі, де повністю розкривалася її особистість. Цієї кімнати



Кліфорд ніколи не бачив, а Коні мало кого сюди запрошувала.

Тепер вони з Майкалісом сиділи обабіч каміна й розмовляли. Вона розпитувала його про себе, про його матір і батька, про братів — інші люди завжди викликали її інтерес, а коли в ній прокидалася симпатія, вона зовсім втрачала класові почуття. Майкаліс відверто розповідав про себе, цілком відверто, без жодної афектації, просто розкривав свою гірку, байдужу душу бродячого пса, часом світився мстивою гордістю за свої успіхи.

— Але чому ви такий самотній птах? — запитала його Коні, і знову він позирнув на неї своїм глибоким, пронизливим поглядом карих очей.

— Деякі птахи саме такі, — відказав він і запитав з призвукм дружньої іронії: — Але ж гляньте, хто ви така? Чи й ви часом не самотня пташка?

Коні, дещо збентежена, замислилася на якусь мить, а тоді відповіла:

— Тільки частково! Зовсім не така, як ви!

— Отже, я зовсім самотній птах? — запитав він, усміхаючись такою дивною посмішкою, ніби в нього боліли зуби, такою вона здавалася кривою, а його очі залишалися так незмінно меланхолійними, чи стоїчними, чи розчарованими, чи наляканими.

— А що? — сказала вона, вдивляючись у нього допитливо. — Ви не такий, правда?

Вона відчула: від нього йде такий могутній потяг, що мало не втратила рівновагу.

— О, ви цілком маєте рацію! — він сказав, відвертаючись, ховаючи очі, опускаючи погляд, з тією самою дивною незворушністю древньої раси, майже втраченою в нинішні часи.

І це наче спаралізувало Коні: вона відчула, що не може відокремити себе від нього.

Він подивився на неї глибоким поглядом, який усе бачить, усе запам'ятовує. Водночас щось із його грудей волато до неї так пронизливо, як нічний крик дитини, й досягало самої утроби.

— Дуже приємно, що ви думаєте про мене, — сказав він коротко.

— А чому мені про вас не думати? — видихнула вона.

Він засміявся з чудернацьким присвистом. — Ах, отак!.. Можна на хвилину взяти вашу руку? — він запитав несподівано, втупивши в неї погляд майже гіпнотичної сили й посилаючи де неї заклик, який бив просто в саму утробу.

Зачарована й задерев'яніла, вона глянула на нього, а він підійшов, став навколішки, міцно обхопивши руками її ноги, занурився обличчям в її коліна й завмер. Зачарованим, затьмареним поглядом вона здивовано дивилась вниз на його ніжну шию, відчуваючи, як його обличчя притискається до її стегон. Стривожена й розгублена, вона, однак, не змогла втриматися й м'яко, співчутливо поклала руку на його беззахисну шию, і він затремтів усім тілом.

Потім підвів на неї погляд з тим самим жахливим покликом глибоких, палаючих очей. Опиралися йому не було жодної змоги. У відповідь з її грудей до нього линуло незмірне величезне бажання — вона все, все повинна йому дати.

Він виявився цікавим і дуже ніжним коханцем, дуже ніжним по відношенню до

жінки, тремтів безвладно і водночас був відстороненим, відчував кожен, кожен зовнішній звук.

Для неї все це не принесло нічого, окрім того, що вона віддалася йому. Нарешті він перестав тремтіти й лежав зовсім тихо, зовсім тихо. Тоді слабкими співчутливими пальцями вона погладила його голову, що лежала в неї на грудях.

Підвівшись, він поцілував їй обидві руки, тоді обидві ноги в замшевих кімнатних капцях, потім мовчки відійшов у кінець кімнати й стояв, повернувшись до неї спиною. Пару хвилин панувала мовчанка. Потім він обернувся й підійшов до неї знову, коли вона сіла на старе місце коло вогню.

— А тепер ви, мабуть, зненавидите мене! — сказав він якось тихо й приречено.

Вона швидко підвела на нього погляд.

— Чому? — запитала.

— З ними завжди так, — сказав він, потім спохопився: — Тобто... так буває з жінками.

— Це останнє, за що я вас можу зненавидіти, — ображено сказала вона.

— Знаю! Знаю! Так і має бути! Ви страшенно добрі до мене... — вигукнув він розпачливо.

Її здивувало, чому він у розпачі.

— Ви більше не сядете? — запитала вона. Він глянув на двері.

— Сер Кліфорд! — сказав він. — Він не буде... він не буде?..

Вона на мить замислилася.

— Можливо! — відповіла. І подивилася на нього. — Я не хочу, щоб Кліфорд знав... чи навіть підозрював. Це б завдало йому такого болю. Та я не думаю, що ми зробили щось погане, а ви?

— Погане? Боже правий, ні! Просто ви так безмежно ласкаві до мене... Мені важко це витримати.

Він відвернувся, й вона побачила, що зараз він заплаче.

— Але ж Кліфорду не треба знати, правда? — вона благала. — Це б завдало йому такого болю. А коли не знаєш, не підозрюєш, тоді нічого не болить.

— Від мене, — він сказав майже грубо, — від мене він нічого не дізнається! Побачите, нічого. Щоб я сам себе видавав! Ха-ха! — він глухо, цинічно засміявся з цієї думки.

Вона спостерігала за ним з подивом.

Він запитав:

— Можна поцілувати вашу руку й піти? Думаю поїхати в Шефілд, там поснідаю, якщо вдасться, й повернуся назад до чаю. Чи можна щось для вас зробити? Чи можна вірити, що ви мене не зненавиділи і не зненавидите в майбутньому? — він закінчив з безнадійною ноткою цинізму.

— Ні, я не відчуваю до вас ненависті, — відповіла вона. — Думаю, ви хороша людина.

— О! — вигукнув він несамовито. — Як добре, що ви сказали саме це, а не те, що

любите мене! Це означає настільки більше... Тоді до полудня. Мені так багато треба обдумати до того часу. — Він покійно поцілував її в обидві руки й пішов.

— Цей молодик діє мені на нерви, — сказав Кліфорд за ланчем.

— Чому? — запитала Коні.

— Він такий жлоб під усім цим лоском... тільки й чекає, щоб похвалитися.

— Думаю, люди несправедливі до нього, — сказала Коні.

— Тебе це дивує? Ти, може, думаєш, що він живе для того, щоб творити добрі діла?

— Думаю, в ньому є якась щедрість.

— До кого?

— Точно не знаю.

— Звичайно, не знаєш. Боюсь, ти плутаєш безпринципність із щедрістю.

Коні замислилася. Плутала? Можливо. Однак для неї безпринципність Майкаліса таїла якісь чари. Він ішов до кінця там, де Кліфорд ступав пару несміливих кроків. Він по-своєму завоював світ, а саме цього прагнув Кліфорд. Шляхи й засоби?.. Хіба ті, що ними користався Майкаліс, ніці ті за Кліфордові? Хіба те, як нещасний аутсайдер проштовхувався, ліз уперед, торуючи шлях власним тілом, прослизав чорним ходом, чимось гірше за те, як рекламує свою винятковість Кліфорд? Тисячі засапаних псів, висолопивши язики, гналися за продажною богинею успіху. І з-поміж них справжнім псом був той, хто схопив її першим, якщо прагнеш успіху! Отож Майкаліс міг ходити з гордо задертим хвостом.

Найдивніше, що він не робив цього. Він повернувся назад саме до чаю з великим оберемком фіалок та лілій і з тим самим виразом дворняги. Коні іноді думала, чи це часом не своєрідна маска для обеззброєння неприязні — надто міцно вона пристала до його обличчя. Чи й справді він такий сумний пес?

Весь вечір він зберігав понурий вигляд сумного пса, однак Кліфорд відчував за цим внутрішнє зухвальство. Коні цього не відчувала, мабуть, тому, що воно не спрямовувалося проти жінок, а тільки проти чоловіків з їхньою самовпевненістю та погордою. Саме незнищенна внутрішня зухвалість цього дохляка так настроювала проти нього чоловіків. Одна його присутність була викликом для світського чоловіка, хоч як би він ховався за свої нібито добрі манери.

Коні закохалася в нього, та спромоглася всидіти за вишиванням і дати чоловікам порозмовляти, не виказуючи себе. Що ж до Майкаліса, то він поводився бездоганно — був тим самим меланхолійним, уважним, відчуженим молодиком, як і в попередній вечір, безмежно далеким від своїх господарів, лаконічно підігруючи їм саме до необхідної міри, ні на мить до них не наближаючись. Коні здалося, що він, мабуть, забув про ранок. Він не забув. Та він знав, де перебуває, — на тому самому місці, за порогом, де й належить бути вродженим аутсайдером. Так само він сприймав і кохання. Він знав, що кохання не оберне його з бездомного пса, що викликає заздрість своїм золотим нашийником, на приємного світського песика.

Справа в тому, що в самій глибині душі він був аутсайдером, не надавався для суспільства, нутром розумів цей факт, хоч ззовні залишався весь породженням Бонд-

стріт. Ізоляція була для нього необхідністю так само, як була необхідністю конформістська зовнішність і перебування в елегантному товаристві.

Проте випадкова любов, як полегшення й утіха, так само була добрим ділом, і він не відштовхнув її. Навпаки з пристрасною, болісною вдячністю він прийняв шматок природної, спонтанної доброти, розчулився майже до сліз. За блідим, непорушним, розчарованим обличчям його дитинна душа ридала від вдячності жінці й прагнула до неї знову, і так само його знедолена душа знала, що він залишатиметься цілком вільним.

Вони запалювали в залі свічки, коли він знайшов можливість сказати їй:

— Можна мені прийти?

— Я сама прийду до вас, — відповіла вона.

— О, чудово!

Він чекав на неї довго, але вона прийшла.

Він був трепетним збудженим коханцем, який швидко доходить до краю й закінчує. В ньому крилося щось дивовижно дитяче й беззахисне. Єдине, чим він захищався, — це розум та лукавство, сам інстинкт лукавства, та коли його розум відключався, він залишався немов двічі голим, нагадуючи дитину з ніжним, беззахисним тілом, яка беспорядно борсається.

Він пробуджував у жінці дивне співчуття, порив і дивне, палке фізичне бажання, її фізичного бажання він не задовольняв — він завжди так швидко доходив до краю, закінчував, тоді падав їй на груди, відновлюючи своє самовладання, в той час як вона лежала вражена, розчарована, вбита.

Та скоро вона навчилася стримувати його, тримати в собі, коли його оргазм уже минав. І тоді він виявлявся щедрим і навдивовиж міцним, стояв у ній твердо, належав їй, а вона активно, нестямно, пристрасно доходила до власного оргазму. А він, відчуючи, як шалено досягає вона власної насолоди з його твердої, піднятої пасивності, наливався дивним почуттям гордості й задоволення.

— О, як добре! — шепотіла вона в трепеті й, припавши до нього, завмирала. А він лежав у власній самотності, хоча й відчував гордість.

Того разу він побув лише три дні й поведився з Кліфордом та Коні точно так, як і в перший вечір. Ззовні він залишався незмінним.

Він писав Коні такі ж самі жалібні меланхолійні листи, як завжди, часом дотепні й позначені дивною безстатевою ніжністю. Здавалось, він відчував до неї якусь безнадійну ніжність, однак такою ж невід'ємною залишалася відчуженість. Безнадія була в самій його суті, і він прагнув цієї безнадійності. Він, здається, ненавидів надію. Він десь прочитав слова: "Une immense espérance at raversé la terre"<sup>[9]</sup> — і прокоментував їх: "І в її проклятому колодязі втонуло все, варте існування".

Коні ніколи не розуміла його по-справжньому, та по-своєму любила. І весь час вона відчувала, як у ній віддзеркалюється його безнадія. Вона не могла цілком любити в безнадії. А він у своїй безнадії не міг любити взагалі.

Так вони проіснували ще деякий час, листуючись та іноді зустрічаючись у Лондоні.

Вона все ще прагнула фізичного, сексуального збудження, яке одержувала від нього завдяки власній активності, після того, як його кволий оргазм закінчувався. А він усе ще хотів їй це давати. І для їхнього зв'язку цього виявилось досить.

І досить, щоб дати їй деяку впевненість, якусь сліпу й навіть зухвалу. Ця майже механічна певність у власних силах принесла з собою й велику бадьорість.

У Регбі вона випромінювала страшну бадьорість. І застосувала всю свою нову бадьорість та насолоду, щоб стимулювати Кліфорда, тому в цей час він створив свої найкращі твори й по-своєму, сліпо був майже щасливий. Він справді пожинав плоди чуттєвої насолоди, яку вона отримувала від випрямленої в ній чоловічої пасивності Майкаліса. Звичайно, він так про це й не довідався, а якби довідався, то не сказав би "дякую"!

Однак, коли скінчилися дні її великої радісної бадьорості й стимулу, назавжди скінчилися, і вона ходила пригнічена й роздратована, як прагнув їх повернення Кліфорд! Знав би він правду, то й тоді, мабуть, захотів би, щоб Коні з Майкалісом знову були разом.

## РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Коні завжди передчувала, що її роман з Майком — так його називали — безперспективний. Однак інші чоловіки, здавалось, нічого для неї не означали. Вона ставилася до Кліфорда з відданістю. Він вимагав великої частини її життя, й вона віддавала йому цю частину. Та вона багато чого хотіла від чоловіка, а цього Кліфорд їй не давав, не міг дати. Ривками вони зустрічалися з Майкалісом. Та передчуття підказувало, що цьому настане кінець. Майк нічого не здатний зберегти надовго. Його власна суть примушувала його розривати всякий зв'язок і знову залишатися вільним, ні з ким не зв'язаним, абсолютно самотнім псом. У цьому полягала його головна потреба, хоча в таких випадках він говорив: "Вона мене покинула!"

Здавалось, світ таїть у собі багато можливостей, але в особистому досвіді вони зводилися до незначної кількості. У морі плаває багато доброї риби... можливо, й так... та у великих косяках виявляється макрель та оселедці, а якщо ти сама не макрель і не оселедець, то доброї риби тобі попадеться зовсім мало.

Кліфорд завойовував славу, навіть гроші. До нього приїжджали люди. Коні майже весь час когось приймала у Регбі. Та якщо це була не макрель, то оселедець, лиш часом попадався сом чи вугор.

Наїжджали деякі постійні відвідувачі, завсідники — ті, що вчилися разом з Кліфордом у Кембриджі. Це був Томі Дюкс, який залишився в армії й дослужив до бригадного генерала. "Армія залишає мені час подумати й рятує від необхідності встригати в битву життя", — говорив він.

Це був Чарлз Мей, ірландець, який писав наукові праці про зірки. Це був Гамонд, ще один письменник. Всі були приблизно такого ж віку, як і Кліфорд, молоді інтелектуали тих днів. Всі вони вірили в життя розуму. Все, що робиться поза ним, — ваша особиста справа й надто не важить. Ніхто й на думці не мав питати іншого, о

котрій годині той замикається у вбиральні. Нікого, крім тебе самого, це не цікавило.

І так щодо більшості справ звичайного життя: яким чином ти заробляєш гроші, чи любиш свою дружину або чи заводиш "романи". Всі справи стосуються тільки того, кого стосуються, і так, як і відвідини вбиральні, ні для кого не становлять жодного інтересу.

— Вся суть сексуальної проблеми, — говорив Гамонд, високий, худий чоловік, який мав дружину і двох дітей, хоча значно тісніше спілкувався з друкаркою, — полягає в тому, що в ній немає суті. Якщо точно, проблема взагалі відсутня. Ми не хочемо йти за чоловіком у туалетну кімнату, то чому ж нам іти за ним, коли він лягає в ліжко з жінкою. А саме тут корінь проблеми. Якщо ми не будемо зважати на друге, як не зважаємо на перше, то не залишиться й проблеми. Усе це безглузде й беззмістовне. Питання недоречної цікавості.

— Тихше, Гамонде, тихше! Якщо хтось полюбить Джулію, ти запалишся, а якщо він піде далі — закипиш... — Джулія була дружиною Гамонда.

— Звичайно! Так буде й тоді, коли цей хтось помочиться в кутку моєї вітальні. Усьому своє місце.

— Ти хочеш сказати, що не зважатимеш, якщо він займатиметься любов'ю з Джулією в якомусь потайному алькові?

Чарлі Мей трохи глузував, колись він тільки спробував пофліртувати з Джулією, як Гамонд грубо обірвав їх.

— Звичайно, зважатиму. Секс — це моя з Джулією особиста справа, і, звичайно, я буду проти, коли ще хтось спробує сюди влізти.

— Річ у тім, — сказав сухорлявий і веснянкуватий Томі Дюкс, який скидався на ірландця значно більше за Мея, блілого й досить дебелистого, — річ у тім, Гамонде, що у тебе надто могутній власницький інстинкт, крім того, сильне бажання самоствердитися, і, крім того, ти прагнеш успіху. Я цілком належу армії, відтак зійшов з дистанції у вашому світі й добре бачу тепер, як надзвичайно чоловіки прагнуть самоствердження й успіху. Це прагнення розвинулося до неймовірних масштабів. На це йдуть усі сили особистості. І, звичайно, такі чоловіки, як ти, думають, що коли в тилу є жінка, то наступ буде успішніший. Тому ти такий ревнивий. Ось що для тебе секс — маленька жива динамо-машина між тобою й Джулією, яка має забезпечити успіх. Якщо раптом тебе зрадить успіх, ти почнеш фліртувати, як Чарлі, що успіху не знає. Люди одружені, такі, як ви з Джулією, носять на собі ярлики, як дорожні валізки. На ярлику Джулії написано: "Місіс Арнолд Б. Гамонд", — прямо як на багажі, що його хтось посилає залізницею. А твій ярлик — "Містер Арнолд Б. Гамонд — для передачі особисто місіс Арнолд Б. Гамонд". О, ви маєте цілковиту рацію, цілковиту рацію! Життя розуму вимагає зручного дому й пристойної кухні. Ви маєте цілковиту рацію. Воно навіть потребує нащадків. Та все обертається навколо інстинктивного прагнення успіху. Ось вісь, навколо якої крутиться все інше.

Здавалося, самолюбство Гамонда вражено. Він пишався гостротою свого розуму й тим, що не потурає вимогам часу. Однак і він прагнув успіху.

— Цілком вірно, без готівки не проживеш, — сказав Мей. — Треба мати якусь суму для того, щоб жити й справлятися... навіть щоб вільно мислити, потрібна певна сума грошей, інакше твій шлунок тебе спинить. Та мені здається, пора зняти з сексу всі заборони. Нам вільно розмовляти з ким завгодно, то чому ж нам не вільно займатися коханням з кожною жінкою, що нас до цього заохочує?

— От слова хтивого кельта, — сказав Кліфорд.

— Хтивого? А чому б і ні? Не думаю, що завдам жінці більшої шкоди, переспавши з нею, ніж тоді, коли потанцюю з нею... чи навіть поговорю з нею про погоду. Це просто обмін відчуттями замість обміну ідеями, чому ж його уникати?

— Ми станемо такими ж нерозбірливими, як кролі! — сказав Гамонд.

— Чому ні? Що поганого роблять кролі? Хіба вони гірші за невротичну революційну людську породу, сповнену нервової ненависті?

— Але ж ми не кролі, — сказав Гамонд.

— Саме так! Я маю розум, мені треба зробити деякі астрономічні підрахунки, які хвилюють мене не менше за питання життя й смерті. Часом мій шлунок страждає нетравленням. Я дуже страждаю від голоду. І так само страждаю від сексуального голоду. Що ж діяти?

— Я думаю, сексуальне нетравлення від надмірності позначиться на тобі ще сильніше, — насмішкувато сказав Гамонд.

— Нічого подібного! Я не переїдаюсь і не пересичуюся жінками. Кожен може вибрати, скільки йому їсти. Але ти мене цілком замордуєш.

— Зовсім ні. Ти можеш одружитися.

— Звідки ти взяв, що я можу? Може, це не узгоджується з тими процесами, які відбуваються в моєму розумі. Одруження має... і повинно... звести нанівець мої розумові процеси. Я до цього не схильний, то що ж мені залишається — зачинитися в келії, як чернець? Усе це, хлопче, дурість і нісенітниця. Я живу й займаюся своїми розрахунками. Часом мені потрібні жінки. Не хочу робити з цього проблему й не хочу, щоб будь-хто піддавав мене моральному осуду чи забороні. Я б посоромився бачити біля себе жінку з ярликом, на якому зазначено ім'я й залізнична станція, ніби на валізці з одягом.

Два чоловіки не забули один одному фліртування Джулії.

— Цікава думка, Чарлі, — сказав Дюкс, — ніби секс — це просто інша форма розмови, де ти виконуєш слова, замість того, щоб говорити їх. Думаю, так воно і є. Думаю, треба обмінюватися з жінками відчуттями та емоціями так само, як ідеями про погоду чи щось інше. Секс має стати своєрідною нормальною фізіологічною розмовою між чоловіком і жінкою. Якщо у вас немає спільних ідей, ви з жінкою не розмовляєте, тобто ви розмовляєте без жодного інтересу. Так само, якщо в тебе немає з жінкою якихось спільних емоцій і відчуттів, ти з нею не будеш спати. Але якщо ти маєш...

— Якщо ти маєш потрібного роду емоції чи симпатії до жінки, ти мусиш з нею спати, — сказав Мей. — Це єдина порядна річ, яку варто робити. Так само, якщо ти зацікавлений у розмові з кимось, єдиний пристойний вихід — виговоритися. Ти ж у



такому випадку не зіплюєш зуби й соромливо не закусуєш язика. А просто говориш своє слово. Так само в усьому іншому.

— Ні, — сказав Гамонд. — Це невірно. Наприклад, ти, Мею, розтринькуєш на жінок половину своїх сил з такими думками. Ти ніколи не досягнеш того, що тобі призначено. Надто багато твоїх сил піде не в той бік.

— Можливо, а от твоїх сил, Гамонде, хлопче, одружений ти чи ні, надто мало йде саме в цей бік. Ти збережеш чистоту й цілісність свого розуму, та він стане до чорта сухим. Твій чистий розум висохне, як смичок, тобто те, що від нього залишиться. Ти просто виговориш його.

Томі Дюкс розсміявся.

— Годі вам, мудрагелі! — сказав він. — Гляньте на мене... я не займаюся високою й чистою розумовою роботою, просто занотував у свій час пару ідей. Однак я не одружуюся і не швендяю за жінками. Мені здається, Чарлі має рацію — якщо йому хочеться швендяти за жінками, він має право не швендяти надто часто. Та я не можу йому заборонити швендяти взагалі. Що ж до Гамонда, то з його розвинутим власницьким інстинктом для нього, природно, відкрита як широка дорога, так і вузька хвіртка. Побачите, він ще до смерті стане Англійським Діячем Літератури, букварем з ніг до голови. Нарешті я. Я — ніщо. Просто базікало. А що ти думаєш, Кліфорде? Ти погоджуєшся, що секс — це динамо-машина, яка допомагає чоловікові досягти успіху в світі?

У ті часи Кліфорд говорив мало. Він ніколи не просторікував, справді, для цього його ідеям бракувало життя, а він сам був надто зніченим та емоційним. І зараз він почервонів і зніжковів.

— Ну! — сказав він, — оскільки сам я — hors de combat<sup>[10]</sup>, не бачу, що я можу сказати з цього приводу.

— А от і ні, — сказав Дюкс, — твоя верхня частина зовсім не hors de combat. Життя твого розуму ціле й неушкоджене. Тож дозволь нам почути твої ідеї.

— Ну, — пробурмотів Кліфорд, — хоч би й так, все одно у мене цих ідей не забагато... Мабуть, я стою за те, щоб одружитися і — край. Це велика річ для чоловіка й жінки, які кохають одне одного.

— Що за велика річ? — запитав Томі.

— О... вона довершує близькість, — сказав Кліфорд, ніяковіючи, немов жінка, від такої розмови.

— Ну, ми з Чарлі вважаємо, що секс — таке ж саме спілкування, як і мова. Коли якась жінка заводить зі мною сексуальну розмову, моя природна реакція — піти з нею до ліжка там завершити її, все в свій час. На жаль, жодна жінка не дає мені жодного натяку, я лягаю в ліжку один і зовсім від цього не страждаю... Принаймні так мені здається, а то звідки б я знав? У всякому разі, у мене немає астрономічних розрахунків, яким би можна перешкодити, і не треба писати жодних безсмертних творів. Я просто сховався в армії...

Запала мовчанка. Усі четверо чоловіків курили. А Коні сиділа й робила черговий

стібок у своєму шитві... Так, вона там сиділа! Їй належало сидіти, як мумії. Вона мала мовчати, як миша, і не втручатись у надзвичайно важливі міркування цих глибокодумних джентльменів. Але вона мусила тут бути. Без неї їм не було б так легко, їхні ідеї не пливли б так вільно. Без Коні Кліфорд почувався дразливішим і нервовішим, його ноги мерзли значно швидше й розмова не клеїлася. Краще почувався Томі Дюкс — її присутність його дещо надихала. Гамонда вона не любила, він здавався таким егоїстом у чисто розумовому вимірі. А Чарлз Мей, хоч щось у ньому й подобалося, незважаючи на свої погони, здавався трохи відразливим і неохайним.

Скільки вечорів Коні сиділа й слухала слововиверження чотирьох чоловіків! Цих і ще одного чи двох інших, її мало турбувало, що вони, здавалось, ніколи ні до чого не доходять, їй подобалося слухати їхні розмови, особливо, якщо між ними був Томі. От забава. Чоловіки, замість того, щоб цілувати й гладити тебе, відкривають тобі твій розум. Справжня забава? Але які ж холодні уми!

А крім того, це трохи дратувало. Вона більше поважала Майкаліса, при імені якого всі наливалися нищівною зневагою до дворняжки-кар'єриста, до неосвіченого жлоба найгіршого ґатунку. Дворняжка й жлоб чи ні, він зробив свої висновки. Він просто обігнав їх з їхніми мільйонами слів на параді розумового життя.

Коні любила життя розуму й одержувала від нього величезне задоволення. Та вона справді думала, що воно заходить задалеко, їй подобалося бути тут, у тютюновому диму славних дружніх вечорів, як вона їх сама для себе називала. Вона щиро потішалась, а також пишалась, що навіть свої розмови вони нездатні вести без її мовчазної присутності. Вона безмежно поважала думку, а ці чоловіки, принаймні, намагалися чесно мислити. Однак усе це нагадувало кішку, яка не могла стрибати. Всі вони разом про щось говорили, а що воно значило для її життя, сказати було важко. І Майк не зміг цього прояснити.

Але Майк взагалі не намагався нічого робити, просто прожити життя і допекти іншим так, як вони допікали йому. Він був по-справжньому антисупільним, і саме це йому закидали Кліфорд та його приятелі. Кліфорд та його приятелі не були антисупільними, усі вони більш-менш схилилися до того, щоб рятувати людство чи принаймні вчити його.

У неділю ввечері точилася високомовна розмова, коли бесіду знову занесло на любовну тему.

— Благословен зв'язок, який серця зріднив у щось таке... — сказав Томі Дюкс. — Хотів би я знати, що це за зв'язок... Зв'язок, що нас зріднив тепер, — це наші з вами інтелектуальні суперечки. І незважаючи на них, між нами існує цей чортів зв'язок. Ми розходимося нарізно й говоримо один про одного дошкульні слова, як усі інші кляті інтелектуали на світі. Кляті люди — адже у цьому всі однакові. А коли не розходимося, то ховаємо дошкульні почуття, які один проти одного носимо, за лицемірною облесністю. Дивна річ, та життя розуму, здається, розцвітає тільки, якщо його коріння лежить у злобі, невимовній і невимірній злобі. Так було завжди! Погляньте на Платона, на Сократа і його компанію! Скільки в ній злоби, скільки радості в тому, щоб роздерти

ще когось на шматки... Протагора чи ще когось! І Алквіад, і всі інші — не учні, а шавки, готові втрутитися в бійку! Маю сказати, що все це примушує надати перевагу Будді, який спокійно сидить під деревом, чи Христові, який розповідає своїм учням короткі недільні історії, мирно і без жодних інтелектуальних феєрверків. Так, щось негаразд з розумовим життям, радикально. Його коріння в злобі й заздрості, заздрості й злобі. А дерево можна пізнати за його плодами.

— Не думаю, що всі ми такі злостиві, — запротестував Кліфорд.

— Дорогий мій Кліфорде, подумай про те, як усі ми обговорюємо один одного. Я значно гірший за всіх інших. Тому що я відкрито надаю перевагу спонтанній злобі над сфабрикованою облесністю, а це — отрута. Коли я починаю говорити, що за чудовий хлопець цей Кліфорд, і так далі, і так далі, тоді пора пожаліти бідного Кліфорда. Ради Бога, усі ви говоріть про мене дошкульні речі, тоді я знатиму, що для вас щось означаю. Не говоріть солодких слів, інакше мені кінець.

— Але ж я справді думаю, що ми щиро ставимося один до одного, — сказав Гамонд.

— Кажу ж вам, ми змушені... ми злословимо один про одного заочі! І в цьому я найгірший.

— А мені здається, ти плутаєш розумове життя з критичною діяльністю. Погоджуюся, Сократ дав великий імпульс критичній діяльності, та він зробив навіть більше, — сказав Чарлі Мей професорським тоном. За вдаваною скромністю приятелі були навдивовиж помпезними. Усе це було таким *ex cathedra*<sup>[11]</sup> і претендувало на таку простоту.

Дюкс відмовився продовжити тему Сократа.

— Ти цілком маєш рацію, критичність і знання не одне й те ж саме, — сказав Гамонд.

— Звичайно, ні, — втрутився Бері, тихий, засмаглий юнак, який заїхав до Дюкса й залишився на ніч.

Усі вони подивилися в його бік, ніби у віслюка прорізався голос.

— Я не говорив про знання... Я говорив про розумове життя, — засміявся Дюкс. — Справжнє знання породжується цілим корпусом свідомості; воно йде з живота й пеніса в тій же мірі, що з мозку чи розуму. Розум може лише аналізувати й раціоналізувати. Поставте розум і рацію над усім іншим, і все, що вони зможуть, це тільки критикувати й омертвляти. Я сказав усе, що вони можуть. Це безмежно важливо. Господи, світ смертельно потребує критичності. Тому давайте жити розумовим життям, і тішитися своєю злобою, й зривати покрови зі старого гнилого шоу. Та зауважте — поки живеш своїм життям, ти в якийсь спосіб становиш органічне ціле з усім життям. Та почавши розумове життя, ти зриваєш яблуко. Ти розрубуєш зв'язок між яблуком і деревом, органічний зв'язок. А якщо в твоєму житті немає нічого, окрім розумового життя, тоді ти сам — зірване яблуко... яке впало з дерева. І тоді з'являється логічна необхідність бути злостивим, так само як природна потреба зірваного яблука — згнити.

Кліфорд зробив круглі очі — йому все це здавалося нісенітницею. Коні подумки засміялася.

— Ну тоді всі ми зірвані яблука, — сказав Гамонд досить їдко й роздратовано.

— Тож давайте зробимо з себе сидр, — сказав Чарлі.

— А що ви думаєте про більшовизм? — вставив своє слово засмаглий Бері, так ніби вся попередня розмова вела до такого питання.

— Браво! — проревів Чарлі. — Що ви думаєте про більшовизм?

— Боюся, більшовизм — це велике питання, — сказав Гамонд, серйозно киваючи головою.

— На мою думку, — сказав Чарлі, — більшовизм — це просто надмірна ненависть до того, що вони називають буржуазним, а що означає буржуазність — до кінця неясно. Крім усього іншого, це капіталізм. Почуття й емоції так беззаперечно буржуазні, що доводиться вигадувати людину, позбавлену їх.

— Тоді індивід, кожна окрема особистість — буржуазна, отже, має бути придушеною. Ти повинен розтопитися у чомусь великому, радянсько-соціалістичному. Навіть організм буржуазний, отже, ідеал має бути механічним. Залишається єдина одиниця, неприродна, складена з багатьох різноманітних і водночас суттєвих частин — механізм. Кожна людина — частина механізму, а його рушійна сила — ненависть... ненависть до буржуазії. Це для мене більшовизм.

— Абсолютно! — сказав Томі. — Та, крім того, він здається мені досконалим зображенням індустріального ідеалу. Ідеал власника фабрики в концентрованому вигляді. Хіба він заперечить ненависть як рушійну силу. Та все ж ненависть залишиться — ненависть до самого життя. Гляньте лише на наші центральні графства, хіба не ясно... та все це частина розумового життя, його логічний розвиток.

— Я заперечую, що більшовизм має логіку, він заперечує більшу частину своїх передумов, — сказав Гамонд.

— Мій дорогий, залишається матеріальна передумова, так і з чистим розумом... виключно.

— Принаймні більшовизм здобув тверду основу, — сказав Чарлі.

— Тверду основу! Основа без основ! У найкоротший час більшовики будуть мати найкращу в світі армію з найкращим технічним оснащенням.

— Але все це... ця ненависть не може довго тривати. Має бути якась реакція... — сказав Гамонд.

— Ну, ми чекали роки... почекаємо й більше. Як і все інше, ненависть росте. Це закономірний результат нав'язування ідей до життя, насильства над нашими найглибшими інстинктами. Ми гвалтуємо ваші найглибші почуття згідно з ревними ідеями. Ми керуємося формулою, немов механізми. Логічний розум претендує на керівництво справами ліжка, а ліжко обертається чистою ненавистю. Усі ми більшовики, тільки ми лицеміри. Росіяни — більшовики без лицемірства.

— Але ж, окрім радянського, — сказав Гамонд, — існує багато інших шляхів. Більшовики не є розумними по-справжньому.

— Звичайно, ні. Але часом розумно бути недоумкуватим, якщо хочеш досягти своєї мети. Особисто я вважаю більшовизм недоумкуватим, але таким же самим

недоумкуватим я вважаю наше суспільне життя на Заході. Я навіть вважаю недоумкуватим наше славнозвісне розумове життя. Всі ми холодні, як кретини, всі позбавлені почуттів, як ідіоти. Всі ми більшовики, тільки у нас це по-іншому називається. Ми бачимо себе богами... богорівними! Це те ж саме, що й більшовизм. Треба бути гуманним і мати серце й пеніс, щоб уникнути перетворення в Бога чи більшовика... адже це одне й те саме — обидва надто добрі, щоб існувати насправді.

Несхвальну тишу перервав своїм схвилюваним запитанням Бері:

— Значить, ти, Томі, справді віриш у любов, правда?

— Милий хлопче! — сказав Томі. — Ні, мій херувиме, у дев'яти випадках з десяти — ні! Сьогодні любов стала ще однією з тих недоумкуватих вистав. Хлопці, вихляючи стегнами, їбуть, як коні, маленьких джазових дівчат з худими хлоп'ячими задницями! Ти цю любов маєш на увазі? Чи любов типу спільна-власність, основа-успіху чи мій-чоловік-моя-дружина? Ні, дорогий мій в усе цея не вірю!

— Але у щось же ти віриш?

— Я? Інтелектуально я вірю в добре серце, жвавий член, швидкий розум і мужність сказати "гівно" в присутності дами.

— Ну, все це ти маєш, — сказав Бері.

Томі Дюкс заревів від сміху.

— Ти — ангел! Якби я мав! Якби я мав! Ні, моє серце задубіло, як картопля, мій член падає й ніколи не встає, і мені краще його зовсім відрізати, ніж сказати "гівно" в присутності моєї матері чи тітки, а вони справжні леді, зауваж, крім того, я насправді не розумний, просто "розумо-проживач". Як чудово бути розумним — тоді ти живеш у всіх згаданих і не згаданих частинах. Член встає й говорить "як справи?" кожній по-справжньому інтелігентній людині. Ренуар говорив, що малював картини членом... так і було, милі картинки! Хотілося б мені зробити щось подібне. Господи! Можна тільки говорити! До численних пекельних тортур додалася ще одна. А все почав Сократ!

— На світі є гарні жінки, — сказала Коні, підвівши голову й нарешті заговоривши.

Чоловіки обурилися... Їй належало нічого не чути. Їм було нестерпно, що вона так уважно слухала їхню розмову.

О Боже!

Якщо вони ласкаві не до мене,

Мені байдужа їхня ласка!

— Ні, це безнадійно! Я просто не здатен вібрувати влад з жінкою. Жінки, якої б я справді хотів, опинившись з нею сам на сам, не існує, і я не можу себе примусити до цього... Ні, Господи! Залишуся таким, як є, й буду провадити розумове життя. Це єдина чесна річ, на яку я спроможний. Розмовляючи з жінками, я можу почуватися цілком щасливим, та це невинне, безнадійно невинне щастя. Безнадійно невинне! Що ти кажеш, Гілдебранде, мій півнику?

— Залишитися невинним значно простіше, — сказав Бері.

— Так, життя все ж надто просте!

## РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Одного морозного ранку, осяяного блідим лютневим сонцем, Кліффорд і Коні пішли на прогулянку через парк до лісу. Тобто Кліффорд пихкав у своєму кріслі з моторчиком, а Коні йшла поряд.

Жорстке повітря zostавалося сірчистим, та до цього вони обоє вже звикли. Над низьким обрієм стелилася опалова від морозу й диму імла, а нагорі лежало маленьке голубе небо, тому здавалося, що ти всередині загорожі, завжди всередині. Життя — завжди сон чи безумство всередині загорожі.

Вівця кашлянула в жорсткій зів'ялій траві парку, жмутики якої у видолинках взяли голубою памороззю. Через парк до воріт пролягала стежка, красива рожева стрічка. Кліффорд наказав їй заново засипати просіяним ґравієм з шурфу. Коли скелі й відвали підземної породи згорали й віддавали свою сірку, вони ставали яскраво-рожевими, кольору креветок у сухі дні й кольору крабів — у вогні. Тепер ґравій мав блідий креветковий колір з блакитно-голубим інеем морозу. Коні завжди подобалася ця доріжка з яскраво-рожевих висівок. Лихий лиш той вітер, який нікому не приносить добра.

Кліффорд обережно покотився вниз по схилу, а Коні притримувала крісло рукою. Перед ними лежав ліс — спершу густий ліщинник, за ним — червоняста темрява дубів. З узлісся застрибали-заплигали кролики. Зненацька хмарою знялися в повітря граки й перетинаючи маленький обшир неба, подалися кудись чорним потоком.

Коні відкрила хвірточку, й Кліффорд повільно проїхав крізь неї на широку лісову дорогу, яка бігла вгору, вигинаючись у голій гущавині ліщини. Це були рештки великого лісу, в якому полював Робін Гуд, а дорога була старовинним шляхом, який пролягав через усю країну. А тепер, звичайно, зосталася тільки лісова колія через приватний ліс. Дорога з Менсфілда звертала вбік на північ.

У лісі все завмерло, сухе листя на землі обмерзло знизу. Різко скрикнула сойка, спурхнула зграйка маленьких пташок. Але жодної дичини, жодного фазана, їх вистріляли в час війни, коли ліс не охоронявся, тільки тепер Кліффорд знову найняв лісника.

Кліффорд любив ліс, любив старі дуби. Відчував, що вони дісталися йому від багатьох поколінь предків. Він хотів захистити їх. Хотів, щоб це місце залишилося незайманим, замкнутим від світу.

Крісло повільно пихкало вгору схилом, хилитаючись та підстрибуючи на замерзлих грудках. Раптом зліва з'явилася просіка, на якій не було нічого, тільки купа сухої папороті, то тут то там згиналися тонкі пагони й валялися великі зрізані пні, показуючи то свій гладкий верх, то мертві розкарячені корені. Й плями чорніли на тих місцях, де лісоруби спалювали сушняк і сміття.

Це була одна з тих частин лісу, яку сер Джефрі вирубав під час війни для окопних кріплень. Весь пагорб, який полого піднімався праворуч від лісової дороги, лежав оголений і навидовиж покинутий. Вершина пагорба, який колись увінчували дуби,

тепер оголилася, і звідти понад дерева видно було залізницю, по якій возили руду, й нові цехи в Стекс Ґейті. Коні стояла й дивилася в цей пролом у чистій самотності лісу. Вона вела в світ. Та Кліфорду вона нічого не сказала.

Ця просіка завжди надзвичайно злостила Кліфорда. Він пройшов війну, бачив, що воно таке. Та по-справжньому його розізлив цей голий пагорб. Він знову його засаджував. Та все це породжувало ненависть до сера Джефрі.

Поки крісло повільно вибиралося нагору, Кліфорд сидів з застиглим обличчям. Добравшись до вершини пагорба, він зупинився, не ризикуючи спуститися вниз довгим і дуже тряским схилом. Він сидів і дивився, як вигиналася, збігаючи вниз, у зеленкуватих берегах дорога, прокладаючи шлях між папороттю та дубами. Вона зігнулася коло підніжжя пагорба й зникла з таким милим і легким поворотом, що здавалося: зараз звідти виїдуть на конях лицарі і дами.

— Думаю, перед нами справжнє серце Англії, — звернувся Кліфорд до Коні, застигши в кріслі під тьмяним лютневим сонцем.

— Справді? — запитала вона й сіла в голубій плетеній сукні прямо на пені коло стежки.

— Звичайно! Це — стара Англія, її серце, і я прагну зберегти її недоторканою.

— Так, так! — сказала Коні. Та тільки вимовила ці слова, почула, як на копальні Стекс Ґейт просвистів гудок, відзначаючи одинадцяту годину. Кліфорд так звик до цього гудка, що навіть його не помітив.

— Я хочу, щоб цей ліс зостався цілком... недоторканим. Я хочу, щоб ніхто не полював тут, — сказав Кліфорд.

Певний пафос тут був. Ліс усе ще зберігав таємничість дикої, старої Англії, та вирубки сера Джефрі часів війни завдали йому удару. Як непорушно стояли дерева — незчисленні зморшкуваті гілки на фоні неба і сірі вперті стовбури, що піднімалися з коричневої папороті! Як безпечно тут пурхали птахи! А колись тут блукали олені й лучники, й ченці пропливали на своїх вісляках. Ці місця їх пам'ятали, все ще пам'ятали.

Кліфорд сидів у блідому сонячному промінні, на його рівне русьве волосся падало світло, його рум'яне повне обличчя залишалося незворушним.

— Коли я приходжу сюди, мені особливо жаль, що не маю сина, — сказав він.

— Але ж ліс старший за твою сім'ю, — лагідно зауважила Коні.

— Це так! — сказав Кліфорд. — Але ми зберегли його. Якби не ми, його б не стало... його б вирубали, як інші ліси. Треба зберегти якусь частину старої Англії!

— Треба? — сказала Коні. — Якщо його треба зберегти, то зберегти всупереч новій Англії? Розумію, це сумно.

— Якщо не зберегти хоча б частину старої Англії, то Англії не залишиться взагалі, — сказав Кліфорд. — І ми, ті, що володіємо такого роду власністю й маємо до неї почуття, зобов'язані зберегти її.

Запала сумна мовчанка.

— Так, на деякий час, — сказала Коні.



— На деякий час! Це все, що в наших силах. Ми можемо тільки виконати свій обов'язок. Я відчуваю, що до нас кожен член моєї сім'ї виконав тут свій обов'язок. Можна йти всупереч загальним звичаям, але треба плекати традицію.

Знову запала мовчанка.

— Яку традицію? — запитала Коні.

— Традицію Англії! Усього цього!

— Так, — повільно вимовила вона.

— Тому легше, коли маєш сина, тоді ти тільки ланка в цьому ланцюгу, — сказав він.

Коні не вельми розумілася на ланцюгах, та не сказала нічого. Вона думала про цікаву безособовість його бажання мати сина.

— Мені жаль, що в нас не може бути сина, — сказала вона.

Він прямо подивився на неї великими блідо-блакитними очима.

— Було б непогано, якби ти народила дитя від іншого чоловіка, — сказав він. — Якщо ми виховаємо його у Регбі, воно належатиме нам і цій землі. Я не надто вірю в батьківство. Було б у нас дитя, ми б його ростили, воно було б нашим і продовжувало б наш рід. Чи не варто над цим подумати?

Нарешті Коні підвела на нього погляд. Дитина, її дитина була для нього просто "воно". Воно... воно... воно!

— Як, з іншим мужчиною? — запитала вона.

— Хіба це має велике значення? Хіба такі речі справді хвилюють нас глибоко?.. У тебе ж був якийсь коханець в Німеччині... а що він тепер? Майже нічого. Мені здається, що ці незначні акти й незначні зв'язки нашого життя не так уже й багато важать. Вони минають, і де вони? Де... де торішній сніг? Тільки те, що залишається впродовж життя, має значення; моє власне життя має для мене значення в своїй довгій протяжності й розвитку. А що означають випадкові зв'язки? І особливо випадкові сексуальні зв'язки? Якщо сміхотворно не перебільшувати їхню роль, це все одно що спаровування птахів. І так має бути. Що справді має значення? Має значення спілкування протягом цілого життя. Прожити поряд день за днем, а не переспати раз чи двічі. Ми з тобою одружені, що б там з нами не трапилося. Ми звикли одне до одного. А звичка, на мою думку, істотніша за всяку випадкову насолоду. Довге, неспішне, сповнене терпіння життя... так ми живемо... а не випадковий спазм будь-якого роду. Мало-помалу, живучи разом, двоє людей доходять до особливої злагожденості, надзвичайно тонко реагують одне на одного. Ось — істинний секрет шлюбу, а не секс, принаймні не звичайна функція сексу. Ми з тобою сплелися в цьому шлюбі. Якщо нам триматися за це, ми зможемо організувати всі ці справи сексу, так як організовуємо вихід до дантиста, адже тут доля завдала нам фізичної поразки.

Коні слухала з якимось подивом і з якимось страхом. Вона не знала, має він рацію чи ні. Існував Майкаліс, якого вона кохала, так вона собі говорила. Та її кохання нагадувало якесь відхилення від шлюбу з Кліфордом, від їхньої довгої, повільної й звичної близькості, сформованої роками терпіння й страждань. Мабуть, людська душа потребує відхилень, і їй не можна в цьому відмовити. Але принцип відхилення полягає в

тому, що ти знову повертаєшся додому.

— І тобі байдуже, від якого чоловіка я народжу дитину? — запитала вона.

— Чому ж, Коні, я довірятиму твоєму природному чуттю порядності й вибору. Ти просто не дозволиш доторкнутися до себе не тій людині.

Вона подумала про Майкаліса! Він абсолютно відповідав Кліфордовій ідеї "не тієї людини".

— Але в чоловіків і жінок можуть бути різні уявлення з приводу "не тієї людини", — сказала вона.

— Ні, — відповів він. — Ти любиш мене. Я ніколи не повірю, щоб ти могла полюбити чоловіка, який би видався мені цілком антипатичним. Тобі не дозволить твоє почуття гармонії.

Вона мовчала. Ця логіка не потребувала відповіді, такою вона здавалася помилковою.

— І ти захочеш, щоб я тобі розповіла? — запитала вона, глянувши на нього майже крадькома.

— Зовсім ні. Мені краще не знати... Але ж ти погоджуєшся зі мною, правда, що випадкові сексуальні стосунки — ніщо в порівнянні з довгим життям, прожитим удвох? Хіба не можна просто підкорити сексуальні потреби необхідностям довгого життя? Просто скористатися з них, адже до цього ми вимушені? Нарешті, хіба ці скороминущі насолоди мають значення? Хіба головна проблема полягає не в тому, щоб повільно, роками вибудовувати цілісну особистість? Не в тому, щоб жити цілісним життям? Життя, розколоте на частини, не має сенсу. Якщо воно може розколотися на частини через відсутність сексу, тоді вперед — заводь любовний роман. Якщо воно може розколотися через відсутність дитини, тоді, якщо можеш, — народи дитину. Але роби усе так, щоб твоє життя було цілісним, щоб у ньому надовго встановилася гармонія. А ми з тобою можемо досягти цього вдвох... Хіба неправда?.. Якщо адаптуємося до потреб і водночас зладимо з цієї адаптації одне ціле своїм спокійно прожитим життям. Ти погоджуєшся?

Коні приголомшили його слова. Вона знала, теоретично він має рацію. Та коли мова зайшла про її спокійно прожите з ним удвох життя, вона завагалася... Невже її справжня доля зводилася до того, щоб усю себе переливати в його життя? І нічого більше?

Хіба все саме так? Їй належалося з задоволенням снувати єдине полотно їхнього щасливого спільного життя, можливо, тільки де-не-де позначене випадковою квіткою любовної пригоди. Та звідки їй знати, що вона відчуватиме наступного року? Що можна знати заздалегідь? Як можна сказати "так"? На роки й роки вперед? Просто "так" на одному подиху? Навіщо пришпилювати те слово, немов метелика? Воно ж, звичайно, повинно випурхнути й зникнути, щоб за ним послідували інші "так" і "ні"! Як зграйки безладних метеликів.

— Думаю, Кліфорде, ти маєш рацію. Здається, я з тобою згодна. Але життя й тут може повернути все по-своєму.

— Але доки воно не повернуло, ти ж погоджуєшся?

— О, так! Думаю, що так, справді.

Вона спостерігала за коричневим спанієлем, що вибіг з бокової стежки, подивився в їхній бік, задерши носа, й м'яко, хрипко гавкнув. За собакою швидким, нечутним кроком вийшов чоловік з рушницею, повернувся до них, так ніби збирався на них напасти, натомість зупинився, привітався й почав завертати за схил пагорбам. Це був всього-на-всього новий лісник, та він налякав Коні, з'явившись, здавалося, так швидко й загрозово! Таким вона його побачила — раптовий натиск загрози із нікуди!

Це був чоловік у темно-зеленому вельветовому плащі і крагах — старомодний, з червоним обличчям, червоними вусами й холодними очима. Він швидко рушив униз по схилу.

— Мелорзе! — гукнув Кліфорд. Чоловік ледь обернувся і віддав честь швидким непомітним жестом — солдат!

— Ви не допоможете розвернути й завести крісло? Так мені буде легше, — сказав Кліфорд.

Чоловік зразу повісив рушницю через плече й підійшов тим самим дивно швидким і м'яким кроком, ніби старався не привертати до себе уваги. Він був досить високий, худий і мовчазний. На Коні він навіть не глянув, тільки на крісло.

— Коні, це новий лісник, Мелорз. Мелорз, ви ще не розмовляли з її світлістю?

— Ні, сер! — прийшли готові нейтральні слова.

Чоловік, як стояв, підняв капелюха, показуючи густе, майже біле волосся. Своїм прямим, безстрашним і безликим поглядом він втупився Коні прямо в очі, так ніби хотів побачити, що вона таке. Він примусив її зніяковіти. Вона сором'язливо кивнула йому, а він переклав капелюха в ліву руку й ледь уклонився їй, як джентльмен, та не сказав зовсім нічого. Якусь мить він стояв непорушно з капелюхом у руці.

— Але ви вже деякий час тут працюєте, правда? — звернулася до нього Коні.

— Вісім місяців, пані... ваша світлість! — він спокійно виправився.

— І вам подобається тут?

Вона подивилася йому в очі. Його очі трошки звузилися, іронічно, майже зухвало.

— Звичайно, дякую, ваша світлість! Я тут виріс... — Він знову ледь уклонився, повернувся, вдягнув капелюха й ступив крок, щоб узятися за крісло. Останні слова він вимовив по-місцевому тягуче... мабуть, теж заради глуму, тому що раніше в його мові не було й сліду місцевої говірки. Він міг навіть зійти за джентльмена. В кожному разі, він був цікавий, жвавий, своєрідний чоловік, самотній, однак упевнений у собі.

Кліфорд завів маленький моторчик, чоловік обережно повернув крісло й направив його в бік схилу, який полого спускався до темної гущавини ліщинника.

— Достатньо, сер Кліфорд? — запитав чоловік.

— Ні, краще пішли з нами, а то крісло може загрузнути. Моторчик тут надто слабкий, щоб підніматися вгору.

Чоловік озирнувся, шукаючи собаку, — дбайливий погляд. Спанієль глянув на господаря й помахав хвостом. На мить у очах чоловіка з'явилася напівусмішка, яка хоч

і м'яко, але глузувала й дражнила Коні, потім враз зникла й на обличчі не залишилося жодного виразу. Вони йшли униз досить швидко, цей чоловік тримав рукою спинку крісла й спрямовував його. Він скидався більше на вільного солдата, ніж на слугу. І щось у ньому нагадувало Томі Дюкса.

Коли вони підійшли до хашів ліщини, Коні раптом побігла вперед і відкрила хвірточку до парку. Вона притримала її, в той час як обидва чоловіки, проходячи, глянули на неї. Кліфорд — критично, інший чоловік — з допитливим і холодним здивуванням, роздивляючись її безликим поглядом. І в його голубих безликих очах вона помітила відтінок страждання і відстороненості, але, крім того, й деяке тепло. Але чому він такий чужий, далекий?

Зразу за хвірткою Кліфорд зупинив крісло, і чоловік рвучко, ввічливо повернувся її закрити.

— Чого ти побігла відкривати? — запитав Кліфорд своїм спокійним, тихим голосом, в якому чулося незадоволення. — Це міг зробити Мелорз.

— Я думала, що ви підете прямо вперед, — сказала Коні.

— І залишимо тебе бігти позаду? — запитав Кліфорд.

— О, часом мені подобається побігати!

Мелорз знову взявся за крісло, так ніби нічого не помітив, але Коні відчувала, що він усе зауважив. Виштовхуючи крісло на досить стрімкий парковий схил, він мало не засапався. Мабуть, і справді був досить кволий. Ззовні повний сил, але дещо кволий і пригаслий. Вона відчувала це своїм жіночим чуттям.

Крісло зупинилося на початку рожевої стежки. Кліфорд озирнувся на Коні.

— Не втомилася? — запитав він.

— О, ні! — сказала вона.

Коні відстала, хай крісло їде собі вперед. День зовсім посірів — маленьке голубе небо, яке низько нависло над круглими обідками імли, знову затягло, віко замкнулося, стояла вогка холоднеча. Збиралося на сніг. Все сіре, все сіре! Такий зношений світ.

Та вона втомилася. В ній з'явилася дивна тужлива втома, невдоволеність. Кліфорд нічого не помітив — про такі речі він навіть не мав уявлення. А от незнайомець помітив. Коні здавалося, що все в її світі і в її житті зносилося, а її невдоволеність здавалася старшою за ці пагорби.

Вони підійшли до будинку, обійшли його з тильного боку, де не було сходів. Кліфорду вдалося пересісти у низьке домашнє крісло на колесах — він мав дуже міцні й спритні руки. Затим Коні перенесла туди його мертві ноги.

Наглядач стояв струнко, чекаючи, коли його відпустять, й уважно спостерігав за всім, нічого не пропускаючи. Він сплотнів, якось навіть злякався, побачивши, як Коні взяла в свої руки Кліфордові неживі ноги й переклала їх в інше крісло, а він сам у цей час крутнувся всім тілом. Наглядач дивився злякано.

— Ну, дякую за допомогу, Мелорзе, — сказав Кліфорд недбало й покотив себе по коридору до кімнат прислуги.

— Ще якісь розпорядження, сер? — почувся нейтральний голос, ніби уві сні.

— Ні. На все добре!

— На все добре, сер.

— На все добре! Як мило з вашого боку, що викотили крісло нагору. Сподіваюся, вам не було важко, — сказала Коні, провівши наглядача за двері.

На мить він підвів на неї погляд, немов прокинувся. Його бентежила її присутність.

— О, ні, не важко! — швидко відповів він.

І знову в його голосі почулася тягуча місцева вимова.

— На все добре, ваша світлість!

— Хто твій лісник? — запитала Коні за ланчем.

— Мелорз! Ти ж його бачила, — сказав Кліфорд.

— Так, але звідки він узявся?

— Нізвідки! Просто тевершелський хлопець... мабуть, син шахтаря.

— І сам він теж був шахтарем?

— Здається, він був ковалем у шурфі. Але до війни два роки служив у нас наглядачем, аж доки пішов в армію. Мій батько завжди був про нього високої думки, тому, коли він повернувся й прийшов у копальню найматися на коваля, я просто забрав його сюди назад лісником. Я дуже зрадив, що зміг його запопасти... в цих краях майже неможливо знайти доброго сторожа до дичини... та ще й такого, щоб знав місцевих.

— І він одружений?

— Був. Та його жінка... плуталася з різними мужчинами, нарешті знайшла собі шахтаря в Стекс Гейті, і, здається, досі там живе.

— Отже, він живе сам.

— Майже! У селі в нього є матір... і, здається, дитина. — Кліфорд глянув на Коні своїми блідо-голубими, ледь випуклими очима, з яких сочилась відсутність. На вигляд він здавався уважним, та в глибині нагадував місцеве мідлендське повітря — туманне, задимлене, імлисте. Здавалося, цей туман шириться. І коли він якось по-своєму особливо втуплювався в Коні поглядом, коли давав їй свою особливу точну відповідь, вона відчувала, як усі глибини його мозку заповнює цей туман, заповнює ніщо. І це лякало її. Від цього він здавався безликим аж до ідіотизму.

І вона невиразно збагнула один з великих законів людської душі — чутлива душа зазнає тяжкої травми, яка, однак, не вбиває тіла, душа, здається нам, виживає тільки в тому разі, якщо виживає тіло. Та це тільки здається. Насправді це спрацьовує набута звичка. Повільно, повільно рана душі нагадує про себе, жахливий біль її йде вглиб, доки поглинає весь дух. І коли здається, що ми вже видужали й забули, саме тоді даються ознаки найгірші далекі наслідки.

Так було і з Кліфордом. Коли тільки він "видужав", коли тільки повернувся до Регбі, почав писати свої оповідання й попри все почуватися певним у житті, він, здавалося, забув усе й відновив своє самовладання. Але тепер, з повільним, повільним плином літ, Коні відчула, як роз'ятрюється, як поглинає його рана страху й відчаю. Якийсь час вона сиділа так глибоко, ніби заніміла, ніби й не існувала насправді. І тепер вона повільно почала стверджувати себе поривами майже паралізуючого страху. Розум його

досі був живий. Але параліч, наслідок надто тяжкої травми, поступово поглинав його емоційне єство.

І в міру того, як він поглинав Кліфорда, Коні відчувала, як він поглинає також її. Внутрішній жах, пустота, байдужість до всього поступово поглинали її душу. Коли Кліфорд запалювався, він ще міг чудово говорити і впливати на майбутнє, як от тоді, у лісі, він закликав її народити дитину й дати Регбі спадкоємця. Та наступного дня всі ці чудові слова нагадували висохле листя, яке ламається й стирається на порошок, втративши будь-який сенс, розлітаючись від найменшого подуву вітру. Ці слова не були листям справжнього життя, напоєним енергією і соками дерева. Вони були мотлохом опалого листя життя, позбавленого сили.

Таким опалим листям здавалося їй усе. Шахтарі в Твершелі знову говорили про страйк, і Коні знову здавалося, що це не вияв енергії, а піднімалася на поверхню тимчасово затихла рана війни, породжуючи страшний біль неспокою, заціпеніння, невдоволеності. Така глибока рана, глибока, глибока... рана фальшивої негуманної війни. Протягом багатьох років живій крові поколінь доведеться розсмоктувати велетенську чорну гематому в глибині душ і тіл. А для цього потрібна нова надія.

Нещасна Коні! З плином років її вражав страх пустоти власного життя. Кліфордове та й власне розумове життя поволі почало здаватися пустотою. Бували дні, коли їхній шлюб, їхнє спільне життя, побудоване за звичною близькістю, про яку він говорив, робилося цілковитою пустотою, нічим. Тільки словами, просто купою слів. Пустота була єдиною реальністю, а над нею — лицемірство слів.

Кліфорда уподобала продажна богиня успіху! Він і справді став майже знаменитим, а його книжки заробили йому тисячу фунтів. Всюди з'явилися його фотографії. В одній з галерей виставлявся його бюст, у двох інших — портрети. Він здавався наймодернішим з модерних голосів. Зі своїм моторошним, кульгавим інстинктом слави за чотири чи п'ять років він став найвідомішим з молодих "інтелектуалів". Коні не зовсім збагнула, в чому полягає цей інтелект. Кліфорд справді виявляв розум у тому ледь гумористичному аналізі людей і мотивів, в результаті якого в кінці все розпадається на шматки. Та все це нагадувало забаву цуциків, які шматують диванні подушки, однак забаву не молоду й грайливу, а навдивовиж стару і досить уперто самовдоволену. Усе це було чудним і було нічим. Таке почуття знову і знову відлунювало в Коні на дні душі: усе — ніщо, чарівна виставка пустоти. Водночас ще й виставка. Виставка! Виставка! Виставка!

Майкаліс схопився за Кліфорда, як за центрального персонажа для п'єси, він уже кидав сюжет і написав першу дію! Адже Майкаліс ще краще за Кліфорда вмів робити виставку з нічого. Єдине, що лишилося від пристрасті у цих двох чоловіків — це пристрасть до показного. В сексуальному плані вони були позбавлені пристрастей, вважай, мертвими. А тепер Майкаліса приваблювали навіть не гроші. Кліфорд ніколи не прагнув грошей, хоч заробляв їх де міг, адже гроші — печать і клеймо успіху. А саме успіху вони бажали. Вони обидва хотіли показатися по-справжньому... показати самих себе і хоч на якийсь час завоювати широку публіку.

Дивне діло... проституція з продажною богинею. Коні, що зовсім не піддавалася її впливу, цілком байдужа до її зваб, у цьому бачила тільки порожнечу. Навіть проституція з продажною богинею означала порожнечу, хоча чоловіки проститували незліченну кількість разів. Навіть це порожнеча.

Майкаліс написав Кліфордові про п'єсу. Безперечно, той давно вже чув про неї. І знову Кліфорд відчув збентеження. Він знову збирався показати себе, цього разу — зусиллями когось іншого, причому у вигідному світлі. Він запросив Майкаліса з першою дією до Регбі.

Майкаліс приїхав у літньому костюмі, в білих замшевих рукавичках, з рожево-бузковими орхідеями, дуже вишуканими, для Коні, і перша дія сподобалася надзвичайно. Навіть Коні збентежилась... збентежилася до того живого, що в ній ще залишилося. І в очах Коні Майкаліс, збентежений своєю владою бентежити інших, здавався справді чудовим... просто прекрасним. Вона побачила в ньому стародавню незворушність раси, яку нічим уже не розчаруєш, крайній бруд, майже чистий. Якщо глянути здалека на його проститування з продажною богинею, то він здавався чистим, чистим, немов африканська маска з слонової кістки, що обертає бруд у чистоту на своїх поверхнях і кривизнах.

Момент гострого збудження, пережитий разом з обома Чатерлеями, коли він легко захопив Коні та Кліфорда, став одним з найважливіших моментів життя Майкаліса. У нього вийшло — він захопив їх. Навіть Кліфорд на якийсь час закохався в нього... якщо можна так висловитися.

Отож наступного ранку Майк почувався ніяковіше, ніж завжди, — нетерплячий, знищений, нетерплячі руки в кишенях штанів. Коні не прийшла до нього вночі... і він не знав, де її шукати. Кокетство!.. В момент його тріумфу.

Зранку він пішов до її вітальні. Вона знала, що він прийде. Його тривога впадала в очі. Він запитав про п'єсу... Чи добра вона, на її думку? Він прагнув почути похвали. Вони давали йому гостру насолоду пристрасті, більшу за будь-який сексуальний оргазм. І вона хвалила її захоплено. Однак весь час у глибині душі вона знала, що п'єса — ніщо.

— Послухай! — нарешті сказав він. — Чому б нам з тобою не внести в цю справу ясність? Чому б нам не одружитися?

— Але ж я одружена, — вона здивувалася, однак знову не відчула нічого.

— Та що ти... Певна річ, він тобі дасть розлучення... Чому б нам не одружитися? Я хочу одружитися. Я знаю, це для мене найкраще — одружитися й вести розмірене життя. Я веду чортзна-що, а не життя, просто розриваюся на шматки. Послухай, ми з тобою, ми просто створені одне для одного... як рука й рукавиця. Чому б нам не одружитися? Ти думаєш, нам щось заважає?

Коні подивилася на нього вражено, однак знову не відчула нічого. Ці чоловіки, всі вони однакові, ні на що не зважають. Вони просто загоряються з голови, як петарда, й сподіваються підняти тебе в рай на худих трісках свого полум'я.

— Але ж я одружена, — сказала вона. — Ти ж знаєш, я не можу покинути Кліфорда.



— Але чому? Чому? — закричав він. — Він і через півроку не помітить, що тебе немає. Він взагалі не знає, що, крім нього, ще хтось існує. Я ж бачу, ти йому зовсім не потрібна, він цілком заглиблений у себе.

Коні відчула правду в цих словах. Але вона також відчула, що Майк навряд чи є зразком безкорисливості.

— Хіба не всі чоловіки заглиблені в себе? — запитала вона.

— О, більш-менш так, припускаю. Чоловік потребує цього, щоб дати собі раду. Та річ не в цьому. Річ у тому, що може чоловік дати жінці? Чи може він принести їй щастя, чи не може? Якщо не може, то в нього немає права на цю жінку... — Він зупинився й подивився на неї майже гіпнотичним поглядом своїх випуклих карих очей. — А тепер я вважаю, — додав він, — що можу, чорт забирай, дати жінці все щастя, яке вона тільки захоче. Думаю, можу це гарантувати.

— Якого роду щастя? — запитала Коні, вступившись у нього з якимось подивом, майже з захопленням, але під ним не відчуваючи зовсім нічого.

— Всіляке щастя, чорт візьми, всіляке! Одяг, коштовності вищого класу, будь-який нічний клуб на будь-який смак, знайомство з ким захочеш, життя в ногу з часом... подорожі і право бути особистістю, хоч би де ти опинилася... Чорт забирай, усіляке щастя.

Він говорив майже з переможним запалом, Коні дивилася на нього, немов зачарована, а насправді не відчувала зовсім нічого. Від запропонованих їй блискучих можливостей не здригнулася навіть найтонша поверхня її мозку. Не відгукнулося навіть найбільш зовнішнє її "я", котре трепетало б у будь-який інший раз. Усе це не справило на неї жодного враження, вона не могла "зомліти". А просто сиділа й дивилася, зачарована, не відчуваючи нічого, тільки десь близько відчувала надзвичайно неприємний запах продажно́ї богині.

Майк сидів як на голках, витягнувшись уперед у своєму кріслі, й дивився на неї майже істеричним поглядом, і хто знає, що хвилювало його більше марнославство від того, що вона скаже "так", чи панічний страх, що вона може сказати "так"?

— Мені треба подумати, — сказала вона. — Зараз я не можу вирішити. Тобі, мабуть, здається, що Кліфорд не грає ролі, але він грає. Коли думаєш, який він покалічений...

— О, чорт з ним усім! Якщо чоловік торгує своїм каліцтвом, тоді я теж можу сказати, який я самотній, яким самотнім був завжди, і розпускати нюні в такому ж дусі. Хай усе горить, якщо чоловік має тільки самі каліцтва, щоб виправдати себе...

Він відвернувся, люто соваючи руками в кишенях. Того вечора він сказав їй:

— Ти прийдеш до мене вночі, правда? Чорт його знає, де твоя кімната.

— Добре! — сказала вона.

Тієї ночі він був особливо бурхливим коханцем із своєю дивною голизою маленького кволого хлопчика. Коні не змогла досягти свого спазму насолоди, коли він уже дійшов до свого. І своїм голим ніжним тілом маленького хлопчика він збудив у ній якесь палке жадання; після того, як він закінчив, їй довелося іти далі в дикому збудженні й конвульсії, а він героїчно тримався в ній, з усією волею й самовіддачею,

доки вона не дійшла до свого власного кінця, супроводжуючи його чудними короткими схлипами.

Коли він нарешті відокремився від неї, то сказав різко, навіть глузливо:

— Ти не можеш закінчити одночасно з чоловіком, правда? Ти мусиш іти далі! Ти ламаєш цю комедію!

Ця коротка промова в такий момент стала одним з потрясінь її життя. Адже тільки на таку пасивність він і був спроможним.

— Що ти маєш на увазі? — запитала вона.

— Ти знаєш, що я маю на увазі. Ти годинами продовжуєш, коли я закінчив... А я повинен, зціпивши зуби, чекати, доки ти викладешся.

Її вразила ця несподівана брутальність в ту хвилину, коли її переповнювала насолода, яка не піддавалася жодним словам, і навіть переповнювала любов до нього. Адже врешті, як і більшість сучасних чоловіків, він закінчував ще до того, як починав. І це штовхало жінку ставати активною.

— Але ж ти хотів, щоб я продовжувала, щоб я так само одержала насолоду? — сказала вона.

Він похмуро засміявся.

— "Я хотів"! — сказав він. — Ну й ну! Я хотів чекати, зціпивши зуби, поки ти за мене працюєш!

— Але ж ти хотів? — наполягала вона. Він ухилився від відповіді.

— Всі ви такі — кляті жінки, — сказав він. — Або закликають, ніби там у них усе вмерло... або чекають, доки ти закінчиш, а потім починають ловити кайф, а ти жди. У мене ніколи не було жінки, з якою б ми закінчували одночасно.

Коні ніби й не почула цю нову чоловічу інформацію, її вразило його ставлення... його незбагненна брутальність. Вона ж почувалася такою невинною.

— Але ж ти хочеш, щоб і мені було приємно, правда? — повторила вона.

— О, звичайно! Дуже хочу! Але, чорт візьми, чекати, поки жінка закінчить, для чоловіка занадто...

Ця промова стала одним з фатальних ударів у житті Коні. Вона щось у ній убила. Коні не дуже-то й жадала Майкаліса, доки він сам не почав, вона його не хотіла. Здавалося, що вона ніколи по-справжньому не хотіла його. Але якщо вже так склалося, їй здавалося природним отримувати від цього насолоду. Вона навіть любила його за це... навіть цієї ночі вона любила його й хотіла вийти за нього заміж.

Інстинктивно він, мабуть, відчував це, і саме тому йому довелося розбити весь цей спектакль одним ударом, немов картковий будинок. Її ж власний сексуальний потяг до нього чи до будь-якого іншого чоловіка тієї ночі зазнав краху. Усе це настільки втратило значення для її життя, так ніби й ніколи не існувало.

І вона понуро проживала свої дні. Тепер не залишалося нічого, окрім цього пустого млина, який Кліфорд називав спільним життям, довгим існуванням двох людей, які звикли жити одне з одним у тому самому домі.

Порожнеча! Здавалося, що сенс життя зводився до того, щоб сприйняти велику

порожнечу життя. Усі численні турботи й важливі дрібниці, з яких складається велика загальна сума порожнечі!

## РОЗДІЛ ШОСТИЙ

— Чому в наші дні чоловіки й жінки не люблять одні одних по-справжньому? — запитала Коні Томі Дюкса, який до певної міри був її оракулом.

— Але ж це не так! З того часу, як виник людський рід, не думаю, щоб чоловіки й жінки коли-небудь любили одні одних так, як сьогодні. Любили воістину! Візьміть мене... Я дійсно люблю жінок більше за чоловіків, вони мужніші, з ними почуваєшся відвертішим.

Коні розмірковувала.

— Все так, але ж вам ніколи не хотілося мати з ними нічого спільного! — сказала вона.

— Я? А що я роблю, як не розмовляю цілком відверто в цей момент з жінкою?

— Так, розмовляєте...

— А що більшого я міг би зробити, були б ви чоловіком, як не поговорити з вами відверто?

— Мабуть, нічого. Але жінка...

— Жінка хоче подібатися, хоче, щоб з нею розмовляли, і водночас вона хоче, щоб її любили й жадали, а мені здається, що ці дві обставини цілком взаємовиключені.

— Але ж так не має бути!

— Безсумнівно, воді не варто бути такій мокрій, тут вода перегинає палку. Але в цьому ж уся справа! Мені подобаються жінки, подобається розмовляти з ними, а саме тому я не люблю їх і не жадаю їх. Ці дві речі для мене не збігаються.

— Думаю, вони мають збігатися.

— Добре. Той факт, що деякі речі мають бути не такими, як вони є, не належить до моєї компетенції.

Коні обдумала ці слова.

— Неправда, — сказала вона. — Чоловіки можуть любити жінок і розмовляти з ними. Не розумію, як можна любити їх, не розмовляючи з ними, й досягати при цьому дружби й близькості. Як можна?

— Ну, — сказав він, — я не знаю. Яка користь з моїх узагальнень? Я можу говорити тільки про себе. Мені подобаються жінки, але я їх не жадаю. Я люблю поговорити з ними, і ці розмови роблять нас якоюсь мірою близькими, але відкидають нас на діаметрально протилежні полюси, коли доходить до поцілунків. От такі справи! Але не сприймайте мене, як загальний зразок, очевидно, я належу до особливих випадків, до тих чоловіків, яким подобаються жінки і які не люблять і навіть ненавидять жінок, коли ті прагнуть розігравати кохання чи вплутують у нього.

— І вам від цього не сумно?

— Чому? Ніскілечки! Я дивлюся на Чарлі Мея та інших чоловіків, які заводять романи... Ні, я ніскілечки не заздрю їм! Пошле доля мені жінку таку, як я схочу,

прекрасно. Але я ще не бачив жінки, яку б я хотів, ні разу не зустрічав такої... тому припускаю, що я холодний, хоча деякі жінки мені дуже подобаються.

— А я вам подобаюся?

— Дуже! І бачите, між нами не виникає питання щодо поцілунків, правда?

— Зовсім ні! — сказала Коні. — Але хіба їх не може бути?

— Яким чином, скажіть, ради Бога? Я люблю Кліфорда, та що б ви сказали, якби я підійшов і поцілував його?

— А хіба немає різниці?

— В чому вона, якщо йдеться про нас? Усі ми — розумні людські істоти і здатні стримувати своє єство самця й самиці. Просто стримувати. Як би ви оцінили, коли б я зараз почав поводитися як самець небританського походження і гарцювати зі своїми сексуальними штучками?

— Жахливо.

— Чудово! Повторюю вам, якщо в мені є хоч щось від самця, то я ніколи не зустрічав самиці моєї породи. І я не скучаю за нею, мені просто подобаються жінки. Хто примусить мене їх любити чи прикидатися, що я люблю, й грати в сексуальні забави?

— Принаймні не я. Але хіба тут усе гаразд?

— Можливо, ви щось відчуваєте, я — нічого.

— Так, я відчуваю щось негаразд між чоловіками й жінками. Жінка втратила для чоловіка свої чари.

— А чоловік для жінки?

Вона поміркувала над іншою стороною цього питання.

— Чималою мірою, — сказала відверто.

— Тоді викиньмо все з голови, будьмо порядними й простими, як справжні людські істоти. Хай горять усі ці штучні сексуальні примуси! Я їх відкидаю!

Коні знала, що він і справді має рацію. Однак від цього її почуття зробилися такими безнадійними, такими безнадійними й безладними. Вона почувалася соломинкою на сонному ставку. В чому сенс — її чи будь-чого?

Її молодість повставала. Ці чоловіки здавалися такими старими й холодними. Усе здавалося старим і холодним. І Майкаліс виявився таким розчаруванням, таким нездарою. Чоловіки нічого не хочуть, вони насправді не хочуть жінки, навіть Майкаліс не хоче.

А жлоби, які прикидаються, ніби хочуть, і починають сексуальні забави, найгірші за всіх.

Просто біда, і з цим варто примиритися. Щира правда — чоловіки втратили для жінки справжні чари: найкраще, що тобі залишається, — обдурити себе й повірити в протилежне, так як вона обдурила себе з Майкалісом. Тим часом ти просто живеш, і на це нема ради. Вона прекрасно розуміла, чому люди влаштовують вечірки з коктейлями, слухають джаз і танцюють чарлстон до знемоги. В той чи інший спосіб ти мусиш побороти її, свою молодість, інакше вона розчавить тебе. Але що за страхіття ця

молодість! Ти відчуваєшся старою, як Мафусаїл, однак кров грає в тобі й не дає спокою. Злиденне життя! І жодної перспективи! Вона майже шкодувала, що не поїхала з Майком і не перетворила своє життя на одну довгу вечірку з коктейлями чи джазовий вечір. В кожному разі це краще, ніж просто закопатися в могилу.

В один з таких поганих днів вона сама прогулювалася лісом, міркувала, нікуди не прямуючи, навіть не помічаючи, де вона. Постріл рушниці неподалік вразив і розлютив її.

Вона пішла далі, почула голоси й відсахнулася. Люди! Вона не хотіла людей. Та її чутливе вухо вловило інший звук, і вона стрепенулася — плакала дитина. Вона прислухалася — хтось лаяв дитину. Вона кинулася вперед, петляючи вологою доріжкою, гнана своїм глухим обуренням. Ладна поскандалити.

Повернувши за вигин, помітила по той бік проїзду дві постаті — лісника й маленької дівчинки в червоному плащику й кротячій шапочці, та стояла й плакала.

— Ну, заткни пельку, ти — сучка мерзенна! — Почувся розлючений чоловічий голос, а дитина схлипувала голосніше.

Констанс підійшла ближче, її очі палали. Чоловік повернувся, глянув на неї, холодно вклонився, блідий від люті.

— В чому справа? Чому вона плаче? — владно спитала Констанс, хоч і трохи задихавшись.

Ледь помітна посмішка, скоріш насмішка, забігла на його обличчя.

— Що-о, спе-етайте її саму, — він відповів холодно, з тягучою місцевою вимовою.

Коні почувалася так, наче її вдарили в обличчя. Вона змінилася в лиці. Тоді зібрала всю свою зневагу й глянула на нього, її темні голубі очі тьмяно палахкотіли.

— Я запитала вас, — задихано сказала вона. Він злегка, якимось по-чудному, вклонився, піднявши капелюха.

— Так, ваша світлість, — сказав він, знову місцевою вимовою: — Але я не можу сказати. — І обернувся в солдата, незворушного, тільки блілого від роздратування.

Коні повернулася до дівчинки, рум'яної, чорнявої, років дев'яти чи десяти.

— Що трапилося, дороженька? Скажи мені, чого ти плачеш, — запитала вона з належною в таких випадках ласкавістю. Ще сильніші схлипи, цілком свідомі. Ще більше ласки з боку Коні. — Ну, ну, не плач! Скажи мені, що тобі зробили!.. — в її голосі надзвичайна ніжність. Водночас вона обмацала свого плетеного жакета і на щастя знайшла шестипенсову монету.

— Ну, не плач, годі! — сказала вона, зігнувшись перед дівчинкою. — Дивись, що я для тебе маю!

Схлипи, шморгання носом, кулак, віднятий від зареваного обличчя, гостре чорне око на мить застигло на шестипенсовій монеті. Знову схлипи, але спокійніші.

— Ну, скажи, скажи мені, в чому справа! — запитала Коні й поклала монету в дитячу пухкеньку долоню, яка зразу замкнулася.

— Це... це... Киця!

Приступ наче вже вщухав.

— Що за киця, дороженька?

Після мовчанки, стискаючи шестипенсову монету, кулак сором'язливо показав у гушавину ожини.

— Там!

Коні подивилася і там цілком певно побачила — велика чорна кішка, ледь скривавлена, похмуро розтяглася на землі.

— О! — вигукнула вона з відразою.

— Браконьер, ваша світлість, — глузливо сказав чоловік.

Коні люто глянула на нього.

— Не дивно, що дитина розплакалася, — сказала вона, — якщо ви при ній вистрілили. Не дивно, що вона розплакалася!

Він глянув Коні в очі швидко, зневажливо, не приховуючи своїх почуттів. І знову Коні спалахнула, вона відчула, що дратується, що цей чоловік її не поважає.

— Як тебе звуть? — грайливо звернулася вона до дитини. — Скажи мені своє ім'я?

Пирхання, тоді дуже манірне цвірінькання:

— Коні Мелорз!

— Коні Мелорз! Що ж, чудове ім'я! І ти йшла з татком, а він застрелив кицю? Але то була погана киця!

Дівчинка подивилася на неї мужнім, допитливим поглядом темних очей, зміряла з ніг до голови її та її співчуття.

— Я хотіла залишитися з бабусею, — сказала дівчинка.

— Правда? А де твоя бабуся?

Дівчинка підняла руку й показала на дорогу.

— В хаті.

— В хаті! І ти хочеш піти назад до неї?

Раптова конвульсивна дрож уже вщухлих ридань.

— Так!

— Тоді ходімо. Забрати тебе? Забрати тебе до бабусі? Тоді твій татко зможе робити те, що йому належить. — Вона повернулася до чоловіка. — Це ваша дівчинка, правда?

Він віддав честь і ледь кивнув головою на знак згоди.

— Думаю, я можу відвести її до хати?

— Як ваша світлість бажає.

Знову він подивився їй в очі тим спокійним, пронижливим, відсутнім поглядом. Дуже самотній мужчина й собі на умі.

— Ти хочеш піти зі мною до хати, до твоєї бабусі, дороженька?

Дівчинка знову пропищала: "Так!" — і безглуздо усміхнулася.

Коні вона не сподобалася — зіпсована, фальшива маленька жіночка. Однак вона витерла їй лице і взяла за руку. Лісник мовчки віддав честь.

— На все добре! — сказала Коні.

До хати було з милю, й доки з'явився маленький мальовничий будиночок наглядча

за дичиною, Коні-старша досить втомилася від Коні-молодшої. Дівчинка, немов мале мавпеня, була по вінця повна своїми кониками й така ж самовпевнена.

Двері хатини стояли відкриті, зсередини долинав гуркіт. Коні затрималася, дівчинка вислизнула з її руки й забігла всередину.

— Бабусю! Бабусю!

— Що, ти вже вернулася?

Був суботній ранок, бабуса вимітала попіл з печі. Вона підійшла до дверей у своєму мішкуватому фартусі, в руці — мітла для попелу, на носі — чорна смуга. Це була маленька, сухорлява жінка.

— Ну що? — сказала вона поспішно і втерлася рукою, побачивши надворі Коні.

— Доброго ранку! — сказала Коні. — Вона плакала, і я привела її додому.

Бабуса швидко озирнулася на дівчинку:

— Ну, а де був твій тато?

Дівчинка схопилася за спідницю бабусі й захлипала...

— Він був там, — сказала Коні, — але він убив kota-бракон'єра, і дитина рознервувалася.

— О, ви даремно турбувалися, леді Чатерлей. Звичайно! Звичайно, це так мило з вашого боку, але ви даремно турбувалися. Ти що, kota не бачила? — і стара жінка повернулася до дівчинки. — Подумати тільки, леді Чатерлей мала через тебе стільки клопоту! Ох, даремно ви турбувалися!

— Це не клопіт, просто прогулянка, — сказала Коні, усміхаючись.

— Ні, справді, ви така добра, я знаю! Значить, вона плакала! Я знала, щось трапиться, що далеко вони не зайдуть. Вона його боїться, от у чому діло. Він для неї просто чужий, зовсім чужий, і не думаю, що їм обом буде легко з цим упоратися. Смішний він.

Коні не знала, що й сказати.

— Ба, дивися! — дитина безглуздо посміхнулася.

Стара жінка подивилася вниз на шестипенсову монету в дитячій долоні.

— О, ще й копійчка! Ох, ваша світлість, не треба, не треба. Що за добра леді Чатерлей! Даю слово, тобі щастить сьогодні вранці!

Вона вимовляла прізвище, як усі місцеві: "Чат'лей", "Що за добра леді Чат'лей!". Коні не могла себе примусити відвести погляд від носа старої жінки, а та знову невпевнено витирала обличчя зовнішньою стороною зап'ястя, та на пляму не попадала. Коні стала прощатися.

— Ну, дуже вам дякую, леді Чат'лей. Еге ж. Скажи "дякую" леді Чат'лей! — це вже до дитини.

— Дякую, — пропищала дитина.

— Ну і лялька! — засміялася Коні, сказала "на все добре" і відійшла з щирим полегшенням, що ця зустріч закінчилася. "Дивно, — думала вона, — такий тонкий, гордий чоловік має таку маленьку в'їдливу матір".

А стара жінка, як тільки Коні відійшла, кинулася до надбитого дзеркала над

кухонною посудомийнею й подивилася на своє обличчя. "Треба ж було застати мене в цьому грубому фартусі і з брудним лицем! Добре ж вона про мене подумає!"

Коні повільно йшла додому у Регбі. "Додому"... яке тепле слово для цієї великої понурої кролятні. Та це було слово, час якого вже давно минувся. Якимось чином його було скасовано. Коні здавалося, що всі великі слова скасовані для її покоління — кохання, радість, щастя, дім, мати, батько, муж, — усі ці великі, динамічні слова тепер напівмертві і з дня на день мають остаточно померти. Дім став місцем, у якому живеш, кохання — предметом, з приводу якого не залишилося жодних ілюзій, слово "радість" застосовувалося до доброго Чарлстона, щастя означало форму лицемірства для обдурювання інших, батько був особою, яка насолоджується власним існуванням, муж — чоловіком, з яким ти живеш і якого підбадьорюєш. Що ж до сексу, останнього з великих слів, то це просто якась мішанина — захоплення, що на мить підносить, а потім залишає тебе зів'ялішим, ніж завжди. Просто зношеним! Так ніби матеріал, з якого ти зроблений, — дешева підробка, яка зношується до дірок.

Реально залишався тільки впертий стоїцизм, і він давав своєрідну насолоду. У самому відчутті порожнечі життя, фаза за фазою, *étape* за *étape*<sup>[12]</sup>, ховалася своєрідна жахлива вдоволеність. Отже, це і є воно! Таким завжди виявлявся останній висновок: дім, кохання, шлюб, Майкаліс — це і є воно! І коли ти помреш, останні слова життя будуть: "Це і є воно!.."

Гроші? Мабуть, про них цього не скажеш. Грошей завжди хочеться. Гроші, успіх, продажна богиня, як її вперто називав слідом за Генрі Джеймсом Томі Дюкс, належали до постійних потреб. Ти не можеш витратити останнє су і сказати в кінці: "Отже, це і є воно!" Ні, якщо ти маєш прожити ще хоча б десять хвилин, тобі знадобиться ще пару су на те чи інше. Навіть для простого механічного плину справ ти потребуєш грошей. Ти вимушений їх мати. Гроші ти мати змушений. Усе інше тобі насправді не потрібне. Отже, це і є воно!

Хоча, звичайно, не твоя вина, що ти живеш на світі. Та якщо ти живий, гроші стають необхідністю, причому єдиною абсолютною необхідністю. Без усього іншого ти легко, елементарно обійдешся. Але не без грошей. От уже дійсно, це воно!..

Вона подумала про Майкаліса і про гроші, які могла б з ним мати, і навіть цього їй не хотілося. Вона надавала перевагу меншій сумі, яку допомогла заробити Кліфорду його писаннями. Справді допомогла заробити. "Ми вдвох з Кліфордом заробляємо з писання тисячу двісті фунтів на рік", — так вона це для себе визначила. Заробляти гроші! Заробляти! Нізвідки! Викручувати їх з чистого повітря! Останній подвиг, яким можна пишатися! Все інше — пусте рюмсання.

Так вона брела додому до Кліфорда, щоб знову об'єднати з ним свої зусилля, щоб зробити з порожнечі ще одне оповідання, а оповідання означало гроші. Здавалося, Кліфорда дуже непокоїло, чи його оповідання відносять до першокласної літератури, чи ні. Строго кажучи, їй було байдуже. "В них нічого нема", — сказав їй батько. "Тисяча двісті фунтів за минулий рік!" — була відповідь проста й остаточна.

В молодості ти просто вигострюєш зуби, вгризаєшся в роботу, пробиваєшся вперед,



поки з невідомості не починають текти гроші. Це питання сили. Це питання волі. Невидима, невидима могутня еманация волі, що йде з тебе самого, приносить тобі таємничу ніщоту грошей — слово на шматковій паперу. Це своєрідна магія і, звичайно, — торжество. Продажна богиня! Якщо треба торгувати собою, то хай це буде продажна богиня! Її завжди можна зневажати, навіть проститууючи з нею, а це вже добре.

У Кліфорда, звичайно, залишалося багато дитячих табу й фетишів. Йому хотілося, щоб про нього думали, ніби він "справді добрий" — от така хвальковита нісенітниця. Справді добре тільки те, що дійсно стає модним. Нічого хорошого нема в тому, щоб бути справді добрим і з цим залишатися. Здавалося, більшість "справді добрих письменників" просто не встигали на свій автобус. Врешті живемо один раз, і якщо не встигаєш на автобус, ти просто зостаєшся на тротуарі разом з усіма іншими невдахами.

Коні обмірковувала, як вони з Кліфордом проведуть зиму в Лондоні, наступну зиму. Він і вона якраз втрапили на свій автобус, тому можуть якийсь час на заздрість усім перебувати на вершині.

Найгірше полягало в тому, що Кліфорд поступово ставав непевним, відсутнім і впадав у періоди байдужості й депресії. Давалася ознака рана його душі. Але від цього Коні хотілося кричати. О Господи, якщо вийде з ладу сам механізм людської свідомості, що ж тоді робити? Чорт візьми, вона виконала свій обов'язок! Невже вона абсолютно все втратить?

Іноді вона гірко плакала, та навіть плачучи, говорила сама собі: "Ну й дурна, тільки хусточку зволожуєш! Так ніби це хоч якось допоможе!"

Після Майкаліса вона переконала себе, що не хоче нічого. Здавалося, це найпростіше вирішення нерозв'язної проблеми. Нічого більшого, ніж вона має, їй не хотілося, їй хотілося тільки одного — щоб усе, що вона має, залишалося по-старому — Кліфорд, оповідання, Регбі, обов'язки леді Чатерлей, гроші й слава, все, як є... вона хотіла, щоб усе залишалося. Любов, секс, усі такі штучки — просто заморожений мус! Полизати й забути! Якщо не прикипіти до нього розумом, воно — ніщо. Налагодь відповідно свій розум, і проблема вирішена. Секс і коктейль — у них однакова тривалість дії, однакові наслідки й приблизно рівне значення.

Але дитина, малятко! Це було ще одне відчуття. Вона зважилась би на цей експеримент з великою пересторогою. Треба обмірковувати питання чоловіка, цікаво, що на світі не виявилось чоловіки, від якого б їй хотілося дітей. Діти Майка! Відразлива думка! Все одно що народити від кролика! Томі Дюкс?.. Він милий, але якось не асоціюється з дитиною, продовженням роду. Він закінчується сам у собі. І з широкого кола інших знайомих Кліфорда не знайшлося чоловіка, який би не викликав у неї огиду при думці зачати від нього дитину. Деякі з них підійшли б, як коханці, навіть Майк. Та мати з кимось із них дитину! Ух! Мерзота й огида!

Отже, це воно!..

Однак думка про дитину жевріла на дні її мозку. Почекай! Почекай! Вона просіє всю породу чоловіків через своє сито й перевірить, чи не знайдеться такий, що підійде. "Вийдіть на вулиці й провулки Єрусалима і побачите, чи знайдете там чоловіка". В

Єрусалимі часів пророка не знайшлося мужчини і серед тисячі осіб чоловічої статі. Але мужчина! C'est une autre chose!<sup>[13]</sup>

З'явилася ідея, що він має бути іноземцем: не англійцем, тим більше не ірландцем. Справжній іноземець!

Але почекай-но! Зачекай! Наступної зими вона повезе Кліфорда в Лондон, а через зиму — за кордон, на південь Франції, в Італію. Зачекай! Вона не поспішала з дитиною. Це її особиста справа, і тільки в одному питанні якось дивно, по-жіночому вона була впевнена до глибини душі. Вона не збиралася ризикувати з випадковою людиною, тільки не вона! Завести коханця можна в будь-яку хвилину, але мужчину, який має зачати з тобою дитину... Зачекай! Тут зовсім інша справа. "Вийдіть на вулиці й провулки Єрусалима і побачите, чи знайдете там мужчину". Справа не в коханні, справа в мужчині. Особисто можна навіть його ненавидіти. Однак, коли це мужчина, яке значення має особиста ненависть? Це справа зовсім іншої частини твоєї особи.

Як завжди, йшов дощ і стежки надто розмокли для Кліфордового крісла, та Коні все ж виходила. Тепер вона ходила на прогулянку майже щодня, як правило, до лісу, де залишалася справді сама. Там не зустрічався ніхто.

Однак того дня Кліфорд захотів передати лісникові свої розпорядження, а посильний хлопчик зліг від грипу — у Регбі, здавалося, завжди хтось хворів грипом. Коні сказала, що загляне до його хатки.

Повітря було м'яким і мертвим, ніби весь світ повільно вмирав. Сіре, клейке й тихе, не чути навіть гуркоту з копалень — шахти працювали неповні дні, а сьогодні взагалі зупинилися. Кінець усьому!

У лісі все цілком завмерло й застигло, тільки з голих кущів падали краплі з глухими несильними ударами. Усе інше, крім темноти старих дерев, заволокла темнота сірості, безнадійної непорушності, порожнечі.

Коні несвідомо йшла вперед. Старий ліс навівав древню меланхолію, що якось втішала її більше за жорстоку мертвотність зовнішнього світу, їй подобалася внутрішня сила цих рештків лісу, мовчазна стриманість старих дерев. Вони здавалися самим втіленням тиші і водночас — живою присутністю. Вони так само чекали, вперто, стоїчно чекали, даючи силу тиші. Можливо, вони просто чекали кінця, доки їх зрубають, вивезуть, тобто чекали кінця лісу, а для них — кінця світу. Та можливо, їхня могутня й аристократична тиша, тиша міцних дерев, означала й щось інше.

Коли вона вийшла з північної сторони лісу, то хата лісника, досить темний, коричневий кам'яний будинок з високим дахом і красивим комином, здалася незаселеною, так тихо й порожньо було навкруг. Але ниточка диму здіймалася над комином, і в маленькому, обгородженому садку перед домом було скопано й дуже чисто. Двері були розчинені.

Тепер, опинившись тут, вона відчула, що трохи ніяковіє перед цим чоловіком з його допитливими проникливими очима, їй не подобалося приносити йому накази й хотілося знову піти геть. Вона тихенько постукала, ніхто не вийшов. Вона знову постукала, знову не дуже голосно. Жодної відповіді. Зазирнула у вікно й побачила темну маленьку

кімнату, майже зловісно самотню, яка не бажає жодного вторгнення.

Вона стояла і прислухалася, і їй здалося — з того боку хати долинають якісь звуки. Втративши надію, що її почують, вона додала в завзятості і не хотіла здаватися. Тому обійшла будинок уздовж стіни. За ним земля різко піднімалася, задній двір ніби западався в оточенні низької камінної стіни. Вона повернула за ріг будинку й зупинилася. За два кроки від неї в маленькому дворіку, нікого не помічаючи, мився чоловік. Він був голий до пояса, його вельветові штани трохи сповзли вниз на струнких стегнах. Біла тонка спина зігнулася над великим цебром мильної води, в який він занурював голову і струшував її чудними, швидкими рухами, піднявши тонкі білі руки й видавлюючи з вух мильну воду, — зграбний, таємничий, як ласиця, що бавиться з собою, й цілком самотній. Мимохіть вона була шокована. Кінець кінцем, просто чоловік миється. Досить банально, бачить Бог.

Однак якимось дивним чином це був досвід уяви — він ударив у саму середину її тіла.

Вона побачила грубі штани, що сповзли вниз на чистих, ніжних білих стегнах, кісточки, які трохи випиналися над штанами, і відчуття самотності, зовсім самотньої істоти переповнило її. Досконала, біла, самотня голизна істоти, котра живе одна і внутрішньо одна. І попри все, безперечна краса чистої істоти. Не матеріал краси, навіть не форма краси, а блиск, тепле, біле полум'я поодинокого життя розкривається в обрисах, до яких можна доторкнутися, — це тіло!

Шок видіння пройшовся по її утробі, Коні збагнула — він лежав у неї всередині. Та її розум схилився до насміху. Чоловік миється на задньому дворі! Мабуть, смердючим жовтим милом! Вона навіть роздратовалася — чому так збуджуватися від цих вульгарних приватних сцен?

Отож вона пішла геть, але скоро сіла на пенюк. Вона надто зніяковіла, щоб думати. Та попри ніяковість, вона твердо вирішила передати цьому чоловікові розпорядження. Ніщо їй не завадить. Вона дасть йому час вдягнутися, але не дасть можливості зникнути. Він, очевидно, збирався кудись іти.

Повільно, прислухаючись, вона побрела назад. Коли підійшла ближче, хата виглядала такою ж. Загавкав собака, й вона постукала в двері, серце калатало попри її волю.

Вона почула легкі кроки, що спускалися вниз по сходах. Він швидко відчинив двері, налякавши її. Він і сам почувся незручно, але негайно усмішка з'явилася на його обличчі.

— Леді Чатерлей! — сказав він. — Заходьте!

Його манера видалася такою надзвичайно легкою й приємною, що вона переступила через поріг у доволі понуру маленьку кімнатку.

— Я просто зайшла передати розпорядження від сера Кліфорда, — промовила вона своїм м'яким голосом, дещо задихавшись.

Чоловік дивився на неї голубими, всевидючими очима, й це примусило її відвернутися. Вона здалася йому миловидою, навіть красивою у своїй сором'язливості, і

він одразу оволодів ситуацією.

— Присядьте, якщо ваша ласка! — запропонував він, припускаючи, що вона відмовиться. Двері залишалися відкритими.

— Ні, дякую. Сер Кліфорд цікавиться, чи ви... — і вона переказала розпорядження й неспівомо знову подивилася йому в очі. І тепер цій жінці його очі здалися теплими й добрими. Чудово теплими, добрими і невимушеними.

— Дуже добре, ваша світлість. Я негайно все виконаю.

Приймаючи наказовий весь змінився, немовби покрився жорсткістю й відсутністю. Коні вагалася, їй належалося йти. Та вона оглядала чисту, акуратну, досить понуру вітальню з якимось збентеженням.

— Ви живете тут зовсім один? — запитала вона.

— Зовсім один, ваша світлість.

— А ваша мати...

— Вона живе в своєму власному домі, в селі.

— З дитиною? — запитала Коні.

— З дитиною!

І його просте, досить втомлене обличчя набрало неясного глумливого виразу. Це лице весь час змінювалося, збивало з пуття.

— Ні, — сказав він, побачивши, що Коні розгубилася, — моя мати приходить прибирати сюди по суботах. Все інше я роблю сам.

Знову Коні глянула на нього. Знову його очі усміхалися, трохи глузливі, хоча теплі, голубі й навіть добрі. Вона задивилася на нього. Він був у штанях, фланелевій сорочці, в сірій краватці, волосся м'яке й вологе, обличчя — досить бліде й змарніле. Коли його очі не сміялися, здавалося, наче вони багато вистраждали, хоча й тоді зберігали тепло. Та його обличчя затопила блідість відчуження, він уже її наче й не бачив.

Їй хотілося сказати йому так багато, але вона не сказала нічого. Тільки знову підвела на нього погляд і зауважила:

— Сподіваюся, я вам не завадила?

Його очі звузилися від легкої глузливої посмішки.

— Я тільки розчешуся, якщо ви не проти. Пробачте, що я не в плащі, але я не мав уявлення, хто стукає в двері. Ніхто сюди не стукає, а несподівані звуки лякають.

Він пішов попереду стежкою через садок, щоб відчинити хвірточку. І знову вона зауважила, що в сорочці, без незграбного вельветового плаща, він стрункий, тонкий і трохи сутулуватий. Обминаючи його, помітила щось молоде в його русьвому волоссі й швидкому погляді. Йому, мабуть, років тридцять сім чи тридцять вісім.

Вона попрямувала до лісу, знаючи, що він дивиться їй услід, він так засмутив її попри її бажання.

А він, зайшовши в дім, думав: "Вона гарна, вона справжня! Вона гарніша, ніж сама здогадується".

Вона дуже багато розмірковувала про нього. Він так не скидався на наглядача за дичиною, взагалі на робочу людину, хоч і мав щось спільного із місцевими. Та водночас

стільки відмінного від них.

— Лісник Мелорз — дуже дивна особа, — сказала вона Кліфорду, — його можна прийняти майже за джентльмена.

— Джентльмена? — запитав Кліфорд. — Не помічав.

— А хіба в ньому немає чогось особливого? — наполягала Коні.

— Думаю, він цілком пристойний чоловік, та я про нього знаю дуже мало. Він вернувся з армії лише минулого року, менше ніж рік тому. Здається, з Індії. Він там, мабуть, навчився всяких штучок, мабуть, прислужував якомусь офіцерові і скористався нагодою. Таке часом трапляється. Та доброго в цьому мало, адже таким людям, повернувшись додому, доводиться знову вертатися вниз, на місце.

Коні уважно розглядала Кліфорда. Вона помічала в ньому особливу різку неприязнь до кожного, хто належить до нижчих класів і намагається піднятися вгору, й знала, що це властивість його породи.

— А ти не думаєш, що в ньому є щось особливе? — запитала вона.

— Відверто, ні! Я нічого такого не помітив.

Він подивився на неї допитливо, вимушено, напівпідозріливо. Й вона відчула, що він не признається, він і собі не признається — от у чому справа. Його дратувало будь-яке припущення, що існують виняткові особистості. Людям належалося бути приблизно на його рівні або нижче.

Знову Коні відчула примітивність, убогість чоловіків свого покоління. Вони такі убогі, так бояться життя!

## РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Коли Коні піднялася до спальні, вона зробила те, чого давно вже не робила — скинула весь одяг і подивилася на себе голу у великому дзеркалі. Вона не знала, цілком очевидно, чого шукає або на що дивиться, однак повернула лампу, щоб світло повністю падало на неї.

І вона подумала те ж саме, про що часто думала... Яка ніжна, легко ранима, зворушлива річ — це голе людське тіло, немовби трохи недовершене, незакінчене!

Раніше вважалося, що в неї досить добра фігура, але тепер вона вийшла з моди — дещо надмірно жіноча, зовсім не як у підлітка. Вона була не дуже високого зросту, трохи приземкувата на шотландський кшталт, та в ній була легка, плавна і, мабуть, прекрасна грація, її шкіра мала дещо смаглявий відтінок, тіло було спокійне, йому пасувала плавна розкішна округлість, та чогось бракувало.

Замість того, щоб досягнути, тверді вигини її тіла навпаки ставали пласкими і якимись кострубатими. Так ніби йому бракувало сонця й тепла; воно було трохи сіруватим і хирлявим.

Позбавлене справжньої жіночості, воно не досягло хлоп'ячості, легкості, прозорості, а натомість стало тьмяним.

Досить великі груди мали грушеподібну форму. Та вони здавалися трохи нестиглими, кислуватими, ніби не на своєму місці. І її живіт втратив свіже округле

сяйво часів молодості, часів того німецького хлопця, який справді фізично любив її. Тоді, юний і жадаючий, цей живіт мав свій справжній вигляд. Тепер він ставав в'ялим і хоч плоскішим, тоншим, та це була в'яла тонкість. І стегна, колись такі пружні й сяйливі в своїй жіночій округлості, якимось чином так само ставали пласкими, в'ялими, незначними.

Її тіло робилося неістотним, робилося чимсь сірим і тьманим — непотрібною субстанцією. Від цього вона почувалася безмежно пригніченою й безнадійною. На що залишалося надіятися? Вона була стара, стара в двадцять сім років, без жодного блиску й світла плоті. Стара через нехтування й зречення, так, зречення. У модних жінок завдяки належному догляду тіла яскріють, мов тонка порцеляна. Порцеляна всередині порожня, але хай би вона принаймні яскріла. Розумове життя! Раптом у ній піднялася до нього люта ненависть — до цього ошуканства!

Вона подивилася в інше дзеркало, в якому відображалися її спина, талія, стегна. Вона тоншала, але їй це не пасувало. Зі спини зморшка її талії, коли вона зігнулася, щоб зазирнути в дзеркало, була немов якась стомлена, а раніше вона мала такий радісний вигляд. І довгасті схили її стегон і сідниць втратили свій блиск і багатство. Все минулося! Тільки німецький хлопець любив усе це, та він загину вже десять років тому, майже десять. Як летить час! Він загинув усього десять років тому, а їй тільки двадцять сім років. Той здоровило з його свіжою незграбною чуттєвістю, яку вона тоді так зневажала!

Де знайти її тепер? Чоловіки її втратили. Дві секунди патетичних спазмів, як у Майкаліса, але жодної здорової людської чуттєвості, що зігріває кров і освіжає ціле ество.

Вона й тепер вважала найкрасивішою частиною свого тіла довгий вигин стегон від западини на спині і сонний, округлий спокій сідниць. Як кажуть араби, немов піщані дюни, м'яка довга лінія схилю. Тут у надії ще жевріло життя. Але й тут так само вона схудла і здавалася нестиглою, в'язкою.

Але передня частина тіла вселяла просто відчай. Тут уже з'явилася в'ялість, така в'яла худоба майже побляклого тіла, яке постарілося ще до того, як пожило по-справжньому. Вона подумала про дитину, яку вона якось повинна народити. Чи вистачить у неї сили?

Вона надягла нічну сорочку, лягла в ліжко й гірко заплакала. І з цієї гіркоти спалахнуло холодне обурення проти Кліфорда, проти його писанини і його розмов, проти всіх чоловіків його породи, які позбавили жінку навіть її власного тіла.

Несправедливо! Несправедливо! Відчуття глибокої фізичної несправедливості пропалювало її до самої душі.

Та зранку вона все одно встала о сьомій і спустилася до Кліфорда, їй доводилося допомагати йому у всіх його інтимних потребах, тому що в нього не було слуги, а від служниці він відмовився. Чоловік економки, який знав його ще з дитинства, допомагав йому, переносив при необхідності, але Коні допомагала в особистих потребах і робила це з охотою. Це складало її обов'язки, але вона й сама прагнула допомогти.

Тому вона майже ніколи не виїздила з Регбі, хіба що на день чи два, коли за Кліфордом доглядала місіс Бетс, економка. Він, виявилося з часом, сприймав її службу як належне. Це йому здавалося природним.

І все ж глибоко всередині в Коні розгоралося почуття несправедливості, почуття, що її обдурено. Як небезпечно, коли прокидається відчуття фізичної несправедливості. Воно потребує виходу, інакше може з'їсти того, в кому пробуджується. Бідний Кліфорд, його ні в чому винити. Його нещастя більше. І все це — частина загальної катастрофи.

Однак хіба й тут не крилося якоїсь його вини? Відсутність тепла, ця відсутність простого, теплого, фізичного зв'язку — хіба тут не було його вини? Він ніколи не був по-справжньому теплий чи навіть добрий, а тільки вдумливий, уважний у своїй добре вихованій, холодній манері! Він не був теплий, як може бути теплий стосовно жінки чоловік, як був теплий до Коні хоча б її батько. От він ставився до неї з теплотою чоловіка, якому добре і цілком намірено ведеться, та який, однак, може втішити жінку крихтою свого чоловічого жару.

Та Кліфорд був не такий. Уся його порода була не така. Усі вони були внутрішньо тверді й замкнуті, а тепло здавалося їм просто поганим смаком. Треба обходитися без нього, триматися свого, і все просто чудово, якщо ви одного класу й однієї породи. Тоді можна поводитися дуже холодно, поважно, триматися свого й насолоджуватися від того, що ти тримаєшся свого. Та якщо ти з іншого класу й іншої породи, тоді нічого не вийде. Нема жодного задоволення від того, щоб просто триматися свого й відчувати, що ти належиш до правлячого класу. Який у цьому сенс, якщо навіть найвишуканіші аристократи позбавлені хоча б чогось позитивного, за що варто триматися, коли їхнє правління — справжній фарс, а ніяк не правління? Який сенс? Усе — пуста нісенітниця.

У Коні зріло почуття бунту. Що в цьому всьому доброго? Що доброго в її самопожертві, в тому, що своє життя вона присвятила Кліфордові? Кінець кінцем, чому вона служить? Холодному марнославству, позбавленому всяких теплих людських зв'язків і порочному, як марнославство будь-якого низькородного єврея, що жадає торгуватися з продажною богинею успіху. Навіть Кліфордова холодна й безпідставна певність, що він належить до правлячого класу, не заважає йому, висолопивши язика, задихаючись, бігти за продажною богинею. Власне, в цій справі Майкаліс повадився із значно більшою гідністю й досяг значно, значно більшого успіху. Справді, якщо придивитися до Кліфорда уважніше, побачиш, що він — блазень, а бути блазнем значно принизливіше, ніж жлобом.

З цих двох чоловіків Майкаліс приніс їй користі значно більше за Кліфорда. Він навіть потребував її більше. Будь-яка добра нянька може доглянути за скаліченими ногами! Що ж до героїчних зусиль, то Майкаліс скидався на героїчного щура, а Кліфорд дуже нагадував пуделя, який виставляється напоказ.

У домі були люди, серед них Кліфордова тітка Єна, леді Бенерлей. Це була худорлява жінка років шістдесяти з червоним носом, вдова й певною мірою "гранд-дама". Вона належала до однієї з кращих родин і володіла здатністю гордо нести своє ім'я. Коні любила її, вона була такою простою й відвертою настільки, наскільки їй

хотілося здаватися відвертою і зовні доброю. В глибині душі колись вона уміла ставити себе високо, а інших людей дещо нижче. Вона зовсім не була снобом, цього їй не дозволяла надмірна впевненість у собі. Вона досягла великих успіхів у соціальному спорті: триматися холодно й примушувати інших людей поступатися перед нею.

Вона добре ставилася до Коні й пробувала пролізти в її жіночу душу гострим свердлом своїх високородних спостережень.

— На мою думку, ви надзвичайна, — сказала вона Коні. — Ви з Кліфордом робите дива. Сама я ніколи не бачила, як розцвітає геній, і от від нього всі в захопленні. — Тітка Єва цілком самовдоволено пишалась успіхом Кліфорда. Ще одне перо в родинному султані. Вона ніскільки не цікавилася його книжками, та й навіщо?

— О, думаю, це не моя заслуга, — відповіла Коні.

— Саме ваша! А чия ж іще? І мені здається, що ви нічого з цього не маєте.

— В якому розумінні?

— Погляньте, як ви тут відокремлені. Я сказала Кліфорду: "Якщо це дівча одного дня збунтується, то нарікай сам на себе".

— Але Кліфорд ні в чому мені не відмовляє, — сказала Коні.

— Послухайте, дорога моя дитино! — І леді Бенерлей накрила своєю тонкою долонею руку Коні. — Жінка повинна мати своє життя, або доведеться каятися, що його немає. Повірте мені! — І вона відпила ще один ковток бренді, що, не виключено, було її своєрідним каяттям.

— Але ж у мене є своє життя, хіба ні?

— Не в тому розумінні, що я маю на увазі. Кліфорд повинен привезти вас у Лондон і дати волю. Його друзі цілком його влаштовують, але що вони для вас? На вашому місці я б не була усім так задоволена. Ваша молодість промине, і ви проживете свої зрілі й старші літа в каятті.

Зігрита бренді, її світлість зробила багатозначну паузу.

Але Коні не хотілося в Лондон, щоб потрапити в полон до вишуканого товариства леді Бенерлей. Вона не почувалася справді вишуканою, це їй було нецікаво. Під цим усім їй справді відчувалася особлива убивча холоднеча, немов ґрунт Лабрадору, на поверхні якого весело цвітуть квіточки, а на фут в глибину все замерзле.

У Регбі гостював Томі Дюкс, і ще один чоловік, Гарі Вінтерслоу, і Джек Стренджвейз із дружиною Олів. Розмова текла дещо незв'язніше, ніж у колі самих тільки приятелів, всі були трохи знуджені, адже й погода стояла погана, залишалось тільки грати на більярді чи танцювати під піанолу.

Олів читала книжку про майбутнє, коли дітей будуть вирощувати в пляшках, а жінок "стерилізувати".

— Чудова штука! — сказала вона. — Тоді жінка може мати власне життя.

Стренджвейз хотів дітей, а вона не хотіла.

— Вам би хотілося простерилізуватися? — запитав її Вінтерслоу з бридкою посмішкою.

— Природно, так, — сказала вона. — Інакше майбутнє не стане розумнішим, а



жінку зведуть до її функцій.

— Може, вона і в космос полетить, — сказав Дюкс.

— Думаю, досконала цивілізація ліквідує чимало наших фізичних вад, — сказав Кліфорд. — Наприклад, усі любовні справи. Вони, мабуть, зникнуть також. Думаю, вони зникнуть, якщо дітей зможуть вирощувати в пляшках.

— Ні! — вигукнула Олів. — Саме це дозволить вивільнити більше часу для розваг.

— Мені здається, — вдумливо сказала леді Венерлей, — якщо зникнуть любовні діла, з'явиться місце для чогось іншого. Наприклад, морфій. Трошки морфію в повітрі. Це буде так відсвіжати.

— Уряд по суботах випускатиме в повітря трохи ефіру для веселого вікенду! — сказав Джек. — Звучить добре, але що з нами станеться до середи?

— Ти щасливий доти, доки не пам'ятаєш про своє тіло, — сказала леді Бенерлей. — І ти стаєш нещасним тієї хвилини, коли згадуєш про нього. Отже, якщо цивілізація чогось варта, вона має допомогти нам забути про наші тіла, і тоді час потече щасливо, і ми перестанемо його помічати.

— Треба, щоб ми взагалі позбулися наших тіл, — сказав Вінтерслоу. — Пора вже людині вдосконалювати власну природу, особливо з фізичного боку.

— Уявіть собі — ми витаємо, наче тютюновий дим, — сказала Коні.

— Цього не буде, — відповів Дюкс. — Наша стара комедія з тріском провалиться; наша цивілізація прямує до кінця. Вона котиться в бездонну яму, в безодню. Й повірте мені, фалос стане єдиним мостом через цю безодню!

— О, продовжуйте, продовжуйте ці нісенітниці, генерале! — вигукнула Олів.

— Я вірю, що наша цивілізація йде до загибелі, — сказала тітка Єва.

— А що буде потому? — запитав Кліфорд.

— Не маю ні найменшої уяви, але думаю, щось буде, — сказала леді.

— Коні каже, що люди стануть струменями диму, Олів за те, щоб стерилізувати жінок, а дітей вирощувати в пляшках, а Дюкс каже, ніби фалос — міст до майбутнього. Цікаво, що буде насправді? — сказав Кліфорд.

— О, не хвилюйся! Дати б раду з сьогоднішнім днем, — сказала Олів. — Тільки не баріться з пляшками для дітей і звільніть бідолашних жінок.

— Можливо, на наступному етапі з'являться справжні чоловіки, — сказав Томі. — Справжні, розумні, здорові чоловіки і здорові красиві жінки! І це буде зміна, велика зміна в порівнянні з нами! Ми не чоловіки, і жінки — не жінки. Ми тільки церебральні замітники, механічний та інтелектуальний експеримент. Можливо, колись настане цивілізація істинних чоловіків і жінок замість купки мудрагелів на інтелектуальному рівні семилітньої дитини. Це буде навіть цікавіше за людей з диму чи дітей з пляшок.

— Ну, коли мова заходить про справжніх жінок, я здаюся, — сказала Олів.

— Звичайно, тільки наш дух заслуговує на життя, — сказав Вінтерслоу.

Коли всі роз'їхалися, краще не стало. Вона робила все, що їй належало, але роздратування й утоми ослабили тіло, вона нічого не могла вдіяти. Дні перемелювалися один за одним з дивною безболісністю, однак нічого не відбувалося. Хіба що вона

худла, це помітила навіть економка і спитала її, в чому справа. Навіть Томі Дюкс наполягав, що вона нездорова, хоча вона твердила, ніби почувається добре. Вона тільки почала боятися страхітливих білих надгробків, особливої відразливої білизни карарського мармуру, неприємної, немов вставний зуб. Вони стирчали на схилі під тевершелською церквою і так чітко й похмуро виднілися з парку. Огидні фальшиві зуби надгробних пам'ятників, які наїжачилися на схилі, навівали на неї забобонний жах. Вона відчувала, недалекий той час, і її тут поховують, на додаток до жахливої юрби мерців під пам'ятниками й надгробками, тут, у цих огидних центральних графствах.

Вона потребувала допомоги і знала про це, отож написала невеликого *сгі ду сœur*<sup>[14]</sup> своїй сестрі Гілді. "Останнім часом мені погано, і я не знаю, що зі мною коїться".

Лист знайшов Гілду в Шотландії, де та поселилася. Вона приїхала в березні, сама, за кермом свого елегантного двомісного автомобіля. Піднялася угору по схилу, сигналячи в ріжок, потім промчала навколо овального газона, на якому стояли дві височезні берези, увінчуючи плаский майданчик перед будинком.

Коні вибігла на ґанок. Гілда зупинила машину, вийшла й поцілувала сестру.

— Коні! — вигукнула вона. — Що сталося?

— Нічого! — сказала Коні, потупившись, та, на відміну від Гілди, вона знала про свої страждання. Обидві сестри мали схожу золотисту, блискучу шкіру й м'яке каштанове волосся, міцну, красиву від природи будову тіла. Але тепер Коні здавалася худою, з землистим обличчям, з джемпера стирчала тонка жовтувата шия.

— Але ж ти хвора, дитино! — сказала Гілда тихим, наче задиханим голосом, який так само виявився в обох сестер схожим. Гілда майже на два роки була старша за Коні.

— Ні, ні, не хвора, мабуть, трохи втомлена, — сказала Коні якимось жалісливо.

На Гілдиному обличчі спалахнув войовничий вогонь. Ззовні м'яка й спокійна, ця жінка належала до амазонок того старого типу, які не вміли пристосовуватися до мужчин.

— Прокляте місце! — вона промовила спокійно й подивилася на бідолашне, незграбне Регбі з щирою ненавистю.

Сама вона виглядала м'якою й теплою, як стигла груша, й була амазонкою справжнього старого виховання. Вона спокійно зайшла до Кліфорда. Він подумав, яка вона красива, та водночас здригнувся. Сім'я його дружини не знала манер чи етикету, до яких він звик. Власне, він вважав їх людьми з іншого світу і при зустрічі з ними ладен був стрибати крізь обруч.

Він сидів у своєму кріслі прямий і підтягнутий, волосся — біляве і прилизане, обличчя — свіже, голубі очі — бліді й трохи випуклі, вираз — незворушний і висококультурний. Гілді він видався дурним, надутим. Він чекав, дивився з апломбом, та Гілді було байдуже, як він дивиться, вона йшла в атаку, і навіть якби перед нею був Папа римський чи імператор, це не мало б значення.

— Коні жахливо погано виглядає, — сказала вона лагідним голосом, прикипівши до нього красивими, блискучими сірими очима. В ній було стільки дівочості, такою ж була Коні, але він добре знав, яка камінна шотландська впертість за цим ховається.

— Вона трохи схудла, — сказав він.

— Ти вживав з цього приводу якихось заходів?

— Ти вважаєш, є потреба? — запитав він з найуслесливішою англійською холодністю — ці дві риси часто йдуть у парі.

Гілда тільки і розпашілась, не відповідаючи; як і Коні, вона не завжди спробувала на дотепну відповідь; тож вона палахкотіла вогнем, а він почувався гірше, ніж якби вона щось говорила.

— Я відвезу її до лікаря, — сказала нарешті Гілда. — Ти знаєш якого-небудь доброго місцевого лікаря?

— Боюся, що ні.

— Тоді я відвезу її в Лондон, де у нас є лікар, якому ми довіряємо.

І хоч Кліфорд кипів від люті, він не сказав нічого.

— Я збираюся переночувати, — сказала Гілда, стягаючи рукавички, — а завтра повезу її до міста.

Кліфорд пожовк від злості, а ввечері білки його очей так само виглядали жовтими. Він вкрай лютився. Але Гілда трималася з впертою скромністю й дівочою невинністю.

— Тобі потрібна нянька чи щось таке, щоб вона особисто за тобою дивилася. Тобі насправді потрібен слуга-чоловік, — підкреслено спокійно сказала Гілда за пообідньою кавою. Вона говорила у своїй м'якій, начебто ласкавій манері, та Кліфорду здавалося, ніби вона ціпком молотить його по голові.

— Ти так думаєш? — запитав він холодно.

— Впевнена! Це необхідно. Інакше батько чи я заберемо Коні звідси на декілька місяців. Так не може тривати.

— Що значить: так не може тривати?

— Ти що, не дивився на цю дитину? — запитала Гілда, вступившись у нього. У цю мить він нагадував великого вареного рака, принаймні так їй здалося.

— Ми обговоримо це з Коні, — сказав він.

— Я вже з нею все обговорила, — сказала Гілда.

Кліфорд надто довго побув у руках няньок, він їх ненавидів, адже вони не залишали йому нічого інтимного. А слуга!.. Нестерпно, щоб якийсь чоловік крутився коло нього. Краще будь-яка жінка. Але чому не Коні?

Обидві сестри вранці від'їхали, Коні скидалася на різдвяне ягнятко, така маленька коло Гілди, котра сиділа за кермом. Сера Малколма не було, але кенсінгтонський дім був відкритий.

Лікар уважно оглянув Коні, розпитав усе про її життя. "Я бачу ваші і сера Кліфорда фотографії. Часом в ілюстрованих газетах. Ви майже знаменитості, правда? Як дорослішають тихі дівчатка, хоча навіть тепер ви всього-на-всього тиха дівчинка, попри всі ілюстровані газети. Ні, ні! Організм в порядку, але так не можна! Так не можна! Скажіть серу Кліфорду, щоб він привіз вас до міста, щоб вивіз вас за кордон, щоб розважив вас. Вам треба розважатися, треба! Ваші життєві сили майже вичерпалися, жодних резервів, жодних резервів. Сердечні нерви так само якісь дивні. О, так. Саме

нерви. Я б послав вас на місяць у Кани чи в Біаріц. Але так далі тривати не повинно, не повинно, кажу вам, інакше я за наслідки не відповідаю. Ви палите свічку свого життя, не відновлюючи її. Вам треба розважатися, добре, по-здоровому розважатися. Ви втрачаєте життєві сили, не отримуючи нових. Розумієте, далі так не може бути. Депресія! Уникайте депресії!" Гілда стиснула щелепи, а це щось означало.

Майкаліс почув, що вони в місті, і примчав з букетом троянд.

— О, що сталося? — вигукнув він. — Ти, як власна тінь. Ніколи не бачив такої метаморфози! Чому ти мені не дала знати? Поїхали зі мною в Ніццу! Поїхали на Сицилію! Давай поїдемо разом на Сицилію, там зараз так гарно. Тобі бракує сонця! Тобі бракує життя! Чому ти марнуєш себе? Поїхали зі мною звідси! Поїхали до Африки! Геть сера Кліфорда! Викинь його, і поїдемо зі мною. Я одружуся з тобою в ту ж хвилину, коли він дасть тобі розлучення. Поїхали зі мною, й спробуй нормального життя! Божественну любов! Оте Регбі може будь-кого звести в могилу. Жахливе місце! Гидотне місце! Воно будь-кого зведе в могилу! Поїхали зі мною на сонце! Звичайно, тобі бракує сонця і хоч трохи нормального життя.

Але і раніше, і тепер думка про те, щоб залишити Кліфорда, не знаходила відгуку в серці Коні. Вона не могла на це зважитися. Ні... ні! Просто не могла. Вона мала повернутися до Регбі.

Майкаліс обурювався. Гілді Майкаліс не сподобався, але вона надавала йому цілковиту перевагу над Кліфордом. Сестри вернулися назад в центральні графства.

Гілда мала розмову з Кліфордом, у якого досі, коли вони повернулися назад, зіниці лишалися жовтими. Він по-своєму так само був надто збудженим, та йому довелося вислухати все, що говорила Гілда, яка переповіла все, що говорив доктор, і, звичайно, випустила те, що говорив Майкаліс, а Кліфорд мовчки сидів під час цього ультиматуму.

— Ось адреса доброго слуги, що доглядав одного хворого — пацієнта нашого лікаря, аж доки той минулого місяця помер. Він справді гарний чоловік і напевне з радістю приїде сюди.

— Але ж я не хворий і не хочу слуги, — сказав бідолашний Кліфорд.

— А ось адреси двох жінок. З однією я бачилася, вона цілком годиться, їй років п'ятдесят, тиха, міцна, добра й по-своєму культурна...

Кліфорд тільки надувся і не відповідав.

— Дуже добре, Кліфорде. Якщо ми до завтра нічого не вирішимо, я телеграфую батькові, і ми заберемо Коні.

— І Коні поїде? — запитав Кліфорд.

— Вона не хоче, але вона знає, що мусить. Мати померла від раку, викликаного нервами. Ми не можемо ризикувати.

Отож наступного дня Кліфорд вибрав місіс Болтон, парафіяльну сиділку з Тевершела. До неї, мабуть, направила місіс Бетс. Місіс Болтон саме звільнялася від своїх парафіяльних обов'язків, щоб доглядати за хворими приватно. Кліфорд з якимось жахом думав про те, щоб віддатися в руки чужої людини, але ця місіс Болтон якось доглядала за ним під час скарлатини, і він знав її.

Обидві сестри негайно відвідали місіс Болтон у новенькому будинку, що стояв у фешенебельному, як на Тевершел, кварталі, їх зустріла досить симпатична жінка сорока з чимось років у сукні медичної сестри з білим комірцем і в фартусі, яка саме заварювала собі чай в маленькій тісній вітальні.

Місіс Болтон вислухала їх надзвичайно уважно й ввічливо; вона видалася дуже милою, трохи розтягувала голосні, однак говорила тяжкою, правильною мовою; опікуючи хворих шахтарів стільки років, вона створила про себе високу думку і трималася доволі впевнено. Одне слово, попри м'яку манеру, вона належала доправлячого класу селища і користувалася дуже високою повагою.

— Так, леді Чатерлей зовсім погано виглядає! Колись була така пампушечка, правда? Але цілу зиму вона марніє! О, так, це важко. Бідний сер Кліфорд! Ця війна, вона у всьому винна.

І місіс Болтон переїде до Регбі, як тільки її відпустить доктор Шердлоу. За договором залишилося відпрацювати в парафії ще два тижні, але, знаєте, вони на цей час знайдуть заміну.

Гілда написала до доктора Шердлоу, і наступної неділі місіс Болтон з двома валізками під'їхала до Регбі у найманому екіпажі. Гілда розмовляла з нею, місіс Болтон виявляла готовність говорити безупинно. І вона здавалася такою молодою, коли пристрась спалахувала на її досить блідих щоках, їй було сорок сім років, її чоловік Тед Болтон загинув у шахті двадцять два роки тому, — двадцять два роки минуло на Різдво, на саме Різдво, — залишивши її з двома дітьми на руках, менше тільки народилося. О, ця менша — Едіт — вже вийшла заміж за молодого хлопця з фірми "Бутс Кеш Кемістс" у Шефільді. Друга дочка працює шкільною вчителькою в Честерфілді, приїжджає додому на вікенди, коли її нікуди не запрошують. Тепер молоді люблять порозважатися, не те що в ті часи, коли вона, Айві Болтон, була молодою.

Тед Болтон мав двадцять вісім років, коли його вбило під час вибуху в шахті. Товариш, який ішов попереду, крикнув усім падати, їх було четверо. Усі, крім Теда, попадали вчасно, і його вбило. Потім на розслідуванні господарі сказали, що Тед перелякався, спробував тікати, не виконав наказу, тому помер нібито з власної вини. Отже, їй відшкодували тільки триста фунтів, та й то з таким виглядом, ніби це дарунок, а не законна компенсація, адже насправді її чоловік загинув нібито з власної вини. Зразу всіх грошей не виплатили, хоч вона хотіла мати маленький магазинчик... Сказали, що вона, без сумніву, розтринькає їх, можливо, навіть проп'є! Отже, довелося брати по тридцять шилінгів на тиждень. Так, їй кожного понеділка доводилося йти в контору, стояти там декілька годин, чекаючи своєї черги; так майже чотири роки щопонеділка вона ходила туди. А що вона могла з двома дітьми на руках? Але матір Теда дуже добре до неї ставилася. Коли менше почало ходити, вона брала обох дітей на цілий день, в той час вона, Айві Болтон, їздила в Шефільд на курси швидкої допомоги, а потім на четвертому році вона закінчила також курси медичних сестер і одержала посвідчення. Вона вирішила жити незалежно й виховувати дітей. Отже, якийсь час вона працювала асистенткою в утвейтському госпіталі, така незначна посада. Але коли

компанія, Твершелська гірничодобувна компанія, а насправді сер Джефрі, побачив, що вона може сама справлятися, до неї виявили увагу й доручили парафіяльну медичну опіку і, треба сказати, допомагали їй. З того часу вона на цій роботі, тепер стало важкувато, хочеться чогось трохи легшого, районній нянці доводиться так багато ходити.

— Так, компанія піклується про мене, я завжди це кажу. Та я ніколи не забуду, що вони сказали про Теда, хоча ніколи ще в шахту не спускався чоловік такої сили й мужності, а вони за це зганьбили його як боягуза. Та що вдієш, він помер і нічим не міг себе перед ними захистити.

У своїй розмові жінка виказувала дивну суміш почуттів, їй подобалися шахтарі, яких вона так багато років виходжувала; та вона почувалася вищою за них. Вона почувалася майже аристократкою, водночас у ній тліло почуття образи по відношенню до правлячого класу. Господарі! В диспуті господарів та простих людей вона завжди була на боці простих людей. Та коли про змагання не йшлося, вона прагнула переважати, хотіла належати до вищих класів, її зачаровували вищі класи, збуджуючи особливу англійську пристрасть до вищості, її хвилювала перспектива приїхати до Регбі, хвилювала можливість розмовляти з леді Чатерлей; даю слово, це не дружина якогось шахтаря! Вона так часто це повторювала. Однак було видно, що в ній нуртує заздрість до Чатерлей, заздрість до господарів.

— Ну, так, звичайно, леді Чатерлей вже ледве дихає! Щастя, що в неї є сестра, яка прийшла на допомогу. Чоловіки не думають: що багаті, що бідні — сприймають те, що робить для них жінка, як належне. О, я вже говорила про це шахтарям багато разів. Але, знаєте, серу Кліфорду доводиться дуже важко з таким каліцтвом. Вони завжди були гордовитою родиною, навіть трохи пихатою, і мали на це право. А потім зазнати такого! І це тяжко вдарило по леді Чатерлей, мабуть, по ній тяжче. Що вона втрачає! Я жила з Тедом лише три роки, але, даю слово, поки він був зі мною, я мала чоловіка, якого неможливо забути. Веселий, як сонце. Такий трапляється один на тисячу. Хто б міг подумати, що його вб'є? Донині не можу повірити, ніколи й не вірила, хоча обмивала його власними руками. Але він ніколи не вмирав для мене, ніколи. Я ніколи так не думала.

У Регбі з'явився новий голос, зовсім новий для Коні; він торкав у ній якусь нову струну.

Однак спочатку, тиждень-другий, місіс Болтон поводитись у Регбі дуже тихо, вона втратила свою впевнену, начальницьку манеру, нервувалася. З Кліфордом ставала сором'язливою, майже наляканою, мовчазною. Йому це сподобалося, до нього скоро повернулося самовдоволення, й він дозволяв їй робити все необхідне, навіть не помічаючи її. — Вона корисна нікчемність! — сказав він. Коні здивовано витріщилася на нього, але не заперечила. Такі різні враження у двох різних людей!

І невдовзі він почав триматися з нянькою гордовито, неначе лорд. Здається, вона цього й чекала, та він грав свою роль, не знаючи, що йому підігрують. Ми схильні виконувати те, чого від нас сподіваються! Шахтарі, поки вона їх перев'язувала чи

доглядала за ними, нагадували дітей, розмовляли з нею, розповідали про свої болячки. Даючи їм свої призначення, вона завжди почувалася такою грандіозною, майже надлюдиною. А тепер Кліфорд примусив її почуватися маленькою, мало не служницею, і вона прийняла це без жодного слова, пристосовуючись до вищих класів.

Вона прийшла дуже тиха зі своїм видовженим красивим обличчям і потупленими очима, готова виконувати його вказівки. І сказала смирно:

- Зробити це, сер Кліфорд? Зробити це?
- Ні, поки що не треба, пізніше.
- Гарзд, сер Кліфорд.
- Зайдіть за півгодини.
- Гарзд, сер Кліфорд.
- І прошу, заберіть звідси ці старі папери.
- Гарзд, сер Кліфорд.

Вона тихо вийшла, а через півгодини знову тихо зайшла. Вона боялася, але не мала нічого проти. Вона вивчала вищі класи. Кліфорд не викликав у неї ні образи, ні антипатії, він просто становив частину феномена, феномена людей з вищих класів, раніше їй не відомих, але з яким тепер передбачалося познайомитися. Вона краще почувалася з леді Чатерлей, і врешті саме від господині дому найбільше залежало.

Увечері місіс Болтон вклала Кліфорда в ліжку, сама спала через коридор від його кімнати, приходила до нього, коли він уночі викликав її дзвіночком. Вона так само прибирала його вранці і скоро навчилася обслуговувати його повністю, навіть голила його у своїй м'якій ненав'язливій жіночій манері. Вона була дуже вправною й досвідченою і скоро зрозуміла, як тримати його в своїй владі. Врешті, коли намилюєш йому підборіддя й ретельно витираєш щетину, він не так уже й відрізняється від шахтарів, її не турбувала його погорда і брак прямоти, вона засвоювала новий досвід.

Водночас Кліфорд у глибині душі так ніколи й не пробачив Коні за те, що вона передала чужій, найнятій жінці особистий догляд за ним. Він сказав собі, що це вбило істинну квітку їхньої близькості. Та Коні на це не зважала. Красива квітка їхньої близькості здавалася їй орхідеєю, паразитичним пагоном на дереві її життя, з якого розцвітала, як на неї, досить нікчемна квітка.

Тепер, коли в неї з'явилося більше власного часу, вона могла награвати на піаніно в своїй кімнаті нагорі й співати: "Кропиви не торкайся... зв'язки любові так важко розірвати". Донедавна вона не могла збагнути, як важко розірвати ці зв'язки любові. Та слава Господу, вона послабила їх! Було так радісно залишатися самою, не говорити з ним весь час. Коли він залишався сам, він стукав-стукав-стукав на друкарській машинці до нескінченності. Та коли він не "працював" і вона опинялася поряд, він говорив, весь час говорив; аналізував нескінченні дрібні нюанси людей і мотивів, результати, характери, особистості, аж поки їй набридло. Роками їй це подобалося, тоді набридло і раптом виявилось надмірним. Вона з вдячністю залишалася сама.

Здавалося, ніби тисячі й тисячі маленьких корінців і ниточок його й її свідомості зрослися до купи в заплутаний сувій і не могли більше вміститися, і рослина гинула.

Тепер спокійно, непомітно вона почала розплутувати цей сувій його й своєї свідомості, м'яко, одна за одною розриваючи нитки, терпляче й нетерпляче прямуючи до ясності. Та зв'язки такої любові ослабити важче, ніж будь-які інші, хоча поява місіс Болтон стала у великій пригоді.

Та йому й тепер хотілося давніх інтимних вечорів за розмовами з Коні — за розмовами або читанням уголос. Але тепер вона могла влаштувати так, щоб місіс Болтон приходила о десятій годині і переривала їх. О десятій Коні могла підніматися нагору і залишатися сама. Кліффорд залишався в добрих руках місіс Болтон.

Місіс Болтон їла разом з місіс Бетс у кімнаті економки, у них встановилися добрі стосунки. Здавалося, кімнати слуг присунулися на диво близько, майже до самих дверей Кліффордського кабінету, хоч раніше були так далеко. Адже місіс Бетс, бувало, сиділа в кімнаті місіс Болтон, до Коні долинали їхні стишені голоси, і тоді вона сприймала якусь сильну зовнішню вібрацію робочих людей, що майже затоплювала їхні вітальні, коли вони з Кліффордом залишалися самі. Так змінився Регбі з одною тільки появою місіс Болтон.

І Коні почувалася звільненою, в іншому світі; відчувала, що по-іншому дихає. Та вона все ще боялася того, що багато її коренів, очевидно, смертних, сплуталося з корінням Кліффорда. Однак вона дихала вільніше, і в її житті мала початися нова фаза.

## РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Місіс Болтон зупинила своє дбайливе око на Коні, вважаючи, що й на неї має поширюватися її жіноча та професійна опіка. Вона завжди переконувала її світлість прогулятися, проїхатися в Утвейт, побути на повітрі. Адже у Коні з'явилася звичка сидіти коло каміна, ніби читаючи, чи ліниво щось шити, чи взагалі без жодного заняття.

Одного вітряного дня невдовзі після від'їзду Гілди місіс Болтон сказала:

— Ну чому б вам не прогулятися до лісу й не подивитися на нарцисики коло хатини лісника? Важко побачити в березні щось гарніше. Можна поставити букетик у кімнаті, дикі нарцисики завжди виглядають так весело, правда?

Коні уважно слухала її, не звернула уваги навіть на нарцисики замість нарцисів. Дикі нарциси! Врешті не варто варитися у власному соку. Знову прийшла весна... "Вертаються пори року, та не вертається День чи солодкий дотик Вечора чи Ранку".

І лісник, його тонке біле тіло, немов самотня тичинка невидимої квітки! Вона забула його у своїй невимовній депресії. А тепер щось піднялося в ній "біліше від колон і порталів"... залишилося тільки пройти ці колони й портали.

Вона почувалася міцнішою, впевненіше ходила, до того ж у лісі вітер був не такий стомливий, як у парку, де просто сплющував її.

Вона хотіла забути, забути весь світ, усіх жахливих людей з мертвими тілами. "Ти маєш народитися знову! Я вірю у воскресіння тіла! Пшеничне зерно, яке впаде в землю й не помре, не зможе не прорости. Коли проросте крокус, я так само з'явлюся й побачу сонце!" Під березневим вітром безконечні фрази пропливали в її свідомості.



Тонкі, дивовижно яскраві сонячні промені стрибали по чистотілу на узліссі, жовті і сяйливі, вони виблискували під ліщиновими лозинами. А ліс був спокійний, спокійніший, хоча водночас поривчастий від сонячних променів. Розцвіли перші квіти, і весь ліс наче зблід від безконечної білизни крихтних анемонів, які вкрили розворушену землю. "Світ поблід від того подиху". Та цього разу це був подих Персефони, яка вийшла з пекла холодним ранком. Налітали холодні пориви вітру, і нагорі він лютував, заплутавшись у гіллі. І він також попався й намагався визволитися, цей вітер, схожий на Авесалома. Які холодні анемони похитують блідими оголеними плечима над криноліновими спідницями зелені. Та спідниці витримували. А коло стежки декілька перших побляклих кущиків первоцвіту розкривають свої жовті пуп'янки.

Угорі все гуділо й колихалося, а донизу доходили тільки холодні подихи. У лісі Коні відчула дивне збудження, її щоки палали, очі горіли голубим вогнем. Вона йшла повільно, часом зриваючи первоцвіт і перші фіалки, що пахли солодко й холодно, солодко й холодно. Так вона брела вперед, не вибираючи шляху.

Нарешті вона дійшла до просіки в дальньому кінці лісу й побачила камінний будинок з плямистою зеленою покрівлею; він здавався майже рожевим, наче свіжа ніжка під шапочною гриба, а камінь немов потеплів від сонячної хвилі. Коло дверей іскрився жовтий жасмин, коло замкнутих дверей. Але жодного звуку, з комина не куриться, собака не гавкає.

Вона тихо зайшла за будинок, туди, де піднімався схил, маючи на те причину — побачити нарциси.

Там вони і росли — ці квіти на коротких ніжках, живі й яскраві, вони шаруділи, тріпотіли, тремтіли, не маючи куди сховати свої голівки, відвертаючись від вітру.

Вони в розпуці трясли своїми яскравими сонячними обновками. Та, можливо, їм це подобається, можливо, їм справді подобалася ця шттовханина.

Констанс сіла, спершись на молоду сосну, яка гойдалася під нею, дивовижно жива, гнучка й могутня у своєму пориві вгору. Рівна жива споруда з верхівкою коло сонця! Вона спостерігала, як з сонячними припливами, що зігрівали її руки й коліна, нарциси золотіють. Вона навіть уловила в'язкий, нечутний запах квітів. І тут, така нерухома й самотня, вона, здається, потрапила в течію своєї власної долі. Спочатку прив'язана шнурком, вона хилиталася, її кидало з боку в бік, як човен на мертвому якорі, тепер — вільна у плавбі за течією.

Сонячне світло змінилося прохолодою, нарциси опинилися в тіні й тихо дрімали. Так вони простоять цілий день і довгу холодну ніч. Такі міцні в своїй тендітності! Вона підвелася, трохи задубівши, зірвала декілька нарцисів і пішла вниз. Вона не любила зривати квіти, але хотілося взяти з собою жмутик, їй доводилося повертатися до Регбі з його стінами, і тепер вона ненавиділа його, особливо його стіни. Стіни! Завжди стіни! Хоча на такому вітрі їх бракувало.

Коли вона прийшла додому, Кліфорд запитав:

— Ти куди ходила?

— Просто гуляла в лісі! Поглянь, що за милі крихітні нарциси! Подумати тільки — вони вийшли з землі!

— І так само з повітря й сонця, — сказав він.

— Але зачала їх земля, — вона відрубала так різко, що навіть сама трохи здивувалася.

Наступного дня вона знову пішла до лісу. Вона пішла широкою дорогою, яка, звиваючись, піднімалася між модрин до джерела, котре називалося Джонова Криниця. На цій стороні пагорба стояв холод, і жодної квіточки під темними тінями модрин. Але крижане маленьке джерельце спокійно било зі свого дна, викладеного чистими, червонясто-білими кругляками. Яке воно крижане й чисте! Як виблискує! Безсумнівно, новий лісник вимостив його новим камінням. Вона слухала тихе дзюрчання води, яка переливалася через край і маленьким струмочком бігла вниз. Навіть крізь гул модринового лісу, що огортав своєю сердитою, безлистою, вовчою темрявою підніжжя пагорба, чувся дзенькіт крихітних водяних дзвіночків.

Місце було трохи зловісним, холодним, сирим. Однак з цього джерела пили воду, мабуть, сотні років. Тепер більше не п'ють. Його крихітний острівець був темний, холодний і похмурий.

Вона підвелася й повільно пішла в напрямку дому. Праворуч почувся стукіт. Молоток чи дятел? Безперечно, молоток.

Вона йшла далі, прислухаючись. Раптом помітила вузьку стежку між молодими ялинами, стежку, яка, здається, не вела нікуди. Але відчувалося, що тут ходили. Вона відчайдушно пірнула вглиб між густі молоді ялини, які швидко змінилися старими дубами. Вона йшла цією стежкою, і в тиші вітряного лісу стук молотка наближався, адже дерева навіть у шумі вітру дотримуються тиші.

Вона побачила потаємний маленький вируб і потаємну маленьку хатинку з необтесаних дощок. Вона ніколи тут не була раніше. Вона зрозуміла, що в цій тихій місцині виводяться молоді фазани; лісник у сорочці з довгими рукавами стояв на колінах і забивав щось молотком. Собака кинувся вперед, коротко й різко гавкаючи; зненацька лісник підвів голову і побачив її. В його очах застиг переляк.

Він випростався, віддав честь і мовчки спостерігав, як вона підійшла ватяними ногами. Він не хотів цього вторгнення, він плекав свою самотність, як єдину й останню в житті свободу.

— Я здивувалася, хто це тут стукає, — сказала вона, відчуваючись слабкою, задихана й трохи налякана його таким прямим поглядом.

— Ро-облю курник для курчат, — сказав він з протяглою місцевою вимовою.

Вона не знала, що говорити, відчувала слабкість.

— Я б хотіла трохи посидіти, — сказала вона.

— Ідіть, сядьте тут, у хижі, — сказав він і пішов перед нею до хатини, відсуваючи вбік бруски та інший мотлох і витягнувши звідти грубий стілець, збитий з ліщинових жердок.

— Запалити вого-онь? — запитав він, у його тягучій мові звучала дивна наївність.

— О, не турбуйтеся, — відповіла вона.

І глянула на свої руки, вони були майже сині. Отож він швидко поклав декілька модринових гілок у невеликий цегляний камін у кутку, і за мить жовте полум'я рвонуло вгору до комина. Він звільнив їй місце коло цегляного каміна.

— От посидьте тут хви-иллю, зігрійтеся, — сказав він.

Вона скорилася. Цей чоловік володів тією дивною владністю оборонця, якій вона зразу підкорилася. Отож вона сиділа й гріла руки до полум'я, підкидала у вогонь поліна, а надворі знову застукотів молоток, їй не дуже-то й хотілося сидіти в кутку коло вогню, краще б спостерігати за ним з дверей, та нею опікувалися, і доводилося скорятися.

Хатина була цілком затишна, оббита нелакованою сосною деревиною: тут був невеликий грубий стіл і ослін, який стояв коло її стільця, теслярський верстат, потім великий ящик, інструменти, нові дошки, цвяхи, ще багато чого висіло на кілочках — сокира, сікач, пастки, якісь речі в мішечках, його плащ. Вікон не було, світло йшло крізь відчинені двері. Всюди панував безлад, та водночас усе нагадувало якийсь потаємний сховок.

Вона прислухалася до стуку сокири — не дуже-то радісний. Чоловік пригнічений. Пахло замахом на його самотність, причому небезпечним замахом! Жінка! Він дійшов до такої грані, коли прагнув на землі тільки самотності. Однак він не мав сили зберегти самотність, його найняли, і ці люди його господарі.

Особливо йому не хотілося знову входити в будь-який контакт з жінкою. Він боявся цього, адже старі контакти залишили велику рану. Він відчував, що помре, коли не зможе бути сам, коли йому не дадуть спокій. Він повністю відсахнувся від зовнішнього світу; цей ліс зробився його останнім притулком, тут він мав сховатися!

Коні зігрілася коло вогню, підклавши туди забагато дров: їй стало жарко. Вона підійшла й сіла на ослоні коло порога, спостерігаючи чоловіка за роботою. Здавалося, він не помічає її, та він знав, що вона тут. Однак працював собі, ніби поглинутий справою, а його рудий пес сидів коло нього, пильно вдивляючись у ненадійний світ.

Вправно, спокійно й швидко чоловік закінчив збивати кліть для пташат, перевернув її, перевірів, як зачиняються дверцята, тоді відклав її вбік. Потім підвівся, пішов за старою кліттю й поклав її на дровітню. Присівши, перевірів перекладини, деякі ламалися в його руках, потім почав висмикувати цвяхи. Тоді перевернув кліть і замислився, абсолютно ніяк не реагуючи на присутність жінки.

Коні уважно за ним спостерігала. І тепер вона помітила ту ж саму відлюдну самотність, що запам'яталась їй, коли застала його голим — самотній і зосереджений, як звір, котрий сам полює, і водночас невеселий, як душа-втікачка, втікачка від усіх контактів з людьми. Навіть тепер він мовчки, терпляче відступав від неї. Саме спокій і позачасове терпіння цього нетерплячого й пристрасного чоловіка пронизали все ество Коні. В його нахилений голові, в швидких і спокійних руках, у вигині його тонких і чуттєвих стегон вона бачила це, бачила щось терпляче й приховане. Вона відчула, що його життєвий досвід значно глибший і ширший за її власний і, можливо, убивчіший. І

це звільнило її від себе самої, вона майже позбулася відповідальності.

Так вона й сиділа на порозі хатини, як уві сні, цілком несвідома часу й особливих обставин. Її думки відлетіли так далеко, що, кинувши на неї швидкий погляд, він побачив на її обличчі цілковиту застиглість і чекання. Йому здалося, що це вираз чекання. І тоді тоненький язичок вогню раптово вдарив його в пах, у корінь спини, і він подумки застогнав. З майже смертельною відразою він боявся будь-якого дальшого зближення. Він понад усе прагнув, щоб вона пішла геть, залишила його на самоті з собою. Він боявся її бажання, її жіночого бажання і її настирності сучасної жінки. І найбільше він боявся її холодного зухвальства наполягти на своєму. Адже врешті його лише найняли. Йому була огидна її присутність у цьому місці.

Коні оговталася, відчувши несподівану ніяковість. Вона підвелася. Вже вечоріло, однак вона ніяк не могла піти. Вона підійшла до чоловіка, який стояв виструнчившись, втомлене обличчя — холодне й невиразне, очі втуплені в неї.

— Тут так гарно, так спокійно, — сказала вона. — Ніколи не була тут раніше.

— Ні?

— Думаю, часом заходити сюди посидіти.

— Гаразд.

— Ви замикаєте хатину, коли йдете звідси?

— Так, ваша світлість.

— Чи не могла б я теж мати ключ, щоб часом посидіти тут? У вас є другий ключ?

— Не-а, мабуть, нема.

Він перейшов на місцеву говірку. Коні вагалася: він чинив опір. Врешті, хіба це його хатина?

— А можна зробити інший ключ? — вона спитала зі звичною ласкавістю в голосі, за якою дзвеніла рішучість жінки, котра вирішила домогтися свого.

— Інший! — у його погляді зблиснула лють, забарвлена насміхом.

— Так, дублікат, — сказала вона, червоніючи.

— Може, сер Кліфорд має, — він сказав, відштовхуючи її від себе.

— Так! — сказала вона. — Можливо, він має інший ключ. Інакше доведеться зробити дублікати з вашого. Думаю, це займе день чи два. Ви зможете обходитися без ключа стільки часу?

— Нічого не можу сказати, моя леді! Я знаю, тут ніхто не робе ключів.

Коні раптом спалахнула від гніву.

— Чудово! — сказала вона. — Я сама цим займуся.

— Добре, ваша світлість.

Їхні очі зустрілися. В його очах — холодна, загрозлива антипатія й зневага і байдужість до того, що має статися, її очі палали від отриманої відсічі.

Та її серце опустилося, вона побачила його страшну неприязнь, коли пішла супроти його волі. І побачила, що він майже у відчаї.

— До побачення!

— На все добре, моя леді! — він віддав честь і різко відвернувся. Вона розбудила в

ньому приспаного звіра, сповненого давньої кровожерливої люті, люті проти свавільної жінки. І він безсилий, безсилий. Він знав це!

А вона розсердилася на свавільного чоловіка. До того ж слугу! І понуро пішла додому.

На пагорбі під великим буковим деревом Коні зустріла місіс Болтон, яка вже виглядала її.

— Я тут дивилася, чи ви не йдете, моя леді, — просяяла жінка.

— Я запізнилася? — запитала Коні.

— О... просто сер Кліфорд чекає на чай.

— Ну і чому ж ви не подали його?

— О, я думала, це не зовсім моє місце. Думаю, серу Кліфорду це б не зовсім сподобалося, моя леді.

— Не розумію, чому, — сказала Коні. Вона зайшла в Кліфордів кабінет, де на таці парувал старий мідний чайник.

— Кліфорде, я спізнилася? — запитала вона, зупинившись перед підносом в капелюсі й шалику, відклала квіти й узяла бляшанку з чаєм. — Пробач! Чому ти не дозволив місіс Болтон заварити чай?

— Я про це не подумав, — він відповів іронічно. — Щось погано уявляю собі її на чолі чайного столу.

— О срібний чайник не така вже святиня, — сказала Коні.

Він здивовано глянув на неї.

— Чим займалася весь полудень? — запитав він.

— Гуляла й сиділа в одному потаємному місці. Ти знаєш, на старому падубі дотепер залишилися ягоди.

Вона скинула шалик, але залишилася в капелюсі, й сіла заварювати чай. Грінки, звичайно, вийшли пересмаженими. Вона накрила чайник для заварки полотняним рушничком і підвелася за невеликою склянкою для фіалок. Бідолашні квіточки обвисли, безвольні на своїх стеблинах.

— Вони оживуть! — сказала вона, поставивши перед ним склянку, щоб він відчув їх запах.

— "Солодші за повіки Юнони", — процитував він.

— Не бачу жодного зв'язку з цими фіалками, — сказала вона. — Єлизаветинці надто манірні.

Вона налила йому чаю.

— Як ти думаєш, до хатинки неподалік від Джонової Криниці, там, де висиджуються фазани, є другий ключ? — запитала вона.

— Можливо. А навіщо?

— Сьогодні я випадково забрела туди. Ніколи не була там раніше. Таке миле місце. Я могла б часом посидіти там, правда?

— Там був Мелорз?

— Так! Тому я й знайшла її, він стукав молотком. Здається, йому зовсім не

сподобалося моє вторгнення. Він, по суті, став грубим, коли я спитала про інший ключ.

— Що він сказав?

— О, нічого особливого, цілком у своєму стилі, сказав, що нічого не знає про ключі.

— Можливо, в батьковому кабінеті є ще один ключ. Всі ключі знає Бетс, всі вони там. Я накажу, щоб він пошукав.

— О, будь ласка! — сказала вона.

— Отже, Мелорз був майже грубий?

— Та ні, нічого особливого. Думаю, він не хотів ділити зі мною свободу цього замку, отак.

— Мабуть, не хотів.

— Однак не бачу причин для заперечення. Врешті це не його дім! Не його особисте житло. Не розумію, чому я не можу там посидіти, коли мені хочеться.

— Саме так! — сказав Кліфорд. — Він багато на себе бере, той тип.

— Ти думаєш?

— О, безперечно! Він вважає себе чимось винятковим. Знаєш, він мав дружину, з якою у нього не склалося, отже, він записався в 1915 році до армії, здається, його послали до Індії. В усякому разі, якийсь час він працював ковалем при кінноті в Єгипті; весь час коло коней, він на них знається. Тоді якийсь індійський полковник звернув на нього увагу, і його зробили лейтенантом. Так, йому дали офіцерський чин. Здається, він поїхав з тим полковником до Індії, аж на північно-західний кордон. Захворів, одержав пенсію. Здається, до минулого року залишався в армії. Природно, що для такої людини нелегко вертатися назад до свого рівня. Він приречений борсатися. Та, мені здається, він добре виконує свої обов'язки. Тільки жодних справ з лейтенантом Мелорзом я не маю.

— Як він став офіцером, коли говорить з таким тягучим дербіширським акцентом?

— Говорить так він тільки інколи, під настрій. Він може говорити бездоганно, як на нього. Думаю, він вважає, що, повернувшись знову в лави рядових, краще говорити, як рядові.

— Чому ти раніше мені про нього не розповідав?

— О, я не маю смаку до цих романтичних історій. Такі бідолахи трапляються у всіх верствах. Таких бід трапляється тисячі.

Коні схилилася до такої ж думки. Що доброго від невдоволених людей, які ніде не знаходять собі місця?

Зачарований гарною погодою, Кліфорд так само вирішив вибратися до лісу. Дув холодний, але не такий втомлений вітер, і сонце, тепле й повне, нагадувало саме життя.

— Надзвичайно, — сказала Коні, — як по-іншому відчуваєшся у справді свіжий гарний день. У інші дні саме повітря здається напівмертвим. Люди вбивають саме повітря.

— Ти думаєш, це роблять люди? — запитав він.

— Так. З людей випаровується стільки нудьги, й невдоволення, й злостивості, що

вони просто вбивають життєві сили повітря. Я певна.

— Можливо, якісь атмосферні умови знижують життєві сили людей? — запитав він.

— Ні, саме людина отруєє все світ, — наполягала вона.

— Засмічує власне гніздо, — зазначив Кліфорд.

Крісло пихкало далі. У ліщиновому підліску висіли блідо-золоті котики, а на сонячних галявинах широко розкрилися квіточки лісових анемонів, немов вигукуючи від радості життя, такі ж красиві, як у ті минулі часи, коли люди могли вигукувати разом з ними. Від них ішов слабкий запах яблуневого цвіту. Коні зірвала для Кліфорда пару квіток.

Він узяв їх і розглядав з інтересом.

— "Ти — незаймана наречена тиші"<sup>[15]</sup>, — процитував він. — Здається — ці слова краще пасують до квітів, ніж до грецьких ваз.

— Займати — яке страшне слово! — сказала вона. — Тільки люди займають.

— О, не знаю... слимаки і все таке, — сказав він.

— Навіть слимаки просто їдять їх, і бджоли не займають. — Її дратувало, як він усе перетворює в слова. Фіалки — "повіки Юони", анемони — "незаймані наречені". Як вона ненавиділа слова, що завжди стояли між нею й життям — саме вони все займали, якщо щось взагалі відбувалося, заготовлені слова й фрази висмоктували всі життєві соки з живих предметів.

Прогулянка з Кліфордом виявилася не дуже вдалою. Між ним і Коні встановилося напруження, якого кожен ніби й не помічав, хоча воно існувало. Зненацька з усією силою жіночого інстинкту вона відштовхнула його від себе. Вона хотіла звільнитися від нього й особливо від його свідомості, його слів, його самозакоханості, його безкінечної одноманітної закоханості в себе і в свої власні слова.

Знову задощило. Але через день чи два вона вийшла під дощ і пішла до лісу. А опинившись там, попрямувала до хатини. Ішов дощ, але не дуже холодний, і ліс здавався таким тихим, відстороненим, недосяжним у присмерку дощу. Вона прийшла до вирубу. Нікого! Хатина замкнута. Та вона сіла на тесаний поріг під грубим дашком і грілася власним теплом. Так вона сиділа, дивилася на дощ, прислухалася до безлічі його безшумних звуків, до дивного шелесту вітру у верхів'ї, хоч, здавалося, вітру й не було. Навколо стояли старі дуби, сірі, могутні стовбури, чорні від дощу, живі й круглі, вони розкидали навколо свої відважні кінцівки. По доволі чистій від підліску землі розсипалися анемони; далі — пара кущів — бузини чи калини й червонясте плетиво ожини; стара коричнева трава майже зникла під зеленим анемоновим пір'ям. Мабуть, це одне з незайманих місць. Незайманих! Весь світ був займаним.

Не все можна зайняти. Ти не займеш банку сардин. А саме на це схожі багато жінок і чоловіків. Але землю..!

Дощ ущухав. Між дубами з'явилися просвітки. Коні хотілось іти, але вона не рухалася; їй ставало холодно, однак всеохопне відчуття внутрішньої покривдженості немов спаралізувало її.

Займана! Можна почуватися займаною, навіть коли тебе ніхто не торкнувся.

Спаплюжена мертвими словами, які обернулися непристойностями й мертвими ідеалами, доведеними до одержимості.

Вибіг мокрий рудий пес, та не загавкав, тільки підняв мокрого найжаченого хвоста. За ним ішов чоловік у мокрій, чорній шкіряній куртці, немов у шофера, його обличчя спалахнуло. Вона відчула, як він, побачивши її, стишив свій швидкий крок. Вона підвелася під грубим дашком у своєму сухому сховку шириною з долоню. Він мовчки вклонився, повільно наближаючись. Вона почала відходити.

— Я вже йду! — сказала вона.

— Ви що, чекали, щоб зайти всередину? — сказав він, дивлячись не на неї, а на хатину.

— Ні, я просто на пару хвилин сховалася від дощу, — вона відповіла з спокійною гідністю.

Він глянув на неї. Здавалося, вона змерзла.

— Отже, се-ер Кліфорд не знайшов ключа-а? — запитав він.

— Ні, але це не має значення. Я можу сидіти під цим дашком, зовсім не мокнучи. До побачення! — Вона ненавиділа надмірність його тягучої місцевої вимови.

Він роздивлявся, як вона відходить. Тоді відкинув куртку, запхав руку в кишеню штанів і витяг ключ від хатини.

— Краще візьміте цей ключ, а я встрою загін для пташат в якомусь іншому місці.

— Що ви маєте на увазі? — запитала вона.

— Я говорю, що мо' знайти друге місце для висадки фазанів. Якщо ви хочете ту бути, не тра, щоб я ту весь час крутився.

Вона поглянула на нього, второпуючи зміст через туман діалекту.

— Чому ви не розмовляєте нормально? — запитала вона холодно.

— Я? Я думав, що говорю нормально.

Пару хвилин вона мовчала від злості.

— Значить, якщо хочете ключ, беріть. Чи завтра. Спочатку я все тут позабираю. Добре?

Вона ще більше розлютилася.

— Не хочу я вашого ключа, — сказала вона. — Не хочу, щоб ви щось тут забирали. І зовсім не хочу виганяти вас з вашої хатини, дякую! Я тільки хотіла часом посидіти тут, як от сьогодні. Та мені чудово і під дашком, тому прошу більше нічого не говорити.

Він знову подивився на неї своїми злими голубими очима.

— Отако-ої! — почав він на своєму тягучому повільному діалекті. — Ваша світлість ту так само бажана, як Різдво, во вам хатина, і ключ, і всьо таке. Тільки тапера час підкидати яйця, і тра чимало ту поробити, приглядіти за ними і всьо таке. Зимою я сюди не ходжу. Але весною, тож сер Кліфорд хоче фазанів... А ваша світлість не захоче, щоб я весь час ту крутився, поки ви ту.

Вона слухала з неясним здивуванням.

— Що мені до того, що ви тут? — запитала вона.

Він зацікавлено глянув на неї.



— Ви мені на заваді! — відрубав коротко, але твердо.

Вона почервоніла.

— Дуже добре! — сказала вона нарешті. — Я не буду вас турбувати. Хоча думаю, мені б хотілося посидіти, подивитися, як ви доглядатимете за пташенятами. Мені б це було приємно. Але якщо ви думаєте, що це вам стане на заваді, я вас не буду турбувати, не бійтеся. Ви — не мій лісник, а сера Кліфорда.

Ця фраза прозвучала дивно, вона й не знала, чому. Так вирвалося.

— Не-а, ваша світлість. Це — власність вашої світлості. Прошу, тільки ваша світлість захоче й забажає, в будь-який час. Ви можете вигнати мене, тільки попередьте за тиждень. Тільки...

— Тільки що? — вона запитала вражено. Дивним комічним жестом він відсунув капелюха назад.

— Тільки може статися, що ви тута захочете побути самі. Щоби я тута не крутився.

— Але чому? — запитала вона розлючено. — Ви що, дикун якийсь? Чи ви думаєте, я маю вас боятися? Чому я взагалі маю зважати на вас і на те, є ви тут чи нема? Яке це має значення?

Він подивився на неї, його обличчя аж засвітилося від злого сміху.

— Ви тута ні до чого, ваша світлість. Зовсім ні до чого, — сказав він.

— Ну, тоді в чому справа? — запитала вона.

— Отже, ваша світлість хоче інший ключ?

— Ні, дякую! Не маю бажання.

— Но я зроблю його. Нам тра два ключі від цього місця.

— Я вважаю вас зухвалим, — сказала Коні, трохи почервонівши й задихавшись.

— Не, не! — він швидко відповів. — Не кажіть так! Не, не! Я нічого не мав на увазі. Я тільки подумав, коли ви прийдете сюда, мені тра вимітатися, це займе багато роботи. Та якщо ваша світлість не стане мене помічати, тоді... Це хатина сера Кліфорда, і всьо буде, як захоче ваша світлість, всьо буде, як захоче й забажає ваша світлість, тим більше, що ви не зважатимете на мене і на мою роботу, ту, що я мушу робити.

Коні пішла звідти, вкрай збентежена. Бракувало певності, чи її образили й смертельно зневажили, чи ні. Мабуть, цей чоловік справді мав на увазі тільки те, що сказав — ніби вона хоче, щоб він тримався від цього місця подалі. Так ніби вона цього так уже й хотіла! Так ніби це має якесь значення — він і його безглузда присутність. Вона йшла додому спантеличена, не знаючи, що думати, як реагувати.

## РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Коні здивувало власне почуття відрази до Кліфорда. Більше того, вона відчувала, що ніколи по-справжньому не любила його. Мова йшла не про ненависть — у її почутті не було пристрасті, — а про глибоку фізичну неприязнь, їй майже здавалося, що вона вийшла за нього заміж саме тому, що відчувала до нього огиду, потаємну, фізичну. Та, звичайно, вона вийшла за нього заміж тому, що в розумовому плані він приваблював і захоплював її. Певною мірою він здавався їй наставником, вищим за неї.

Тепер розумове захоплення поблякло й зруйнувалося, залишилася тільки фізична відраза. Відраза піднімалася в ній з самих глибин і відчутно пожирала її життя.

Вона почувалася слабкою й цілком покинутою. Вона хотіла, щоб ззовні надійшла якась допомога. Та ніде в світі не було допомоги. Суспільство жахливе, бо воно безумне. Цивілізоване суспільство безумне. Дві його великі манії — це гроші і так звана любов, гроші, безперечно, на першому місці. Особистість самостверджується у власному безумстві двома шляхами: через гроші й через любов. Глянути на Майкаліса! Його життя і його діяльність — цілковите безумство. Його любов також свого роду безумство.

І Кліфорд теж такий! Усі його балачки! Вся ця писанина! Всі ці скажені зусилля, щоб пропхатися вперед! Просто безумство! І воно поглиблювалося, ставало справді маніакальним.

Від страху Коні почувалася виснаженою. Та принаймні Кліфорд переніс свою увагу з неї на місіс Болтон. Сам він цього не помічав. Як у багатьох божевільних, його безумство вимірювалося тим, про що він не мав уяви; в його свідомості простилася величезна пустеля.

Місіс Болтон мала чимало достоїнств. Та в ній була якась дивна владність, прагнення будь-що ствердити власну волю, що є однією з ознак безумства в сучасних жінках. Вона вважала, що жертвує собою задля ближніх. Кліфорд захоплював її, тому що завжди або дуже часто ламав її волю, послуговуючись якимось тонким інстинктом. Він мав гострішу, тоншу, ніж у неї, волю до самоствердження. І цим зачаровував її.

Мабуть, цим самим він зачарував і Коні.

— Чудовий день сьогодні! — говорила місіс Болтон лагідним, переконливим голосом. — Думаю, сьогодні вам сподобається трохи проїхатися в кріслі, сонечко таке тепле.

— Правда? Ви не подасте мені ту книжку, он ту, в жовтій обкладинці. І я попросив би вас винести он ті гіацинти.

— Чому, вони такі красиві! — Вона вимовила останнє слово через "і" красі-іві! — А запах просто розкішний.

— Саме запах мене не влаштовує, — сказав він. — Є в ньому щось похоронне.

— Ви так думаєте? — вигукнула вона з подивом, трохи обурена, та все ж вражена. І вона винесла з кімнати гіацинти, вражена його вищою витонченістю.

— Поголити вас сьогодні чи ви зробите це самі? — Завжди той самий м'який, лагідний, облесний, однак владний голос.

— Не знаю. Почекайте трохи, якщо ваша ласка. Я вас викличу, коли надумаю.

— Дуже добре, сер Кліфорд! — відповідала вона м'яко й покійно і тихо відходила. Та кожна відмова породжувала в ній новий приплив енергії.

Коли через деякий час він дзвонив у дзвіночок, вона з'являлася негайно. Тоді він говорив:

— Думаю, цього ранку краще, щоб ви мене поголили.

Її серце ледь здригалось, і вона відповідала ще лагідніше:

— Гаразд, сер Кліфорд!

Голила вона дуже вправно, доторкаючись до нього м'яко, неквапливо, трохи сповільнено. Спочатку він опирався безконечно м'яким дотикам її пальців до свого обличчя. Тепер насолоджувався ними із зростаючим любов'ю. Він давав себе голити майже щоденно — її лице над самим його обличчям, її очі так зосереджено стежили, щоб усе вийшло гаразд. І поступово її пучки бездоганно вивчили його щоки й губи, його щелепу, підборіддя й шию. Він був ситий і впорядкований, обличчя й шия — любо поглянути, все, як належить джентльменові.

І вона була теж — любо поглянути: бліда, обличчя трохи видовжене й незворушне, очі блищать, але нічого не виказують. Поступово з безмежною лагідністю, майже з любов'ю, вона брала його в свою владу, а він піддавався.

Тепер вона робила йому майже все, і він почувався з нею краще, ніж з Коні, менше соромився приймати її послуги, їй подобалося мати з ним справу, їй подобалося мати його тіло у своїй владі, абсолютно, аж до інтимних послуг. Якось вона сказала Коні: "Всі чоловіки — справжні немовлята, коли докопатися до суті. Я мала справу з наймужнішими вуглекопами Твершелської шахти. Та варто з'явитися якійсь болячці, й вони без вас не дадуть ради, тоді вони стають дітьми, просто великими дітьми. А чоловіки мало чим відрізняються одні від других!"

Спочатку місіс Болтон думала, що джентльмен, справжній джентльмен, такий, як сер Кліфорд, чимось відрізнявся від інших чоловіків. Тому Кліфорд на початку отримав над нею перевагу. Та поступово, докопуючись до глибини — вживемо її власний термін, — вона розкрила, що він такий самий, як усі інші, дитина, котра розрослася до розмірів чоловіка. Але ця дитина мала химерну вдачу, і гарні манери, і самовладання, і всякого роду дивні знання, про які вона навіть не мріяла і які її дотепер лякали.

Коні часом так і хотілося сказати йому:

— Ради Бога, не віддавайся цій жінці так безоглядно!

Та вона усвідомлювала, що, віддавши його в її руки, не має права застерігати проти неї.

Вони все ще за звичкою проводили вечори разом, аж до десятої години. В цей час розмовляли, або читали, або проходилися по його рукопису. Та все задоволення зникло. Їй набридли його рукописи. Вона все ще старанно їх передруковувала. Та іноді місіс Болтон робила навіть цю справу.

Коні запропонувала місіс Болтон, щоб та навчилася друкувати на машинці. І завжди готова місіс Болтон почала одразу навчатися й робила це невтомно. Отож тепер Кліфорд часом диктував їй листа, і вона друкувала його досить повільно, але грамотно. А він дуже терпляче диктував їй по літерах складні слова чи окремі фрази французькою мовою. Це її так захоплювало, вчити її було майже насолодою.

Тепер Коні посиалася на головний біль, щоб піднятися до своєї кімнати по обіді.

— Можливо, місіс Болтон зіграє з тобою в пікет, — говорила вона Кліфорду.

— О, не зважай на мене. Іди, любя, до своєї кімнати й відпочивай.

Щойно вона виходила, він дзвіночком викликав місіс Болтон і пропонував їй зіграти

у пікет чи безік чи навіть у шахи. Він навчив її усіх цих ігор. І Коні було навдивовиж неприємно бачити, як місіс Болтон, сором'язливо й боязко, мов дівчинка, торкається несмілими пальцями королеви чи коня, а потім відсмикує руку. А Кліфорд ледь усміхається й з напівзнущальною вищістю говорить їй:

— Треба сказати: "J'adoube!"<sup>[16]</sup>

Вона підводить на нього блискучі збентежені очі, потім бурмоче присоромлено, покірно:

— J'adoube!

Так, він навчав її. І одержував насолоду, сповнювався владою. А вона була зачарована. Крок за кроком вона оволодівала усім тим, що знало дворянство, усім, що, за винятком грошей, робило їх вищим класом. Це бентежило. Водночас вона примушувала його, аби він хотів бачити її поряд із собою. Йому глибоко й незримо лестила ця її істинна приваба.

Коні Кліфорд бачився в його правдивому вигляді: дещо вульгарний, простуватий, позбавлений дару натхнення, досить вгодований. Трюк і несміла владність Айві Болтон теж здавалися надто прозорими. Але Коні дивувало непідробне захоплення, з яким ця жінка дивилася на Кліфорда. Твердити, ніби вона в нього закохана, було б невірною. Вона оживала від спілкування з людиною вищого класу, з цим титулованим джентльменом, з цим автором книжок та віршів, фотографії якого з'являлися в ілюстрованих газетах, її захоплення переростало в надприродну пристрасть, те, що він "навчав" її, будило в ній пристрасне збудження і відгук значно глибший за будь-який любовний зв'язок. По суті, сам факт, що любовного зв'язку бути не могло, давав їй свободу до глибини душі поринати в іншу пристрасть, особливу пристрасть знання, знання того, що він знає.

Не було сумніву, що ця жінка по-своєму закохалася в нього, хоч яке значення вкладали у слово "любов". Вона виглядала такою гарною й такою молодою, а її сірі очі часом здавалися надзвичайними. Водночас у ній таїлася непомітна прихована вдовolenість, майже тріумф, особиста вдовolenість. Ах, ця особиста вдовolenість! Як Коні її зневажала!

Не дивно, Кліфорд піймався на гачок цієї жінки! Вона обожнювала його абсолютно, з властивою їй настирністю, й абсолютно підкорялася його волі, давала використовувати себе як завгодно. Не дивно, йому це лестило!

Коні вислуховувала довгі їхні бесіди. Тобто здебільшого говорила місіс Болтон. Вона втаємничила його в плітки, якими повнилося Тевершелське селище. Це були не просто плітки. Це була місіс Гаскел, Джордж Еліот і Мері Мітфорд<sup>[17]</sup> в одній особі, причому в ній було значно більше, ніж зібрали в своїх творах усі ці жінки. Місіс Болтон розповідала про життя людей краще за будь-яку книжку. Вона знала їх усіх так близько і вміла вишукати пікантні подробиці, слухалося це чудово, правда, трохи бентежило. Спочатку вона не ризикувала "обговорювати Тевершел" — так це називалося — з Кліфордом. Та якось почавши, усе пішло само собою. Кліфорд слухав у пошуках "матеріалу" і знайшов його силу-силенну. Коні збагнула, що в цьому полягала його так

звана геніальність — прозорий талант до пліток про особисте життя, розумний і явно відчужений. Звичайно, місіс Болтон "обговорювала Тевершел" дуже тепло. По суті, здалеку. І все було чудово — те, що відбувалося, і те, що вона про це знала. Її б вистачило на десяток томів.

Коні слухала зачаровано. Та потім завжди відчувала якийсь сором. Не варто було слухати з такою чудною, несамовитою цікавістю. Врешті, можна дізнаватися про найінтимніші справи інших людей, та тільки з повагою до цієї нескореної пошарпаної штуки, якою є кожна людська душа, з тонким, проникливим співчуттям. Адже навіть сатира є формою співчуття. Саме той шлях, яким підступає й підкочується наше співчуття і позначає по-справжньому наше життя. І тут лежать неозорі можливості вправно написаного роману. Він здатен пустити й спрямувати на нові обрії течію нашої співчутливої свідомості, він здатен відштовхнути наше співчуття від речей, які давно померли. Тому добре написаний роман може розкрити найпотаємніші закутки життя, адже саме в пристрасних, потаємних закутках життя найбільше потрібні відсвіжуючі й чисті припливи й відпливи чуттєвого усвідомлення.

Але роман, як і плітка, так само здатен розбурхувати фальшиві співчуття й жахи, механічні й убивчі для душі. Роман може прославляти найзіпсутіші почуття в тому разі, якщо вони "чисті" з загальноприйнятого погляду. Тоді роман, як і плітка, стає порочним і, як плітка, ще порочнішим від того, що завжди недвозначно стоїть на стороні ангелів. "А він такий поганець, а вона така чудова жінка". Водночас навіть з пліток місіс Болтон Коні могла побачити, що жінка, про яку йшлося, солодкомова брехуха, а чоловік — гострий як бритва, але чесний. Проте гостра чесність робила з нього "погану людину", солодкомова брехливість із неї — "чудову жінку" у порочній, традиційній інтерпретації місіс Болтон.

З цієї причини чутки виглядали принизливими. З цієї ж причини більшість романів, особливо популярних, так само принизливі. Сьогодні публіка реагує тільки на звернення до своїх пороків.

Однак балачки місіс Болтон сприяли виробленню нового погляду на селище Тевершел. Виявилося, в ньому вирує й клекоче порочне життя, хоч збоку здавалося, що там панує безпросвітна нудьга. Кліфорд, звичайно, знав більшість згадуваних людей, Коні знала лише одного чи двох. Але картина, яку малювала місіс Болтон, більше нагадувала центральноафриканські джунглі, ніж англійське селище.

— Ви, мабуть, чули, на минулому тижні вийшла заміж міс Олсоп! Подумати тільки! Міс Олсоп, донька старого Джеймса, сама Олсоп від голови до ніг. Знаєте, вони побудували будинок на Пай Крофт. Старий помер минулого року, після того, як упав, вісімдесят три роки мав, та був спритний, мов парубок. І послизнувся минулого року на Бествудській гірці, на ковзанці, яку хлопці залили минулої зими, зламав стегно, і це його вгробило, бідолаха старий, навіть соромно. Отож він залишив Теті всі свої гроші, синам не лишив ні пенса. А Теті, я знаю, на п'ять років... так, їй виповнилося п'ятдесят три минулої осені. Знаєте, вони були такі побожні, даю слово! Вона тридцять років вчителювала в недільній школі, аж доки вмер батько. І тоді почала водитися з одним

типом з Кінбрука, не знаю, чи ви його бачили, такий підстаркуватий з червоним носом, досить чепурненький, на прізвище Вілкок, робить у Гарісона на лісопильні. Отже, йому шістдесят п'ять років, ні більше ні менше, а подивитися на них — пара голубків: ходять, узявшись за руки, й цілуються коло воріт, а ще вона сидить у нього на колінах прямо перед центральним вікном на Пай Крофт роуд, щоб усі бачили. А в нього синам за сорок, жінку поховав тільки два роки тому. Мабуть, старий Джеймс Олсоп встав би з гробу, щастя, що звідти нема повернення, а він тримав її в таких шорах! Тепер вони поженилися й переїхали в Кінбрук, кажуть, що вона з ранку до вечора ходить у халаті — ото картина. Я вважаю: ганьба так поводитися в похилому віці! Ах, вони куди гірші за молодих, і дивитися на них ще гидкіше. Особисто я вважаю, що це все фільми. Але ж їх не заборониш. Я завжди кажу: підіть на добрий повчальний фільм, але, ради Бога, тримайтеся подалі від усіх цих мелодрам і любовних фільмів. Хоча б дітей не пускайте! Але от яка справа — дорослі гірші за дітей, а старі побивають усі рекорди. Говорити про мораль — це нікого не цікавить. Люди живуть як заманеться і, мушу сказати, мають на те причини. Нині їм доводиться притамувати свої потреби, тепер шахти працюють так погано, нема грошей. А як усі нарікають — просто жахливо, — особливо жінки. Чоловіки такі добрі й терплячі! Що їм залишається, бідолахам! А от жінки, ті стоять на своєму! Ходять, напускають туману, то збирають пожертви на весільний дарунок для принцеси Мері, то, побачивши усі ті прекрасні речі, які тій піднесли, просто ремствують: хто вона така, чим вона краща за інших! Чому б "Свону енд Едгару" не вручити мені *одну* шубу, замість того, щоб вручати їй усі шість? Краще б я лишила собі свої шість шилінгів! Хотіла б я знати, що вона мені може дати? Я тут не зберусь на нове весняне пальто, так погано ведеться татові, а вона має цілі вагони. Пора вже й біднякам мати якісь гроші, надто довго гроші водяться тільки в багатих. Я хочу нове весняне пальто, а де мені його взяти? Я їм кажу, дякуйте, що ви ситі й вдягнені без усіх цих розкішних витребеньок, про які ви мрієте! А вони на мене накидаються: "То чому ж тоді принцеса Мері не ходить у старому лахмітті і все має? Такі, як вона, мають вагони добра, а у мене немає навіть нового весняного пальта. Ну й сором! Принцеса! Купа гною, а не принцеса! Уся причина в грошві, вона й так багата, а їй дають ще! Мені копійки ніхто не дає, а я маю таке саме право, як усі. Не говоріть мені про освіту. Уся причина в грошві. Я хочу нове весняне пальто, так, і в мене його не буде, бо нема грошви". Вони тільки про одяг і думають. Запросто дають сім чи вісім гіней за зимове пальто — ці дочки шахтарів, — зауважте — і дві гінеї за дитячий літній капелюшок. І тоді йдуть до церкви в своїх капелюшках за дві гінеї, дівчата, що в мої часи раділи б капелюшкові за три шилінги й шість пенсів. Кажуть, що цього року на роковини нашої методистської церкви для дітей з недільної школи побудували поміст, висотою мало не до стелі, так от, кажуть, міс Томпсон, вчителька першого дівочого класу недільної школи, сказала, що на цьому помості сидітиме понад тисячу фунтів нового святкового одягу! Що поробиш — такі часи! І їх не зупиниш. Вони звихнулися на одязі. Те ж саме з хлопцями. Парубки витрачають на себе все до пенні — вдягаються, курять, п'ють у "Майнерз Велфеар", їздять два-три рази на тиждень до Шефільда. Це вже зовсім інший

світ. І нічого не бояться, і нічого не поважають оті молоді. Старші чоловіки терплячі й добрі, справді, вони все віддають жінкам. І до чого це призводить. Жінки стають справжніми відьмами. Але парубки вже не такі, як їхні батьки. Вони нічим не поступаються, ні за що, все для себе. Скажи їм, що треба щось відкласти для дому, вони тоді: "Почекає, почекає, поки можу, поживу собі на втіху. Хай інші відкладають!" О, вони такі неотесані й себелюбні, якщо хочете знати. Весь тягар падає на старших, і нічого чекати добра.

У Кліфорда почало вироблятися нове уявлення про селище. Воно завжди відлякувало його, та здавалося більш-менш одноманітним. А тепер?..

— А в народі багато соціалізму, більшовизму? — запитав він.

— О! — сказала місіс Болтон. — Пару крикунів. Та ловляться на гачок в основному жінки. Чоловіки не звертають уваги. Ніколи не повірю, що тевершелців коли-небудь удасться переробити на червоних. Вони для цього надто порядні. Молоді часом щось таке базікають. Не тому, що дійсно переймаються. Просто хочуть мати в кишенях більше грошей, щоб витратити їх у "Велфеарі" чи прогуляти в Шефільді. Це всі їхні інтереси. Коли немає грошей, вони слухають ораторства червоних. Та ніхто не вірить по-справжньому.

— Отже, ви гадаєте, небезпеки немає?

— О, ні! Якби робота йшла добре, небезпеки не було б. Та якщо справи підуть кепсько, то молоді можуть з'їхати з глузду. Кажу вам, це егоїстична, зіпсована публіка. Та я не знаю, як вони взагалі дадуть собі раду: їм усе байдуже, окрім того, щоб покрасуватися на мотоциклах і потанцювати в "Palais-de-danse"<sup>[18]</sup> у Шефільді. Серйозності їх не навчити. Серйозні вдягаються у вечірні костюми і ідуть в "Паллі", щоб похизуватися перед дівчатами і потанцювати всяких нових чарлстонів і тому подібне. Впевнена, скоро автобус на "Паллі" буде переповнений молодиками в вечірніх костюмах, хлопцями з шахти, це крім тих, які їхатимуть зі своїми дівчатами в машинах та на мотоциклах. Серйозні речі — за винятком бігів у Бонкастері чи Дербі — їх зовсім не турбують, і всі закладаються на кожний забіг. А футбол! Навіть футбол уже не такий, як раніше, нічого спільного. Досить нам цієї тяжкої праці, кажуть вони. Ні, кожної суботи краще рвонутися на мотоциклах у Шефільд чи Нотінгем.

— І що ж вони там роблять?

— А, тиняються, п'ють чай в якійсь симпатичній чайній типу "Мікадо", ідуть з дівчиною в "Паллі" чи в кіно, чи в "Емпаер". Дівчата почуваються так само вільно, як і хлопці. Роблять що заманеться.

— А що вони роблять, коли на все це немає грошей?

— Якось здобувають їх. І тоді починають говорити гидкі речі. Та я не знаю, звідки тут може взятися більшовизм, якщо хлопці хочуть тільки грошей для своїх розваг і те ж саме дівчата — прагнуть тільки гарно вдягнутися, все інше їх не турбує, їм бракує розуму бути соціалістами, їм бракує і завжди бракуватиме серйозності сприймати щось справді серйозно.

Коні дивувалася: наскільки нижчі класи схожі на вищі. Тевершел, чи Мейфер, чи

Кенсінгтон — всюди одне й те ж саме. В наші дні залишився лише один клас — хлопці при грошах. Хлопець при грошах чи дівчина при грошах єдина між ними різниця, скільки в тебе за душею і скільки ти хочеш.

Під впливом місіс Болтон Кліфорд знову зацікавився копальнями. Він почав відчувати свою причетність. У ньому з'явилася нового роду самовпевненість. Врешті, саме він справжній господар Тевершела. Копальні — це справді він сам. З'явилося нове відчуття влади, щось таке, від чого він раніше з жахом здригався.

Тевершелські копальні вичерпувалися. Залишалось тільки дві шахти — власне Тевершел і Нью-Лондон. Колись Тевершел був славною шахтою і приносив славні гроші. Та його кращі дні zostалися в минулому. Нью-Лондон не був надто багатим і в нормальні часи просто тримався пристойно. Але тепер прийшли тяжкі часи, і такі копальні, як Нью-Лондон, пустіли.

— Багато чоловіків покинуло Тевершел і перебралося в Стекс Гейт і Вайтовер, — сказала місіс Болтон. — Ви ніколи не бачили нові копальні в Стекс Гейт, відкриті після війни, правда, сер Кліфорд? О, вам треба туди якось вибратися, це щось цілком нове, коло копальні — великі хімічні цехи, все це зовсім не нагадує рудники. Кажуть, там хімічні відходи приносять більше грошей, ніж вугілля, я тільки забула, які саме. А в робітників великі нові будинки, справжні маєтки! Багато хто з Тевершела перебрався туди й добре заробляє, значно краще, ніж наші чоловіки. Кажуть, Тевершелу кінець, це питання ще якихось кількох років, його доведеться закривати. І першим закриється Нью-Лондон. Даю слово, ото буде дивина, коли тевершелська копальня стане. Як погано під час страйку, та даю слово, коли вона закриється назавжди, це буде все одно що кінець світу. Коли я була дівчиною, це була найкраща шахта на всю країну, і той, хто працював тут, вважав себе щасливим. О, тут, у Тевершелі, заробляли гроші. А тепер люди кажуть, що корабель іде на дно й пора усім тікати. Хіба не жахливо! Та, звичайно, тут багато таких, що не поїдуть звідси, доки не припече, їм не подобаються всі ці новомодні шахти, там така глибина, та й техніка нова. Дехто просто боїться цих залізних рубак, так їх називають, ці машини, які вирубують породу, раніше це завжди робили люди. Кажуть, це таке марнотратство. Але те, що пропадає в шахті, економить зарплату, і то добре. Здається, скоро людям не залишиться роботи на землі, всюди будуть машини. Та кажуть, те ж саме говорили, коли відмовилися від старих кріпильних рам. Я ще пам'ятаю одну чи дві. Та даю слово, чим більше машин, тим більше коло них треба людей, все йде до цього. Кажуть, з тевершелської копальні не добути таких хімікатів, як із Стекс Гейта, смішно, між ними всього три милі. Але так кажуть. Та всі говорять, що соромно, коли немає нічого нового, щоб чоловікам стало трохи краще жити й дало роботу дівчатам. Всі дівчата щодня ходять у Шефілд. Даю слово, от було б добре, якби тевершелські копальні якось ожили, коли всі говорять, що їм кінець, що корабель іде на дно, а людям треба тікати з нього, як щурам з тонучого судна. Але всі так багато говорять. Звичайно, бум припав на війну, коли сер Джефрі заклав майно і цим врятував свої гроші. Так говорять! Та кажуть, навіть господарі й управляючі тепер багато з них не заробляють. Вам важко в це повірити, правда! Так, я



завжди думала, що рудники будуть працювати довіку. Хто б міг подумати про це, коли я була дівчинкою! Але копальня Нью-Інгленд закрилася, те ж саме Колвік Вуд, так, страшно вато пройти тими краями, побачити, як між деревами самотньо стоїть Колвік Вуд, по терикону ростуть кущі, а рейки червоні від іржі. Мертва копальня, це немов сама смерть. Ну, що ж нам діяти, коли закриється Тевершел?.. Нестерпно навіть думати про таке. Завжди там натовп, за винятком страйків, і навіть тоді лопаті крутяться, хоч коней нагору піднімають. Дивний світ, авжеж, з року в рік не знаєш, що з тобою відбувається, зовсім не знаєш.

Саме розмови місіс Болтон запалили в Кліфорді щось нове. Його прибутки, пояснювала вона, завдяки операції його батька, були надійними, хоч і невеликими. Шахти його по-справжньому не турбували. Він просто хотів збагнути інший світ — літератури й слави, світ популярності, а не світ праці.

Тепер він бачив відмінність між популярністю й успіхом у праці: між людьми насолоди й людьми праці. Він як приватна особа постачав свої оповідання людям насолоди. І брав тут своє. Та за людьми насолоди стоять люди праці, похмурі, брудні й страшнуваті. І вони так само потребують своїх постачальників. І доки вдовольниш людей праці, то й сам спохмурнієш, — це не те, що вдовольнити людей насолоди. Поки він ліпив свої оповідання й "робив успіхи" в світі, Тевершел занепадав.

Він збагнув тепер, що продажна богиня успіху прагне задовольнити два свої апетити: один до лестощів, підлабузництва, погладжування й лоскотів — все це вона дістає від письменників і художників; інший, страшніший апетит, — до м'яса й кісток. А м'ясо й кістки продажній богині постачали ті, що заробляли гроші в промисловості.

Так, дві величезні зграї псів сперечаються за продажну богиню: зграя облесників, тих, що пропонують їй розваги, оповідання, фільми, п'єси, й інша, значно непомітніша, значно лютіша зграя тих, що дають їй м'ясо, справжню субстанцію грошей. Добре доглянуті, показні пси розваг сперечаються й сваряться між собою за ласки продажної богині. Та це ніщо в порівнянні з мовчазною бійкою не на життя, а на смерть найголовніших постачальників, що приносять їй кістки.

Та під впливом місіс Болтон Кліфорд спокусився встряти в бійку, яку вели між собою головні постачальники, захопити продажну богиню грубим способом — налагодивши промислове виробництво. І йому вдалося розправити крила. Місіс Болтон по-своєму зробила з нього чоловіка — те, що ніколи не вдавалося Коні. Коні тримала його на відстані, робила його чуттєвим, свідомим самого себе й свого стану. Місіс Болтон навчила його сприймати тільки зовнішні речі. Всередині він ставав м'яким, як пуляпа. А ззовні почав набирати сили.

Він навіть примусив себе ще раз відвідати шахти, а там спустився вниз, у вагонетці його підкотили до самої виробки. Те, чому він вчився до війни й, здавалося, цілком забув, тепер повернулося назад. Він, каліка, сидів там, у вагонетці, й управляючий цього підземелля могутньою лампою освітлював перед ним пласт породи. Говорив він мало. Але його розум запрацював.

Він знову почав читати свої технічні праці з вугледобувної промисловості, вивчав

урядові звіти і ретельно стежив за останніми новинами німецькою мовою про гірничу справу й хімію кам'яного вугілля та глинистого сланцю. Звичайно, найцінніші відкриття трималися в суворому секреті. Та навіть ознайомлення зі станом гірничої справи, зі способами вуглевидобування і виробу вторинних продуктів, з хімічними можливостями вугілля, приголомшило його, явивши картину надприродної винахідливості сучасного технічного розуму. Здавалося, сам диявол позичив свій бісівський розум ученим, що працюють на промисловість. Вона, ця технічна наука, була значно цікавіша за мистецтво, за літературу, які здавалися убогими, емоційно недолугими. Промисловці здавалися богами чи демонами, які, охоплені натхненням, роблять відкриття за відкриттям і завзято борються за їхнє втілення. Коли ці люди робили своє діло, вони виявляли розум, що далеко виходив за рамки їхніх вікових можливостей. Але Кліфорд знав: у щоденному житті, сповненому звичайних людських емоцій, ці чоловіки, які домоглися успіху власними силами, розумово лишалися тринадцятилітніми хлопчиками. Грандіозна й страшна невідповідність.

Та хай так. Хай люди впадають у ідіотизм у своєму емоційному, "людському" житті — Кліфорду було байдуже. Хай усе котиться під три чорти. Його цікавила техніка сучасного вуглевидобування: він прагнув вивести Тевершел з безвиході.

День у день він бував у шахті, вивчав усі виробничі процеси, влаштував головному управителю, й управителю надземними справами, й управителю підземними справами, й інженерам такий екзамен, який їм навіть не снився. Влада! Він відчув, як у ньому нуртує нове почуття влади, влади над усіма цими людьми, над тисячами й тисячами шахтарів. Він вів пошуки і брав діло в свої руки.

І справді здавалося, ніби він відродився. Тепер до нього вернулося життя! Перебуваючи під опікою Коні, живучи ізольованим від світу життям художника та мислячої особистості, він поступово гинув — умирав. Тепер нехай це все відійде в небуття, нехай засне. Він відчував, як з вугілля, з копалень у груди йому вливається життєва сила. Затхле повітря шахти було для цього живлючіше за кисень. Воно давало відчуття влади, влади. Він щось робив і збирався щось робити далі. Він збирався виграти, виграти: не те, що виграв своїми оповіданнями — дешеvu популярність у світі, що кипів завзяттям і злостивістю. А здобути чоловічу перемогу.

Спочатку він думав, що вихід в електриці: перетворити вугілля на електричну енергію. Згодом у нього з'явилася нова ідея. Німці винайшли новий локомотив з самоподавальним механізмом, при якому не потрібний кочегар. Він працював на новому паливі, яке згорало в малих кількостях при великій температурі за певних умов.

Кліфорда привабила ідея використати нове концентроване паливо, яке дуже повільно згорає при високій температурі. Щоб таке паливо горіло, потрібен ще якийсь додатковий стимул, а не просто подача повітря. Він почав експериментувати і знайшов на підмогу розумного молодого хлопця, який виявився здібним хіміком.

Кліфорд почувався переможцем. Нарешті він звільнився зі своєї оболонки. Він здійснив таємну мрію всього свого життя випручатися зі своєї оболонки. Мистецтво тут не допомогло. Мистецтво тільки було на заваді. Але тепер, тепер йому це вдалося.

Він не усвідомлював, наскільки його підтримувала місіс Болтон. Він не знав, наскільки від неї залежить. Та попри все було очевидно, що коли він буває з нею, в його голосі з'являється легкий ритм близькості, навіть трохи вульгарної.

З Коні він тримався трохи вимушено. Він відчував, що всім, усім їй завдячує, виказував до неї високу повагу й уважність, в той час як вона виявляла тільки знаки зовнішньої уваги. Проте було ясно, що він відчуває перед нею таємний страх. Він був новітній Ахіл з вразливою п'ятою, і в цю п'яту жінка, така жінка, як Коні, його дружина, могла смертельно вразити. Він відчував перед нею мало не раболіпний жах і поводився дуже люб'язно. Та в розмові з нею його голос ставав дещо напруженим, і в її присутності він почав відмовчуватися.

Тільки zostавшись на самоті з місіс Болтон, він справді почувався лордом, господарем, і його голос зливався з її голосом так легко й радісно, так ніби це один її голос. І він давав себе голити, давав мити губкою усе своє тіло, немов дитина, дійсно, немов дитина.

## РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Тепер Коні багато часу проводила сама, до Регбі приїжджало значно менше людей. Кліфордові вони вже були не потрібні. Він відвернувся навіть від приятелів. Став чудним. Надавав перевагу радіо, яке встановив не без затрат, та врешті з великим успіхом. Часом йому вдавалося зловити Мадрид чи Франкфурт, які чути було навіть там, у далеких від них центральних графствах.

Він, бувало, сидів годинами, слухаючи гучні голоси. Коні це дивувало й вражало. Але він сидів з пустим нестямним виразом обличчя, немов людина, яка втрачає глузд, і слухав чи вдавав, ніби слухає щось невимовне.

Чи слухав він насправді? Чи просто приймав наркотик, в той час як у душі його діялося щось інше? Коні не знала. Вона тікала до своєї кімнати чи геть з будинку, до лісу. Часом її огортав якийсь жах, жах перед безумством, у якому грузне все цивілізоване людство.

Але тепер, коли Кліфорда зносило до його таємничої індустріальної діяльності і він перетворювався на істоту, яка ззовні вкрита твердою лушпиною енергійності, а всередині — м'яка, мов пульпа, на одного з тих дивовижних крабів чи омарів сучасного індустріального й фінансового світу, родичів ракоподібного племені, зі сталевими панцирами, мов у машин, і з м'якою пульпою замість нутрощів, — тепер Коні почувалася збитою з пантелику.

Вона навіть не була вільна, адже Кліфорд прагнув тримати її при собі; мабуть, він відчував нервовий страх, що вона його кине. Своїм чудернацьким м'яким нутром, емоційним, пов'язаним з людською індивідуальністю, він з жахом залежав від неї, як дитя, майже, як ідіот. Вона мала бути там, там, у Регбі, леді Чатерлей, його дружина. Інакше він заблукає, як ідіот на болоті.

Цю дивовижну залежність Коні усвідомила з жахом. Вона чула, як він розмовляє з управляючими шахтами, з членами керівництва, з молодими вченими, і дивувалася

його гострій кмітливості, його владі, його моторошній матеріальній владі над тими, що звуться людьми діла. Він сам став людиною діла, надзвичайно хитрим і могутнім власником. Коні відносила це на рахунок впливу місіс Болтон, що припав якраз на кризу в його житті.

Але цей хитрий і практичний чоловік ставав майже ідіотом, коли залишався віч-на-віч із своїм власним емоційним життям. Він боготворив Коні, вона була його дружиною, вищою істотою, й він боготворив її, пойнятий дивним, боягузливим почуттям, наче дикун-ідолопоклонник; він був сповнений безмежного страху й навіть ненависті до могутнього жахного ідола. І бажав лиш одного: щоб Коні поклялася, що не покине, не зрадить його.

— Кліфорде — сказала вона йому — це було після того, як вона одержала ключ до хатини, — ти справді хочеш, щоб я коли-небудь народила дитину?

Він глянув на неї, у його випуклих блідих очах світилося побоювання.

— Я не проти, якщо це не заважатиме нам, — сказав він.

— Заважатиме чому? — запитала вона.

— Тобі й мені; нашій любові. Якщо це буде на заваді, тоді я всіма силами проти. Колись і я, можливо, матиму власну дитину!

Вона глянула на нього вражено.

— Я маю на увазі, одного дня до мене все може вернутися.

Вона не зводила з нього враженого погляду, а він почувся незручно.

— Отже, тобі б не сподобалося, якби я мала дитину? — спитала вона.

— Кажу тобі, — він відповів швидко, почуваячись, немов пес, загнаний у кут, — я цілком за, тільки б це не вплинуло на твою любов до мене. Якщо це вплине, я буду проти до самого кінця.

Коні залишилося тільки промовчати від холодного страху й зневаги. Така відповідь справді нагадувала белькотіння ідіота. Він і сам більше не знав, що говорить.

— О, це зовсім не заважатиме моєму почуттю до тебе, — вона сказала з відтінком сарказму.

— От! — сказав він. — От — найголовніше. В такому разі я ніскільки не заперечуватиму. Я хочу сказати, страшенно гарно, коли по дому бігатиме дитина й відчуватиметься, що в неї є майбутнє. Тоді я матиму, заради чого жити, і знатиму, що це твоя дитина, правда, люба? І це буде все одно, що моя власна. Тому що в цих справах важиш тільки ти. Ти ж знаєш, правда, люба? Я не берусь до уваги, я — нуль. Ти моє найбільше "Я", як показує життя. Ти ж знаєш, правда? Я маю на увазі, що стосується мене. Я маю на увазі, що без тебе я цілковите ніщо. Я живу заради тебе й твого майбутнього. Для себе я нічого не значу.

Коні слухала його, і її збентеження й відраза поглиблювалися. Це була одна з тих жахливих напівправд, які отруюють людське існування. Який чоловік при здоровому глузді говоритиме жінці такі речі? Та чоловіки втратили здоровий глузд. Який чоловік хоча б з проблиском честі звалюватиме на жінку цей жахливий вантаж життєвої відповідальності й лишатиме її там, у порожнечі?

Крім того, через півгодини Коні почула, як Кліфорд розмовляв з місіс Болтон, гаряче, імпульсивно, розкриваючи свою безпристрасну пристрасть до цієї жінки, так ніби вона доводилася йому напівкоханкою, напівназваною матір'ю. І місіс Болтон дбайливо вдягала його у вечірній костюм, тому що в домі очікувалися гості — важлива ділова зустріч.

Справді, Коні іноді відчувала, що в такий момент може вмерти. Вона відчувала, що її до смерті розчавлюють моторошна брехня і вражаюча жорстокість ідіотизму. Дивна енергійність Кліфорда в справах бізнесу по-своєму жахала її, а його заяви, що він боготворить її, вселяли паніку. У них не було нічого спільного. Тепер вона ніколи навіть не доторкалася до нього, й він до неї не доторкався. Він ніколи навіть не брав її за руку й не тримав її по-доброму. Ні, і саме тому, що вони стали такими недосяжними одне для одного, він мордував її своїми заявами про поклоніння. Це була жорстокість повного безсилля. І вона відчувала, що або збожеволіє, або помре.

При кожній можливості вона тікала до лісу. Одного дня, коли вона сиділа, заглибившись у свої думки, й стежила, як джерело холодної води б'є з Джонової криниці, до неї підійшов лісник.

— Я зробив для вас ключ, моя пані! — сказав він, віддаючи честь, і простягнув ключа.

— О, дуже дякую! — сказала вона вражено.

— У хатині не так уже й чисто, — мовив він, — хоч я по можливості прибрав. Якщо ви не проти.

— Але ж я не хотіла завдавати вам клопоту! — сказала вона.

— О, це зовсім не клопіт. Вже тиждень, як я посадив квочок. Та вони вас не боятимуться. Тра перевіряти їх зранку й вечором, та більше я вас не турбуватиму.

— Та ви мені зовсім не заважатимете, — сказала вона винувато. — Краще мені зовсім не ходити до тієї хатини, ніж ставати поперек дороги.

Він пильно подивився на неї голубими очима. В погляді його була доброзичливість, але якась відсторонена. Та принаймні він при своєму глузді і здоровий, хоча й виглядає худим і слабовитим. Він закашлявся.

— Ви кашляєте, — сказала вона.

— Нічого особливого — застудився! Кашель залишився від останньої пневмонії, та це не страшно.

Він тримався від неї на віддалі й ближче не підходив.

Вона приходила до хатини досить часто, зранку чи після обіду, та його там не зустрічала ні разу. Безсумнівно, він навмисне уникав її. Хотів зберегти незалежність.

Він охайно прибрав хатину, поставив коло каміна маленький столик і стілець, залишив купку трісок і полінець, сховав якнайдалі всі інструменти й пастки, щоб згладити сліди власної присутності. Надворі, біля вирубу, він побудував невелику низеньку повітку з гілок та соломи — курник, під ним стояло п'ять кліток для птиці. І одного дня, прийшовши туди, вона побачила, що в клітках на фазанячих яйцях насторожено й пильно сидять дві коричневі курки гордо розпушивши пір'я й цілком

поринувши в тепло розумної жіночої крові. Це мало не розбило Коні серце. Вона сама почувалася такою покинутою й непотрібною, зовсім не жінка, просто суцільні страхи.

Потім у всіх п'яти клітках з'явилися кури — три коричневі, зозуляста і чорна. Всі однаково припадали до своїх яєць, ніжно притискаючись до них у своїй жіночій потребі, жіночій натурі, розпушивши пір'я. Блискучими очима вони стежили за Коні, яка схилилася над ними, коротко й різко квоктали від злості й тривоги, та найбільше від жіночої злості до чужого.

У хатині, в засіку, Коні знайшла зерно. В своїй долоні вона простягнула його курам. Вони не їли. Тільки одна курка з різким поштовхом дзьобнула її в руку, так що Коні злякалася. Та їй дуже хотілося щось їм дати, цим квочкам, які нічого не їдять і не п'ють. У невеликій бляшанці вона принесла води й зраділа, коли одна курочка попила.

Тепер вона щодня приходила до цих курочок, вони стали єдиними істотами на світі, які зігрівали їй серце. Від Кліфордових заяв вона холола з ніг до голови. Вона холола від голосу місіс Болтон і від голосів бізнесменів, котрі приходили до них. Випадковий лист від Майкаліса приносив їй те ж саме відчуття холоду. Вона відчувала, що, напевне, помре, коли так триватиме далі.

Однак була весна, в лісі витикалися проліски, пуп'янки ліщини розпукувалися, немов бризки зеленого дощу. Як жахливо, що надворі весна, а серця у всіх такі холодні, такі холодні. Тільки курочки, які так чудово припадали до яєць, були теплі зі своїми гарячими, материнськими жіночими тілами! Коні відчувала, що вона весь час на грані непритомності.

І ось одного дня, приємного сонячного дня, коли під ліщиною розцвіли великі жмутики первоцвіту, а безліч фіалок обсіяло стежку, після обіду вона прийшла до кліток, а там крихітне, крихітне жваве курчатко крихітними кроками походжало біля гнізда, а мама — курка злякано кудкудахкала. Ніжне маленьке курчатко було сірувато-коричнєве з темними плямками, і цієї миті це була найважливіша маленька іскорка життя на всі сім королівств. Коні присіла й стежила за ним мало не в екстазі. Життя, життя! Чисте, іскристе, безстрашне нове життя! Таке крихітне й таке цілковито безстрашне! Навіть коли, втікаючи, воно продерлося назад у клітку й сховалося між курячим пір'ям, у відповідь на тривожні, розпачливі крики матері, курча не злякалося по-справжньому, а сприйняло усе наче гру, гру життя. Адже за хвилину крихітна гостра голівка визирала з-поміж золотисто-коричневого пір'я курки й очі втупилися в Космос.

Коні була зачарована. Водночас ніколи ще вона не відчувала так гостро муку власної жіночої самотності. Це ставало нестерпним.

Тепер у неї залишалося тільки одне бажання — піти в ліс, до вирубу. Все інше нагадувало болісний сон. Та іноді обов'язки господині тримали її у Регбі цілий день. І тоді вона відчувала, що так само стає нестямною, нестямною й божевільною.

Одного вечора, незважаючи на гостей, після чаю вона втекла. Було пізно, й вона бігла парком, так наче боялася, що її покличуть назад. Коли вона зайшла в ліс, сонце сідало, заливаючи все рожевим, та вона поспішала поміж квітів. Вгорі ще довго

залишатиметься світло.

Дісталася до вирубу, задихана й напівпритомна. Лісник був там, у своїй сорочці з довгими рукавами він саме закривав клітки на ніч, щоб їхні маленькі мешканці почувалися в безпеці. Однак під солом'яним дашком ще одна трійця походжала на крихітних ніжках — насторожені малі нечепури, — не слухаючи криків схвилюваної квочки.

— Я прийшла подивитися на курчат! — сказала вона, засапавшись, і неспіло глянула на лісника, майже не помічаючи його. — Вилупилися нові?

— Вже тридцять шість! — сказав він. — Непогано!

Він так само отримував дивовижне задоволення, спостерігаючи за появою нових істот.

Коні нахилилася до останньої клітки. Троє курчат забігло всередину, їхні зухвалі голівки стирчали між жовтого пір'я, потім ховалися, зрештою тільки одна поцяткована голівка визирала з широкого материнського тіла.

— Я б хотіла до них доторкнутися, — сказала вона, боязко просуваючи пальці між ґратами клітки.

Та квочка люто замахнулася на неї дзьобом, і Коні відсмикнула руку, вражена й налякана.

— Як дзьобається! Вона мене ненавидить! — сказала зачудовано. — Та я ж їм нічого не роблю!

Чоловік, що стояв прямо над нею, засміявся, тоді присів поряд, розставивши коліна, і з спокійною впевненістю засунув руку до клітки. Стара курка дзьобнула його, але не так люто. І повільно, стиха, впевненими, лагідними пальцями він намацав у пташиному пір'ї й витягнув у стуленій долоні зіщулене курчатко.

— От! — сказав він, простягаючи їй руку. Коні взяла зухвалу крихітку в долоні, й там вона стояла на цих неймовірних стеблинах замість ніжок, атом вібруючого життя, й трепет його майже невагомого тіла передавався Коні. Та курча мужньо підвело свою красиву, гарно вирізьблену голівку й тихенько пискнуло.

— Таке чарівне! Таке зухвале! — сказала вона лагідно.

Лісник, присівши коло неї навпочіпки, так само весело спостерігав за мужнім маленьким пташеням у її руках. Раптом побачив, що на її зап'ястя впала сльоза.

І він підвівся й підійшов до іншої клітки. Адже зненацька він відчув, як між стегнами сіпає й калатає давнє полум'я, що, як він сподівався, згасло навіки. Він боровся з ним, відвернувшись від неї. Та воно сіпало, сіпало кудись униз, віддаючи аж у коліна.

Він знову повернувся й глянув на неї. Вона стояла на колінах, повільно простягаючи перед собою руки, зовсім сліпо, щоб курчатко знову побігло до мамі-квочки. І в ній була якась така німота й самотність, що в ньому все аж перевернулося від жалю.

Не усвідомлюючи себе, він швидко підійшов до неї, знову присів поряд, узяв курча з її рук, адже вона боялася курки, і поклав його назад до клітки. Вогонь у стегнах

раптом ужалив ще сильніше.

Він з острахом зиркнув на неї. Вона відвернула обличчя і плакала наосліп з усім боєм самотності свого покоління. Раптом його серце розтопилося, він простягнув руку й доторкнувся пальцями до її коліна.

— Не треба плакати, — сказав лагідно.

Але тоді вона закрила обличчя руками й відчула, що її серце справді розбилося й усе інше більше не має значення.

Він поклав їй руку на плече, й ніжно, повільно вона помандрувала вниз вигином її спини, сліпо, сліпими пестливими ривками до вигину її зігнутих стегон. А там його рука ніжно-ніжно, в сліпій інстинктивній ласці погладила її.

Вона знайшла якусь хусточку й наосліп і намагалася втерти обличчя.

— Зайдемо в хатину? — запитав він тихим, невиразним голосом.

І, м'яко взявши її вище ліктя, він підвів її й повільно повів до хатини, не випускаючи, аж доки вони зайшли до середини. Тоді відсунув у бік стільця й стола, витяг з шафки для інструментів коричневу солдатську ковдру й повільно розстелив її. Вона глянула на його обличчя непорушно залякла.

Його обличчя було бліде і без ніякого виразу, наче в людини, що змушена підкорятися долі.

— Лягайте тут, — він сказав лагідно й закрив двері, так що стало темно, зовсім темно.

З дивною покірністю вона лягла на ковдру. Тоді відчула, як по її тілу в пошуках обличчя пройшлася ніжна, безвільно пожадлива рука. Рука погладила її обличчя ніжно-ніжно, з безмежним бажанням втішити і впевненістю, і нарешті вона відчула ніжний дотик поцілунка до щоки.

Вона лежала зовсім непорушно, наче в якомусь сні, ніби в якомусь тумані. Тоді здригнулася, відчувши, як його рука ніжно, однак з дивовижно впертою незграбністю розплутувала її одяг. Однак рука також знала, як роздягти там, де потрібно. Він стягнув униз її тонкі шовкові обладунки, повільно, обережно, прямо донизу й геть з ніг. Тоді з трепетом гострої насолоди він торкнувся її теплого, м'якого тіла, на мить у поцілунку торкнувся її пупка. І мусив зануритися в неї одразу, щоб віднайти земний спокій у її м'якому непорушному тілі. Для нього це була мить чистого спокою — занурення в жіноче тіло.

Вона тихо лежала, неначе в сні, завжди неначе в сні. Активність, оргазм були його, тільки його, для себе вона більше нічого не хотіла. Навіть тиск його рук, що охопили її тіло, навіть швидкі рухи його тіла і виверження сім'я сприймалися неначе уві сні, з якого вона не прокидалася, аж доки він закінчив і ліг їй на груди, тихо відсапуючись.

Тоді вона здивувалася, просто якимось здивувалася — чому? Чому це було необхідно? Чому це зняло з неї величезну хмару й дало спокій? Чи все це насправді? Чи все це насправді?

Її вимучений мозок сучасної жінки досі не знаходив спочинку. Чи все це насправді? І вона знала, якщо вона віддалася чоловікові, значить, це насправді. Та якщо вона



тримала себе для себе, значить усе — ніщо. Вона була стара; відчувала, що їй мільйони років. І нарешті їй несила далі нести тягар самої себе: її треба було взяти. Треба було взяти.

Чоловік лежав таємниче непорушний. Що він відчував? Про що думав? Невідомо. Для неї він був чужаком, вона його не знала. Треба тільки зачекати, адже вона не ризикувала урвати його таємничу непорушність. Він лежав, обвивши її руками, його тіло зверху на ній, його мокре тіло торкається її так близько. І він зовсім незнайомий. Та в ньому не було неспокою. Сама його мовчазність була спокійною.

Вона знала це, коли нарешті він підвівся й відокремився від неї. Немовби кинув її. В темряві він підтягнув униз її сукню до колін і кілька хвилин стояв, мабуть, поправляючи свій одяг. Тоді тихо відчинив двері й вийшов.

Вона побачила дуже яскравий маленький місяць і нижче понад дубами сяйливу вечірню зорю. Вона швидко встала й привела себе в порядок, щоб виглядати охайно. Тоді відійшла до дверей хатини.

Весь ліс унизу лежав у сутінках, майже в темряві. Але небо вгорі було кришталево-чисте. Та воно майже не випромінювало світла.

Він підійшов до неї з сутінків, його обличчя — немов бліда пляма.

— Тепер підемо? — сказав він.

— Куди?

— Я піду з вами до хвіртки.

Він усе робив на свій розсуд. Замкнув двері хатини й вийшов за нею.

— Ви шкодуєте, правда? — запитав він, ідучи поряд з нею.

— Ні! Ні! А ви? — запитала вона.

— За це? Ні! — сказав він. Потім за якусь мить додав: — Та залишаються інші речі.

— Які інші речі? — запитала вона.

— Сер Кліффорд. Решта людей. Всі ускладнення.

— Чому ускладнення? — вона запитала розчаровано.

— Завжди так. Для вас, як і для мене. Ускладнення бувають завжди. — Він упевнено ішов у пільмі.

— А ви шкодуєте? — сказала вона.

— Трохи шкодую! — відповів він, дивлячись у небо. — Я думав, що з цим усім покінчено. Тепер я знову почав.

— Що почали?

— Життя.

— Життя! — з дивним збентеженням повторила вона.

— Це — життя, — сказав він. — Від нього не сховаєшся. А якщо таки сховаєшся, можна з тим самим успіхом померти. Отже, коли мені судилося знову програти, я програю.

Вона не зовсім усе це розуміла, та все ж...

— Це просто любов, — сказала бадьоро.

— Може, воно й так, — відказав він.

Мовчки вони йшли далі лісом, який огортала темрява, аж доки опинилися коло самої хвіртки.

— Та ви не ненавидите мене, правда? — сказала вона сумно.

— Не, не, — відповів він. І раптом знову притиснув її до грудей з давньою знайомою пристрасстю. — Не, мені було добре, добре. А тобі?

— Так, мені також, — відповіла вона, трохи покрививши душею, адже вона мало що відчула.

Він поцілував її ніжно-ніжно, теплими поцілунками.

— Якби тільки в світі було менше інших людей, — він сказав сумно.

Вона засміялася. Вони стояли коло паркової хвіртки. Він відчинив її перед нею.

— Далі я не піду, — сказав він.

— Ні! — Й вона простягла йому руку, ніби для потиску. Та він узяв її обома руками.

— Прийти знову? — запитала вона задумливо.

— Так! Так!

Вона залишила його і пішла через парк. Він стояв віддалік і стежив, як вона занурюється в темряву на тлі блілого небосхилу. Майже з гіркотою він дивився їй услід. Вона знову зв'язала його саме тоді, коли він вирішив залишитися один. Заради неї він пожертвував гіркою самотністю чоловіка, який нарешті захотів бути один.

Він повернувся в темряву лісу. Тут панувала тиша, місяць зайшов. Та він ловив звуки — гуркіт двигунів у Стекс Гейті, автомобільний рух на шосе. Повільно зійшов на голий пагорб. З його висоти виднілися всі околиці — яскраві ряди вогнів у Стекс Гейті, слабші вогники на Твершелській шахті, жовті вогні Твершела, всюди вогні, то тут то там, на тлі темряви, далекий рум'янець печей, легкий і рожевий, — адже ніч видалася ясна — рожевий відблиск потоку білого розжареного металу. Гострі, зловісні електричні вогні Стекс Гейта! Скільки в них невимовно гострого зла! І вся ця тривожність, вічно рухливий жах індустріальної ночі в центральних графствах. Він чув, як корби опускали в копальню Стекс Гейта шахтарів, тих, що починали о сьомій. Шахта працювала в три зміни.

Він знову пішов униз, у темноту й самотність лісу. Та він знав, що самотність лісу — ілюзорна. Промислові шуми вбивали відлюддя, яскраві, хоч і невидимі тут вогні глузували над ним. Чоловік більше не може бути самотнім і далеким від усього. Світ не терпить самотників. А тепер він узяв жінку і прирік себе на нове коло болю. Адже з досвіду він знає, що це означає.

Жінка не винна, і навіть любов не винна, і секс не винний. Вину слід шукати там, он там, у тих зловісних електричних вогнях і в диявольському торохтінні моторів. Там, у світі механічної зажерливості, зажерливих механізмів і механізованої зажерливості, який сяє вогнями, виливається гарячим металом, реве автомобілями, ховається величезне зло, готове руйнувати все, що не підкоряється. Скоро воно знищить ліс, і проліски більше вже не розквітнуть. Усі тендітні паростки загинуть під неблаганним залізним катком.

З безмежною ніжністю він подумав про жінку. Нещасна, покинута, вона була

гарніша, ніж сама уявляла, і — ох! — надто гарна для тієї грубошкірої компанії, з якою їй доводилось спілкуватися. Бідолашна, в ній також була якась вразливість лісових гіацинтів, вона не була з гуми й пофарбованого волосся, як сучасні дівчата. І вони занапащать її! Напевне занапащать, так само як занапащають усе природне ніжне життя. Ніжне! В ній була якась ніжність, ніжність гіацинтового пагона, втрачена целулоїдними жінками наших днів. Та хоч недовго, він захищатиме її своїм серцем. Невдовго, доки мертвий залізний світ і Мамона механізованої пожадливості проковтне їх обох, її так само, як і його.

Він пішов додому з рушницею й псом, у темний будинок, розвів вогонь у каміні, з'їв свою вечерю, що складалася з хліба й сиру, молоді цибулі й пива. Його кімната була чиста й охайна, хоча майже гола. Однак вогонь яскраво палахкотів, спід каміна білів від жару, гасова лампа висіла прямо над столом, вкритим білою клейонкою. Він спробував читати книжку про Індію, та сьогоднішнім вечором не читалося. Він сидів коло вогню в сорочці з короткими рукавами, не кутив, але напохваті стояв кухоль пива. І він думав про Коні.

Сказати правду, він шкодував, що так сталося, мабуть, здебільшого заради неї. Мав недобре передчуття. Провини чи гріха не відчував, сумління його не мучило. Він знав, що сумління — це переважно страх перед суспільством або страх перед самим собою. Себе він не боявся. Та цілком свідомо він боявся суспільства, інстинкт підказував йому, що це зловорожий, напівбожевільний звір.

Жінки! Якби вона могла бути з ним поряд, там, де немає більше нікого на світі! Знову ожило жадання, його пеніс зашарпався, немов жива пташина. Водночас пригніченість, страх наразити себе і її на цю чужу Прояву, що зловісно виблискувала в електричних вогнях, тиснули на його плечі. Вона, бідолашна, була для нього просто молодією жінкою, але такою молодією жінкою, в якій він був і якої знову жадав.

Напружено позіхнувши від дивного жадання, адже протягом чотирьох років він залишався самотнім і далеким як від чоловіків, так і жінок, він підвівся, знову взяв плащ та рушницю, прикрутив вогонь у лампі і вийшов з псом у місячну ніч. Гнаний жаданням і страхом перед зловорожою чужою Проявою, він почав обходити ліс, повільно, нечутно. Він любив темряву і радо поринув у неї. Вона тамувала його жадання, яке, попри все, було немов скарб; хвилюючий неспокій пеніса, хвилюючий вогонь у стегнах! О, якби мати біля себе інших людей, щоб учинити опір блискучій чужій електричній Прояві, щоб зберегти ніжність життя, ніжність жінок і природний скарб жадання. Якби мати біля себе людей, щоб пліч-о-пліч з ними боротися! Та всі люди були там, купаючись у променях слави тієї Прояви, вони раділи або їх затоптувала в своєму пориві механізована зажерливість чи зажерливі механізми.

А Констанс тим часом поспішала через парк додому, майже бездумно. Та які там думки! Їй треба було встигнути до обіду.

Однак вона з подивом виявила, що двері замкнуті, довелося дзвонити. Відчинила місіс Болтон.

— О, ви тут, ваша світлість! Я вже почала турбуватися, чи не заблукали часом! —

сказала вона грайливо. — Правда, сер Кліфорд про вас не питався; у нього містер Лайнлі; про щось розмовляють. Здається, він залишиться вечеряти, авжеж, моя леді?

— Мабуть, — сказала Констанс.

— Може, мені відкласти обід на п'ятнадцять хвилин? Тоді ви зможете спокійно перевдягнутися.

— Краще відкласти.

Містер Лайнлі був головний управитель шахт, чоловік у літах, родом з півночі і, як на Кліфорда, без достатньої енергії, не на рівні повоєнних умов, ні повоєнних шахт з їх "хитрою" вірою. Але Коні подобався містер Лайнлі, хоча вона й раділа, що позбавлена на сьогодні присутності його дружини-підлабузниці.

Лайнлі залишився обідати, а Коні належала до господинь, які так подобаються чоловікам, така скромна, водночас така уважна й обізнана, з голубими, широко розплющеними голубими очима й м'якими манерами, які добре приховували, що вона справді думає. Коні так чисто грала роль цієї жінки, що вона стала майже її другою натурою; та все ж, безперечно, другою. Однак цікаво, як усе зникало з її свідомості, коли вона грала цю роль.

Вона терпляче чекала, доки зможе піднятися нагору й залишитися наодинці з власними думками. Вона завжди чекала, здається, в цьому полягала її сильна сторона.

Однак навіть у своїй кімнаті вона почувалася непевно й ніяково. Вона не знала, що й думати. А справді — що він за людина? Чи він любить її насправді? Вона відчувала, що не дуже. Але він добрий. Було щось таке — якась тепла, наївна доброта, дивна й раптова, яка майже відкрила перед ним її утробу. Та вона відчувала, що він може виявити таку ж доброту до будь-якої жінки. А хоч і так, це було навдивовиж утішно, заспокоїливо. І він був пристрасний мужчина, здоровий і пристрасний. Та, можливо, йому бракувало індивідуального підходу: так само, як з нею, він міг би повестися з будь-якою жінкою. Справді, почуття його не були адресовані особисто їй. Справді, вона була для нього просто особою жіночої статі.

Та, можливо, це й краще. І врешті він був добрий до тієї жіночої статі, що живе в ній, як не був ще жодний мужчина. Чоловіки ставилися дуже добре до неї як до людини, але жорстоко як до жінки, зневажаючи чи взагалі не помічаючи її. Мужчини страшенно добре ставилися до Констанс Рейд чи до леді Чатерлей, але зовсім не до її утроби. А він не звертав жодної уваги на Констанс або на леді Чатерлей; він просто лагідно погладив її стегна та груди.

Наступного дня вона пішла до лісу. Був сірий, тихий полудень, темно-зелені проліски стелилися під ліщиновим підліском, і всі дерева застигли в мовчазній потузі розпукнути бруньки. Сьогодні вона відчувала це майже власним тілом, відчувала неймовірний тиск життєвого соку у велетенських деревах, що піднімається вгору, вгору до бруньок, щоб вирватися звідти маленькими полум'яними дубовими листочками, бронзовими, наче кров. Це немов густий приплив, який котиться вгору і розливається по небу.

Вона прийшла до вирубу, але його там не було. Вона не дуже сподівалася зустріти

його. Легкі, мов комахи, фазанята розбіглися навколо кліток, у яких тривожно квоктали кури. Коні сіла, стежила за ними й чекала. Тільки чекала. Майже не бачила навіть курчат. Вона чекала.

Час ішов з сонною неквапністю, а він не приходив. Вона майже не сподівалася зустріти його. Він ніколи не приходив після полудня, а їй треба до чаю вернутися додому. Довелося примусити себе піти.

Коли вона верталася додому, замрячило.

— Знову дощ? — запитав Кліфорд, побачивши, як вона струшує капелюх.

— Просто мжичка.

Вона мовчки розлила чай, пойнята якоюсь упертістю. Їй таки хотілося побачити лісника сьогодні, перевірити, чи все це насправді. Чи все це насправді.

— Хочеш, я тобі трохи почитаю? — спитав Кліфорд.

Вона глянула на нього. Невже він щось відчув?

— Весною мені якось млосно... Мабуть, слід трохи відпочити, — сказала вона.

— Як побажаш. Тобі ж не зовсім погано, правда?

— Ні! Лише трохи втомилася... від весни. Може, місіс Болтон пограє з тобою в що-небудь?

— Ні! Я думаю послухати радіо.

У його голосі відчувалася дивна вдовolenість. Вона пішла нагору до своєї спальні. Там вона чула, як заревів гучномовець, оксамитний до ідіотизму благородний голос говорив щось про вуличні гасла, сама світська манірність, імітація стародавніх оповісників. Вона натягла на себе старий бузковий макінтош і вислизнула з будинку через бокові двері.

Дошова мряка огортала світ, мов серпанок, таємнича, тиха, тепла, їй стало душно, так вона поспішала через парк. Довелося розстебнути легкого дощовика.

Ліс стояв спокійний, непорушний і таємничий у вечірній мжичці, повний таємниці відкладених яєць, напіврозкритих бруньок і напіврозпущених квітів. У цих сутінках лисніли темні й голі дерева, так наче вони роздяглися, а земля, здавалося, гула від зелені.

На вирубі досі не було нікого. Майже всі курчата поховалися під квочками, тільки одне чи двоє сміливців, відокремившись, походжали по сухій землі під солом'яним дашком. Вони теж почувалися невпевнено.

Ну от! Його досі немає. Він навмисне не приходить. А може, щось сталося. Може, їй піти до його будинку й перевірити.

Та вона народилася для чекання. Своім ключем відчинила хатинку. Все прибрано, зерно — в засіках, ковдри складені на полиці, в кутку — акуратна купка соломи, новий оберемок. На цвяху висить ліхтар. Стіл і стілець на тому місці, де вона лежала.

Вона сіла на ослін коло порога. Яке все навколо непорушне! Дрібний дощ заволік усе непомітно, мов плівка, та вітру не було. Жодного звуку нізвідки! Деревостояли, як могутні істоти, тьмяні, неясні, мовчазні й живі. Яке все навколо живе!

Знову підступала ніч; доведеться йти. Він уникав її.

Та раптом він з'явився, широко крокуючи через галявину, темна шкіряна куртка, як у шофера, блищала від вологи. Він швидко глянув на хатину, ледь привітавшись, потім повернув убік і пішов до кліток. Там мовчки присів, усе уважно оглянув, потім уважно позамикав курей і курчат, щоб їм уночі було безпечно.

Нарешті підійшов до неї. Вона так і сиділа на ослоні. Він став перед нею під дашком.

— Отже, ви пре-ейшли, — сказав він місцевою говіркою.

— Так, — відповіла вона, дивлячись на нього. — Ви запізнюєтеся!

— Еге ж! — відповів він, дивлячись в бік, у ліс.

Вона повільно підвелася й відсунула ослін.

— Ви хочете зайти всередину? — запитала вона.

Він глянув на неї гострим поглядом.

— А що люди подумують, що ви ходите сюди щовечора? — запитав він.

— Чому? — Вона подивилася на нього розгублено. — Я ж сказала, що прийду. Ніхто не знає.

— Але скоро вони дізнаються, — відказав він. — І що тоді?

Вона не знала, що сказати.

— Звідки дізнаються? — запитала вона.

— Люди завжди про все дізнаються, — сказав він приречено.

Її губа ледь здригнулася.

— Ну, я нічого не могла вдіяти, — промимрила вона.

— Не, — сказав він. — Ви могли, якби не приходили сюди... якби хтіли, — додав він тихше.

— Але ж я не хотіла, — пробурмотіла вона. Він знову подивився на ліс і промовчав.

— Але що, коли люди дізнаються? — знову запитав він. — Подумайте про це! Подумайте, як низько ви падаєте, з слугою вашого мужа.

Вона підвела очі на його відвернуте обличчя.

— Це значить, — пролепетала вона, — це значить, що ви мене не хочете?

— Подумайте! — сказав він. — Подумайте, що буде, коли люди дізнаються... коли сер Кліфорд... і всі будуть говорити...

— Ну, я зможу поїхати геть.

— Куди?

— Будь-куди! У мене є свої гроші. Мама заповіла мені двадцять тисяч фунтів під опіку, і я знаю, Кліфорд не може скористатися цими грошми. Я можу поїхати.

— Та, може статися, що ви не захочете нікуди їхати.

— Атож, захочу! Мені байдуже, що зі мною буде.

— А, це так здається! Але вам не байдуже! Вам не має бути байдуже, нікому не байдуже. Вам, ваша світлість, треба запам'ятати, що ви водитеся з лісником. Це не те, якби я був джентльменом. Так, вам не може бути байдуже. Не може.

— Ні, може. Що мені до мого титула! Я ненавиджу його, справді. Я відчуваю, як люди всякий раз глузують, вимовляючи його. Глузують, глузують! Навіть ви глузуєте,

коли вимовляєте його.

— Я?

Вперше він подивився на неї прямо, в самі очі.

— Я не глузую над вами, — сказав він.

І в її очах він побачив, як його власні очі потемніли, зовсім потемніли, а зіниці розширилися.

— І вас не хвилює ризик? — запитав він хрипко. — Вам це не може бути байдуже. А то буде надто пізно!

В його голосі звучало дивне застереження й благання.

— Та мені нічого втрачати, — сказала вона з викликом. — Якби ви знали, яке воно моє життя, то знали б, що мені радісно його втратити. А ви боїтеся за себе?

— Авжеж! — сказав він коротко. — Так. Боюся. Боюся. Боюся всього.

— Чого всього?

Він дивно шарпнув головою назад, показуючи на зовнішній світ.

— Всього. Всіх! Багато чого.

Раптом він нахилився і поцілував її змучене обличчя.

— Нє, мені байдуже, — сказав він. — Ідемо, і чорт з ним — з усім. Та якщо ви будете шкодувати, що ви це зробили...

— Не стороніться від мене, — попросила вона.

Він доторкнувся пальцями до її щік і знову поцілував її.

— Тоді впустіть мене, — сказав він лагідно. — І скиньте свій макінтош.

Він повісив рушницю, вислизнув з мокрої шкіряної куртки і дістав ковдри.

— Я приніс ще одну ковдру, — сказав ній, — щоб накритися, якщо ми захочемо.

— Я не можу залишатися надовго, — сказала вона. — О пів на восьму обід.

Він швидко глянув на неї, потім на годинник.

— Добре, — сказав він.

Він замкнув двері і запалив у ліхтарі маленьке світло.

— Колись у нас буде більше часу, — сказав він.

Він акуратно розстелив ковдри, одну скрутив під голову. Тоді на мить сів на табуретку й притягнув її до себе, міцно притиснув, а вільна рука пішла по її тілу. Вона відчула, як він затамував подих, знайшовши шукане. Під тонкою нижньою спідницею вона була гола.

— Ох! Як тебе приємно відчувати! — сказав він, а його палець гладив ніжну, теплу, невидиму шкіру її талії й стегон. Він нахилився й провів щокою по її животу й по стегнах знову й знову. І знову трохи здивувався своєму екстазу. Він не розумів тієї краси, яку в ній знаходив, майже екстазу краси, від дотиків до її живого таємничого тіла. Адже тільки пристрасть розуміє її. Але коли пристрасть мертва чи відсутня, тоді чудова пульсація краси здається незрозумілою, навіть трохи нікчемною; тепла, жива краса дотику набагато ближча за красу бачену. Вона відчула, як його щока ковзала по її стегнах, по животу, клубах, відчула лоскіт його шорстких вусів і м'якого густого волосся, і її коліна затремтіли. Глибоко в собі вона відчула нове хвилювання, появу

нової голизни. І майже злякалася. Вона майже не хотіла, щоб він її так гладив. Він наче оповивав її. Однак вона чекала, чекала.

І коли він занурився в неї з напруженим полегшенням і завершенням, яке несло йому цілковитий спокій, вона все ще чекала. Вона почувалася трохи відсторонено. І знала, що частково це її вина. Колись вона хотіла цієї відокремленості. А тепер, мабуть, була приречена на неї. Вона непорушно лежала, відчуючи в собі його рухи, його глибоке напруження і раптовий трепет у момент виверження сім'я, потім повільний спад поштовхів. Оті поштовхи сідниць, звичайно, трохи смішили. Якщо ти жінка і співучасниця цього діла, оті поштовхи чоловічих сідниць вищою мірою смішні. Звичайно, чоловік надзвичайно смішний у цій позі і під час цього акту!

Та вона лежала непорушно й без огиди. Навіть коли він закінчив, вона не примусила себе одержати власну насолоду, як це робила з Майкалісом; вона лежала непорушно, очі зволожилися, й повільно потекли сльози.

Він так само лежав непорушно. Але міцно пригортав її й намагався вкрити ногами її незахищені голі ноги, щоб зігріти їх. Він лежав на ній, відчуючи глибоку, щирю теплоту.

— Змерзла? — запитав він ласкаво й тихо, так наче вона близько, зовсім близько. А вона в цей час була відсторонена, далека.

— Ні! Але мені пора йти, — сказала вона м'яко.

Він зітхнув, пригорнув її міцніше і знову розслабився.

Він не вгадав причини її сліз. Він думав, що в ту хвилину вона була з ним.

— Мені пора йти, — повторила вона.

Він підвівся, на мить завмер коло неї на колінах, поцілував її стегна, тоді опустив на ній спідниці і став машинально застібати власний одяг, навіть не відвернувшись у слабкому, слабкому світлі ліхтаря.

— Тра, щоб ти прийшла колись до мене додому, — сказав він і схилив над нею своє тепле, упевнене і спокійне обличчя.

Та вона лежала інертна й задумливо дивилася на нього знизу. Чужинець! Чужинець! Вона відчувала навіть якусь образу.

Він надягнув плащ і почав шукати капелюха, який десь упав; знайшовши, накинув на плече рушницю.

— Тоді пішли! — сказав він і подивився на неї тим самим теплим і мирним поглядом.

Вона повільно підвелася, їй не хотілось іти. Та їй також було неприємно залишатися. Він подав їй теплового дощовика й оглянув, чи одяг в порядку.

Тоді відчинив двері. Надворі запала цілковита темрява, вірний пес задоволено встав на порозі, побачивши його. Сіра мжичка дощу просікла темряву. Було зовсім темно.

— Тра взять ліхтар, — сказав він. — Нікого там нема.

Він ішов вузькою стежкою прямо попереду, низько тримаючи ліхтар, який освітлював вологу траву, чорні блискучі корені дерев, що нагадували змій, тьмяні квіти. Все інше вкривала сіра дощова імла й цілковитий морок.



— Тра тобі прийти раз до мене додому, — сказав він, — прийдеш? Сім бід — один одвіт.

Її спантеличувало це його дивне настирне бажання володіти нею, адже між ними не було нічого, він ніколи по-справжньому не розмовляв з нею, до того ж її мимохіть ображав цей діалект. Його "тра прийти", здавалося, адресувалося не їй, а якійсь простій жінці. Вона впізнала кущ наперстянки при дорозі й більш-менш зрозуміла, де вони.

— П'ятнадцять по сьомій, — сказав він, — встигнеш. — Він поміняв тон, здається, відчувши її віддаленість. Коли вони проминули останній поворот дороги і підійшли до ліщинового живоплоту та хвіртки, він задмухав світло. — Тут уже видно, — сказав він, ніжно взявши її під руку.

Іти було важко, земля під ногами була схована, та він відчував шлях навпомацки — знав його добре. Коло хвіртки він дав їй свій електричний ліхтарик.

— У парку трохи ясніше, — сказав він, — але візьміть, раптом зіб'єтесь зі стежки.

І правда, щось схоже на сірі примари мигтіло на відкритому просторі парку. Раптом він притягнув її до себе, знову засунув їй руку під сукню і дістався до її теплої тіла вологою, холодною рукою.

— Я готовий вмерти за один дотик до такої жінки, як ти, — сказав він здушеним голосом. — Якби ти почекала ще хвилинку.

Вона раптом відчула, як сильно він хоче її знову.

— Ні, я маю бігти, — сказала вона трохи налякано.

— Еге ж, — він раптом змінився й відпустив її.

Вона пішла, але раптом знову повернулася до нього й сказала:

— Поцілуй мене.

Він нахилився над нею, невидимий, і поцілував її в ліве око. Вона підставила уста, і він ніжно поцілував їх, та враз відсахнувся. Він ненавидів поцілунки в уста.

— Я прийду завтра, — сказала вона, віддаляючись, і додала, — якщо зможу.

— Еге ж! Не так пізно, — відповів він з темряви. Вона вже його зовсім не бачила.

— На добраніч, — сказала вона.

— На добраніч, ваша світлість, — пролунав його голос.

Вона зупинилася й поглянула назад у мокру темряву. Виднілися тільки його обриси.

— Навіщо ти сказав це? — запитала вона.

— Нє, — відповів він. — Ну, на добраніч, біжи!

Вона пірнула в темно-сіру ніч, яку, здавалося, можна було відчутися на дотик. Бокові двері були відчинені, і, ніким не помічена, вона прослизнула до своєї кімнати. Коли зачиняла двері, прозвучав ґонґ, та вона все одно прийме ванну, вона має прийняти ванну. "Та я ніколи більше не спізнюватимуся, — пообіцяла вона собі, — надто це прикро".

Наступного дня вона не пішла до лісу. "Замість того вони з Кліфордом поїхали в Атвейт. Тепер іноді він міг виїжджати в машині, він найняв шофера — міцного молодого

хлопця, який при потребі міг допомогти йому вибратися з машини. Він зокрема хотів зустрітися зі своїм хрещеним батьком Леслі Вінтером, що жив у Шіплі-холі неподалік від Атвейта. Вінтер був джентльменом у літах, багатцем, одним з великих власників вугільних шахт; його розквіт припав на часи короля Едварда. Король Едвард не раз зупинявся в Шіплі під час полювання. Це був гарний старовинний будинок з ліпниною, дуже елегантно обставлений, адже Вінтер був холостяком і пишався своїм почуттям стилю, але маєток оточували шахти. Леслі Вінтеру подобався Кліфорд, але особисто він не відчував до нього великої поваги через усі ті фотографії в ілюстрованих газетах і його літературну діяльність. Старий був вірцевим джентльменом часів короля Едварда й думав, що між життям та всіма цими писаками нема нічого спільного. До Коні сквайр завжди ставився досить ґалантно; він вважав її привабливою скромною молодою жінкою, яка марнує життя з Кліфордом, і дуже жалкував, що вона не може народити спадкоємця для Регбі. Сам він теж не мав спадкоємця.

Коні міркувала, що б він сказав, якби знав, що Кліфордів лісник мав з нею зв'язок і говорив їй: "Тра, щоб ти колись прийшла до мене додому". Він би нехтував нею й зневажав її, адже успіхи робітничого класу викликали в нього майже ненависть. Він би не заперечував, якби це був чоловік її власного класу, адже природа обдарувала Коні зовнішністю скромної покірливої жінки, і, мабуть, вона стала частиною її натури. Вінтер називав її "дороге дитя" й подарував, хоч вона й відмовлялася, гарненьку мініатюру з зображенням якоїсь дами вісімнадцятого століття.

Але Коні цілком поглинув роман з лісником. Зрештою, містер Вінтер, справжній джентльмен і чоловік світський, сприймав її як особистість і тонку індивідуальність; він не змішував її в одну купу з рештою жіноцтва, не казав їй "ти" і "тра".

Ні того, ні наступного, ні третього дня вона не пішла до лісу. Вона не йшла туди стільки днів, скільки відчувала, чи їй здавалося, ніби відчуває, що той чоловік чекає на неї, хоче її. Та на четвертий день вона почувалася жахливо роздратованою й стривоженою, їй усе ще не хотілося йти в ліс і оголювати своє тіло для того чоловіка. Вона думала про все, що можна було б зробити, — поїхати в Шефїлд, побувати у знайомих, і думка про всі ці речі викликала огиду. Зрештою вона вирішила прогулятися, але не до лісу, а в протилежному напрямку; вона піде в Мергей через маленьку залізну хвірточку на іншому боці паркової огорожі.

Стояв тихий сірий, майже теплий весняний день. Вона йшла вперед неухважно, поглинута думками, яким не могла дати ради. Вона справді не помічала нічого навколо себе і раптом здригнулася від голосного гавкання з ферми Мергей. Ферма Мергей! Її пасовиська доходили до огорожі парку Регбі, отже, вони сусіди, та Коні давно тут не була.

— Бел! — гукнула вона великому білому бультер'єрові. — Бел! Ти що, забув мене? Не впізнав? — Вона боялася собак, а Бел стояв і надригався, не дозволяючи їй пройти через двір на стежку, що вела повз кролячий садок.

З'явилася місіс Флінт. Це була жінка того ж віку, що й Констанс, шкільна вчителька, однак Коні підозрювала, що вона людина нещира.

— Годі, це леді Чатерлей! Годі! — Очі місіс Флінт спалахнули, і вона почервоніла, як дівчина. — Бел, Бел. Годі! Не гавкай на леді Чатерлей! Бел! Цить! — Вона замахнулася на пса білою шматиною, яку тримала в руках, тоді підійшла до леді Чатерлей.

— Раніше він знав мене, — сказала Коні, тиснучи їй руку.

Флінти були орендаторами Чатерлеїв.

— Звичайно, він знає вашу світлість! Він просто хизується, — сказала місіс Флінт, сяючи і з виразом сором'язливої ніяковості. — Але він так давно вас бачив. Я сподіваюся, ви почуваетесь краще.

— Так, дякую, все гаразд.

— Ми не бачилися майже цілу зиму. Ви зайдете подивитися на дитину?

— Ну! — Коні вагалася. — Тільки на хвилину.

Місіс Флінт хутко кинулася наводити лад, а Коні повільно пішла за нею, завагалась у досить темній кухні, де на вогні кипів чайник. Місіс Флінт вернулася.

— Прошу вас, пробачте мені, — сказала вона. — Заходьте, будь ласка, сюди.

Вони зайшли у вітальню, де на грубому килимку коло каміна сиділа, дитина, а стіл був похапцем накритий для чаю. Сором'язлива й незграбна молода служниця позадкувала в коридор.

Дитя, жвавий малюк десь віком з рік, мало руде, як і батько, волосся та зухвалі світло-блакитні очі. Це була дівчинка, і не з лякливих. Вона сиділа між подушками, з сучасною надмірністю оточена матерчаними ляльками та іншими іграшками.

— Ой яке миле дитя! — сказала Коні. — І як вона виросла! Велика дівчинка! Велика дівчинка!

Коли вона народилася, Коні подарувала їй хустку, а на Різдво — целулоїдні качечки.

— Дивись, Жозефін! Хто до нас прийшов? Хто це, Жозефін? Леді Чатерлей... ти знаєш леді Чатерлей, правда?

Дівча дивилося на Коні зухвало. Всі леді були для неї однаковими.

— Іди! Підеш до мене? — звернулася Коні до дитини.

Іти чи не йти дитині було байдуже, тому Коні підняла її й посадила до себе на коліна. Як добре й приємно тримати на колінах дитину: і м'якенькі ручки, і безвладні пустотливі ніжки.

— Я саме збиралася випити чашку міцного чаю, зовсім сама. Лук поїхав на базар, тому я п'ю чай, коли захочу. Ви не відмовитеся від чашечки, леді Чатерлей? Мабуть, це не те, до чого ви звикли, та якщо ви не проти...

Коні була не проти, хоч вона не хотіла, щоб їй нагадували, до чого вона звикла. За мить стіл мав зовсім інший вигляд, внесли найкращі чашки і найкращий чайник.

— Прошу вас так не турбуватися, — сказала Коні.

Та якби місіс Флінт не турбувалася, то не мала б ніякого задоволення! Отож Коні бавилася з дитиною, потішалася з її жіночої безстрашності й одержувала глибоку любовстрасну насолоду від її м'якого молодого тепла. Молоде життя. І таке безстрашне! Таке безстрашне, тому що таке беззахисне. Старші люди так підвладні страхам.

Вона випила чашку чаю, який виявився досить міцний, з'їла дуже смачного хліба з маслом і консервованими сливами. Місіс Флінт розпашілась, сяяла і пишалась від захоплення, так ніби Коні була якимсь славетним лицарем. І вони вели справжню жіночу розмову, й обом це подобалося.

— Даруйте, що чай поганенький, — сказала місіс Флінт.

— Значно смачніший, ніж у мене вдома, — щиро мовила Коні.

— О-о! — сказала місіс Флінт, хоч, звичайно, не повірила.

Та нарешті Коні підвелася.

— Мені пора йти, — сказала вона. — Мій чоловік не має жодного уявлення, де я. Навигадує всякого.

— Він ніколи не подумає, що ви тут, — збуджено засміялася місіс Флінт. — Він би послав сюди гінця.

— До побачення, Жозефін, — сказала Коні, поцілувавши дитину, й покуйовдила її руде тоненьке волоссячко.

Місіс Флінт наполягала на тому, щоб відчинити замкнуті на ключ і на засув парадні двері. Коні вийшла у палісадник, відгороджений від ферми живоplotом з вовчих ягід. Вздовж стежки двома рядами росли примули, оксамитні й дуже пишні.

— Гарні примули, — сказала Коні.

— Безтурботні, каже Лук, — засміялася місіс Флінт. — Я вам нарву їх.

І вона радо почала рвати оксамитні, блідо-жовті квітки.

— Досить! Досить! — сказала Коні. Вони підійшли до садової хвірточки.

— Кудю ви хотіли пройти? — запитала місіс Флінт.

— Повз кролячий садок.

— Хвилинку, я подумаю! О, так, корови вже в загоні. Та ще там, унизу. Але хвіртка зачинена, вам доведеться перелазити.

— Я можу перелізти.

— Мабуть, я піду з вами до огорожі загону. І вони пішли вниз по бідному, погризеному кролями пасовиську. В дикий вечірній нестямі співали в лісі птахи. Якийсь чоловік гнав нагору останніх корів, які повільно тяглися по стоптаному пасовиську.

— Сьогодні пізно дють, — суворо сказала місіс Флінт. — Знають, що Лук не вернеться до смерку.

Вони підійшли до паркану, за яким тьмяно щетинився ялиновий ліс. Тут була маленька хвірточка, та вона була замкнута. На траві по той бік паркану стояла порожня пляшка.

— Це лісник поставив порожню пляшку на молоко, — пояснила місіс Флінт. — Ми приносимо йому молоко аж сюди, а далі він забирає його сам.

— Коли? — запитала Коні.

— О, будь-коли. Часто зранку. Ну, до побачення, леді Чатерлей! Приходьте ще. Так приємно було з вами побачитися.

Коні перелізла через паркан і опинилася на вузькій стежці між густих, колючих молодих ялин. Місіс Флінт побігла назад угору по пасовиську, на ній був капелюшок від

сонця, як у справжньої шкільної вчительки. Констанс не подобався цей темний лісовий молодняк, такий ґротескний і задущливий. Вона поспішила вперед, опустивши голову, й думала про дитину Флінтів. Мила крихітка, але, мабуть, буде трошки клишонога, як батько. Це вже видно, але, можливо, вона переросте цю ваду. Яке тепло і вдоволення дає дитина, і як місіс Флінт цим пишається! Однак вона мала те, чого не мала й, очевидно, не зможе мати Коні. Так, місіс Флінт пишалася своїм материнством. І Коні було трішечки, зовсім трішечки заздрісно. Вона нічого не могла з собою вдіяти.

Вона відірвалася від своїх роздумів і тихо скрикнула від страху. Попереду стояв чоловік.

Це був лісник, він стояв на стежці, як Валаамів осел, перегородивши дорогу.

— Що таке? — сказав він здивовано.

— Звідки ви взяли? — задихано озвалася вона.

— А ви? Ви були в хатині?

— Ні! Ні! Я ходила в Мергей.

Він подивився на неї уважно, доскіпливо, і вона трохи винувато опустила голову.

— А тепер ви йшли до хатини? — запитав він строго.

— Ні! Я не можу. Я була в Мергеї. Ніхто не знає, де я. Я запізнююся. Мені треба бігти.

— Тікаєш від мене, га? — сказав він з легкою іронічною посмішкою.

— Ні! Ні, не так. Тільки...

— Ні, а що? — запитав він. І ступив крок до неї й обняв її. Вона відчула його жахливо близьке і живе тіло.

— О, не зараз, не зараз! — вигукнула вона, намагаючись відштовхнути його геть.

— Чому ні? Тільки шоста година. У тебе ще є півгодини. Не! Не! Я хочу тебе.

Він рвучко притис її до себе, і вона відчула його настирливість. Її давній інстинкт вимагав боротися за свою свободу. Та щось інше в ній виявилось дивним, інертним, важким. Його тіло вимагало її, і серце не могло більше чинити опір.

Він озирнувся навколо.

— Іди... іди сюди! Пролазь тут, — сказав він, пильно оглядаючи темні ялини, молоді й приземлисті.

Він озирнувся на неї. Вона побачила його очі — напружені й блискучі, жорсткі, без сліду кохання. Та воля покинула її. В членах з'явилася дивна важкість. Вона здавалася. Здавалася.

Він провів її через стіну колючих дерев, крізь які важко було пробиратися, на невеличку галяву з купою сухого галуззя. Він кинув на землю одну чи дві гілочки, поклав на них свій плащ і жилет, і їй, мов звірові, довелося лягти там, прямо під гілками дерева, а він чекав, стояв поряд у сорочці й штанях, стежачи за нею пильним поглядом. Та все ж він був обачний — зручно, зручно вклав її. Однак порвав стрічку її білизни, адже вона не допомагала йому, а тільки лежала непорушно.

Він також роздягся, й вона відчула на собі його голу плоть, коли він занурювався в неї. На якусь мить він завмер у ній, тугий і тремтливий. Тоді, коли він почав рухатися в

раптовому, безпорадному оргазмі, в ній прокинулися нові дивні хвилі трепету. Ці хвилі накочувалися, накочувалися, накочувалися, немовби виринали язички теплого вогню, теплі, як пір'їни, яскраво розгоралися, витончені, витончені, і все в ній розтоплювалося й тануло. Немовби дзвіночки дзвонили й дзвонили, сягаючи найвищої ноти. Вона лежала, не підозрюючи, що в кінці з неї почали вириватися короткі нестямні скрики. Та все закінчилося надто швидко, надто швидко, і вона більше не могла досягти власного закінчення. Все було по-іншому. Вона нічого не могла вдіяти. Вона більше не могла напружуватися й використовувати його для власної насолоди. Вона тільки й могла, що чекати, чекати й стогнати в душі, відчуваючи, як він зменшується, зменшується, стискається, наближаючись до жахливого моменту, коли має зовсім вислизнути з неї і зникнути. А в цей час вся її утроба була м'яка й відкрита, вона тихо шуміла, як морський анемон у хвилях припливу, благаючи його повернутися ще раз і принести їй завершення. В пристрасті вона несвідомо пригорнулася до нього, і тому він так і не вислизнув з неї, й вона відчувала, як у ній тремтів ніжний пуп'янок, і дивні ритми линули до неї, накочувалися, дивовижно ширилися, наростаючи й наростаючи, доки не наповнили всю її розтяту свідомість, і тоді знову почався незбагнений рух, не рух, а вир чистого відчуття, який поглиблювався, закручувався глибше й глибше, прорізаючи її плоть і свідомість, аж доки вона стала всього лиш довершеною круговертю почуття, і так вона лежала, несвідомо й беззвучно скрикуючи. Це був голос найтемнішої ночі, життя! Чоловік почув його під собою із страхом, коли його життя переливалося в неї. А коли все вщухло, він так само затих і лежав цілком непорушно, несвідомо; її обійми потихеньку слабшали, й вона лежала без поруху. Так вони лежали, не знаючи нічого, навіть одне про одного, обоє розгублені. Тоді нарешті він почав підводитися, помітив свою беззахисну голизну, й вона відчула, що її тіло звільняється від його обіймів. Він відокремлювався від неї, та в душі вона відчувала, що вона не витримає, якщо він залишить її неприкрито. Тепер він повинен прикрити її раз і назавжди.

Та нарешті він відокремився й поцілував її, тоді прикрив її й сам почав прикриватися. Вона лежала, задивившись угору на гілки дерев, нездатна поворухнутися. Він підвівся і, опираючись, застібнув штани. Навкруг була лиш гушавина й тиша, і більше нічого, крім збентеженого пса, що лежав, поклавши лапи на носи. Він знову сів на хмиз і мовчки взяв руки Коні.

Вона повернулася й поглянула на нього.

— Цього разу у нас вийшло одночасно, — сказав він.

Вона не відповіла.

— Добре, коли так виходить. Більшість людей проживають життя, так і не знаючи про це, — сказав він мрійливо.

Вона поглянула на його замислене обличчя.

— Правда? — запитала вона. — Ти радий?

Він глянув їй в очі.

— Радий. Але не треба про це. — Він не хотів, щоб вона говорила. І нахилився над

нею й поцілував її, і вона відчула, що хоче, щоб цей поцілунок тягнувся вічно.

Нарешті вона сіла.

— Хіба в людей не часто виходить одночасно? — запитала вона з наївною цікавістю.

— У переважної більшості — ніколи. Це видно по їхніх холодних обличчях. — Він говорив неохоче, жалкуючи, що розпочав цю розмову.

— У тебе виходило так з іншими жінками?

Він подивився на неї здивовано.

— Не знаю, — сказав він, — не знаю.

І вона зрозуміла, що він ніколи не скаже їй того, чого говорити не хоче. Вона дивилася на його обличчя, і в її надрах нуртувала пристрасть до нього. Як могла, вона опиралася їй, адже для неї це означало втрату себе.

Він одягнув жилет і плащ і почав прокладати собі дорогу назад до стежки.

Останні косі промені сонця торкалися лісу.

— Я з тобою не піду, — сказав він, — так буде краще.

Перед тим, як повернутися, вона поглянула на нього в задумі. Пес так нетерпляче чекав на нього, і йому, здавалося, нічого було сказати. Не залишалося нічого.

Коні повільно пішла додому, усвідомлюючи глибину того іншого, що з'явилося в ній. В ній ожило інше ество, яке палало й м'яко розливалось по утробі й тілу, і цим еством вона обожнювала його. Вона обожнювала його так, що в неї підгиналися коліна. В утробі й тілі вона стала тепер м'якою й живою і вразливою й безпомічною в своєму поклонінні перед ним, як найзвичайнісінька жінка. "Так, наче дитина, — сказала вона собі, — в мені наче з'явилася дитина". Вона відчувала, ніби її утроба, раніше завжди закрита, відкрилася й наповнилася новим життям, майже тягарем, приємним тягарем.

"Якби я мала дитину!" — подумала вона про себе. — Якби мати його в собі у вигляді дитини!" — І при цій думці в неї підігнулися ноги, і вона збагнула, яка величезна різниця між тим, щоб мати дитину для себе, і народити дитину від чоловіка, якого так жадає твоє тіло. Перше по-своєму видавалося звичайним, а от народити дитину від чоловіка, якого обожнює твоє тіло й твоя утроба — ця думка примусила її відчувати, як відрізняється вона від свого старого ества, так ніби глибоко-глибоко поринає в серце самої жіночості та сну сотворіння.

Новою для неї була не пристрасть, а жадання й обожнювання. Вона знала, що завжди цього боялася, адже ставала від цього безпорадною; вона й досі боялася, що коли надто обожнюватиме його, то втратить себе, згладиться, а вона не хоче згладжуватися, ставати рабою, наче якась дикунка. Вона не повинна ставати рабою. Вона боялася свого захоплення, однак не збиралася так одразу боротися з ним. Вона знала, що може побороти його. В її грудях сидів диявол самовладання, який міг убити повне м'яке хвилююче обожнювання її утробі і знищити його. Вона могла зробити це навіть зараз, принаймні думала, що могла, а потім вона змогла б приборкати свою пристрасть власною волею.

О, так! Бути пристрасною, немов вакханка, у вакхічному польоті пронестися лісом, погукати Вакха, яскравий фалос, який, окрім себе, не містив незалежної особистості,

просто чистий бог — прислужник жінки! Чоловік, індивідуальність — йому до цього нема діла. Він просто служка в храмі, носій і хранитель яскравого фалоса, її власного.

І от, у спалаху нового пробудження в ній знову на якийсь час зайнялося старе пекуче полум'я, і чоловік зменшився до жалюгідного предмета, став звичайним носієм фалоса, якого мали роздерти на шматки по тому, як скінчиться його служба. Вона відчувала міць Вакха в своїх членах і тілі палкої, кипучої жінки, що перемагає мужчину, та на серці було важко. Вона не хотіла цього, все це було відомим, бідним, безплідним; обожнювання було її скарбом. Воно було таким бездонним, таким ніжним, таким глибоким і таким незнаним. Так, так, вона віддасть свою яскраву жіночу силу; вона втомилася від неї, задубіла від неї; вона занурилась у нові води життя, що в глибинах її утроби та тіла співали беззвучну пісню захоплення. Надто рано боятися цього мужчини.

— Я дішла до Мергея і потрапила на чай до місіс Флінт, — сказала вона Кліфорду. — Я хотіла побачити дитину. Вона така чарівна, з волоссячком, як червона павутина. Таке чудо! Містер Флінт поїхав на ярмарок, ото ж вона, я і дитина пили чай разом. Ти турбувався, де я?

— Так, турбувався, але я вирішив, що ти зайшла до когось на чай, — сказав Кліфорд ревниво. Якимось другим чуттям він відчував у ній щось нове, щось для нього цілком незрозуміле, але відніс це на рахунок дитини. Він думав, що Коні найбільше болить те, що вона не має дитини; це, так би мовити, автоматичний наслідок.

— Я бачила, як ви йшли через парк до залізної хвіртки, моя пані? — сказала місіс Болтон. — Тому я вирішила, що ви, мабуть, зайшли до парафії.

— Я майже дійшла туди, але натомість повернула в Мергей.

Очі двох жінок зустрілися: сірі, яскраві й пронизливі очі місіс Болтон і голубі, затуманені й дивовижно красиві очі Коні. Місіс Болтон майже не сумнівалася, що вона має коханця, однак як це може бути і хто він? Де той чоловік?

— О, як добре, коли ви часом виходите й маєте якусь компанію, — промовила місіс Молтон. — Я говорила серу Кліфорду, ваша світлість отримає море користі, якщо частіше виходитиме на люди.

— Так, я рада, що вийшла, але, Кліфорде, яка надзвичайно мила, смілива істота ця дитина — сказала Коні. — У неї волосся, мов павутина, яскраво-оранжеве, і такі дивовижні, зухвалі світло-блакитні порцелянові очі. Звичайно, це дівчинка, інакше вона б не вдалася такою сміливою, сміливішою за будь-якого малого сера Френсіса Дрейка.

— Ваша правда, моя пані — справжній маленький Флінт. Усі вони завжди були прямі й рудоволосі, — сказала місіс Болтон.

— Ти б не хотів її побачити, Кліфорде? Я запросила їх на чай, щоб ти побачив її.

— Кого? — запитав Кліфорд і подивився на Коні збентежено.

— Місіс Флінт і її немовля на наступний понеділок.

— Ти можеш пригостити їх у своїй кімнаті.

— Як, ти не хочеш побачити маля? — вигукнула вона.

— О, я побачу його, та я не хочу просидіти з ними весь час за чаєм.



— О, — сказала Коні, подивившись на нього своїми великими затуманеними очима. Вона й не бачила його по-справжньому, він був кимось іншим.

— Ви можете чудово, мило попиту чай у вашій кімнаті, моя пані, і місіс Флінт почуватиметься значно зручніше, коли сера Кліфорда не буде з вами, — сказала місіс Болтон.

Вона була певна, що Коні має коханця, і щось у її душі торжествувало. Але хто він? Хто він? Можливо, розгадку дасть місіс Флінт.

Того вечора Коні прийняла ванну, їй було дороге відчуття дотику його плоті, його липкі сліди на її тілі — дороге і навіть, у певному розумінні, святе.

Кліфорд почувався дуже неспокійно. Він не відпускав її після обіду, а їй так хотілося побути на самоті. Вона глянула на нього, та була навдивовиж покірпа.

— Зіграємо партію, чи тобі почитати, або що будемо робити? — запитав він у неспокої.

— Почитай мені, — сказала Коні.

— Що почитати — вірші чи прозу? Чи драму?

— Почитай Расіна, — сказала вона.

У минулому це був один з його трюків — читати Расіна у справжній французькій величній манері, та тепер він розучився і став трохи соромливим, і в дійсності йому більше подобався гучномовець. Але Коні шила, шила маленьку шовкову сукенку з блідо-рожевого шовку, який вирізала з одної з своїх суконь, для дитини місіс Флінт. Вона вирізала його, повернувшись додому, перед обідом, і тепер сиділа мовчки; спокійно заглиблена в себе, в той час як голос читав і читав.

Вона могла відчувати, як у ній, немов відлуння глибоких дзвонів, дзвеніла пристрасть.

Кліфорд сказав їй щось про Расіна. Вона вловила зміст, коли слова вже розтанули.

— Так! Так! — сказала вона, підвівши погляд. — Чудово.

Знову його налякав глибокий голубий туман її очей і м'яка непорушність її пози. Вона ніколи не була така м'яка і спокійна. Він був безпорадний проти її чарів, так наче його п'янив якийсь її запах. Отже, він продовжував своє безпорадне читання, і гортанні звуки французької мови звучали для неї, немов вітер у димарі. Від Расіна вона не почула ні слова.

Вона заглибилася у власний солодкий екстаз, немов у ліс, що зітхає невиразним радісним стогоном весни, яка розпускає свої пуп'янки. Вона відчувала, що у тому ж самому світі, в якому вона жила, мужчина, безіменний мужчина, рухався на прекрасних ногах, прекрасний у своїй фалічній таємничості.

І в собі, в кожній своїй жилці вона відчувала його та його дитину. Його дитина була в кожній її жилці, немов світло.

"Тому що в неї не було рук, ні очей, ні ніг, ні золотого багатства волосся..."

Вона була, немов ліс, немов темне плетиво дубового пралісу, який нечутно гудів міріадами бруньок. Тим часом птахи жадання спали в просторому химерному плетиві її тіла.

Але голос Кліфорда бубонів далі, клекочучи й булькаючи незвичайними звуками. Який химерний голос! Який химерний цей чоловік, який он там схилився над книжкою, чудний, хижий і культурний, з широкими плечима і, власне, без ніг! Яка дивна істота з гострою, холодною, незламною волею якогось птаха і без теплоти, без жодної теплоти! Одна з тих істот майбутнього, у яких замість душі тільки вкрай насторожена воля, холодна воля. Вона злегка здригнулася від страху перед ним. Але ж ніжне тепло полум'я життя виявилось сильнішим за нього, а істинні речі — сховані від нього.

Читання закінчилося. Вона здригнулася. Підвела погляд і дужче здригнулася, побачивши, що Кліфорд стежить за нею блідими, моторошними, немовби ненависними очима.

— Я так тобі вдячна! Ти справді читаєш Расіна чудово! — сказала вона лагідно.

— Майже так чудово, як ти слухаєш, — сказав він розлючено. — Що ти робиш?

— Я шию платтячко для дитини місіс Флінт.

Він одвернувся. Дитина! Дитина! Тільки цим вона одержима.

— Врешті, — промовив він урочистим голосом, — від Расіна можна отримати все, що бажаєш. Емоції упорядковані й сформовані важливіші за безладні емоції.

Вона стежила за ним широко розкритими, затуманеними очима.

— Так, я впевнена, що це саме так, — сказала вона.

— Сучасний світ тільки вульґаризував емоції людини, давши їй свободу. Ми потребуємо саме класичного контролю.

— Так, — повільно промовила вона, думаючи про його бездумне обличчя, коли він слухає сповнений ідіотських емоцій голос радіо. — Люди роблять вигляд, що мають емоції, а насправді не відчувають нічого. Мабуть, це означає романтичність.

— Саме так! — сказав він.

По суті, він утомився. Цей вечір утомив його. Краще було йому залишитися із своїми технічними книжками, чи з управляючим шахти, чи послухати радіо.

Зайшла місіс Болтон з двома чашками солодкого молока — для Кліфорда, аби він краще засинав, і для Коні — щоб вона знову набрала ваги. Чашка молока перед сном стала щоденним звичаєм, який місіс Болтон запровадила.

Випивши свою чашку, Коні була рада піти, вдячна, що їй не треба вкладати Кліфорда спати. Вона взяла його чашку, поклала на тацю, потім узяла тацю, щоб винести її з кімнати.

— На добраніч, Кліфорде! Спи міцно! Від Расіна хилить на сон. На добраніч!

Її наче понесло до дверей. Вона пішла, не поцілувавши його на ніч. Він стежив за нею колючими холодними очима. Отак! Вона навіть не поцілувала його на ніч, після того, як він цілий вечір читав їй. Скільки в ній черствості! Навіть якщо цей поцілунок просто формальність, саме на таких формальностях тримається життя. Вона справжня більшовичка. У неї більшовицькі інстинкти. Він холодно й люто глипнув на двері, в які вона вийшла. Лють!

І знову його охопив жах ночі. Він став клубком нервів, і коли не підбадьорював себе роботою, що сповнювала енергією, і коли не слухав радіо і ставав цілком нейтральним,

тоді його переслідувала тривога і відчуття загрозливої порожнечі. Він боявся. І Коні, якби хотіла, могла відігнати від нього страх. Та цілком очевидно, вона не хотіла, не хотіла. Вона черства, холодна й черства до всього того, що він зробив для неї. Він віддав їй своє життя, а вона до нього черства. Вона хоче жити тільки для себе. "Пані любить свої бажання".

Тепер вона одержима дитиною. До того ж хоче, щоб це була її власна дитина, тільки її, а не його!

Кліфорд мав таким здоровий вигляд. Його обличчя виглядало таким виплеканим і рум'яним, плечі були широкі й міцні, груди дихали глибоко, він набрав ваги. Однак він боявся смерті. Здавалося, до нього підступала жахлива порожнеча, пустота, і в цій пустоті загине його енергія. Без енергії він часом почувався мертвим, справді мертвим.

Отож його трохи випуклі бліді очі мали дивний погляд, потайний і трохи жорстокий, холодний і водночас майже зухвалий. Це був дуже дивний погляд, цей погляд зухвалості, так наче він торжествує над життям, попри саме життя. "Хто спізнав таємниці волі... адже вона може перемагати навіть ангелів..."

Але жахом для нього стали ночі, коли він не міг заснути. Тоді було справді моторошно, коли з усіх боків на нього тиснула руйнація. Тоді існувати, не маючи жодного життя, ставало дико: існування вночі, без життя.

Але тепер він міг дзвіночком викликати місіс Болтон. І вона завжди приходила. Це неймовірно заспокоювало. Вона приходила в халаті, волосся заплетене в косу, дивовижно схожа на дівчину, хоча коричнева коса переплетена сірим. Вона готувала йому каву чи ромашковий чай і грала з ним партію в шахи чи в пікет. Вона володіла дивовижною жіночою здатністю доволі добре грати в шахи, навіть коли на три чверті дрімала, досить добре, щоб у неї було приємно вигравати. Так у тихій інтимності ночі вони сиділи, або вона сиділа, а він лежав на ліжку, під самотнім світлом настільної лампи, вона майже повита сном, він майже повитий якимось страхом, і вони грали, грали разом, по тому випивали разом по чашці кави з печивом, майже не розмовляючи, в тиші ночі, однак заспокоюючи одне одного.

А цієї ночі вона гадала про те, хто є коханець леді Чатерлей. І вона думала про свого власного Теда, який давно загинув, однак так і не помер для неї. І коли вона думала про нього, давня, давня відразу до світу піднімалася в ній, особливо до господарів, які вбили його. Насправді вони його не вбивали. Однак для неї, в емоційному розумінні, вони це зробили. Тому десь дуже глибоко в душі вона почувалася нігілісткою, справжньою анархісткою.

У напівсні думки про Теда й думки про невідомого коханця леді Чатерлей перемішувалися, й тоді вона відчувала, що поділяє з цією жінкою велику відразу до сера Кліфорда і до всього, що за ним стоїть. Водночас вона грала з ним у пікет, і вони ставили на шестипенсовики. І грати в пікет з баронетом і навіть програвати йому шестипенсовики ставало джерелом задоволення.

Вони завжди грали в карти на гроші. Так він забувався. І, як правило, вигравав. І цієї ночі він вигравав. Тому не збирався спати до перших зблисків світанку. На щастя,

світати починало десь о пів на п'яту чи коло того.

Коні була в ліжку і весь цей час міцно спала. А от лісник так само не міг знайти спочинку. Він замкнув кліті і зробив лісовий обхід, тоді вернувся додому й повечеряв. Та спати не ліг. Натомість сів коло вогню й замислився.

Він думав про своє юнацтво в Твершелі, про п'ять чи шість років свого подружнього життя. Він думав про свою дружину і, як завжди, з гіркотою. Вона здавалася йому такою бридкою. Але тепер він не бачився з нею з 1915 року, з тієї весни, коли вступив до армії. Однак вона жила тут, за якихось три милі від нього, і стала ще бридкішою, ніж раніше. Він сподівався, що ніколи більше не зустрине її до кінця своїх днів.

Він думав про своє життя за кордоном, у солдатах. Індія, Єгипет, потім знову Індія — сліпе, бездумне життя коло коней, полковник, який любив його і якого він також любив; декілька років офіцером, лейтенантом з великими шансами дослужитися до капітана. Тоді — смерть полковника від запалення легенів, і він сам ледве порятувався від смерті; його підірване здоров'я; його глибокий неспокій; його прощання з армією і повернення назад до Англії, щоб знову стати робочою людиною.

Він намагався пристосуватися до життя. Вирішив, що в цьому лісі почуватиметься безпечно, принаймні якийсь час. Тут не треба стріляти, можна просто вирощувати фазанів. Йому не доведеться послуговуватися рушницями. Він буде сам і далеко від життя, а це все, чого він прагне. Йому треба триматися якогось коріння. А це його рідні місця. Тут навіть живе його мати, хоча в його житті вона ніколи не значила багато. І так він міг жити, існувати від одного дня до другого, без сенсу й без надії. Адже він не знав, що з собою робити.

Він не знав, що з собою робити. Декілька років він служив офіцером, терся між інших офіцерів і державних чиновників з їхніми дружинами та сім'ями, а тому втратив усі бажання до "просування". Яка тупість, яка дивовижна твердолоба тупість і мертвотність у цих середніх і вищих класів, і це залишило його холодним і відмінним від них.

Отже, він повернувся назад у середовище свого власного класу. Аби знайти там те, що забулося за багаторічну відсутність — обмеженість, і вкрай відразливу вульгарність манер. Нарешті він збагнув, як багато важать манери. Він так само збагнув, як важливо навіть удавати, ніби ти не дбаєш про якісь копійки й дрібниці життя. Та прості люди не вдають нічого. Коли бекон дорожчає чи дешевшає на один пенс, це для них важливіше, ніж зміна євангельської заповіді. Він не міг цього витримати.

І знову суперечки щодо платні. Поживши серед класу власників, він розумів усю марність сподівань, ніби суперечки щодо платні можуть вирішитися. Вирішити їх не може ніщо, за винятком смерті. Єдине, що лишається, це — не зважати, не зважати на платню.

Однак, якщо ти бідний і нещасний, доводиться зважати. Отож це ставало єдиним, на що вони справді зважають. Турбота про гроші, немов смертоносний рак, пожирала людей усіх класів. Він не хоче зважати на гроші.

І що тоді? Що пропонувало життя, окрім думок за гроші? Нічого.

І все ж він міг жити на самоті, відчувати хворобливе задоволення від своєї самотності, вирощувати фазанів, яких потім постріляють гладкі чоловіки після сніданку. Марнота, марнота в енногому ступені.

Але навіщо турбуватися, навіщо перейматися? І він не турбувався і не переймався дотепер, доки в його життя не прийшла ця жінка. Він майже на десять років старший за неї. А за досвідом, якщо рахувати з нуля, він старший на тисячу років. Зв'язок між ними ставав тіснішим. Він уявляв такий час, коли вони остаточно зійдуться і їм доведеться жити вдвох. "Адже зв'язки кохання не послабити!"

А що тоді? Що тоді? Починати спочатку, хоча починати нічого? Чи варто вплутувати цю жінку? Чи потрібна йому жахлива тяганина з її калікою-чоловіком? І така ж сама жахлива тяганина з власною брутальною дружиною, котра його ненавидить? Біда! Суцільна біда! А він уже не молодий і не такий енергійний. І він не з байдужих. Все гірке і все огидне болить йому; а тут ще ця жінка!

Та навіть якщо вони звільняться від сера Кліфорда і від його власної дружини, навіть якщо вони звільняться, що їм робити далі? Що йому самому робити далі? Що йому робити з власним життям? Адже робити щось потрібно. Він не може залишатися дармоїдом, жити на її гроші та свою дуже маленьку пенсію.

Рішення не було. Він міг тільки податися в Америку, спробувати все спочатку. У долар він зовсім не вірив. Але, можливо, можливо, там існує щось інше.

Він не міг спати, навіть не лягав у ліжку. Просидівши, заціпенілий від гірких думок, до півночі, він раптом скочив зі стільця і схопив плащ і рушницю.

— Ходімо, песику, — сказав він собаці. — Краще нам погуляти.

Ніч стояла зоряна, але без місяця. Повільно, пильно, нечутно й крадькома він почав свій обхід. Єдине, що загрожувало дичині — це пастки на кроликів; їх на мергейській стороні ставили шахтарі, власне шахтарі зі Стекс Гейта. Та була пора приплоду, і в цей час навіть шахтарі відчували до звіра якусь повагу. Однак безшумний обхід у пошуках бракон'єрів заспокоїв його нерви і відволік від власних думок.

Так, повільно й уважно обійшовши кордони — а довжина їх сягала майже п'ять миль, він утомився. Піднявся на вершину пагорба й подивився вгору. Жодних звуків, за винятком тихого шереху в копальні Стекс Гейт, яка ніколи не зупинялася; і жодних вогнів, за винятком рядів яскравих електричних ламп коло цехів. Світ спав у темряві й кіптяві. Було о пів на третю. Та навіть уві сні світ залишався неспокійним, жорстоким, здригався від гуркоту поїзда чи якоїсь великої вантажівки на дорозі, чи зблискував рожевою блискавкою з печей. Це був світ заліза й вугілля, жорстокості заліза й диму вугілля і нескінченної, нескінченної жадоби, на якій усе це трималося. Тільки жадоба, жадоба ворушилася уві сні.

Від холоду він закашлявся. З-за пагорба дув приємний холодний вітер. Він подумав про жінку. Цієї хвилини він віддав би все, що має чи навіть матиме, за те, щоб охопити руками її тепле тіло, щоб закутатися з нею разом однією ковдрою й заснути. Усі надії вічності і всі здобутки минулого він віддав би, щоб мати її зараз, щоб тепло загорнутися

з нею в одну ковдру і спати, тільки спати. Здавалося, єдиною потребою став сон з цією жінкою в його обіймах.

Він пішов до хатини, вкрився ковдрою і ліг спати на підлогу. Та не заснув, змерз. Крім того, він болісно відчував недовершеність своєї натури. Він болісно відчував недовершеність своєї ідеї самотності. Він хотів її, хотів торкнутися до неї, міцно притиснути до себе в мить довершеності й спочинку.

Він знову підвівся і вийшов, цього разу попрямувавши до паркової хвіртки, тоді повільно стежкою до будинку. Була майже четверта година, все ще ясно й холодно, хоча без проблиску ранкової зорі. Він так звик до темряви, що добре бачив усе навколо. Повільно, повільно великий дім притягав його, мов магнітом. Він хотів бути близько до неї. Це було не жадання, зовсім ні. Це було болісне відчуття недовершеної самотності, яке вимагало охопити руками цю мовчазну жінку. Можливо, він знайде її. Можливо, навіть зможе викликати її до себе чи якось до неї пробратися. Адже потреба була нагальною.

Повільно, мовчки він піднявся схилом до будинку. Обійшов могутні дерева, що росли на вершині горба, й опинився на дорозі, котра гігантською петлею огинала ромбоподібний газон напроти входу. Він уже майже бачив два прекрасні буки, що стояли напроти дому на великому ромбі рівної трави, бовваніючи на тлі темного небосхилу.

Ось і будинок, низький, довгий і похмурий, і тільки одне вікно світиться на першому поверсі, в кімнаті сера Кліфорда. Та в якій кімнаті вона, та жінка, яка тримає інший кінець тонкої ниточки, що тягне його так нещадно, цього він не знав.

Він підійшов трохи ближче, рушниця в руках, і застиг на дорозі, спостерігаючи за будинком. Можливо, навіть зараз він зможе знайти її, якось пробратися до неї. Будинок не неприступний: у ньому заговорив істинний шахтар. Чому не пробратися до неї?

Він стояв непорушно, чекаючи, а тим часом за ним легко й непомітно блідло світанкове небо. Він помітив, як світло в будинку згасло. Та він не помітив, як до вікна підійшла місіс Болтон; вона відсунула стару штору з темно-голубого шовку і стояла в темній кімнаті, вдивляючись у напівтемряву нового дня й чекаючи сподіваного світанку, аби Кліфорд пересвідчився, що вже розвидняється. Адже коли він мав певність, що розвидняється, тоді засинав майже одразу.

Вона стояла коло вікна в чеканні, майже сліпа від дрімоти. І так стоячи, вона здригнулася, мало не скрикнула. Адже там на дорозі був якийсь чоловік, темна постать у сутінках. Вона болісно розбуркалася й стежила без жодного звуку, щоб не потривожити сера Кліфорда.

Світло дня зашаруділо лісом, а темна постать, здавалося, зменшувалася й вирізнялася. Вона роздивилася рушницю, гетри і бахматий жилет — здається, це Олівер Мелорз, лісник. Так, навколо щось винюхує пес, немов тінь, чекаючи на нього!

Чого хоче цей чоловік? Може, хоче підняти будинок на ноги? Чого він стоїть там, залякши на місці, й дивиться, мов хтивий пес, на будинок, у якому є сучка!

Господи! Здогад ударив місіс Болтон, немов постріл. Він — коханець леді Чатерлей.

Він! Він! Подумати тільки! Адже навіть вона, Айві Болтон, сама колись була трішки закохана в нього! Коли він був юнаком шістнадцяти років, а вона — жінкою двадцяти шести. Тоді, коли вона вчилася, а він чимало допомагав їй з анатомією та з іншими предметами, які доводилося опановувати. Він був розумний хлопець, мав стипендію у шефільдській класичній школі, вивчав французьку мову і всяке таке, а потім після всього став ковалем при шахті, підковував коней, він казав, це тому, що любить коней — та насправді тому, що боявся вирватися й зіткнутися зі світом; правда, в цьому він ніколи не признався.

Та він був милий хлопець, милий хлопець, він багато допомагав їй, умів так добре все пояснювати. Він був майже такий розумний, як сер Кліфорд, і завжди крутився біля жінок. Балакали, що більше коло жінок, ніж коло чоловіків.

А тоді взяв і одружився з Бертою Коутс, так наче собі на зло. Дехто дійсно одружується на зло собі, через розчарування чи щось таке. Не дивно, що шлюб не склався... Багато років його не було, майже цілу війну, лейтенант і все таке, майже джентльмен, справді майже джентльмен!.. Тоді вернувся в Твершел і став охоронцем дичини! Справді, деякі люди не здатні скористатися сприятливою нагодою, навіть коли вона трапляється! І балакає тягучою дербішірською говіркою, як селяк, хоча вона, Айві Болтон, знає, що він уміє говорити як будь-який джентльмен, справді вміє.

Так, так! Отже, її світлість захопилася ним! Ну, її світлість не перша, є в ньому щось таке. Але уявити тільки! Твершелський хлопець, тут народжений і вихований, і вона — її світлість з Регбі-холу! Ох і ляпас, даю слово, високородним і сильним Чатерлеєм!

А він, лісник, поки розвиднялося, збагнув: немає сенсу! Немає сенсу намагатися втекти від власної самотності. Ти прилип до неї на ціле життя. Тільки інколи, інколи можна заповнити проміжок. Інколи! Але треба чекати на це "інколи". Прийми свою самотність і тримайся за неї ціле життя. А тоді прийми те "інколи", коли заповнюється проміжок і приходять хвилини. Та вони повинні самі прийти, їх не можна силувати.

Раптово клацнувши, кровоточиве жадання, яке тягло його до неї, розбилося. Він розбив його, тому що так мало бути. Вони мають іти назустріч з обох боків. І якщо вона не йшла до нього, він не буде переслідувати її. Не мусить. Він повинен іти геть і чекати, поки вона прийде.

Повільно, замислено він повернувся, приймаючи назад свою ізоляцію. Він знав, так буде краще. Вона має прийти до нього, волочитися за нею немає сенсу. Немає сенсу!

Місіс Болтон побачила, як він зник, побачила, як за ним побіг собака.

— Ну, ну! — сказала вона. — Він — єдиний, на кого б я ніколи не подумала, і саме той, на кого варто було подумати. Хлопцем добре ставився до мене, після того як я втратила Теда. Ну, ну! Що б він сказав, якби дізнався!

І вона, тріумфуючи, глянула на Кліфорда, який уже заснув, і нечутно вийшла з кімнати.

## РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Коні перебирала речі в одній з нежилых кімнат Регбі, їх було декілька: будинок

нагадував заповідник, а сім'я ніколи нічого не продавала. Батько сера Джефрі любив картини, а мати сера Джефрі — меблі чінквеченто. Сам сер Джефрі любив старовинні різьблені дубові скриньки, скриньки для церковного начиння. Так усе це переходило від покоління до покоління. Кліфорд збирав дуже модерні картини за дуже помірні ціни.

Отже, в цій кімнаті виявилися погані картини сера Едвіна Лендсірза<sup>[19]</sup>, патетичні пташині гнізда Вільяма Генрі Ханта<sup>[20]</sup> та інший академічний мотлох, якого вистачало, щоб налякати дочку члена Королівської академії. І вона вирішила якогось дня все це переглянути і розчистити. Крім того, її цікавили гротескові меблі.

Ретельно запакована, щоб запобігти пошкодженням і шашелю, знайшлася стара фамільна колиска з палісандра. Щоб подивитися на неї, довелося її розгорнути. В ній була своєрідна краса. І Коні довго розглядала її.

— Як безмежно шкода, що ніхто нею не скористається, — зітхнула місіс Болтон, котра допомагала Коні. — Правда, такі колиски вже вийшли з моди.

— Може, вона ще стане в пригоді. У мене може народитися дитина, — недбало кинула Коні, так ніби йшлося про новий капелюшок.

— Ви маєте на увазі, якщо з сером Кліфордом щось трапиться, — пробелькотіла місіс Болтон.

— Ні! Я маю на увазі, коли все буде по-старому. У сера Кліфорда тільки параліч м'язів... на інше він не вплинув, — Коні брехала так природно, мов дихала.

Цю ідею їй вклав у голову Кліфорд. Він сказав:

— Звичайно, в мене ще можливо, буде дитина. Не такий я вже каліка. Потенція може легко вернутися, навіть коли м'язи попереку і ніг паралізовані. А тоді сім'я можна ввести.

І справді, в періоди такої енергійної й важкої праці над проблемами шахт він відчував, ніби до нього повертається сексуальна потенція. Коні сприймала це з жахом. Та вона виявилася достатньо розумною, щоб з власною метою використати його припущення. Адже, якщо вдасться, вона народить дитину.

У приголомшеної місіс Болтон на мить перехопило подих. Але, прийшовши до тями, вона не повірила, запідозрила хитрощі. Хоча лікарі в наш час уміють робити такі штучки. Вони можуть узяти і ввести сім'я.

— Ну, моя пані, я надіятимуся й благатиму за вас Бога. Для вас і для всіх це буде чудово. Дитина в Регбі! Як би тут усе змінилося!

— Авжеж! — сказала Коні.

І вона відібрала три картини членів Королівської академії шістдесятилітньої давності, щоб відіслати їх герцогині з Шортлендзу для наступного благодійного базару. Цю даму називали "базарною герцогинею", і їй мали сподобатися три оправлені в рами королівські академіки. З цього приводу вона може навіть завітати в гості. О, як лютував Кліфорд, коли вона до них приїжджала!

"Боже милий! — думала місіс Болтон. — Невже ти готуєш для нас дитину Олівера Мелорза? Боже милий, у колисці лежатиме тевершелське немовля! І не зганьбить її,



авжеж!"

Серед інших жакіть кімнати була досить велика коробка, покрита чорним лаком, чудовий, майстерний витвір якоїсь шістдесятилітньої давнини, наповнена всім, що собі тільки можна уявити. Зверху лежав компактний туалетний набір: пензлики, пляшечки, дзеркальця, гребінці, коробочки, навіть три чудові маленькі бритвочки у безпечних футлярах, чашка для гоління і всяке інше. Нижче містилося різне письмове приладдя: промокальний папір, ручки, чорнильниці, папір, конверти, записні книжки, а під ними чудовий набір для шиття з трьома ножицями різних розмірів, наперстками, голками, шовковими і простими нитками, яєчком для штопання, і все це вищої якості і чудово виконане. Далі виявився невеликий набір ліків — пляшечки з наклейками "Настоянка опію", "Мирова настоянка", "Гвоздична есенція" тощо, однак усі пляшки були порожні. Усе зовсім нове, і вся ця коробка в закритому вигляді була завбільшки як невелика, але товста сумка для вікенду. А всередині все було гарно прилаштовано. Пляшки не могли б розхлюпатися — так тісно вони прилягали одна до одної.

Чудово вигадана й виконана річ, відмінна робота у вікторіанському стилі. Та було в ній щось потворне. Мабуть, це відчув хтось із Чатерлеїв, тому коробкою ніхто не користувався. Вражала її якась особлива бездушність.

Однак місіс Болтон була в захваті.

— Гляньте, які чудові щіточки, такі дорогі, є навіть пензлики для гоління, три, і всі такі гарні! А ці ножички! Нічого кращого за гроші не купиш! Які милі!

— Правда? — запитала Коні. — Тоді візьміть це собі.

— О, ні, моя леді!

— Звичайно, візьміть! Тут воно пролежить до страшного суду. Якщо ви не візьмете, то я разом з картинами відішлю коробку герцогині, а вона цього не заслужила. Будь ласка, візьміть.

— О, ваша світлість! Я ніколи не зможу вам віддячити.

— І не потрібно старатися, — засміялася Коні.

І місіс Болтон, розпашіла від збудження, попливла вниз, несучи в руках велику й дуже чорну коробку.

Містер Бетс у двоколці відвіз її разом з коробкою в село, додому. Щоб похвалитися, місіс Болтон довелось запросити деяких подруг: шкільну вчительку, дружину аптекаря, місіс Відон і дружину молодшого касира. Всі визнали, що коробка надзвичайна. А тоді почали перешіптуватися про дитину леді Чатерлей.

— Усілякі дива трапляються! — сказала місіс Відон.

Але місіс Болтон наполягала, коли дитина справді народиться, то це буде дитина сера Кліфорда. Отак!

Невдовзі по тому парафіяльний священник лагідно спитав Кліфорда:

— Невже ми справді можемо сподіватися на спадкоємця Регбі? Дійсно, це була б Божа благодать!

— Ну! *Сподіватися* можна, — сказав Кліфорд з легкою іронією і водночас з деякою впевненістю. Він сам почав вірити, що цілком можливо матиме власну дитину.

Одного полудня завітав Леслі Вінтер, сквайр Вінтер, як усі його називали: сухорлявий, бездоганно чистий, сімдесятилітній джентльмен до останнього дюйма — так місіс Волтон сказала місіс Бетс. Справді, до останнього міліметра! І з його старомодною гавкаючою манерою говорити, він, здавалося, більше відставав від часу, ніж парики з волоссям, зібраним у мішечок. Час у своєму польоті губить такі красиві старі пір'їни.

Вони обговорювали копальні. Кліфорд висловив ідею, що вугілля, навіть низької якості, можна переробити на тверде концентроване паливо, котре горітиме при великих температурах, підживлене вологим підкисленим повітрям і при досить високому тискові. Давно помітили, що коли дме сильний вологий вітер, край шурфу горить дуже швидко, майже не дає полум'я і після цього залишається не зернистий рожевий ґравій, а попіл, зовсім, як борошно.

— А де взяти добрі механізми, щоб робити ваше паливо? — запитав Вінтер.

— Виготовлю їх сам. І сам застосовуватиму своє паливо. І продаватиму електрику. Впевнений, мені вдасться.

— Якщо вам вдасться, тоді чудово, чудово, мій любий хлопче! Хо! Чудово! Якщо зможу чим прислужитися, то з радістю. Боюсь, я трохи відстав від часу, і мої копальні так само. Та хто знає, можливо, коли я відійду, прийдуть такі люди, як ви. Чудово! Тоді можна буде знову всіх найняти, і вам не доведеться продавати вугілля чи шукати на нього покупця. Чудова ідея, сподіваюся, вона принесе успіх. Якби в мене були сини, у них, безумовно, з'явилися б якісь сучасні ідеї щодо Шіплі. Безумовно! Між іншим, дорогий хлопче, чи мають якісь підстави чутки про те, що ми можемо сподіватися на спадкоємця для Регбі?

— Є такі чутки? — запитав Кліфорд.

— Ну, дорогий хлопче, мене про це питав Маршал з Філінг'вуду, це все, що я можу сказати про чутки. Звичайно, я нізащо б їх не повторював, якби не було підстав.

— Знаєте, сер, — промовив Кліфорд ніяково, але з дивними племенистими очима, — надія є. Надія є.

Вінтер пройшов через кімнату і стиснув Кліфордові руку.

— Мій дорогий хлопчику, мій дорогий юначе, якби ви знали, що означають для мене ці слова! Почути, що ви працюєте з надією на сина, що ви знову можете найняти всіх людей Тевершела. О мій хлопчику, підтримати рівень нації і дати роботу кожному, хто прагне працювати!..

Старий справді розчулився.

Наступного дня Коні ставила високі жовті тюльпани у скляну вазу.

— Знаєш, Коні, — сказав Кліфорд, — пішли чутки, ніби ти збираєшся народити для Регбі сина й спадкоємця?

Коні залякла від жаху, однак стояла, незворушно поправляючи квіти.

— Та що ти! — сказала вона. — Це жарт? Або зумисний наклеп?

Перед тим, як відповісти, він зам'явся.

— Сподіваюся, ні. Сподіваюся, це пророцтво.

Коні продовжувала розправляти квіти.

— Сьогодні вранці я отримала листа від батька, — сказала вона. — Він запитує, чи мені відомо, що він прийняв запрошення сера Александера Купера, щоб я провела липень і серпень на віллі Есмеральда у Венеції.

— Липень і серпень? — сказав Кліфорд.

— О, звичайно, я не буду там стільки. Ти справді не хочеш поїхати?

— Я не збираюся за кордон, — відповів Кліфорд чітко.

Вона поставила квіти на вікно.

— Ти не проти, коли я поїду? — запитала вона. — Ти ж знаєш, я обіцяла поїхати цього літа.

— На скільки ти збираєшся?

— Мабуть, на три тижні.

Якийсь час стояла мовчанка.

— Добре, — сказав Кліфорд повільно й трохи похмуро. — Думаю, три тижні я витримаю, якщо матиму цілковиту певність, що ти захочеш вернутися назад.

— Я захочу вернутися назад, — сказала вона із спокійною простотою, сповненою переконаності. Вона подумала про іншого чоловіка.

Кліфорд відчув її переконаність і якось повірив їй, повірив, ніби йшлося про нього. Він одразу ожив, повеселішав.

— У такому разі, — сказав він, — гадаю, все буде гаразд. Правда?

— Гадаю, так — сказала вона.

— Зміна тобі піде на користь?

Вона підвела на нього свої холодні голубі очі.

— Хотілось би знову побачити Венецію, — сказала вона, — погуляти в лагуні коло одного з кам'янистих острівців. Але, знаєш, я ненавиджу Лідо<sup>[21]</sup>! І дуже сумніваюся, щоб мені сподобалися сер Александер Купер і леді Купер. Але якщо там буде Гілда і ми матимемо свою Гондолу, так, тоді буде досить мило. Я б так хотіла, щоб ти поїхав.

Вона говорила широко. Вона б дуже хотіла хоч так його ошчасливити.

— А як мені бути з Gare du Nord<sup>[22]</sup>, з причалами Кале!

— А чому ні? Я бачила, як інвалідів війни переносили в маленьких кріслах. До того ж ми б їхали всю дорогу на машині.

— Довелося б узяти двох чоловіків.

— О, ні. Ми б упоралися з Філдом. Там завжди можна знайти ще одного слугу.

Але Кліфорд похитав головою.

— Не цього року, любя! Не цього року! Можливо, я спробую наступного року.

Вона вийшла похмура. Наступного року. Що принесе наступний рік? Їй самій насправді не дуже-то й хотілося до Венеції саме тепер, коли з'явився інший чоловік. Та вона їхала, немовби для порядку, а також тому, щоб у разі народження дитини Кліфорд подумав, ніби вона мала коханця у Венеції.

Уже травень, а в червні планувалося виїжджати. Завжди всі ці приготування! Завжди до чогось прилаштовуватися! Крутяться й везуть тебе колеса, однак ти не маєш

справжнього контролю над ними!

Стояв травень, але знову холодний і вогкий. Холодний вогкий травень добрий для збіжжя й сіна! В наші дні збіжжя й сіно важать чимало! Коні треба було поїхати в Атвейт, у їхнє маленьке містечко, де Чатерлеї досі залишалися Чатерлеями. Вона поїхала сама, Філд був за кермом.

Незважаючи на травень і свіжу зелень, околиці справляли гнітюче враження. Було досить прохолодно, в дощі вчувався запах диму, а в повітрі — дух відпрацьованих газів. Людина вимушена жити в міру власного опору. Не дивно, що ці люди потворні й суворі.

Машина повзла вгору через довгий, злидений, розлогий Тевершел — почорнілі цеглині помешкання, чорні шиферні дахи, блискучі на своїх гострих краях, бруд, чорний від вугільної пилюги, вогкі й чорні тротуари, вдавалося, гнітючістю тут просякло все і вся. Повне заперечення природної краси, повне заперечення радощів життя, повна відсутність інстинктивного потягу до пластики краси, притаманної кожній людині й кожному звірові, повна смерть людського почуття здавалися страхітливими. Гори мила в бакалійній крамниці, ревіль і лимони — в овочевій! Жахливі капелюхи — в магазині головних уборів! Усе це промайнуло потворне, потворне, потворне, а за ним — позолочене алебастрове жахіття кінотеатру з його мокрими рекламами "Жіноче кохання!", а далі — новий великий баптистський храм, досить примітивний, весь із цегли і з величезними зеленими та малиновими шибками. Трохи вище, за залізною огорожею й побляклими кущами, стояла методистська церква з почорнілої цегли. Конгрегаційна церква, яка вважала себе вищою, була збудована з рустованого пісковика і увінчувалася шпилем, правда, не дуже високим. Одразу за нею були нові шкільні споруди з дорогої рожевої цегли, а за огорожею всіяний ґравієм майданчик, усе дуже імпозантне й на вигляд середнє між церквою і в'язницею. У дівчаток з п'ятого класу саме був урок співів, вони закінчували гами й переходили до "милих дитячих пісеньок". Важко було навіть уявити щось менш схоже на пісню, спонтанну пісню — дивний лемент у загальних рисах повторював мелодію. Не таку, як у дикунів — у дикунів ритми тонкі. Не таку, як у звірів — звірі вкладають у свій рев якийсь сенс. Мало що на землі могло з цим зрівнятися — і це називалося співом. Коні сиділа й слухала, серце в неї похолело, а Філд у цей час заливав у бак бензин. Що може вийти з цих людей, з людей, у яких дар інтуїції був зовсім мертвий, а залилася тільки здатність механічно лементувати і дурна сила волі?

Деренькочучи під дощем, з гори спускалася вантажна машина з вугіллям. Філд рушив угору, повз великі й понурі крамниці з мануфактурою та одягом, повз пошту і виїхав на невелику базарну площу, зовсім порожню, де Сем Блек визирав з дверей закладу під назвою "Сан", що називав себе не корчмою, а готелем, і де зупинялися комівояжери. Визирав і кланявся машині леді Чатерлей.

Ліворуч між чорними деревами стояла церква. Машина поїхала вниз повз "Майнерз армз". Вона проминула "Велінгтона", "Нелсона", "Трі танс" і "Сан", проїхала повз "Майнерз армз", потім повз "Мекенікс-хол", далі повз новий і майже крикливий "Майнерз велфеар" і так далі, повз нові "віли", і виїхала на почорнілу дорогу між

темними живоплотами й темними зеленими полями, що вела до Стекс Гейта.

Тевершел! От вам і Тевершел! Весела Англія! Англія Шекспіра! Ні, це Англія наших днів, як збагнула Коні, оселившись у цих краях. Вона давала людству нову расу, надмірно чутливу до грошей, соціального й політичного виміру життя, але мертво, з погляду спонтанних почуттів зовсім мертво! Всі вони напівтрупи, однак з жахливою настирною свідомістю в іншій своїй половині. Було в цьому всьому щось моторошне й потаємне. Це було пекло. До того ж цілком непередбачене. Як можна зрозуміти реакції напівtrupів? Коли Коні під час поїздки в Метлок полічила великі вантажні машини, в кузовах яких сиділи сталеливарні робітники з Шефільда, незрозумілі, потворні, миршаві людиноподібні істоти, у неї все перевернулося всередині, і вона подумала: "О Боже, що люди зробили один одному? Що роблять ватажки для своїх менших братів? Вони звели їх до чогось нижчого за людей, і тепер уже не залишилося братства!" Просто жахіття!

Знову в припливі страху вона відчула сіру, понуру безнадію. Коли такі істоти репрезентують робітничий люд і знайомі їй вищі класи, більше не залишалося надії, жодної надії. Однак вона хотіла дитини і спадкоємця для Регбі! Спадкоємець для Регбі! Вона здригнулася від страху.

Однак Мелорз походить звідси... Так, але він далекий від цього, як і вона сама. Навіть у ньому не залишилося почуття братства. Воно вмерло. Братство вмерло. І все це породжувало лиш почуття самотності й безнадії. І це була Англія, більша частина Англії. Коні знала про це, адже їхала з самого її осереддя.

Машина піднімалась у Стекс Гейт. Дощ ущухав, і в повітрі з'явився дивний прозорий травневий серпанок. Земля котилася навсібіч довгими хвилями, на південь — Пік, на схід — Менсфілд і Нотінгем. Коні їхала на південь.

Коли піднялися на вершину, зліва на пагорбі над хвилястою землею вона могла побачити тьмяну споруду замку Версоп. Він був темно-сірий, до його підніжжя приліпилися червонясті новенькі будиночки шахтарів, а нижче темний дим і біла пара клубочилися з великої копальні, котра за рік приносила стільки-то тисяч фунтів у кишені герцога та інших власників акцій. Від могутнього старовинного замку zostалися руїни, однак його обриси вирізнялися на тлі низького видноколу й чорних і білих плюмажів, котрі майоріли нижче у вологому повітрі.

Поворот, і вони піднялися до самого Стекс Гейта. Якщо подивитися з шосе, Стекс Гейт здавався просто гігантським пишним новим готелем "Конінгсбі армз"; червоний, білий і позолочений, він стояв у суворій самотності обіч траси. Та придивившись, зліва можна побачити ряди гарних "модерних" будинків, які спускалися вниз, немов хтось розклав доміно, з галявинками і садками, дивне доміно, розігране на здивованій землі таємними майстрами. А за цими житловими будинками здіймалися страхітливі будівлі справді сучасної копальні, хімічних цехів і якихось довгих величезних галерей ще не бачених обрисів. Гори руди і шурф самої копальні губилися між гігантськими новими спорудами. А напроти застигли кубики доміно, наче в якомусь вічному подиві і в чеканні гри.

Це — Стекс Гейт, нова на лиці землі, повоєнна поява. Однак — про це не знала

навіть Коні — на милю нижче від готелю лежав старий Стекс Гейт з маленькою старою копальнею, з почорнілими цегляними будинками, з однією чи двома церковками, однією чи двома крамничками, з однією чи двома пивничками.

Але цю старовину можна було не брати до уваги. З нових цехів нагорі піднімався густий хвіст диму й пари, тепер це був Стекс Гейт, без церкви, без пивничок, навіть без крамниць. Тільки великі "заводи", сучасна Олімпія, храм усіх богів, потім зразкові помешкання, потім готель. Готель насправді був не чим іншим, як шахтарським шинком, хоч і виглядав першокласно.

Це нове поселення з'явилося на лиці землі після того, як Коні приїхала до Регбі, і зразкові помешкання заселилися приїжджими звідусіль людьми, які, окрім інших своїх справ, ще й полювали на Кліфордових кроликів.

Машина їхала вершиною пагорба, а навколо хвилями брижилася їхнє графство. Графство: колись воно було гордим, панським графством. Попереду замаячила, немов зависаючи над виступом горизонту суцільними вікнами без стін, висока красива споруда Чедвік-холу, одна з найвідоміших будівель елизаветинської доби. Шляхетно й самотньо вона височіла над великим парком, старомодна, забута. За нею доглядали, але як за музеєм. "Гляньте, як панували наші предки!"

Це минуле. Сучасне лежало внизу. Один Бог знає, де лежало майбутнє. Машина завертала між маленькими почорнілими котеджами шахтарів, щоб спуститися в Атвейт. Атвейт цього вологого дня посилав угору, кудись туди, де мав бути Бог, цілий серпантин диму й пари. Розташований унизу, в долині, Атвейт з усіма своїми залізними нитками колій, які тяглися звідси до Шефілду, з вугільними копальнями і сталеливарними заводами, що їх довгі труби вивергали дим і випромінювали сяйво, з патетичним штопором маленького шпиль над церквою, що, проколюючи дими, здавалося, от-от завалиться, завжди справляв на Коні дивне враження. Це було старовинне базарне місто, центр долини. Один з головних заїжджих дворів називався "Чатерлей армз". Там, в Атвейті, Регбі знали як Регбі, так ніби це місцевість, а не просто будинок, як здавалося чужинцям. Регбі-хол коло Тевершела, Регбі — "гніздо".

Почорнілі котеджі шахтарів стояли над тротуарами з безпосередністю шахтарських халуп столітньої давнини. Вони вишикувалися довжелезним рядом. Дорога стала вулицею, і, в'їжджаючи в неї, ви поступово забували відкриту горбисту місцевість, де й досі домінували замки та великі будинки, хоч домінували як привиди. Тепер під вами була плутанина голих залізничних колій, а ливарні та інші цехи піднімалися навколо так високо, що виднілися тільки стіни. І залізо брязкало з гуркотливим відлунням, і великі вантажівки стрясаєли землю, і верещали свистки.

Однак коли ви з'їхали вниз, до покрученого й покривленого серця міста, і повернули за церкву, там ви опинялися в світі двохсотлітньої давнини, на кривих вуличках, де стояли "Чатерлей армз" і стара аптека; з цих вуличок колись вела дорога у вільний дикий світ замків та статечно дрімаючих будинків.

Та на розі поліцейський підняв руку, і три вантажівки з залізом прокотилися повз них, стрясаючи стару нещасну церкву. І тільки тоді, коли вантажівки проїхали, він зміг

відсалютувати її світлості.

Отак воно тепер. Уздовж старовинної кривої міської вулиці, облямовуючи дорогу, збилися до купи старі, почорнілі шахтарські хати. А зразу за ними починалися і заповнювані долину новіші ряди досить великих будинків: домівки новоприбулих робітників. І ще далі, на розлогих горбах, де височіли замки, дим змішувався з паром, і латка за латкою грубої червонястої цегли відзначала новіші поселення шахтарів, часом вони були у видолинках, часом жахливо потворні — вирізнялися на схилах. Між ними, всередині стояли пошматовані залишки старої Англії екіпажів і котеджів, навіть Англії Робін Ґуда, де шахтарі у вільний від роботи час блукали, намагаючись дати волю своїм пригніченим спортивним інстинктам.

Англія, моя Англія! Але котра з них моя Англія? Родові маєтки Англії добре виглядають на фотографіях і створюють ілюзію зв'язку з елизаветинцями. Тут стоять красиві старі кам'яниці часів доброї королеви Анни і Тома Джонса<sup>[23]</sup>. Давно не золочена облізла ліпнина почорніла від сажі. Один за одним, як і родові маєтки, вони порожніли. Тепер їх зносили. Що ж до котеджів Англії — ось вони, велике скупчення цегляних помешкань на тлі похмурого краєвиду.

Тепер щезають родові маєтки, руйнують георгіанські кам'яниці. Навіть у цю хвилину, коли Коні проїжджала тут машиною, розбирали Фрічлі, чудовий старий георгіанський маєток. Він був у чудовому стані, до війни тут провадили вишукане життя Везерлеї. Але тепер він виявився надто великим, надто дорогим, а околиці стали надто невідповідними. Дворянство виїжджало в приємніші місця, де можна було витратити гроші і не бачити, звідки вони беруться.

Це — історія. Одна Англія знищувала іншу. Копальні збагачили маєтки. Тепер вони нищили їх так, як уже знищили котеджі. Індустріальна Англія нищила аграрну. Одна сутність нищила іншу. Нова Англія нищила стару. А спадкоємність виявлялася не органічною, а механічною.

Належачи до класу, що жив у дозвіллі, Коні дорожила залишками старої Англії.

Проминули роки, поки вона збагнула, що її справді знищила ця жахлива нова й потворна Англія, і знищення триватиме, доки не стане повним. Немає Фрічлі, немає Іствуда, доживало свій вік Шіплі, улюблене Шіплі сквайра Вінтера.

Коні на хвильку заїхала в Шіплі. З тилу паркові ворота виходили прямо на перехрестя залізничних колій, а сама копальня Шіплі визирала зразу з-за дерев. Ворота стояли відчинені — через парк пролягала пряма дорога, якою користувалися шахтарі. Вони тинялися парком.

Машина проїхала повз декоративні ставки, в які шахтарі кидали газети, і повернула на прямий під'їзд до будинку. Він стояв збоку, на підвищенні, дуже мила штукатурена споруда середини вісімнадцятого століття. Гарна тисова алея вела до ще старішого будинку, і весь маєток безтурботно розлігся і, здавалося, бадьоро підморгував своїми георгіанськими вікнами. За ним починалися пречудові сади.

Тутешній інтер'єр подобався Коні набагато більше, ніж інтер'єр Регбі. Він був значно легший, живіший, тонший і елегантніший. Кімнати обшиті панелями з

кремовим малюнком, стелі оздоблені позолотою, все було у вишуканому порядку, і всі меблі, незважаючи на витрати, бездоганні. Навіть коридори милували око — ледь вигнуті, вони здавалися просторими й сповненими життя.

Леслі Вінтер жив сам. Він обожнював свій дім. Але до його парку підступало аж три його власні копальні. Він вважав себе щедрою людиною. Мало не запрошував шахтарів до свого парку. Хіба не шахтарі збагатили його!

Отже, коли йому зустрічалися гурти роботяг, які блукали навколо його декоративних ставків, не на приватній частині парку, ні, там він установив кордон, — він, бувало, говорив: "Шахтарі, можливо, не такі декоративні, як олені, але значно прибутковіші".

Та це було в золотий — у грошовому розумінні, — останній період царювання королеви Вікторії. Тоді шахтарів називали "добрим робочим людом".

Вінтер виголосив колись цю напіввибачливу промову своєму гостеві, тодішньому принцу Велському. А принц відповів своїм гортанним голосом:

— Ви маєте цілковиту рацію. Якби коло Сендрінґему знайшли вугілля, я б відкрив копальню на газонах і вважав би це першокласним природним садівництвом. О, за таку ціну я з радістю проміняю козуль на шахтарів. Я чув, що ваші люди — добрі люди.

Що ж, принц, мабуть, перебільшував красу грошей і блага індустріалізації.

Однак принц став королем, король помер, і тепер правив інший король, головна функція якого, здавалося, полягала в тому, щоб відкривати безплатні їдальні для бідних.

А добрий робочий люд поступово оточував Шіплі. Нові селища шахтарів наступали на парк, і сквайр поступово відчув, що їхнє населення ставиться до нього вороже. Виявляючи доброзичливість, хоч і зверхню, він звик почуватися господарем свого маєтку і своїх шахт. Тепер з неухильним поширенням нового духу його якимось чином відсунули вбік. Він наче став стороннім. Тут не було помилки. Копальні, промисловість мали власну волю, і ця воля спрямовувалася проти господаря-джентльмена. До цієї волі прилучилися всі шахтарі, й опиратися їй ставало важко. Вона або викидала тебе геть з насидженого місця, або навіть із життя.

Сквайр Вінтер, солдат, вистояв. Та йому вже не кортіло прогулятись у парку по обіді. Він майже замкнувся в чотирьох стінах. Одного разу простоволосий, у лакованих шкіряних черевиках і пурпурових шовкових шкарпетках він проводив Коні до воріт, розмовляючи з нею притаманною йому вишуканою мовою, забарвленою гумором. Та коли довелося проходити повз невелику групу шахтарів, котрі стояли, мовчки, без жодного слова, втупившись у них, Коні відчула, як цей сухорлявий, добре вихований старий чоловік зіщулився, немов граціозна антилопа, яка шулиться в клітці під вульгарним поглядом. Шахтарі нічого не мали проти нього особисто, зовсім ні. Та вони дихали на нього холодним духом, виштовхували його. А в душі їхній таїлася глибока неприязнь. Вони "працювали на нього". І своєю бридкою зовнішністю вони наче осуджували його елегантність, чепурність, культурність. Хто він такий! Вони осуджували різницю між ним і собою.



І десь у глибинах свого англійського серця, будучи великою мірою солдатом, він вірив, що вони справедливо осуджують цю різницю. Йому й самому було трохи ніяково за всі свої переваги. Однак він репрезентував систему і не хотів, щоб його виштовхували.

Хіба що його виштовхне смерть. Вона прийшла до нього зненацька, невдовзі після візиту Коні. І він не забув про Кліфорда у своєму заповіті.

Спадкоємці негайно звеліли розібрати Шіплі. Його утримання коштувало надто дорого. Ніхто тут жити не збирався. Тому будинок знесли. Тисову алею зрубали. Парк теж вирубали й розбили на ділянки. Він був надто близько від Атвейта. На лисому пустирі ще однієї нічийної землі пролягли новенькі вулички з такими потрібними особняками на дві родини! Маєток Шіплі-хол!

Це сталося через рік після останнього візиту Коні. От стоїть Шіплі-хол, ряди червоних цегляних "особняків" на дві родини на нових вулицях. Важко навіть уявити, що дванадцять місяців тому тут ще височіла кам'яниця, оздоблена ліпниною.

Ось вона, остання стадія мальовничого садівництва короля Едварда з декоративною вугільною шахтою на газоні.

Одна Англія знищує іншу. Англія сквайрів Вінтерів і Регбі-холів відійшла, померла. Та знищення ще не було остаточним.

Що прийде після цього? Коні й гадки не мала. Вона тільки бачила, як нові цегляні вулиці наповзали на поля, як нові споруди піднімалися над копальнями, бачила нових дівчат у шовкових панчохах, нових шахтарських хлопців, які марнують час у "Пелі" чи "Велфеарі". Молодша генерація не мала жодного уявлення про стару Англію. Існувала прогалина в духовній спадкоємності, майже американська, хоча насправді індустріальна. Що далі?

Коні завжди відчувала, що далі нема нічого. Вона хотіла заховати голову в пісок чи принаймні на грудях живого чоловіка.

Світ такий складний, незрозумілий і страшний! Простих людей так багато, і вони справді такі жахливі. Так вона думала дорогою додому, спостерігаючи, як з копалень бредуть шахтарі, сіро-чорні від пилюки, спотворені, зігнуті, важко човгаючи підкованими залізом черевиками. Сірі обличчя, випуклі білки очей, шиї, зіщулені від низьких стель шахти, безформні плечі. Чоловіки! Чоловіки! На жаль, по-своєму терплячі й добрі люди. З іншого боку — неіснуючі. Щось таке, що має бути в чоловіку, з них викорінено і вбито. І все ж це чоловіки. Вони зачинають дітей. Жахлива, жахлива думка! Вони добрі й сердечні. Та вони лише половина, тільки сіра половина людської істоти. Проте "добрі". Та й це доброта тільки цих половин. Можна припустити, що мертве колись у них оживе! Та ні, надто страшно думати про таке. Коні боялася робітничої маси. Вона видавалася їй такою страшною. Життя, цілком позбавлене краси, позбавлене почуттів, завжди "в шахті".

Діти від таких чоловіків. О Боже! О Боже!

Однак Мелорз походить від такого батька. Не зовсім. Сорок років змінили, разюче змінили чоловіків. Залізо й вугілля глибоко роз'їли їхні тіла й душі.

Втілена потворність, однак жива! Що з них усіх вийде? Можливо, коли вичерпається вугілля, вони знову зникнуть з лиця землі. Вони прийшли з нізвідки тисячами, коли їх закликала вугілля. Можливо, вони просто моторошна фауна вугільних пластів. Істоти іншої дійсності, вони елементарні частини вугілля, подібно до того, як робітники-металісти стали елементами заліза. Не люди, а душі вугілля, заліза й глини. Фауна елементів — вуглецю, заліза, кремнію — елементарні частки. Мабуть, вони запозичили моторошну, нелюдську красу мінералів, глянець вугілля, вагу, голубизну й опірність заліза, прозорість скла. Елементарні істоти — моторошні й спотворені — мінерального світу! Вони належать вугіллю, залізу, глині, як риба належить морю і хробаки — мертвому дереву. Душа мінерального розпаду!

Коні з радістю вернулася додому, щоб сховати голову в пісок. Вона навіть радісно базікала з Кліфордом. Адже її страх перед шахтарськими й залізними центральними графствами породив дивне відчуття, яке заповонило її всю, немов інфлюенца.

— Звичайно, довелося випити чаю в крамниці міс Бентлі, — сказала вона.

— Справді! Вінтер пригостив би тебе чаєм.

— О, так, але я не посміла розчаровувати міс Бентлі.

Міс Бентлі була зблякла стара діва з досить великим носом і романтичною вдачею, а чаєм пригощала з уважною настирністю, гідною жертвоприношення.

— Вона про мене питала? — поцікавився Кліфорд.

— Звичайно! "Можна довідатися у вашої світлості, як почувається сер Кліфорд?" Думаю, вона ставить тебе навіть вище за сестру Кейвел!

— І ти, мабуть, сказала, що я процвітаю!

— Так! І вона була в такому захваті, ніби почула, що тобі відкрилися небеса. Я сказала, щоб вона відвідала тебе, якщо їй коли-небудь доведеться приїжджати в Твершел.

— Мене? Навіщо? Відвідати мене?

— Ну, чому ж, Кліфорде. Не можна приймати таке обожнювання без якоїсь відповіді. В її очах святий Георгій Змієборець ніщо в порівнянні з тобою.

— І ти думаєш, вона приїде?

— О, вона почервоніла і на якусь мить стала така гарна, бідолаха! Чому чоловіки не одружуються з жінками, які б по-справжньому їх обожнювали?

— Жінки починають обожнювати надто пізно. І вона пообіцяла приїхати?

— О! — Коні наслідувала задихану міс Бентлі: — "Ваша світлість, якщо я тільки коли-небудь наважусь насмілитися!"

— "Наважусь насмілитися"! Який абсурд! Та я молитиму Бога, щоб цього не сталося. А як її чай?

— О, ліптонівський, дуже міцний! Але, Кліфорде, чи розумієш ти, що для міс Бентлі і багатьох їй подібних, ти — "Roman de la rose"<sup>[24]</sup>.

— Навіть у такому разі мене це не тішить. — Вони зберігають, мов скарб, кожную твою фотографію з ілюстрованих газет і, можливо, навіть моляться за тебе щонаочі. Це чудово.

Вона пішла нагору перевдягатися. Того вечора він сказав їй:

— Ти дійсно вважаєш, що в шлюбі є щось вічне, правда?

Вона глянула на нього.

— Але ж, Кліфорде, твоя вічність нагадує віко чи довгий, довгий ланцюг, що тягнеться за людиною, хоч як далеко вона заходить.

Він подивився на неї збентежено.

— Я маю на увазі те, — сказав він, — що ти поїдеш до Венеції не в надії на якусь любовну пригоду, яку зможеш сприйняти *au grand sérieux*<sup>[25]</sup>, правда?

— Любовна пригода в Венеції *au grand sérieux*? Ні, запевняю тебе! Я ніколи не сприйматиму любовну пригоду в Венеції більш, ніж *au très petit sérieux*<sup>[26]</sup>.

Вона говорила з дивною зневагою. Він насупив брови, глянувши на неї.

На ранок, спустившись униз, вона побачила, що за дверима Кліфордової кімнати сиділа й тихо скарчала Флосі, лісникова собака.

— О, Флосі! — лагідно мовила вона. — Що ти тут робиш?

І вона тихенько відчинила Кліфордові двері. Кліфорд сидів на ліжку, відсунувши вбік підставку з друкарською машинкою, а лісник стояв навияжку коло ліжка. Флосі забігла до кімнати. Легким рухом голови й очей Мелорз наказав їй знову забиратися за двері, і вона вискочила геть.

— О, доброго ранку, Кліфорде! — сказала Коні. — Я не знала, що ти зайнятий. — Тоді підвела погляд на лісника й привіталася. Він пробурмотів щось у відповідь і подивився ніби крізь неї. Та вона відчула, як від самої його присутності її торкнувся струмінь пристрасті.

— Я тобі завадила, Кліфорде? — запитала Коні. — Пробач.

— Ні, тут справа дріб'язкова.

Вона знову вислизнула з кімнати і піднялася нагору у блакитний будуар другого поверху. Сіла біля вікна і бачила, як знічений він спускається дорогою своєю дивною тихою ходою. У ньому відчувалася спокійна гідність, холодна гордість, навіть якась тендітність. Наймит! Один із Кліфордових наймитів! "Тут не в планетах річ. А в нас самих, у наших звичках рабських"<sup>[27]</sup>. І в нього рабські звички? Так? Що він думає про неї?

Був сонячний день, Коні працювала в саду, і їй допомагала місіс Болтон. Як не дивно, дві жінки зблизилися в одному з незбагнених припливів і відпливів взаємної симпатії, що виникає між людьми. Кілочками вони позначили ямки для гвоздик і садили розсаду. Обом подобалася ця справа, Коні відчувала особливу насолоду, вкладаючи ніжне коріння молодих рослин у чорний вогкий ґрунт, наче вмощуючи їх у колиску. Цього весняного ранку вона так само відчувала трепет своєї утроби, ніби її торкнулося й ошчасливило сонце.

— Багато років минуло, як ви втратили чоловіка? — запитала вона місіс Болтон, беручи чергову рослину і вкладаючи її в ямку.

— Двадцять три! — сказала місіс Болтон, акуратно розділяючи орлики на окремі

саджанці. — Двадцять три роки, як його принесли додому.

Серце в Коні стрепенулося від цієї жахливої останньої фрази: "Принесли додому".

— Як ви думаєте, чому його вбило? — напирала вона. — Він був з вами щасливий?

Так тільки жінка могла запитати жінку. Місіс Болтон відгорнула пасмо волосся з обличчя тильною стороною долоні.

— Не знаю, моя леді! Він був не з тих, що миряться зі станом речей, він ніколи не йшов за гуртом. І він ні за що на світі не ховав би голови. Його вбила свого роду впертість. Розумієте, він ніколи по-справжньому не переймався. Я списую це на шахту. Йому ніяк не треба було йти в шахту. Але його, ще коли він був хлопцем, примусив спуститися наниз батько, а тоді, коли тобі вже за двадцять, не так-то й легко піднятися.

— Він говорив, що ненавидить роботу?

— О, ні! Ніколи! Він ніколи не говорив, ніби щось ненавидить. Просто міні корчив. Він був з тих, що не переймаються, як оті хлопці, котрі так весело пішли на війну й одразу ж загинули. Не те, щоб легковажний. Просто не переймався. Я, бувало, казала йому: "Ти нічим і ніким не переймаєшся!" Але ж він переймався! Як нерухомо він сидів, коли народилася моя перша дитина, яким фатальним поглядом дивився на мене, коли все скінчилося! Мені було погано, та довелося заспокоювати його. "Все гаразд, хлопче, все гаразд, нормально!" — говорила я йому. І він глянув на мене і так смішно усміхнувся. Так нічого й не сказав. Та думаю, після того ночами він не мав від мене жодної насолоди, він не міг по-справжньому розслабитися. Я, бувало, казала йому: "О, давай кінчай, хлопче!" Часом я говорила з ним не дуже пристойно. І він нічого не відповідав. Та не давав собі волі, а може, не міг. Він не хотів, щоб я ще мала дітей. Я завжди звинувачувала його матір, яка під час пологів пустила його до кімнати. Він не мав права там бути. Мужчини так вміють усе роздувати.

— І сильно переживав? — запитала Коні здивовано.

— Аякже, такі, як він, не сприймають весь цей біль як природний. І це зіпсувало йому насолоду в його уявленні про подружнє життя. Я сказала йому: "Якщо я не переймаюся, то чому ж тобі перейматися? Це моя справа!" Але він тільки й відповів: "Це неправильно!"

— Можливо, він був надто чутливим, — сказала Коні.

— Саме так! Коли пізнаєш чоловіків, вони виявляються чутливими не там, де треба. І я впевнена, підсвідомо він ненавидів шахту, просто ненавидів. Він здавався таким спокійним, коли помер, немовби звільнився. Він був такий миловидний хлопець. Його вигляд розбив моє серце — він лежав такий спокійний і чистий, ніби хотів померти. О, це розбило моє серце, правда. Але то була шахта.

Вона пустила гірку сльозу, Коні заплакала. Стояв теплий весняний день з пахощами землі і жовтих квітів, все наливалось соком, а сад завмер, по вінця налившись сонцем.

— Мабуть, це було жахливо пережити! — сказала Коні.

— О, моя леді! Спочатку я не могла збагнути. Я тільки й говорила: "О мій хлопчику, за що ти мене хочеш покинути?" Так я голосила. Проте я відчула, що він повернеться.

— Але ж він не хотів вас покинути, — сказала Коні.

— О, ні, моя леді! Це я так по-дурному голосила. І я стала чекати на нього. Особливо ночами. Я прокидалася й думала: "Чому його немає тут зі мною?" Здавалося, моє серце не вірило, що його нема. Я просто відчувала, що мусить вернутися і поговорити зі мною, щоб я відчула його коло себе. Я більше ні чого не хотіла, тільки відчувати його тепло коло себе. І я пережила тисячі ударів, доки зрозуміла, що він не вернеться; на це пішли роки.

— Його дотик, — сказала Коні.

— Саме так, моя леді, його дотик! Не забула його донині й ніколи не забуду. І якщо існує рай, він там і гріє мене своїм теплом уві сні.

Коні глянула на красиве замислене обличчя з острахом. Ще одна пристрасна особливість Тевершела! Його дотик! "Зв'язки любові не розірвеш!"

— Це страшно — кров'ю відчувати чоловіка! — сказала вона.

— О, моя леді! Саме від цього так гірко. Відчуваєш, що люди хотіли його смерті. О, я знала, якби не шахта і ті, що нею керують, вони все одно не дали б мені спокою. Всі хочуть розлучити чоловіка й жінку, коли вони разом.

— Коли вони фізично разом, — сказала Коні.

— Правильно, моя леді! Скільки на світі людей з кам'яними серцями. І кожного ранку, коли він піднімався і йшов у шахту, я відчувала, що це погано, погано. Та що йому залишалося робити? Що може робити чоловік?

У цій жінці спалахувала дивна ненависть.

— Але хіба може дотик пам'ятатися так довго? — раптом запитала Коні. — Ви його так довго відчуваєте?

— О, моя леді, що ще залишається? Діти виростають і покидають тебе. Але чоловік, ну!.. Та навіть це в тобі хочуть убити, саму думку про його дотик. Навіть твої власні діти! О так! Хто знає, ми могли розійтися. Та почуття часом відрізняються. Краще не перейматися. Але коли я дивлюся на жінок, яких ніколи по-справжньому не зігрівав мужчина, такі жінки видаються мені нещасними скорботними совами, хоч як би вони вдягалися й хизувалися. Ні, я залишуся сама. Не дуже-то я й поважаю людей.

## РОЗДІЛ ДВНАДЦЯТИЙ

Коні пішла в ліс після ланчу. Стояв справді приємний день, запухнастилися перші кульбаби, забіліли перші маргаритки. Хащі ліщини — мереживо напіврозпущених листочків і останніх сухих прямовисних котиків. Всюди зарості жовтого чистотілу, квіти широко відкриті, жовто-блискучі пелюстки аж загнуті у поспіху. Це жовтизна, могутня жовтизна ранньої весни. І первоцвіт буяв, повний блідої невимушеності, густі пучки первоцвіту втратили недавню сором'язливість. Хмільним, темно-зеленим морем стелилися гіацинти, їхні пагони піднімалися, наче бліда пшениця, а вздовж дороги шовковилися незабудки, і орлики розкривали свої чорнильно-пурпурові скарби, а під кущем валялися шкаралупки яйця синього птаха. Всюди — пуп'янки і порив до життя!

Лісника в хаті не було. Все було спокійно, весело метушилися коричневі курчата.

Коні попрямувала до його дому, тому що хотіла знайти його.

Будиночок стояв на сонці біля узлісся. В маленькому садку обабіч широко розкритих дверей подвійними рядами росли жмутики нарцисів, і незабудки двома рядами облямовували стежку. Почувся гавкіт, і вибігла Флосі.

Двері широко розчинені! Отже, він удома. І сонце падає на червону цегляну підлогу! Ідучи по стежці, вона побачила його у вікні — він сидів за столом у сорочці з короткими рукавами і їв. Собака лагідно гавкнула, повільно вихляючи хвостом. Він підвівся і підійшов до дверей, витираючи рота червоною хусточкою, все ще жуючи.

— Можна зайти? — запитала вона.

— Заходьте!

Сонце світило в голу кімнату, яка все ще пахла баранячою печенею, приготованою на датській печі перед вогнем, тому що датська піч лишалася на решітці каміна, а на білій черені на листку паперу стояла чорна сковорідка з картоплею. Червонів слабенький вогонь, решітка була опущена, свистів чайник.

На столі була тарілка з картоплею і рештками печені, а також хліб у кошику, сіль і голубий кухоль з пивом. Замість скатертини — біла клейонка. Він стояв у тіні.

— Ви запізнюєтеся, — сказала вона, — доїдайте!

Вона сіла на дерев'яний стілець коло дверей, ніжачись у сонячному світлі.

— Мені треба було поїхати до Атвейта, — сказав він, сівши за стіл, але не починаючи їсти.

— Їжте, справді, — сказала вона. Та він не доторкався до їжі.

— Ви щось хочете? — запитав він. — Хочете чашку чаю? Зараз закипить чайник, — він знову спробував підвестися з стільця.

— Якщо ви мені самій дозволите заварити його, — сказала вона, піднімаючись.

Він виглядав сумним, і вона відчувала, що турбує його.

— Ну, чайники тама, — він показав на невеликий обшарпаний буфет у кутку, — і чашки. І чай на полиці, над вашою головою.

З полиці над каміном вона витягла чорний чайник для заварки і бляшанку з чаєм. Сполоснула чайник гарячою водою й на мить застигла, роздумуючи, куди б вилити воду.

— Вилийте надвір, — сказав він, явно знервований її присутністю, — він чистий.

Вона підійшла до дверей і вихлюпнула воду на стежку. Як тут мило, як затишно, справді, мов у лісі. Дуби вдягали листя з жовтої охри, червоні маргаритки в саду нагадували червоні плісові гудзики. Вона глянула на велику порожню плиту пісковика, що правила за поріг, тепер її переступало так мало ніг.

— Тут мило, — сказала вона. — Такий прекрасний спокій, усе живе й спокійне.

Він знову почав їсти, якось повільно і неохоче, відчувалося, що він був не в своїй тарілці. Вона мовчки заварила чай і поставила чайник на поличку в каміні для підігрівання їжі, вона знала, так роблять. Він відсунув тарілку і пішов до комори, вона почула, як клацнула клямка, і він повернувся назад із сиром і маслом на тарілці.

Вона поставила на стіл дві чашки: їх було всього дві.

— Вип'ємо чаю? — запитала вона.

— Як вам завгодно. Цукор у буфеті, і там маленький дзбанок для вершків. Молоко в коморі в глечики.

— Прибрати вашу тарілку? — запитала вона. Він подивився на неї з ледь іронічною посмішкою.

— Ну... як хочете, — сказав він, повільно відкушуючи хліб з сиром.

Вона зайшла в кухоньку під дашком, де стояла помпа. Зліва були двері, без сумніву, до комори. Вона відкрила їх і ледь посміхнулася, дивлячись на те, що він називав коморою, — замість буфета довга побілена лавка. Та на ній виявилось барильце пива, а також декілька мисок і якась їжа. Вона налила трохи молока з жовтого глечика.

— Де ви берете молоко? — запитала, повернувшись до столу.

— У Флінтів! Вони залишають мені пляшку коло кролячої стежки. Знаєте, там, де ми зустрілись!

Він явно був не в своїй тарілці. Вона налила чай і нерішуче взяла дзбанок для вершків.

— Молока не треба, — сказав він, тоді, здається, почувши якісь звуки, визирнув з дверей.

— Краще нам замкнутися, — сказав він.

— Жаль, — відповіла вона. — Ніхто ж не прийде, правда?

— Так, один шанс на тисячу, але хто знає.

— І навіть так, не має значення, — сказала вона. — Ми просто п'ємо чай. Де ложечки?

Він піднявся й відчинив у столі шухляду. Коні сиділа за столом в сонячному промінні, яке йшло з дверей.

— Флосі! — гукнув він до собаки, яка лежала на маленькій підстилці коло сходів. — Іди й пильнуй!

Він підняв палець, і його "пильнуй" звучало вкрай переконливо. Собака задріботіла на розвідку.

— Сумуєте сьогодні? — запитала вона.

Він різко підвів свої голубі очі і втупився прямо в неї.

— Сумую! Ні, мені набридло! Довелося піти по повістки для двох браконьєрів, яких я впіймав, і... я не люблю людей.

Він говорив холодно, бездоганною англійською мовою, а в голосі бриніла лютя.

— Вам не подобається стерегти дичину? — запитала вона.

— Стерегти дичину — подобається! Доки мені дають спокій. Та коли доводиться товктися в поліційному відділку та в різних інших місцях, чекати, доки всі ці блазні вислухають мене... о, я просто дурію... — і він саркастично усміхнувся.

— Ви могли б жити цілком незалежно? — запитала вона.

— Я? Мабуть, міг би, якщо ви маєте на увазі жити на мою пенсію. Міг би! Та мушу працювати, інакше я помру. Справа в тому, що я повинен мати якусь заняття. І в мене не вистачає характеру працювати для себе. Я маю виконувати роботу для когось,

інакше через місяць пошлю все до дідька, просто через погану вдачу. Тому, одним словом, мені тут добре ведеться, особливо останнім часом...

Він знову глузливо засміявся.

— Але чому ви не в гуморі? — запитала вона. — Чи ви хочете сказати, що ви завжди не в гуморі?

— Саме так, — сказав він, сміючись. — Просто жовч виходить.

— Яка жовч? — запитала вона.

— Жовч! — сказав він. — Не знаєте, що це?

Вона мовчала, розчарована. Він не звертав на неї уваги.

— Наступного місяця я на деякий час їду звідси, — сказала вона.

— Їдете? Куди?

— До Венеції.

— До Венеції! З сером Кліфордом? Надовго?

— На місяць чи коло того, — відповіла вона. — Кліфорд не їде.

— Залишається тут? — запитав він.

— Так! Він ненавидить подорожувати в такому стані.

— Ах, бідолаха! — сказав він співчутливо.

Запала мовчанка.

— Ви не забудете мене, коли я поїду, правда? — запитала вона.

Він знову підвів погляд і уважно глянув на неї.

— Забуду? — сказав він. — Знаєте, ніхто нічого не забуває. Справа не в пам'яті.

Їй хотілося запитати: "А тоді в чому?" — але вона промовчала. Натомість проговорила невиразним голосом:

— Я сказала Кліфордові, що в мене може бути дитина.

Тепер він по-справжньому втупився в неї, напружено й допитливо.

— Ви таке сказали? — нарешті вимовив він. — А що ж він відповів?

— О, він не проти. Він справді зрадів, так ніби це його дитина. — Вона не сміла підвести на нього погляд.

Він довго мовчав, тоді знову глянув їй в обличчя.

— Звичайно, про мене ні слова? — сказав він.

— Ні, про вас ні слова, — сказала вона.

— Так, він навряд чи ковтнув би повідомлення про мене як про племінного заплідника. І звідки ж має взятися дитина?

— У мене може бути любовний роман у Венеції, — сказала вона.

— Може, — повільно промовив він. — Отже, тому ви їдете?

— Не для того, щоб заводити любовний роман, — вона з благоанням дивилася на нього.

— Просто щоб створити видимість, — сказав він.

Мовчання. Він втупився у вікно, на обличчі слабка посмішка, напівглузлива, напівгірка. Вона ненавиділа цю посмішку.

— Отже, ви ніяк не намагалися застерегтися від дитини? — спитав він зненацька. —



Тому що я не намагався.

— Ні, — сказала вона безсило. — Я таке ненавиджу.

Він подивився на неї, тоді знову на вікно, дивно усміхаючись. Стояла напружена мовчанка.

Нарешті він повернувся до неї й сказав саркастично:

— Отже, ви мене хотіли заради дитини, так?

Вона похнюпилася.

— Ні. Не зовсім, — сказала.

— А що зовсім? — спитав він досить уїдливо.

Вона з докором глянула на нього й сказала:

— Я не знаю.

Він розсміявся.

— Тоді чорт би мене побрав, якщо я знаю.

Запала мовчанка, довга холодна мовчанка.

— Добре, — сказав він нарешті. — Як завгодно вашій світлості. Якщо ви народите дитину, сер Кліфорд це вітатиме. Я нічого не втрачаю. Навпаки, у мене залишаться дуже приємні спогади, справді, дуже приємні! — І він потягнувся, ледь позіхнувши. — Якщо ви мною скористалися, — сказав він, — то це не вперше мною користуються; і не думаю, що колись це було так приємно, як цього разу, хоча, звичайно, надто пишатися нічим. — Він знову відкинувся назад якось дивно, його м'язи тремтіли, щелепа ходила.

— Але я не використовувала вас, — благально сказала Коні.

— Завжди до послуг вашої світлості, — відповів він.

— Ні, — сказала вона. — Мені сподобалося ваше тіло.

— Справді? — перепитав він і засміявся. — Ну тоді ми квити, тому що мені сподобалося ваше.

Він глянув на неї дивними потьмянілими очима.

— А тепер, може, бажаєте піднятися нагору? — запитав він здушеним голосом.

— Ні, не тут. Не зараз! — сказала вона з зусиллям, хоча якби він застосував до неї силу, вона б підкорилася, тому що не могла проти нього встояти.

Він знову відвернувся і, здавалося, забув про неї.

— Я хочу доторкнутися до вас так, як ви доторкаєтесь до мене, — сказала вона. — Я ще ніколи до вас не доторкалася по-справжньому.

Він подивився на неї і знову усміхнувся.

— Зараз? — запитав.

— Ні! Ні! Не тут! У хатині. Ви не проти?

— Як я до вас доторкався? — запитав він.

— Коли обмацували мене.

Він подивився на неї і зустрів її важкий, збуджений погляд.

— І вам подобалося, коли я доторкався? — запитав він, усе ще сміючись.

— Так, а вам? — запитала вона.

— А мені! — Тоді змінив тон. — Так, — сказав. — Ви знаєте і без моєї відповіді.

І це була правда.

Вона піднялася і взяла капелюшок.

— Мені треба йти, — мовила.

— Ви йдете? — він перепитав ввічливо.

Вона хотіла, щоб він доторкнувся до неї, щоб сказав їй щось, та він мовчав, тільки ввічливо чекав.

— Спасибі за чай, — сказала вона.

— Я ще не подякував вашій світлості за велику честь, виказану моєму чайникові, — відповів він.

Вона пішла стежкою, а він стояв на порозі, ледь усміхаючись. Задерши хвоста, прибігла Флосі. А Коні довелося мовчки дибати до лісу, знаючи, що він стоїть і дивиться їй вслід з тією незрозумілою посмішкою на обличчі.

Вона йшла додому дуже пригнічена й збентежена, їй зовсім не сподобалися його слова, наче вона його використовує; адже якоюсь мірою це відповідало дійсності. Та йому не слід було так говорити. Тому вона знову розривалася між двома почуттями — відразою до нього і бажанням бути з ним.

За чаєм вона почувалася дуже роздратовано і ніяково і зразу піднялася в свою кімнату. Але там краще не стало, вона не могла ні сидіти, ні стояти. Треба було щось із цим усім робити. Треба йти в хатину; нема його там — що ж, чудово.

Вона вислизнула через бічні двері і попрямувала вперед рішуче, хоча дещо понуро. Підійшовши до вирубки, почувалася страшенно ніяково. Але він був там у своїй безрукавці, зігнувся коло курника, випускаючи курей з кліток, оточений пташенятами, які тепер стали трохи незграбні, однак виглядали значно ошатнішими за справжніх курчат.

Вона йшла прямо на нього.

— Бачите, я прийшла! — сказала вона.

— Еге ж, бачу! — він випростав спину і подивився на неї, усміхаючись.

— Вже випускаєте курей? — запитала вона.

— Так, досиділися до того, що сама шкіра й кості, — сказав він. — А тепера їм зовсім не хочеться виходити і їсти. Курка на яйцях себе не пам'ятає; вона вся в яйцях чи в курчатах.

Бідолашні квочки — така сліпа відданість, навіть до чужих яєць! Коні подивилася на них із співчуттям. Між чоловіком і жінкою запала ніякова мовчанка.

— Зайдем у хатину? — запитав він.

— Ви мене хочете? — запитала вона з якоюсь недовірою.

— Еге ж, якщо хочете зайти.

Вона мовчала.

— Ну, давайте! — сказав він.

І вона пішла з ним до хати. Коли він закрив двері, стало зовсім темно, тому, як і колись, він запалив у ліхтарі маленьке світло.

— Ви без своїх нижніх спідниць? — запитав він.

— Так!

— А, тоді я так само роздягаюся.

Він розстелив ковдру, одну поклав збоку, щоб накритися. Вона зняла капелюшок і стріпнула волоссям. Він сів, скинувши черевики, гамаші, і розстібнув грубі штани.

— Ну, лягайте! — сказав він, залишившись у сорочці.

Вона мовчки скорилася, і він ліг поряд і натяг на них обох ковдру.

— От! — сказав він.

І підняв її плаття доверху, доки не дістався до самих грудей. Він ніжно поцілував їх, м'яко торкаючись устами сосків.

— Ах, але ж ти гарна, ти гарна! — сказав він і припав, притулився обличчям до її теплого живота.

І вона під сорочкою обхопила його руками, та боялася, боялася його тонкого, гладкого, голого тіла, яке здавалося таким могутнім, боялася напнутих м'язів. Налякана, відсахнулася.

І коли він сказав з якимось невиразним зітханням: "Ех, ти гарна!" — щось у тілі затремтіло, а в душі залякло в опорі, залякло від жахливої фізичної близькості і від особливої квапливості його заволодіння. Цього разу її не захлеснув гострий екстаз пристрасті; вона лежала, обхопивши інертними руками його пожадливе тіло, і робила те, що вимагалось, здавалось, її голова стежить за всім, і їй здавалися смішними наступи його стегон, а потуги пеніса випорснути краплю рідини здалися фарсом. Так, це кумедне підстрибування сідниць і спадання бідолашного жалюгідного вологого маленького пеніса і є кохання. Це божественна любов! Врешті модерністи мають рацію, виказуючи зневагу до цієї вистави, адже це — вистава. І справді, як кажуть деякі поети, Бог, котрий створив людину, мабуть, володів зловісним почуттям гумору, адже, створивши її мислячою істотою, він, однак, примусив її прибирати ці сміхотворні пози, сліпо жадати цієї сміхотворної вистави. Навіть Мопасан вважав прикінцевий антиклімакс принизливим. Люди зневажають статевий акт і все ж займаються ним.

Холодний і глузливий, її чудний жіночий розум стояв збоку, і, хоч лежачи цілком непорушно, вона бажала підвести стегна, скинути цього мужчину геть, втекти від його потворних обіймів і від несамовитого руху його абсурдних стегон. Його тіло — дурний, нахабний, недовершений об'єкт, трохи відразливий у своїй недосконалій незграбності. І, безперечно, повна еволюція відмінить оцей спектакль, цю "функцію".

Однак, коли він швидко закінчив і завмер, весь поринувши у мовчання і в дивну нерухому віддаленість, далекий, дальший за обрії її досягання, її серце заплакало. Вона відчувала, як він спадає геть, залишаючи її, немов камінь на березі. Він відходив, його дух покидав її. Він знав.

І в справжньому горі, вимордувана власною подвійною свідомістю й реакцією, вона заплакала. Він не звертав уваги, чи, може, навіть не помічав. Шквал ридань дужчав, трусив її і трусив його.

— Ет! — сказав він. — Цього разу було погано. У тебе не вийшло.

Отож він знає. Ридання душили її.

— Але в чому справа? — спитав він. — Так часом буває.

— Я... я не можу вас любити, — вона схлипнула й раптом відчула, що в неї крається серце.

— Не можеш? Ну, не побивайся! Нема такого закону, щоб ти мусила. Тра приймати все, як є.

Він ще лежав, поклавши руку їй на груди. Та вона прибрала з нього свої руки.

Його слова мало заспокоювали. Вона голосно хлипала.

— Не, не! — сказав він. — У бочці меду є крапля дьогтю. То — крапля дьогтю.

Вона гірко плакала, схлипуючи:

— Але я хочу любити вас і не можу. Все так жахливо.

Він посміхнувся напівгірко, напіввесело.

— Не, не жахливо, — сказав він, — навіть якщо ти думаєш, що жахливо. І ти не можеш його зробити жахливим. Не мордуйся тою любов'ю до мене. Ти себе ніяк на неї не наставиш. У мішку горіхів завжди один пустий. Не мішай грішне з праведним.

Він прибрав руку з її грудей і вже до неї не торкався. Тепер вона відчула глибоке задоволення від своєї недоторканості. Вона ненавиділа говірку — усі ці його тикання, трекання. Він встає, якщо хоче, стоїть і застібає свої грубі штани прямо перед нею. Врешті Майкалісу вистачало пристойності відвернутися. Цей чоловік такий самовпевнений і навіть не здогадується, яким блазнем, яким недоумком його вважають інші.

Однак, коли він почав віддалятися, щоб мовчки піднятися й залишити її, вона з жахом припала до нього.

— Ні! Не йди! Не покидай мене! Не сердься на мене! Обніми мене! Обніми швидко! — вона прошепотіла в сліпій нестямі, навіть не усвідомлюючи, що говорить, і пригортаючись до нього з надприродною силою. Саме від себе їй хотілося врятуватися, від власного внутрішнього опору й злості. Однак який могутній внутрішній опір охопив її!

Він знову обняв її і пригорнув до себе, і раптом вона стала такою маленькою в його руках, маленькою й затишною. Все минулося, і дивовижно спокійна вона почала танути. І коли вона так чудово зменшилася й розтанула в його руках, то стала для нього надзвичайно жаданою, всі його кровоносні судини, здавалося, палахкотіли від могутнього, однак ніжнього потягу до неї, до її ніжності, до всепроникної краси, що опинилася в його руках і переходила в його кров. І м'яко, з дивовижною, напівпритомною ніжністю чистого м'якого бажання він провів рукою по шовковистих вигинах її стегон, вниз, вниз, до м'яких теплих сідниць, наближаючись ближче й ближче до найчутливішого місця. І вона сприйняла його, немов полум'я пристрасті, однак сповнене ніжності, і відчула, що тане в цьому полум'ї. Вона піддалася. Тілом відчула, як його пеніс піднявся з тихою надзвичайною силою й твердістю, і вона піддалася йому. З трепетом, який був, немов смерть, вона віддалася, цілком розкрилася йому. І о, якщо зараз він не виявиться ніжним, як це буде жорстоко, адже вона вся така безпорадна розкрилася для нього!

Вона знову затремтіла від його незбагненно сильного занурення в неї, такого дивного і жахливого! Він міг увійти в її ніжно-розплющене тіло ударом меча, і це була б смерть. Вона зіщулилася у раптовій судомі страху. Та він прийшов з дивним повільним напливом спокою, темним напливом спокою і важкою первісною ніжністю, такою, як при сотворінні світу. І її страх затих у грудях, груди втихомирилися, в ній не залишилося нічого. Вона сміливо віддала все, усю себе, щоб закружляти у вихорі.

І здавалося, вона — море, всього лиш темні хвилі, які піднімаються й набухають, набухають у гігантському вирі, так що повільно вся її темнота задвигтіла в русі, а вона обернулася на океан, який котить свої темні, беззвучні маси. О, а десь унизу глибини в ній розділялися й котилися нарізно довгими, далекосяжними лавинами, і потім знову й знову розділялися у найчутливішому місці, в серцевині м'якого занурення, а він занурювався все глибше й глибше, торкався дальших обріїв, і вона розкривалася все глибше й глибше, і все важчі її хвилі котилися до якогось берега, розкриваючи її, і ближче й ближче сягав невідомий дотик, і далі й далі хвилі її ества котилися геть від неї, залишаючи її, доки зненацька в м'якій трепетній конвульсії сколихнулася вся її найчутливіша плазма, вона збагнула — це кінець завершення, і зникла. Вона зникла, її не було, і вона народилася — жінка.

О, надто гарно, надто гарно! Вона збагнула всю красу його згасання. Тепер усе її тіло з ніжною любов'ю прикипіло до невідомого чоловіка, сліпо приліпилося до прив'язаного пеніса в час, коли він м'яко, тендітно, незбагненно відходив після могутнього напливу сили. Коли він випав, покинув її тіло, цей таємничий, чуттєвий об'єкт, з неї вихопився несвідомий крик чистої втрати, і вона спробувала повернути його назад. Він був такий довершений! І вона так його любила!

І тільки тепер вона збагнула скромну стриманість і ніжність цього пуп'янка, знову з неї вихопився короткий скрик подивування й болю, її жіноче серце кричало про ніжну тендітність того, що володіло такою силою.

— Як приємно! — простогнала вона. — Як приємно! — Та він не сказав нічого, тільки поцілував її ніжно і застиг на ній непорушно. І вона стогнала, немовби в блаженстві, немов жертва і новонароджена.

І тепер у її душі пробудився чудний інтерес до нього. Чоловік! Над нею дивовижна чоловіча сила! Все ще трохи налякана, вона обхопила його руками. Налякана таким дивним, ворожим, трохи відрозлюченим об'єктом, яким він був для неї, чоловіком. І тепер вона скуштувала його, і наче сини Бога перебули з дочками людей. Який він гарний, яке чисте в нього тіло! Який приємний, приємний, міцний, однак чистий і тонкий, цей спокій чуттєвого тіла! Такий цілковитий спокій сили і ніжної плоті! Яка краса! Яка краса! Її руки соромливо поповзли вниз по його спині до м'яких невеликих півкуль його сідниць. Краса! Яка краса! Раптом полум'ям ударило нове усвідомлення. Яка доречна тут ця краса, краса того, що раніше викликало відразу. Невимовна краса дотику до теплих живих сідниць! Життя в житті, суцільна тепла міцна приваба. І дивний тягар мішечків між його ніг! Яка таїна! Що за дивний тяжкий тягар таємниці, який може м'яко й важко лежати в твоїй руці! Корені, корінь усього прекрасного, первісний корінь

усілякої повної краси.

Вона притислася до нього з подихом захвату, що межував майже з благоговінням, з жахом. Він міцно обіймав її, та не говорив нічого. Він ніколи нічого не говорив. Вона притулялася до нього ближче й ближче, щоб якомога наблизитися до цього чуттєвого дива. І з глибин його цілковитого незбагненного спокою вона знову відчула миттєве хвилююче піднесення фалоса, іншої сили. І її серце розтануло від благоговіння.

І на цей раз його присутність у ній видалася м'якою і райдужною, такою, яку не могла охопити жодна свідомість. Ціле її ество, живе й несвідоме, трепетало, мов плазма. Вона не могла збагнути, що це. Вона не могла згадати, як це було. Тільки те, що це приємніше за все на світі. Тільки те. І по тому вона цілком завмерла, цілком забулась і не могла збагнути, скільки це тривало. А він усе ще був поряд, поряд, у незбагненній мовчанці. І вони ні про що не говорили.

Коли почало повертатися усвідомлення зовнішнього світу, вона припала до його грудей і прошепотіла: "Коханий! Коханий!" І він мовчки обнімав її. І вона, сама довершеність, згорнулася на його грудях.

Та його мовчанка не мала меж. Його руки, такі спокійні й дивні, обнімали її, немов квіти.

— Де ти? — вона прошепотіла до нього. — Де ти? Озвись! Скажи мені щось!

Він ніжно поцілував її й пробурмотів:

— Ай, моя любонька!

Та вона не зрозуміла, що він має на увазі, вона не знала, де він. У своїй мовчанці він, здавалося, загубився для неї.

— Ти мене любиш, правда? — пробурмотіла вона.

— Ех, ти знаєш! — відповів він.

— Але скажи мені! — благала вона.

— Ай! Ай! Ти що, не відчула? — він сказав невиразно, але ніжно та впевнено. І вона ще ближче присунулася до нього. В коханні він був настільки спокійніший за неї, і вона хотіла, щоб він її заспокоїв.

— Ти справді мене любиш? — вона прошепотіла вперто. І його руки ніжно погладили її, немов квітку, без трепету жадання, але з делікатною близькістю. Та все ж її переслідувала невтомна потреба заволодіти його любов'ю.

— Скажи, що завжди любитимеш мене! — благала вона.

— Еге ж! — сказав він неясно. І вона відчула, як її питання відкинуло його далеко від неї.

— Нам не пора вставати? — сказав він нарешті.

— Ні! — сказала вона.

Та вона відчула, як напружується його свідомість, прислухаючись до зовнішніх звуків.

— Скоро стемніє, — сказав він.

І вона відчула в його голосі тиск обставин. Вона поцілувала його з жіночим болем — закінчилася її година.

Він підвівся і підкрутив ліхтар, тоді почав натягати свій одяг, швидко зникаючи в ньому. Потім став, прямо над нею, застібав штани й дивився на неї вниз темними, широко розплющеними очима, його обличчя ледь розпашілося, волосся покуйовдилось, і він дивовижно теплий, спокійний і гарний у тьмяному світлі ліхтаря, такий гарний, що вона ніколи б не призналася йому в тому, наскільки він гарний. І це знову породило бажання пригорнутися до нього, обхопити його руками, адже в його красі крилася тепла, напівсонна віддаленість, що навівала їй бажання плакати, і стискати його, і володіти ним. Вона ніколи ним не володітиме. Отож вона лежала на ковдрі, ніжні дуги голих стегон, і він навіть уявлення не мав, про що вона думає, та й для нього вона так само була прекрасна, ніжна, надзвичайна істота, в яку можна зануритися до нестями.

— Я люблю, що я можу зайти в тебе, — сказав він.

— Я тобі подобаюся? — запитала вона, її серце калатало.

— Усе виліковує те, що я можу зайти в тебе. Я люблю, що ти відкриваєшся мені. Я люблю, що можу так глибоко зайти в тебе.

Він нахилився, поцілував її м'який живіт, потерся об нього щокою, тоді прикрив його.

— І ти мене ніколи не покинеш? — спитала вона.

— Не кажи такого, — сказав він.

— Але ти справді віриш, що я люблю тебе? — спитала вона.

— Ти мене любиш в цю хвилину більше, ніж будь-коли ти могла припустити. Та хтозна-що станеться, коли ти почнеш про це все думати!

— Ні, не говори такого! І ти вже не думаєш, ніби я хотіла використати тебе, правда?

— Як?

— Щоб народити дитину?..

— Тепер кожна людина на світі може мати дитину, — сказав він, зашнуровуючи свої краги.

— О ні! — вигукнула вона. — Ти не це мав на увазі?

— Та ну! — сказав він, поглядаючи на неї з-під насуплених брів. — Це було найкраще.

Вона лежала непорушне. Він тихо відчинив двері. На темно-блакитному небі був прозорий бірюзовий обідок.

Він вийшов замкнути курей, щось лагідно промовляючи до пса. А вона лежала, чудувалася дивовижами життя й буття.

Коли він повернувся, вона все ще лежала, рум'яна, мов циганка. Він сів коло неї на стільчику.

— Тра, щоб ти якоїсь ночі прийшла до мене додому, перед тим, як поїдеш, згідна? — сказав він, підвівши брови; його руки звільна гойдалися між колін.

— "Згідна?" — перекинула вона. Він усміхнувся.

— Ге ж, згідна? — повторив він.

— "Ге ж"! — сказала вона, імітуючи його говірку.

— Еге? — сказав він.

— Еге! — повторила вона.

— І переспиш зо мною, — сказав він. — Так тра. Коли ти прейдеш?

— Коли "прейду"? — спитала вона.

— Нє, — сказав він. — Ти не мош не прейти. Коли ти прейдеш?

— Мо', в неділю, — сказала вона.

— Мо', в неділю! Еге!

Він пирснув.

— Нє, ти не мош, — заперечив він.

— Чого "не мош"? — спитала вона.

Він засміявся, її спроби імітувати говірку були такі невдалі.

— Тоді ходи, тра йти! — сказав він.

— Вже тра? — сказала вона.

— Вже трась! — виправив він.

— Чому я повинна говорити "трась", коли ти кажеш "тра", — запротестувала вона.  
— Це нечесно.

— Хіба? — сказав він, подавшись вперед і ніжно погладивши її по обличчю. — Ти маєш гарну поцьку, правда! Найкращу на світі. Коли любиш! Коли хочеш!

— Що таке поцька? — запитала вона.

— А ти не знаєш? Це — ти там унизу; те, куди я входжу, куди ти мене пускаєш. Та сама штука.

— "Та сама штука", — перекривила вона його. — Тоді це те ж саме, що їбатися.

— Нє! Нє! То тільки рух. То роблять тварини. А це — щось значно більше. Розумієш! А ти маєш щось більше за тварину, правда? Навіть коли злягаєшся! Там твоя краса, любонько!

Вона підвелася і поцілувала його між очі, котрі дивилися на неї так тьмяно, і ніжно, і невимовно лагідно, такі незбагненно гарні.

— Правда? І я тобі подобаюся? Він поцілував її, не відповідаючи.

— Тра тобі йти, дай обтрушу тебе, — сказав він.

І його рука пройшлася по вигинах її тіла, твердо, без жадання, однак з м'яким, інтимним знанням.

Коли вона в сутінках бігла додому, світ здавався сном; здавалося, дерева в парку виринали й хиталися, немов на якорі в час припливу, і схил пагорба, що вів до будинку, був наче живий.

## РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

У неділю Кліфорд захотів до лісу. Був приємний ранок, то тут, то там білим дивом розцвітали груші й сливи.

Як жорстоко життя обійшлося з Кліфордом — все навкруг цвіте, а його доводиться пересаджувати з домашнього крісла в крісло з моторчиком. Та він забув про своє каліцтво і навіть ним хизувався. Коні все ще було неприємно, коли доводилося



піднімати й перекладати його неживі ноги. Тепер це робила місіс Болтон або Філдз.

Вона чекала на нього на початку алеї, біля стіни з буків. Його крісло виїхало, пихкаючи, з якоюсь хворобливою повільною поважністю. Під'їжджаючи до дружини, він сказав:

— Сер Кліфорд на своєму змиленому скакуні!

— Принаймні, пирхаючому! — засміялася вона.

Він зупинився й озирнувся на довгий низький фасад старого коричневого дому.

— Реґбі й оком не змигне! — сказав він. — Але й нащо йому? Я їду на досягненнях людського ума, і це побиває коня.

— Мабуть. А душам, які в Платона прямують у рай на колісниці, запряженій парою коней, тепер довелося б їхати на "форді", — сказала вона.

— Чи на "ролс-ройсі" — Платон був аристократом!

— Атож! Уже немає чорного коня, щоб його пришпорювати й батожити. Платон і уявити не міг, що ми вигидаємо щось краще за його чорного й білого скакуна і не матимемо скакунів взагалі, а тільки мотор.

— Тільки мотор і бензин! — сказав Кліфорд. — Сподіваюся, наступного року зможу трохи підремонтувати наш старенький дім. Думаю, на це доведеться виділити коло тисячі, але ремонт тепер такий дорогий! — додав він.

— О, чудово! — сказала Коні. — Тільки б не було більше страйків!

— Яка користь від їхніх нових страйків! Вони просто зруйнують промисловість, тобто те, що від неї залилося, і, звісно, вони починають це розуміти!

— Можливо, вони не проти, щоб промисловість зруйнувалася, — сказала Коні.

— Ой, не говори, як жінка! Промисловість набиває їм шлунки, навіть якщо не здатна наповнити гаманці, — сказав він, вживаючи такі обороти мови, які дуже нагадували балаканину місіс Болтон.

— А хіба ти не говорив якимось, що ти консерватор-анархіст? — запитала вона невинно.

— А ти зрозуміла, що малося на увазі? — відпарирував він. — Я мав на увазі тільки то, що люди можуть бути такими, як хочуть, і почувати, що хочуть, і робити, що хочуть суворо приватно, аби тільки форма життя і його апарат залишалися недоторканими.

Коні йшла декілька кроків мовчки. Тоді вперто відповіла:

— Це все одно, що сказати протухлому яйцеві — живи як завгодно, аби тільки твоя шкаралупа була ціла. Але протухле яйце тріскається само по собі.

— Не думаю, що люди — ті ж самі яйця, — сказав він. — І навіть не протухлі яйця, дорога моя маленька євангелістко.

Цього чудового ранку він був у доброму гуморі. Високо над парком заливалися жайворонки, в просвітку між деревами виднілося, як тихо піднімається дим з далекої копальні. Майже так, як у давнину, перед війною. Насправді Коні не хотілося сперечатися. Але їй також зовсім не хотілося іти з Кліфордом до лісу. Тому вона йшла поряд з його кріслом, плекаючи впертість свого духу.

— Ні, — сказав він. — Якщо добре все організувати, страйків більше не буде.

— Чому?

— Тому що страйки стануть неможливими.

— І люди дозволять? — запитала вона.

— А ми їх не питатимемо. Ми це зробимо, щоб вони не бачили, для їхньої ж власної користі, щоб урятувати промисловість.

— І так само для твого власного зиску, — сказала вона.

— Природно! Це всім на користь. Але їм навіть більше, ніж мені. Я можу жити без копалень. А вони не можуть. Вони голодуватимуть без копалень. А я маю інші засоби для прожиття.

Вони глянули на долину перед шахтою і на будинки з чорними покрівлями за нею — Твершел, немов змія, повз угору схилом. Над старою бурою церквою дзвонили дзвони: не-ді-ля, не-ді-ля, не-ді-ля!

— А хіба люди дозволять диктувати тобі умови? — сказала вона.

— Люба моя, якщо зробити це обережно, їм нічого не залишиться.

— А хіба для цього не потрібно взаємне розуміння?

— Абсолютно, коли вони збагнуть, що промисловість важливіша за індивідуальність.

— І ти маєш стати власником промисловості? — спитала вона.

— Ні. Але певною мірою я справді її власник, так, цілком точно. Тепер володіння власністю перетворилося на релігійне питання, як це було за часів Христа і святого Франціска. Питання стоїть не так: візьми все, що маєш, і віддай бідним, а застосуй усе, що маєш, щоб оживити промисловість і дати роботу бідним. Це єдиний шлях нагодувати всі роти і вдягнути всі тіла. Дати все, що ми маємо, бідним — приведе до голоду як бідних, так і нас самих. А загальний голод не є високою метою. Навіть загальна бідність — річ не з приємних. Бідність потворна.

— А нерівність?

— Це — доля. Чому планета Юпітер більша за планету Нептун? Не можна змінити природу речей!

— Та якщо вже колись зародилася ця заздрість, і ревність, і невдоволеність... — почала вона.

— Зроби все, щоб припинити їх. Хтось повинен керувати цим лицедійством.

— Але хто керівник лицедійства? — запитала вона.

— Люди, які володіють і правлять промисловістю.

Запала довга мовчанка.

— Мені здається, що з них — поганий керівник, — сказала вона.

— Тоді запропонуй, що їм робити.

— Вони не сприймають своє керівництво достатньо серйозно, — мовила вона.

— Вони сприймають його значно серйозніше, ніж ти свій дворянський титул, — сказав він.

— Це випад у мій бік. Мені він узагалі не потрібний, — випалила вона.

Він зупинив крісло і поглянув на неї.

— Але хто ж тепер ухиляється від відповідальності? — сказав він. — Хто в такий час намагається втекти від відповідальності керівництва, як ти це називаєш?

— Та я не хочу жодного керівництва! — запротестувала вона.

— Ах, так! Це ж нісенітниця. Ти його маєш, ти на нього приречена. І мусиш жити згідно з ним. Хто дав шахтарям усе, що вони мають, що варто мати, усю їхню політичну свободу, їхню освіту в її теперішньому вигляді; їхні санітарні умови, охорону здоров'я, їхні книжки, їхню музику, усе? Хто їм це дав? Шахтарі шахтарям? Ні! Усі Регбі й Шіплі цілої Англії внесли свою частку і повинні продовжувати в цьому ж дусі. Це — твоя відповідальність.

Коні вислухала й дуже почервоніла.

— Я б хотіла щось дати, — сказала вона. — Та мені не дозволено. Тепер усе треба продавати і за все платити; і всі ті речі, про які ти згадував, Регбі й Шіплі продають людям з добрим зиском. Усе продається. Жодним ударом серця ти не відчуваєш істинного співчуття. А крім того, хто відібрав у людей їхнє природне життя і чоловічі якості, давши їм увесь цей індустріальний жах? Хто це вчинив?

— І що ж мені робити? — спитав він, бліднучи. — Покликати, щоб вони прийшли і пограбували мене?

— Чому Тевершел такий потворний, такий бридкий? Чому їхнє життя таке безнадійне?

— Вони побудували собі власний Тевершел. Це частина їхнього уявлення про свободу. Вони побудували собі свій любий Тевершел і живуть своїм власним любим життям. Я не можу проживати за них їхні життя. Кожна комаха має своє життя.

— Але ж ти примушуєш їх працювати на тебе. Вони живуть життям твоєї вугільної шахти.

— Зовсім ні. Кожна комаха шукає власної поживи. Ніхто не змушений працювати на мене.

— Їхнє життя індустріалізоване й безнадійне, і таке ж саме наше! — вигукнула вона.

— Не думаю. Це просто романтичний зворот мови, релікт умерлого й давно забутого романтизму. Коні, люба, ти зараз зовсім не схожа на безнадійну постать.

І це була правда. Адже її темно-голубі очі палахкотіли, кров прилила до щік; сповнена бунтівливої пристрасті, вона не скидалася на втілення безнадії. Серед жмутків трави помітила, що кучеряві свіжі баранчики застигли, закутані у свій тьмянний пух. І вона з люттю гадала, чому вона відчувала, що Кліффорд так помиляється, однак не могла йому про це сказати, вона не могла визначити, в чому він помиляється.

— Не дивно, що люди тебе ненавидять, — сказала вона.

— Неправда, — відповів він. — І не роби помилку: у твоєму розумінні цього слова вони не люди. Це звірі, яких ти не розумієш і ніколи не зможеш зрозуміти. Не перенось свої ілюзії на інших людей. Маси завжди були однакові і завжди будуть однакові. Раби Нерона надзвичайно мало відрізнялися від наших шахтарів чи робітників Форда. Це — маси, вони незмінні. Особистість може виринути з мас. Але ця поява не міняє самих

мас. Маси невинуваті. Це найважливіший факт суспільної науки. Panem et circenses!<sup>[28]</sup> Хоч освіта сьогодні — лише один із невдалих заміників цирку. Сьогодні погано те, що ми геть зіпсували циркову частину програми і отруїли наші маси крихтами освіти.

Коли Кліфорд розпалився у своїх почуттях до простих людей, Коні злякалася. В його словах було щось нищівно правдиве, але ця правда вбивала.

Помітивши її блідість і мовчазність, Кліфорд знову завів своє крісло, і більше не пролунало ні слова, аж доки він зупинився коло дерев'яної хвіртки, а вона її відчинила.

— І тепер нам потрібні, — сказав він, — не мечі, а батоги. Масами правили з днів сотворіння і треба ними правити до кінця цих днів. Сущє лицемірство й фарс говорити, ніби вони самі здатні собою керувати.

— Але ти здатен ними керувати? — запитала вона.

— Я? О так! Ні мій розум, ні моя воля не скалічені, а ногами я не керую. Я можу внести свою частку в керівництво, цілком, свою частку; дай мені сина, і він зможе керувати своєю галуззю після мене.

— Але ж він не буде твоїм власним сином, сином твого рідного правлячого класу, тобто, може, й не буде, — видавила вона з себе.

— Мені байдуже, ким буде батько, аби це був здоровий чоловік і мав інтелект не нижче нормального рівня. Дай мені дитину від будь-якого здорового й досить розумного чоловіка, і я зроблю з нього бездоганного й повноправного Чатерлея. Має значення не те, хто народжує, а те, куди спрямовує нас доля. Помісти будь-яку дитину в середовище правлячих класів, і вона виросте на своєму рівні правителем. Посели дітей королів і герцогів серед мас, і вони виростуть маленькими плебеями, виплодом мас. Такий всемогутній вплив середовища.

— У такому разі прості люди не є раса, а аристократи — це не кров, — сказала вона.

— Ні, дитино моя! Все це романтична ілюзія. Аристократія — це функція, частина долі. А маси — це функціонування іншої частини долі. Особистість не має якогось значення. Все залежить від того, задля якої функції тебе виховували, до якої при звичаювали. Аристократію творять не особистості, це функціонування аристократичної спільноти. І саме функціонування цілої маси робить просту людину тим, чим вона є.

— Тоді між нами всіма немає нічого загального, людського!

— Як тобі завгодно. Всім нам треба напихати шлунки. Та коли доходить до експресивної чи виконавчої функції, я певний, між правлячими й службовими класами лежить прірва, причому абсолютна. Дві функції протилежні одна до одної. А функцію визначає особистість.

Коні дивилася на нього потьмареними очима.

— Рушимо далі? — запитала вона.

І він завів крісло. Він сказав своє слово. Тепер занурився в дивну і відсутню апатію, яка Коні здавалася такою дратівливою. Однак у лісі вона вирішила не сперечатися.

Перед ними простягалася вузька прогалина дороги, огорожена стінами ліщини й похмурими сірими деревами. Крісло повільно пихкотіло вперед, дедалі поринаючи в

незабудки, що попри тінь від горішини піднімалися з дороги, як молочне шумовиння. Кліфорд правив на середину, де між квітами залишилася сходжена ногами стежка. Та Коні, ідучи позаду, спостерігала, як колеса тряслися по маренці й горлянці, як вони розтоптували маленькі жовті чашечки крученої джені. Тепер вони ішли через незабудки.

Там були всі квіти, голубі озерця перших дзвіночків, немов калюжки води.

— Ти цілком маєш рацію, коли говориш, що вона прекрасна, — сказав Кліфорд. — Це так дивовижно. Що може бути краще за англійську весну!

Коні подумала — звучить так, ніби навіть весна розцвіла згідно з актом парламенту. Англійська весна! Чому не ірландська? Чи єврейська? Крісло повільно сунуло вперед повз жмутки струнких дзвіночків, котрі піднімалися, немов пшениця, над сірим листям лопухів. Вони підійшли до галявини, де колись валили дерева; тут усе заливало сонце. То тут то там дзвіночки простелилися яскраво-блакитними смугами з бузковими і пурпурними переливами. А всередині кущі папороті піднімали коричневі кучеряві голови, немов легіони молодих змії, готових пошепки відкрити Єві якусь нову таємницю.

Кліфорд їхав своїм кріслом до самої вершини горба; Коні повільно йшла за ним. М'які й брунатні розкривалися пуп'янки дуба. Усе поступово позбувалося старої суворості. Навіть сучкуваті стрімкі дуби вдягли нове ніжне листячко, розпустивши тонкі руденькі крильця, що на світлі нагадували крильця молодих кажанів. Чому в людях немає нічого нового, не народжується нічого свіжого? Черстві люди!

Кліфорд спинив крісло край схилу і поглянув униз. Над широкою дорогою, мов повинь, мерехтіли блакиттю дзвіночки, освітлюючи схил теплою синявою.

— Сам по собі колір дуже гарний, — сказав Кліфорд, — але непридатний для картини.

— Саме так! — сказала Коні байдуже.

— Ризикнемо поринути в глибини весни? — сказав Кліфорд.

— А крісло виїде звідти? — спитала вона.

— Спробуємо. Хто не ризикує, той не перемагає!

І крісло поволі, підстрибуючи, покотилося вниз по гарній широкій дорозі, яку омивали нахабні блакитні гіацинти. О, останній з човнів на гіацинтових мілізнах! О, баркас на останніх диких водах в останній плавбі нашої цивілізації! Куди пливеш, о таємничий корабель на колесах, вибираючи свій повільний курс! Спокійний і самовпевнений, Кліфорд сидів за кермом пригод, в своєму старому чорному капелюсі й твідовому піджаку, непорушний і завбачливий! "О Капітан! Мій Капітан, скінчилась путь трудна!"<sup>[29]</sup> Однак не зовсім! Вниз у кільватері спускалася Констанс у своїй сірій сукні, спостерігаючи, як трясеться на долину крісло.

Вони проминули вузьеньку стежку до хатини. Дякувати Богу, вона була надто вузька для крісла, там ледве проходила людина. Крісло досягло підніжжя й зникло за поворотом. А Коні почула тихий свист. Вона озирнулася — до неї вниз по схилу прямував лісник, за ним тупцював пес.

— Сер Кліфорд їде до мого будинку? — запитав він, зазираючи їй в очі.

— Ні, тільки до криниці.

— А! Добре! Тоді я зникаю. Та сьогодні ввечері ми зустрінемося. Я чекатиму на тебе біля воріт парку коло десятої години.

І знову подивився їй прямо в очі.

— Так, — промимрила вона.

Почулося: "Ту! Ту!" — Кліфорд різком викликав Коні. "Ку-ку", — гукнула у відповідь. Лісникове обличчя ледь скривилося, і він ніжно провів рукою знизу вгору по її грудях. Вона злякано подивилася на нього і кинулася бігти вниз, знову прокричавши "ку-ку!" до Кліфорда. Чоловік спостерігав за нею згори, тоді, мляво усміхаючись, повернув назад на свою стежку.

Виявилося, що Кліфорд повільно видирався до джерела, яке лежало на півдорозі до вершини пагорба в темному модриновому лісі. Коли вона наздогнала його, він був уже там.

— Добре узяло підйом, — сказав він, маючи на увазі крісло.

Коні поглянула на великі сірі листки лопуха, які примарами виринали з країв модринового лісу. Люди називали їх Робін Гудів ревінь. Яким мовчазним і похмурим виглядав він коло криниці! Однак вода дзюркотіла так іскристо й чудово! Тут росли кущики очанки і міцної блакитної горлянки. А там, під берегом, ворушилася жовта земля. Кріт! Він виринув, показавши рожеві лапки, поворошив сліпим свердликом мордочки, задерши кінчик маленького носа.

— Здається, він дивиться кінчиком носа, — сказала Коні.

— І бачить краще, ніж очима! — сказав він. — Будеш пити?

— А ти?

Вона зняла з гілки на дереві емальований кухоль і, нахилившись, набрала води. Він випив її ковтками. Тоді вона знову набрала і випила трохи сама.

— Яка крижана! — сказала вона, відсапуючись.

— Смачно, правда? Ти щось загадала?

— А ти?

— Так, загадав. Але не скажу.

Почувся стукіт дятла, з модрини повіяв вітерець — слабкий і моторошний. Вона подивилася вгору. Синяву перетинали білі хмари.

— Хмари! — сказала вона.

— Тільки білі баранчики, — відказав він. На велику галявину упала тінь. Кріт виплив на пухку жовту землю.

— Неприємне звіря, треба б його вбити, сказав Кліфорд.

— Глянь! Наче пастор на кафедрі, — сказала вона.

Вона вирвала кілька паростків маренки і кинула Кліфордові.

— Свіже сіно! — сказав він. — Пахне, як романтичні дами минулого століття, чії голови врешті були правильно поставлені, правда?

Вона дивилася на білі хмари.

— Мабуть, буде дощ, — сказала вона.

— Дощ! Чому? Ти хочеш дощу?

Вони рушили назад. Кліфорд обережно трясся вниз схилом. Спустилися в темне дно долини, повернули праворуч і ярдів за сто обігнули підніжжя довгого пагорба, де на сонці стояли дзвіночки.

— Ну, старенька шкапо! — сказав Кліфорд, направляючи туди крісло.

Це був стрімкий і тряский підйом. Застопорюючись, наче з зусиллям, неохоче, крісло повільно повзло. І все ж, хилитаючись, воно сунуло вперед, аж доки його обступили з усіх боків гіацинти, там запручалось, спіткнулося, шарпнулося з квітів і спинилося.

— Краще просурмити в ріжок, може, надійде лісник, — сказала Коні. — Він трохи його підіпхне. І я з ним підіпхну. Це допомагає.

— Дамо йому перепочити, — сказав Кліфорд. — Ти не підкладеш під колесо якийсь клин?

Коні знайшла камінь, і вони чекали. Через якийсь час Кліфорд знову ввімкнув мотор і завів крісло. Воно спотикалося й затиналося, немов хворе, видаючи дивні звуки.

— Дозволь мені штовхати! — сказала Коні, підходячи ззаду.

— Ні! Не штовхай! — він сказав люто. — Яка користь від цього чортового корита, якщо його треба штовхати! Підклади камінь!

Знову пауза і новий старт; та ще невдаліший за попередній.

— Та дозволь мені підштовхнути, — сказала вона. — А ні, то просурми в ріжок, поклич лісника.

— Почекай!

Вона чекала, і він зробив ще одну спробу, від якої було більше лиха, ніж користі.

— Просурми в ріжок, якщо не хочеш, щоб я штовхала, — сказала вона.

— Чорт! Помовч хоч хвилину!

Вона хвилину мовчала, він відчайдушно боровся з маленьким мотором.

— Ти тільки остаточно його доламаєш, Кліфорде, — умовляла вона, — а крім того, зовсім рознервуєшся.

— Якби мені тільки вийти й подивитися на цю чортову штуку! — сказав він роздратовано. І різко просурмив у ріжок. — Може, Мелорз зрозуміє, що сталося.

Вони чекали серед стоптаних квітів, небо починало хмаритися. В тиші загукала горлиця: ту-ур, ту-ур, ту-ур! Кліфорд примусив її замовкнути свистком ріжка.

Лісник з'явився скоро, вийшов з-за повороту стежки, дивлячись запитливо. Віддав честь.

— Ви хоч трохи розумієтеся на моторах? — різко запитав Кліфорд.

— Боюся, ні. Зіпсувався?

— Певно! — буркнув Кліфорд.

Чоловік дбайливо сів навпочіпки біля колеса і втупився у маленький моторчик.

— Боюся, я не знаю нічого про всі ці механічні речі, сер Кліфорд, — сказав він спокійно. — Якщо в ньому вистачає бензину й мастила...

— Погляньте-но уважно й перевірте, чи не зламалося що, — буркнув Кліфорд.

Лісник прихилив до дерева рушницю, скинув плащ і кинув його поряд з рушницею. Коричневий пес сів на сторожі. Лісник присів і зазирнув під крісло, штрикнув пальцем у засмальцьований моторчик, так щоб не забруднити мастилом чистої недільної сорочки.

— Здається, нічого не зламалося, — сказав він. Підвівся, відсунув з чола капелюха, почухав чоло, вивчаючи ситуацію.

— Видно нижні стрижні? — запитав Кліфорд. — Перевірте, чи вони в порядку?

Чоловік розпластався на землі, вигнув шию, підлазячи під мотор, і поштрикав його пальцем. Коні подумала, як жалюгідно виглядає чоловік, слабкий, маленький, лежачи долілиць на цій великій землі.

— Наскільки мені видно, все гаразд, — долинув глухий голос.

— Не думаю, щоб ви могли чимось зарадити, — сказав Кліфорд.

— Здається, ні! — Він підвівся і сидів по-шахтарськи навпочіпки. — Жодних явних пошкоджень.

Кліфорд завів мотор, тоді ввімкнув зчеплення. Крісло не рухалося.

— Натисніть сильніше, — запропонував лісник.

Кліфорда дратувало втручання, але він змусив мотор гудіти, наче муху. Зрештою мотор кахикнув, загарчав і наче запрацював. Ніби поїде, — сказав Мелорз. Та Кліфорд уже затрясся по траві. Крісло трохи нахилилося й повільно посунуло вперед.

— Якщо я підштовхну, воно піде, — сказав лісник ззаду.

— Відійдіть! — буркнув Кліфорд. — Воно само поїде.

— Але, Кліфорде! — втрутилася Коні. — Зрозумій, воно не потягне. І чому ти такий впертий!

Кліфорд зблід від злості. Він натис важелі управління. Крісло зробило ривок, проспотикалося ще декілька ярдів і застигло серед прегарної галявини дзвіночків.

— Не може! — сказав лісник. — Бракує потужності.

— Воно вже виїздило раніше, — холодно відказав Кліфорд.

— А цього разу не виїде, — сказав лісник.

Кліфорд не відповів. Він почав перемикати мотор то на велику, то на малу потужність, так наче видобуваючи з нього голос. Ліс відлунював моторошними звуками. Тоді, різко сіпнувши, він привів його в рух і натиснув на гальмо.

— Ви розтрощите його, — пробурмотів лісник.

Крісло нахилилося в бік схилу.

— Кліфорде! — вигукнула Коні, кинувшись уперед.

Але лісник схопив крісло за поперечину. Однак Кліфорд, натискаючи з усієї сили на важелі, спромігся виїхати на дорогу, і з диким гуркотом крісло намагалося здолати підйом. Мелорз підштовхував ззаду, і воно сунуло угору, наче бажаючи себе виправдати.

— Отож виходить! — сказав Кліфорд, переможно зиркнувши через плече. Там він побачив обличчя лісника.



- Ви що, штовхаєте?
- Інакше воно не поїде.
- Відпустіть. Я вас не просив.
- Воно не поїде.
- Дайте йому спробувати! — гаркнув Кліфорд.

Лісник відійшов, тоді повернувся по плаща та рушницю. Крісло одразу, наче захлинувшись, застигло на місці. Кліфорд, опинившись у нього в полоні, побілів від роздратування. Він руками смикав важелі, адже ноги не мали сили. Видобував з крісла чудні звуки. У дикій нетерплячці шарпав маленькі ручки і добував з нього ще нові звуки. Та воно не зрушило. Ні, не зрушило. Він вимкнув мотор і сидів, застигши у своїй люті.

Констанс сиділа на пагорбі й дивилася на стоптані й потовчені дзвіночки. "Що може бути краще за англійську весну", "Я можу внести свою частку в керівництво", "Що нам тепер потрібне — це батог, а не мечі", "Правлячі класи!"

З плащем і рушницею підійшов лісник, Флосі обачно тулилася до його ніг. Кліфорд попросив його чимось зарадити з мотором. Коні, яка зовсім не розумілася на технічних особливостях моторів і вже мала досвід аварій, терпляче сиділа на пагорбі, наче сфінкс. Лісник знову ліг на живіт. Правлячі класи і службові класи!

Він підвівся і сказав терпляче:

- Ну, спробуйте знову завести.

Він говорив спокійно, наче до дитини.

Кліфорд завів, а Мелорз швидко став позаду і почав штовхати. Воно поїхало — половину роботи виконував мотор, іншу половину — чоловік.

Кліфорд озирнувся, жовтий від гніву.

- Ви заберетеся звідси?!

Лісник зразу пустив крісло, а Кліфорд додав:

- Як мені знати, що з ним коїться?

Чоловік поклав рушницю і став надягати плаща. З нього було досить.

Крісло повільно покотилося донизу.

- Кліфорде, гальма! — закричала Коні.

Вона, Мелорз і Кліфорд спохопились одночасно, Коні й лісник ледь зіштовхнулися. Крісло зупинилося. На мить запанувала мертва мовчанка.

- Ясно, я у вашій владі! — сказав Кліфорд. Він пожовтів від люті.

Ніхто не відповів. Мелорз перекинув рушницю через плече. Його лице чудне й невиразне — суцільне абстрактне терпіння. Собака Флосі, застигнувши насторожі майже між ногами господаря, ніяково заворушилася, позираючи на крісло з великою підозрою, ці троє людей їй дуже бентежили. Tableau vivant<sup>[30]</sup> завмерла між зім'ятих дзвіночків, ніхто не вимовив ні слова.

Жодної відповіді. Відсутнє обличчя Мелорза виглядало так, наче він і не чув нічого. Коні схвильовано глянула на нього. Кліфорд так само озирнувся.

- Ви не могли б штовхати крісло додому, Мелорзе? — промовив з холодною

вищістю. — Сподіваюся, я не сказав нічого образливого для вас, — додав він неприязно.

— Зовсім ні, сер Кліфорд! Ви хочете, щоб я підіпхнув крісло?

— Якщо ваша ласка.

Чоловік підступив до нього, але цього разу нічого не вийшло. Заклинило гальмо. Вони смикали, штовхали, лісник знову скинув рушницю й плащ. Тепер Кліфорд більше не говорив ні слова. Нарешті лісник підняв задню частину крісла з землі й одночасним ударом ноги спробував звільнити колеса. Нічого не вийшло, крісло осіло. Кліфорд стискав бильця. Чоловік засапався від тягаря.

— Не робіть цього! — крикнула йому Коні.

— Якщо ви потягнете колесо туди, отак! — він звернувся до неї, показуючи, що зробити.

— Ні! Не треба піднімати! Надірветися, — вона спалахнула від люті.

Та він поглянув їй в очі і кивнув. І їй довелося відійти і взятися за колесо. Він підважив його, вона смикнула, і крісло перехилилося.

— Бога ради! — з жахом вигукнув Кліфорд. Та все було добре і гальмо відпустило.

Лісник підклав камінь під колесо і, відійшовши, сів на узвишшя, його серце калатало, напівпритомне обличчя зблідло від напруги. Коні поглянула на нього і мало не заплакала від злості. Мовчанка, мертва тиша.

Вона побачила, що його руки тремтять на стегнах.

— Ви поранилися? — запитала вона, підійшовши до нього.

— Ні! Ні! — він відвернувся майже роздратовано.

Мертва тиша. Кліфордова світловолоса потилиця не ворушилася. Навіть собака завмерла. Небо затягло хмарами.

Нарешті лісник зітхнув, висякався в червоного носовичка.

— Пневмонія таки відібрала здоров'я, — сказав він.

Ніхто не відповідав. Коні вираховувала, скільки треба було сили для того, щоб підважити крісло з громіздким Кліфордом — надто багато, аж надто багато! Хоч би це не вбило його!

Він підвівся, знову взяв плащ і перекинув його через бильце крісла.

— Отже, ви готові, сер Кліфорд?

— До ваших послуг!

Він зупинився, витяг з-під колеса клин, тоді з усією силою навалився на крісло. Таким блідим і таким відсутнім Коні його ще ніколи не бачила. Кліфорд був важкий, а пагорб — стрімкий. Коні збоку підійшла до лісника.

— Я теж штовхатиму! — сказала вона.

І вона накинулася на крісло з бурхливою жіночою енергією люті. Крісло пішло скоріше. Кліфорд озирнувся.

— Це необхідно? — запитав він.

— Конче! Ти що, хочеш убити людину? Якби ти дав моторові працювати, коли...

Та вона не закінчила — вже задихалася. Трохи сповільнила ходу, адже робота виявилася навдивовиж важкою.

— Гей! Повільніше! — сказав їй збоку чоловік з легкою усмішкою в очах.

— Ви точно не поранилися? — запитала вона з притиском.

Він кивнув. Вона подивилася на його невелику, коротку живу руку, темну від сонця. Ця рука пестила її. Вона ніколи не помічала її раніше. Здається, вона така ж спокійна, як і він сам, з дивним внутрішнім спокоєм, який викликав у ній бажання стиснути її, ніби щось недосяжне. Раптом уся її душа полинула до нього: він був такий мовчазний і недосяжний! І він відчув, як його члени оживають. Штовхаючи крісло лівою рукою, він поклав праву на її кругле біле зап'ястя, обхопив його ніжно, лагідно. І відживлююче полум'я сили пройшло вниз по його спині й стегнах. А вона раптом нахилилась і поцілувала його руку. Тим часом прямо перед ними стояла лискуча й непорушна Кліфордова потилиця.

На вершині пагорба вони відпочили, і Коні з радістю пішла далі. У неї були колись хвилинні мрії про дружбу між цими двома мужчинами — один — чоловік, другий — батько її дитини. Тепер вона бачила цілковиту абсурдність цих мрій. Чоловіки виявилися такими несумісними, як вогонь і вода. Вони взаємно знищували один одного. І вперше вона збагнула, що за дивна, незбагненна штука ненависть. Вперше вона свідомо й цілеспрямовано ненавиділа Кліфорда жагучою ненавистю, так наче його варто було стерти з лиця землі. І дивно, яку волю й повноту життя принесло це почуття — ненависті до нього і повного усвідомлення своєї ненависті. "Тепер, коли я ненавиджу його, мені вже не треба далі жити з ним", — така думка промайнула в її голові.

На рівному лісник міг штовхати крісло сам. Щоб показати своє цілковите самовладання, Кліфорд завів з нею пусту розмову — про тітку Єву, яка перебувала в Дьєпі, про сера Малколма, котрий питав у листі, чи Коні поїде з ним до Венеції його маленьким авто чи поїздом з Гілдою.

— Мені краще їхати поїздом, — сказала Коні. — Я не люблю довгі автомобільні переїзди, особливо, коли пилюка. Та спитаю, що думає Гілда.

— Вона захоче їхати власною машиною і взяти тебе з собою, — сказав він.

— Мабуть!.. Тут мушу допомогти. Ти навіть не уявляєш, яке важке це крісло.

Вона обійшла крісло й пішла пліч-о-пліч з лісником, штовхаючи крісло нагору рожевою стежкою, їй було байдуже, що хтось міг побачити.

— Чому б не гукнути Філда? Я б зачекав. Ця робота якраз йому під силу, — сказав Кліфорд.

— Уже близько, — відповіла вона, засапавшись.

Однак обоє — і вона, і Мелорз, дійшовши нагору, витерли піт з обличчя. Дивно, але спільна робота зблизила їх значно більше, ніж усе, що було раніше.

— Дуже вам вдячний, Мелорзе, — сказав Кліфорд біля дверей будинку. — Треба поставити інший мотор, та й усе. Чи не зайшли б ви до кухні пообідати? Здається, вже час.

— Дякую, сер Кліфорд. Сьогодні я йду до матері на обід — неділя.

— Як вам завгодно.

Мелорз рвучко надягнув плащ, глянув на Коні, віддав честь і пішов. Коні,

розлючена, піднялася нагору.

За ланчем вона не могла втриматися.

— Кліфорде, чому ти так гидко неделікатний? — сказала вона йому.

— До кого?

— До лісника! Якщо це, по-твоєму, називається правлячими класами, то мені жаль тебе.

— Чому?

— Чоловік хворів і ще не видужав! Даю слово, якби я належала до службових класів, ти б у мене почекав з цією службою. Ти б у мене посвистів.

— Цілком вірю.

— Якби він сидів у кріслі з паралізованими ногами і поводився так, як ти, що б ти зробив для нього?

— Люба моя євангелістко, твоє змішування людей і особистостей свідчить про поганий смак.

— А твоє бридке стерильне бажання загального співчуття свідчить про найгірший смак, який тільки можна уявити. *Noblesse oblige!*<sup>[31]</sup> Ти і твій правлячий клас!

— І до чого ж воно мене має зобов'язувати? Мати купу необов'язкових почуттів до наглядача за моєю дичиною? Відмовляюся. Залишаю усе це для моєї євангелістки.

— Так, наче він не така ж сама людина, як ти, слово честі!

— І на додачу наглядач за моєю дичиною, і я плачу йому два фунти на тиждень і даю йому житло.

— Платиш йому! За що, на твою думку, ти йому платиш своїми двома фунтами на тиждень і житлом?

— За його службу.

— Ба! Я б тобі порадила залишити собі свої два фунти на тиждень разом з будинком.

— Ймовірно, він би не відмовився від цього, та не може собі дозволити таку розкіш!

— Ти і *керівництво!* — сказала вона. — Не тішся, ти не керуєш. У тебе просто грошей більше, ніж тобі належить, і ти примушуєш людей працювати на себе за два фунти на тиждень чи загрожуєш їм голодом. Керуєш! Що ти маєш з цього керівництва? Ти ж безсилий! Тільки лякаєш своїми грішми, наче якийсь єврей чи Шібер!

— Ви розмовляєте дуже вишуканою мовою, леді Чатерлей!

— Запевняю тебе, ти так само був дуже вишуканий там, у лісі. Мені стало соромно за тебе. Так, мій батько в десять разів людяніший за тебе, *джентльмена!*

Він простягнув руку і дзвінком викликав місіс Болтон. Однак пожовк від люті.

Вона пішла нагору до своєї кімнати, приговорюючи до себе: "І такий купує людей! Ну, мене він не купить, тому нічого залишатися з ним. Не джентльмен, а тухла риба, з його целулоїдною душею! І яке ошуканство, усі ці їхні манери, і ця глузлива задума, і вишуканість. У них стільки ж почуттів, скільки в целулоїдній ляльки".

Вона обмірковувала свій план на цю ніч і вирішила викинути Кліфорда з голови. Не хотілося ненавидіти його. Не хотілося зв'язувати себе з ним жодним почуттям. Не

хотілося, щоб він знав про неї будь-що і, особливо, щоб він знав про її почуття до лісника. Це давні чвари з приводу її ставлення до слуг. Він вважав її надто фамільярною, вона вважала, що він по-дурному нечулий, непробивний, мов каучук, коли йшлося про інших.

В обідній час вона спокійно зійшла вниз у своїй звичній витриманій манері. Він був усе ще жовтий; у нього заболіла печінка, а напад печінки завжди вибивав його із звичної колії. Він читав французьку книжку.

— Ти коли-небудь читала Пруста? — запитав він її.

— Пробувала, але він наганяє на мене нудьгу.

— Він справді екстраординарний.

— Можливо! Та він навіває на мене нудьгу, вся ця ускладненість! У нього немає почуттів, а тільки потоки слів про почуття. Я втомлююся від самовдоволеного розумування.

— Ти віддаєш перевагу самовдоволеній тваринній бадьорості?

— Можливо! Але можна знайти й дещо, позбавлене самовдоволеності.

— Ну, а я люблю витонченість Пруста і його гречну анархію.

— Від такого можна вмерти, справді.

— Це — слова моєї маленької євангелістки-дружини.

Знову, знову те ж саме! Та вона не могла стриматись від суперечки. Він сидів, наче кістяк, і гнітив її своєю холодною сірою волею кістяка. Вона майже відчувала, як її стискає і притискає до клітки своїх ребер кістяк. Та він також був при зброї, і вона його трохи боялася.

Вона якнайскоріше піднялася нагору і доволі швидко лягла спати. Та о пів на десяту встала і вийшла послухати. Ні звуку. Накинула халат і спустилася вниз. Кліфорд та місіс Болтон грали в карти на гроші. Мабуть, засидяться до півночі.

Коні повернулася до своєї кімнати, кинула піжаму на пожмакане ліжко, вдягла тонку сукню для тенісу, а на неї — ще одну вовняну денну сукню, взула гумові тенісні капці, накинула легкого плаща. І готова. Якщо хтось зустрінеться, вона просто вийшла на пару хвилин. А зранку, коли повертатиметься, вона просто вийшла прогулятися по росі, що доволі часто траплялося до сніданку. Щодо всього іншого, єдина небезпека — що протягом ночі хтось може зайти до неї в кімнату. Та це малоімовірно — менше одного шансу на сотню.

Бетс ще не замикав. Він зачиняв будинок о десятій годині і відчиняв о сьомій ранку. Вона вислизнула тихо й непомітно. Світила половинка місяця, достатня, щоб у світі було трохи світла, але недостатня, щоб помітити постать у темно-сірому плащі. Вона швидко йшла парком, але не з трепетом, який передує таємному побаченню, а із злістю й викликом, що пекли її серце. З таким серцем не варто йти на любовну зустріч.

Але *à la guerre!*<sup>[32]</sup>

## РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Коли вона підійшла до паркової хвіртки, то почула, як клацнула клямка. Він був там, у темряві лісу, і помітив її!

— Як добре, що ти рано, — він сказав з темряви. — Все гаразд?

— Без жодних труднощів.

Він тихо зачинив за нею хвіртку і спрямував на землю промінь світла, виявилося, що бліді квіти ще не закрилися на ніч. Вони пішли окремо, в мовчанні.

— Ви справді не поранилися сьогодні вранці тим кріслом? — запитала вона.

— Ні, ні!

— Ота пневмонія, як вона на вас вплинула?

— Та ніяк! Серце трохи ослабло і легені втратили пружність. Та це завжди так.

— І вам не можна перенапружуватися фізично?

— Не часто.

Вона брела далі в зломому мовчанні.

— Ви ненавидите Кліфорда? — запитала нарешті.

— Ненавиджу? Ні! Надто багато я зустрічав таких, як він, щоб дратуватися ненавистю до нього. Я заздалегідь знаю, що такі, як він, мені байдужі, і край.

— Що значить такі, як він?

— Не, ти ж знаєш краще за мене. Такі собі моложаві джентльмени, трохи схожі на жінок, і без яєць.

— Яких яєць?

— Чоловічих!

Вона обдумувала його слова.

— Але хіба ж у цьому справа? — запитала трохи збентежено.

— На дурня кажуть, що він не має мозку, на скнару — що він не має серця, на боягуза — що не має живота. Та коли чоловікові бракує того гарячого, дикого мужського шматка, кажуть — у нього немає яєць. Він ніби євнух кастрований.

Вона й це обдумала.

— І Кліфорд кастрований? — запитала вона.

— Кастрований і тому сварливий, як усі такі типи, коли наступаєш їм на мозоль.

— І ви думаєте, що ви не кастрований?

— Мабуть, не зовсім.

Нарешті вона здалеку заримітила жовте світло. І завмерла на місці.

— Там світло! — сказала вона.

— Я завжди залишаю в хаті світло, — сказав він.

Вона знову пішла поруч з ним, не торкаючись до нього і думаючи, чому взагалі вона йде з ним.

Він відчинив, вони зайшли, і він замкнув двері. Наче в тюрму, подумала вона! Коло червоного вогнища свистів чайник, на столі стояли чашки.

Вона сіла на дерев'яне крісло біля вогню. Після лісової прохолоди було тепло.

— Я скину туфлі, вони мокрі, — сказала вона.

Вона сиділа, поклавши ноги в панчохах на гарну сталеву решітку каміна. Він пішов до комірчини, приніс їжу — хліб, масло і консервований язик. Вона зігрілася, скинула плащ. Він повісив його на дверях.

— Що ти вип'єш — какао, чай чи каву? — запитав він.

— Мабуть, мені нічого не хочеться, — сказала вона, оглядаючи стіл. — Але ви поїжте.

— Не, я цим не журюся. Просто погодую пса.

І, як завжди, спокійно, він почовгав цегляною підлогою і поклав собаці їсти в коричневу чашку. Спаніель стурбовано подивився на нього.

— Еге ж, це твоя вечеря, не тра на мене вилуплюватися, так наче я тебе не годую! — сказав він.

Він поставив чашку на підстилку, сам сів на стілець під стіною, щоб скинути черевики й краги. А собака, замість того, щоб їсти, знову підійшла до нього, і сіла, стривожено заглядаючи йому в очі.

Він повільно розстібав краги. Собака присунулася ближче.

— Що таке з тобою? Переживаєш, що тут є ще хтось, крім тебе? Ну й баба ти! Ану йди, жери свою вечерю.

Він поклав їй руку на голову, і собака притулилася до нього. Він повільно, ласкаво сіпнув за довге шовковисте вухо.

— Туди! — сказав він. — Туди! Йди вечеряй! Давай!

Він посунув стілець до підстилки з горшком, і собака слухняно пішла й почала їсти.

— Ви любите собак? — запитала Коні.

— Ні, не дуже. Вони надто покірні й причіпливі.

Він скинув краги і тепер розшнуровував важкі черевики. Коні відвернулася від вогню. Яка гола ця маленька кімнатка! Однак на стіні над його головою потворна збільшена фотографія молодого подружжя — явно, він і юна жінка з нахабним обличчям, безумовно, його дружина.

— Це ви? — запитала Коні.

Він скривився і подивився на фотопортрет над головою.

— А! Це ми знялися якраз перед весіллям, коли мені було двадцять один. — Він байдуже подивився на нього.

— Вам подобається? — запитала Коні.

— Подобається? Ні! Я ніколи не любив цю фотографію. Але вона вперлася, щоб зробити її, отак. — Він знову почав стягати черевики.

— Якщо вам не подобається фотографія, то чому ж вона продовжує тут висіти? Можливо, ваша дружина хотіла б її мати, — сказала вона.

Зненацька він подивився на неї з посмішкою.

— Вона виволокла з хати всьо, що варто було брати, — сказав він. — Але це лишила!

— То чому ж ви її зберігаєте? Як пам'ять?

— Не, ніколи і не дивлюся на неї. Я й не помічав, що вона тут. Вона висіла тут з

того часу, як ми сюда преїшли.

— Чому ж ви не спалите її? — запитала вона.

Він знову повернувся і подивився на збільшене фото. Потворна коричнева рамка в позолоті. В середині — гладко виголений, напружений, дуже молодий на вигляд чоловік з доволі високим комірцем і дещо повнувата, нахабна молода жінка з підібраним нагору й завитим волоссям, у темній атласній блузі.

— Непогана ідея, правда? — сказав він.

Він стягнув черевики і взув капці. Тоді став на стілець і зняв фотографію. На зеленуватих шпалерах відкрилася велика бліда пляма.

— Зараз немає смислу протирати її, — сказав він, поставивши фотографію під стіною.

Він пішов до кухні й повернувся з молотком і кліщами. Сівши на старе місце, він почав відривати від великої рами папір, яким ззаду закривалася фотографія, і висмикувати цвяшки, які тримали задню дошку, працюючи з цілковитою спокійною заглибленістю, притаманною для нього.

Скоро він витяг усі цвяхи, тоді висмикнув задні стінки, тоді сам портрет у товстій білій оправі. Він з усмішкою дивився на фотографію.

— Такими ми були — я наче молодий вікарій, і вона — задирака, — сказав він. — Педант і задирака!

— Дайте, я гляну! — сказала Коні.

Він справді виглядав дуже гладко виголеним і взагалі дуже охайним, такий собі охайний молодий чоловік двадцятилітньої давнини. Та навіть на фотографії його очі дивилися насторожено і безстрашно. І жінка не виглядала дуже задиристою, хоча й мала тяжку щелепу. В ній вчувався поклик.

— Такі речі не можна зберігати, — сказала Коні.

— Не можна! Такі речі ніколи не можна робити!

Він почав рвати картонну фотографію і складати клапті на коліно, а потім кинув їх у погонь.

— Однак вона зіпсує вогонь, — сказав він. Він виніс наверх скло і задню дошку. Кількома ударами молотка розбив раму, так що розлетілася ліпнина. Тоді відніс шматки до кухні.

— Спалимо завтра, — сказав він. — Тут надто багато гіпсу.

Прибравши все, він сів.

— Ви любили свою дружину? — запитала вона.

— Любив? — перепитав він. — Ви любили сера Кліфорда?

Та вона не давала себе збити з пантелику.

— Але ж вона вам подобалася? — наполягала вона.

— Подобалася? — усміхнувся він.

— Можливо, вона й тепер вам подобається, — сказала вона.

— Мені? — Його очі звузилися. — Ах ні, і думати про неї не можу, — сказав він тихо.



— Чому?

Та він похитав головою.

— Тоді чому ж ви не розлучитеся? Вона повернеться одного чудового дня, — сказала Коні.

Він зиркнув на неї.

— Вона й на милю до мене не підступить. Вона ненавидить мене значно більше, ніж я її.

— Побачите, вона повернеться до вас.

— Вона ніколи цього не зробить. З цим покінчено. Мене б знудило, якби я її побачив.

— Ви її побачите. Ви ж навіть не розлучені офіційно, правда?

— Ні.

— Ну тоді вона вернеться назад, і вам доведеться прийняти її.

Він уважно глянув на Коні. Тоді дивно затряс головою:

— Може, ти й маєш рацію. Дурницею було навіть повертатися сюди. Та я опинився в скруті і мав кудись подітися. Бідолашний невдаха той, кого викидають. Та ти маєш рацію. Я отримаю розлучення і звільнюся. До смерті ненавиджу ці речі — чиновників, суди, суддів. Та треба через це пройти. Я отримаю розлучення.

І вона помітила, що він зціпив зуби. Внутрішньо вона тріумфувала.

— Тепер я, мабуть, вип'ю чашечку чаю, — сказала вона.

Він підвівся, приготував. Та його обличчя застигло.

Коли вони сіли за стіл, Вона запитала:

— Чому ви одружилися з нею? Вона ж простіша за вас. Місіс Болтон розповідала мені про неї. Вона так і не зрозуміла, чому ви з нею одружилися.

Він пильно глянув на неї.

— Я розповім, — сказав він. — З першою своєю дівчиною я почав стрічатися, коли мені було шістнадцять років. Вона була дочкою шкільного вчителя з Алертона, мила, справді красива. Мене вважали розумним хлопцем з Шефільдської граматичної школи, який трохи знав французьку й німецьку мови, значно вищим за інших. Вона була з романтиків і ненавиділа простоту. Вона штовхала мене до поезії і читання, по-своєму вона зробила з мене людину. Я читав і думав, як несамовитий, заради неї. І я служив клерком у конторі Батерлі, тонкий, білолиций хлопець, який запалювався усім прочитаним. І я говорив з нею про все, майже про все. Ми переносилися розмовами у Персеполіс і Тімбукту. Ми були найбільш літературною парочкою на всі десять графств. Я ходив за нею в екстазі, у повному екстазі. Просто в тумані. І вона обожнювала мене. Гадюкою в траві виявилася стаття. Але до статевих стосунків вона не мала потягу, принаймні його не було видно. Я сох і дурів. Тоді сказав — ми повинні стати коханцями. Як завжди, я вмовив її до цього. Отже, вона віддалася мені. Я був у захваті, а вона зовсім цього не хотіла. Просто не хотіла. Вона мене обожнювала, їй подобалося, щоб я говорив з нею, цілував її, в цьому плані вона мала до мене пристрась. Та іншого вона просто не хотіла. І таких жінок, як вона, безліч. А я хотів

саме того, іншого. Тут трапився розкол. Я виявився жорстоким і кинув її. Тоді я знайшов іншу дівчину, вчительку, котра потрапила в історію, зійшовшись з жонатим мужчиною, і той майже втратив голову. Така вона була лагідна, білошкіра, з лагідних жінок, старша за мене і грала першу скрипку. І це був демон. В коханні їй подобалось усе, крім сексу. Ніжності, обійми, будь-які тілесні пестоші, та спонукни її до самого сексу — вона просто зціплює зуби і дихає ненавистю. Я змусив її до сексу, і через те вона мало не заморозила мене своєю ненавистю. Отже, знову мої надії не справилися. Я прокляв усе це. Я хотів жінки, котра б хотіла мене і хотіла отого.

Тоді з'явилася Берта Коутс. Вони жили по сусідству з нами, коли я ще був маленьким хлопчиком, тому добре їх знав. І вони були прості. Отже, Берта поїхала геть, деь працювала в Бірмінгемі, вона казала, ніби служила компаньйонкою якоїсь дами, всі інші говорили, що — офіціанткою чи щось на цей зразок у готелі. У всякому разі, тоді я вже був ситий по горло тією іншою дівчиною, мені виповнилося двадцять один, і Берта повернулася назад, зарозуміла, елегантна, добре вдягнена й квітуча — до того ж це був такого роду чуттєвий цвіт, що часом можна помітити на жінках чи на мереживі. Ну, я був близький до самогубства. Кинув роботу в Батерлі — вважав себе пустоцвітом, працюючи в конторі, і мене взяли ковалем у Тевершел, в основному я підковував коней. Це була робота мого батька, і я завжди був біля нього. Робота коло коней мені подобалася і сприймалася мною природно. Отже, я перестав говорити "гарно", тобто розмовляти правильною англійською мовою, і знову повернувся до говірки. Я все ще читав книжки вдома, але ковалював і мав власну двоколку й коника, і сам собі був лордом Дакфутом. Батько після смерті залишив мені триста фунтів. Отже, я почав зустрічатися з Бертою і радів, що вона проста. Я хотів, щоб вона була простою. Я сам хотів бути простим. Отже, я одружився з нею, і вона була непогана. Ті інші, "чисті" жінки, з мене мало не вимотали всі жили, та в тому плані вона була саме те, що треба. Вона хотіла мене і не робила з цього проблеми. І я тішився, як дурний. Саме цього я хотів — жінки, котра хотіла, щоб я чмулив її. І я робив це з охотою. Думаю, вона трохи зневажала мене за те, що я так радів, а часом навіть приносив їй сніданок у ліжку. І вона зовсім розсобачилась і перестала годувати мене добрим обідом, коли я вертався з роботи, а коли я говорив хоч слово, накидалася на мене. І ми зціплювалися, наче пес із кішкою. Вона жбурнула в мене чашку, я схопив її за барки і мало дух не випустив.

Отакі штуки! Та вона ставилася до мене зухвало. І дійшло до того, що вона завжди відмовляла мені, коли я хотів її, завжди. Завжди відпихала мене, брутально, якщо хочеш знати. І тоді, коли вона випихала мене остаточно і я вже не хотів її, вона поверталася, свята та божя, і брала мене. І я завжди здавався. Та коли я мав її, вона ніколи не закінчувала разом зі мною. Ніколи! Просто чекала. Я стримувався півгодини, вона — ще довше. І коли я доходив і справді кінчав, тоді вона починала свій рахунок, і мені доводилося стояти в ній до самого кінця; звиваючись і стогнучи, вона затискувала, затискувала себе там, а тоді в повному екстазі закінчувала. А потім говорила: "Чудово!" Поступово мені це набридло, а в неї виходило гірше. Їй ставало все важче й важче закінчувати, і вона почала штатувати мене там, наче якимось дзьобом. Господи, ти

думаєш, жінка м'яка там, наче інжир. Та, кажу тобі, старі хвойди мають дзьоба між ногами і довбають тебе, доки ти не заслабнеш. Я сама! Сама! Сама! Усе сама! А ще й кричить і дряпається! Вони говорять про чоловічий егоїзм, та сумніваюся, чи можна його зрівняти з сліпим жіночим дзьобанням, коли жінка вже стала на цей шлях. Як стара повія! І вона не могла нічим зарадити. Я сказав їй про це, сказав, як я це ненавиджу. І вона навіть спробувала по-іншому. Вона спробувала лежати смирно і дати мені випрацюватися. Спробувала. Та нічого доброго з того не вийшло. Вона нічого не отримала від моїх зусиль. Вона сама мала це зробити, мала сама зробити свою справу. І на неї знову находило, наче її пекло зсередини, вона мусила давати собі волю і дерла, дерла, дерла мене так, ніби не мала інших відчуттів, крім тих, які були на кінчику її дзьоба, на вістрі наконечника, який шматував і дер. Кажуть, так поведяться старі повії. Їй бракувало самовладання, воно було якимось несамовитим, як у жінок — п'яниць. Ну, в кінці я не витримав. Ми спали окремо. Вона сама почала це, у своїх приступках люті, коли захотіла звільнитися від мене, і говорила, ніби я попихаю нею наче служницею. Вона перейшла спати в іншу кімнату. Але настав час, коли я не хотів, щоб вона приходила до моєї кімнати. Не хотів. Я ненавидів її. І вона ненавиділа мене. О Боже, як вона мене ненавиділа ще до народження дитини. Я часто думаю, що вона задумала її від ненависті. У всякому разі після народження дитини я дав їй спокій. Тоді почалася війна, і я пішов в армію. І не вертався, доки не дізнався, що вона живе з тим типом із Стекс Гейта.

Він затнувся, блідий з лиця.

— А що це за чоловік зі Стекс Гейта? — запитала Коні.

— Такий собі здоровий бевзь, лихослов. Вона ним попихає, й обоє п'ють.

— Раптом вона вернеться назад!

— О Господи! Я знову піду кудись світ за очі.

Запала мовчанка. Картонка в каміні згоріла на сірий попіл.

— Отже, коли у вас з'явилася жінка, яка вас хотіла, — сказала Коні, — ви не витримали цього добра.

— Еге ж! Ніби так! Однак навіть тоді вона була кращою за тих "ні-ні-ні" першого кохання юності і тієї другої, отруйної лілеї, та інших.

— А що інші? — сказала Коні.

— Інші? Інших немає. Та, на мій досвід, жінки загалом такі: більшість з них хочуть чоловіка, але не хочуть сексу, та примиряються з ним, як з необхідністю. Найстаромодніші з них просто лежать, як дошки, і дають, тобі волю. Потім кажуть, ніби люблять тебе. Та саме воно для них ніщо, щось відразливе. Більшості чоловіків це подобається. Я таке ненавиджу. А от облесні жінки прикидаються, що вони не такі. Вони прикидаються пристрасними і чутливими до насолоди. Та все це небилиці. Вони роблять вигляд. Далі йдуть такі, котрі люблять усе, всякі обійми, й пестощі, і пози, усі, крім природної. Вони завжди примушують тебе кінчати не в ту мить, коли треба. Далі йдуть тверді, яких дідька лисого примусиш закінчити, це — такі, як моя жінка. Ці хочуть грати активну роль. Далі є просто мертві всередині, просто мертві, і про це

знають. Далі йдуть такі, що викидають тебе раніше, ніж ти справді "дійдеш", а потім корчаться, аж доки знов настромлюються на тебе. Останні найчастіше лесбіянки. Вражає, як схильні до лесбіянства жінки, свідомо чи несвідомо. Мені здається, майже всі вони лесбіянки.

— І вам це не подобається? — запитала Коні.

— Повбивав би їх. Коли я з жінкою, яка насправді лесбіянка, я мало не вию в душі, так і хочеться її вбити.

— І що ви робите?

— Просто тікаю якомога скоріше.

— І ви думаєте, лесбіянки гірші за гомосексуалістів?

— Так! Тому що натерпівся від них більше. Загалом, я не маю уявлення. Коли я заводжуся з лесбіянкою, знає вона про те, що вона лесбіянка, чи ні, у мене очі наливаються кров'ю. Ні, ні! Та я більше не хотів нічого мати з жодною жінкою. Я хотів залишитися сам, зберегти свою самотність і свою гідність. Він зблід і насупив брови.

— І ви шкодували, коли з'явилась я? — запитала вона.

— Шкодував і радів.

— А тепер?

— Я шкодую через зовнішні обставини — усі ці ускладнення, бруд, звинувачення, які прийдуть рано чи пізно. Тоді в мене холоне кров і мені стає погано. Але коли кров кипить, я радий. Я навіть тріумфую. Я справді почав впадати у відчай. Я думав, більше не залишилося справжнього сексу, нема вже жінки, яка б могла природно "дійти" разом з людиною, за винятком чорних жінок, але ж ми білі чоловіки, а вони якісь, наче болото.

— А тепер ви радієте мною? — запитала вона.

— Так. Коли можу забути. Коли я не можу забути, мені хочеться залізти під стіл і померти.

— Чому під стіл?

— Чому? — він розсміявся. — Мабуть, щоб сховатися. Як дитина!

— Здається, у вас таки жахливий досвід під спілкування з жінками, — сказала вона.

— Розумієте, я не можу себе обдурювати. А саме це робить більшість чоловіків. Вони прикидаються і приймають брехню. Я ніколи не міг себе обдурювати. Я знав, чого потребую від жінки, і ніколи не міг говорити, ніби одержав це, коли не одержав.

— А тепер ви це одержали?

— Наче так.

— Чому ж ви такі бліді й похмурі?

— Переситився спогадами і ще, мабуть, боюся себе.

Вона сиділа мовчки. Було пізно.

— І ви думаєте, це важливо — чоловік і жінка? — запитала вона.

— Для мене — так. Для мене — це осердя життя — правильні стосунки з жінкою.

— А коли їх немає?

— Тоді доводиться обходитися без них.

Знову вона замислилася, потім запитала:

— І ви думаєте, що завжди мали рацію в стосунках з жінками?

— Господи, ні! Я дозволив своїй жінці стати такою, якою вона стала, здебільшого це моя вина. Я зіпсував її. І я дуже недовірливий. Вам варто мати це на увазі. Мені багато треба, щоб повірити комусь нутром. Отже, мабуть, я теж шахрай, я не довіряю. А в ніжності не можна помилятися.

Вона поглянула на нього.

— Ви вірите своєму тілу, коли приливає кров? — сказала вона. — Тоді ж ви вірите, правда?

— Ні, на жаль! Звідси вся моя біда. І тому мій розум так тяжко сумнівається.

— Хай розум сумнівається. Яке це має значення?

Собака невдоволено позіхнула на підстилці. Вогонь згасав у купі попелу.

— Ми пара битих бійців, — сказала Коні.

— І ви також бита? — засміявся він. — Але ж ми знову вертаємося до баталії!

— Так! Справді мені боязно.

— Еге ж!

Він підвівся і поклав її туфлі сушитися, тоді витер своє взуття і поставив коло вогню. Зранку він його змастить. Попіл картонки він відсунув якомога далі від вогню.

— Навіть згорівши, смердить, — сказав. Тоді приніс дров на ранок і поскладав їх біля каміна. Потім ненадовго вийшов з собакою.

Коли він повернувся назад, Коні сказала:

— Я також хочу вийти на хвилину.

Вона сама пішла в темряву. Над головою світили зірки. В нічному повітрі пахли квіти. І вона відчула, як її туфлі знову намокають. Та її тягнуло піти геть, просто геть від нього і будь-кого.

Було прохолодно. Вона здригнулася й вернулася в дім. Він сидів навпроти маленького вогню.

— Ух! Холодно! — вона зіщулилася.

Він підкинув дров у вогонь, тоді приніс іще, аж доки весь камін затріщав від полум'я. Тріск і пульсація жовтого вогнища зробили їх щасливими, зігріли їм обличчя й душі.

— Не турбуйтеся! — сказала вона, взявши його руку, а він сидів мовчазний і далекий. — Кожен робить, що може.

— Еге ж! — він зітхнув, ледь усміхнувшись.

Вона посунулася до нього, просто в його обійми, а він так і сидів напроти вогню.

— Тепер забудь! — прошепотіла вона. — Забудь!

Він міцно пригорнув її у хвилях тепла від вогню. Сам вогонь був неначе забуття. І її м'яка, тепла, стигла вага! Повільно його кров піднялася, почала приливати, знову повертаючи силу й снагу.

— А може, жінки справді хотіли бути з тобою разом і любити тебе по-справжньому, може, вони просто не могли. Може, це зовсім не їхня вина, — сказала вона.

— Знаю. Думаєш, я не знаю, що я був гадюкою з перебитою спиною, по якій потопталися люди?

Раптом вона притислася до нього. Вона не хотіла починати все це спочатку. Але її змушувала якась упертість.

— Але ж тепер ти не такий, — сказала вона, — тепер ти не такий — ти не гадюка з переламаною спиною, по якій потопталися ногами.

— Я не знаю, хто я. Попереду чорні дні, — повторив він з пророчою похмурістю.

— Ні! Не кажи так!

Він мовчав. Та вона відчувала в ньому чорну порожнечу розпуки. То була смерть усякого жадання, смерть усякого життя; в цій розпуці, неначе в чорній печері всередині людини, губився її дух.

— І ти так холодно говорив про секс, — сказала вона. — Так ніби хочеш тільки власної насолоди й задоволення.

Вона нервово протестувала проти нього.

— Не! — сказав він. — Я хотів мати насолоду й задоволення від жінки і ніколи їх не отримував, тому що я міг дістати свою насолоду й задоволення від неї тільки тоді, коли вона одночасно одержувала це ж саме від мене. І так не траплялося ніколи. Тут потрібні обоє.

— Але ж ти ніколи не вірив у своїх жінок. Ти навіть у мене по-справжньому не віриш, — сказала вона.

— Я не знаю, що значить вірити в жінку.

— Бачиш, у цьому й причина.

Вона досі сиділа, згорнувшись у нього на колінах. Та він поринув у сіру безнадію, для неї він був недосяжний. І кожне її слово відштовхувало його ще далі.

— Але в що ти віриш? — наполягала вона.

— Не знаю.

— Ні в що, як усі знайомі мені чоловіки, — сказала вона.

Обоє мовчали. Тоді він стрепенувся і сказав:

— Так, є таке, в що я вірю. Я вірю в добре серце. Особливо я вірю в добре серце в коханні, в те, щоб любитися з добрим серцем. Я вірю, якщо чоловіки змогли б любити з добрими серцями, а жінки добросердно приймати цю любов, усе б добре кінчалося. А безсердечні любові — смерть, ідіотизм.

— Але ж ти не береш мене з холодним серцем, — запротестувала вона.

— Я взагалі не хочу тебе брати. В цю хвилину моє серце таке холодне, як вистигла картопля.

— О! — сказала вона, жартівливо поцілувавши його. — Давай зробимо її sautées<sup>[33]</sup>.

Він засміявся і випростався.

— Це — факт! — сказав він. — Крихта сердечної теплоти варта всього іншого. Та жінкам це не подобається. Навіть тобі це не зовсім подобається. Ти любиш добре, гостре, глибоке й холодне злягання, а потім робиш вигляд, ніби все — мед. Де твоя ніжність до мене? Ти не довіряєш мені, як кішка собаці. Кажу тобі, ніжність і сердечна

теплота мають бути двосторонніми. Ти любиш злягатися, але хочеш, щоб це було чимось грандіозним і таємничим, щоб воно лестило твоєму почуттю власної значимості. Твоє самовеличання значить для тебе більше, в п'ятдесят разів більше за будь-якого чоловіка або за перебування з чоловіком взагалі.

— Але ж те саме я можу сказати про тебе. Твоя власна зарозумілість — для тебе все.

— Еге ж! Тоді дуже добре! — він удав, що хоче встати. — Тоді давай розійдемося. Мені краще вмерти, ніж іще раз лягти в ліжку з холодним серцем.

Вона звільнилася з його обіймів, і він підвівся.

— І ти думаєш — я цього хочу? — запитала вона.

— Сподіваюся, ні, — відповів він. — У всякому разі йди в ліжку, а я спатиму тут, долі.

Вона глянула на нього. Блідий, з насупленими бровами, у своїй огиді він став далекий, наче Північний полюс. Усі чоловіки однакові.

— Я не можу до ранку піти додому, — сказала вона.

— Не треба! Йди спати. Чверть на першу.

— І не збираюся, — сказала вона.

Він перетнув кімнату і взяв черевики.

— Тоді я вийду! — сказав він.

Він почав взуватися. Вона втупилася в нього поглядом.

— Зачекай! — вона затнулася. — Зачекай! Що між нами сталося?

Він зігнувся, зашнуровуючи черевики, і не відповів. Секунда спливала за секундою. Темрява накопилася на неї, мов непритомність. Уся її свідомість умерла, і вона стояла, широко розплющивши очі, дивилася на нього з невідомості й більше нічого не знала.

Відчувши тишу, він підвів погляд і побачив її широко розплющені очі, її розгубленість. І його наче підкинуло, він підвівся, пошкандибав до неї, одна нога в черевіку, друга — боса, охопив її руками, притиснув до свого тіла, котре відчуло її біль. І так він тримав її, а вона застигла в його обіймах.

Тоді його руки сліпо помандрували вниз, обмацуючи її, дісталися під одяг, туди, до теплого й ніжного тіла.

— Моя любка! — пробурмотів він. — Моя маленька любонька! Не тра нам сваритися! Давай ніколи не сваритися! Я люблю тебе, люблю мацати тебе. Не сперечайся зо мной! Не! Не! Не! Давай будемо разом.

Вона підвела обличчя й подивилася на нього.

— Не хвилюйся, — сказала твердо. — Хвилюватися недобре. Ти справді хочеш бути зі мною?

Широким прямим поглядом вона поглянула йому в обличчя. Він зупинився і раптом заляк, відвернувши лице. Усе його тіло враз завмерло, але не відсахнулося.

Тоді він підвів голову, подивився їй в очі з своєю чудною, трохи глузливою посмішкою і сказав:

— Еге ж! Чорт забирай, давай будемо разом!

— Справді? — сказала вона, її очі наповнилися сльозами.

— Еге ж, справді! Серцем, животом і прутнем.

Він досі усміхався, в очах зблиснула іронія і майнула гіркота.

Вона тихо плакала, вони лягли, і він увійшов у неї прямо там, на килимку коло каміна, повертаючи взаємну рівновагу. І тоді вони швидко пішли в ліжку, адже ставало холодно, і вони втомили одне одного. І вона пригорнулася коло нього, почуваячись маленькою, присищеною, і обоє враз заснули, в одну мить. Так вони лежали, не поворухнувшись, доки над лісом встало сонце й почався день.

Тоді він прокинувся і глянув на світло, фіранки були закриті. Він слухав дикий гамір дроздів у лісі. Має бути чудовий ранок, пів на шосту, час прокидатися. Він так міцно спав! Починався такий новий день! Жінка все ще уві сні, ніжна і згорнута в калачик. Його рука торкнулася її, вона розплющила блакитні зачудовані очі, несвідомо усміхнувшись йому в обличчя.

— Ти прокинувся? — запитала.

Він дивився їй в очі. Усміхнувся й поцілував її. Раптом вона підвелася й сіла.

— Уявити тільки — я тут! — сказала вона. Вона озирнулася на побілену маленьку спальню зі скошеною стелею і слуховим вікном, заштореним білими фіранками. Кімната була гола, за винятком пофарбованої в жовтий колір тумбочки і стільця і невеликого білого ліжка, де вони лежали.

— Уявити собі — ми тут! — сказала вона, подивившись униз на нього. Він лежав, прикипівши до неї поглядом, і пальцями пестив її груди під тонкою нічною сорочкою. Теплий і ніжний, він виглядав таким молодим і красивим. Його очі могли дивитися так тепло. І він був свіжий і молодий, наче квітка.

— Я хочу це скинути! — сказав він і через голову стягнув з неї тонку батистову нічну сорочку. І вона ледь золотава залишилася з голими плечима і довгуватими персами. Йому подобалося легко розгойдувати її груди, наче дзвони.

— Ти також скинь піжаму, — сказала вона.

— Ех! Ні!

— Так! Так! — командувала вона.

І він скинув стару бавовняну піжамну сорочку і стягнув штани. Окрім рук, зап'ястів, обличчя й шиї, він був білий наче молоко і мав красиве тонке мускулисте тіло. Знову він видався їй таким пронизливо красивим, як тоді, того дня, коли вона побачила, як він миється.

Золоте сонячне проміння торкнулося закритих білих фіранок. Вона відчувала, що воно прагне прорватися до середини.

— О! Встань, відкрий фіранки! Так гарно співають пташки! Впусти сонце, — сказала вона.

Повернувшись спиною, він вислизнув з ліжка, голий, білий і тонкий, трохи сутулячись, підійшов до вікна, відкрив фіранки і визирнув на мить у вікно. Його спина була біла й красива, а маленькі сідниці — прекрасними вишуканою, тонкою чоловічою красою, спина засмагла й тонка, однак сильна.



В його стрункому, однак міцному тілі, вчувалася не зовнішня, а внутрішня сила.

— Але ж ти прекрасний! — сказала вона. — Такий чистий і гарний! Іди до мене! — вона простягла руки вперед.

Він соромився повертатися до неї через свою підняту голизну. Схопив з підлоги сорочку й прикрився.

— Ні! — сказала вона, простягнувши свої прекрасні тонкі руки й відкривши дзвони грудей. — Дай мені тебе бачити!

Він випустив сорочку і тихо дивився на неї. Сонце послало промінь у низьке вікно й освітило його стегна, тонкий живіт і фалос, що тьмяно й гаряче піднімався з невеликої хмарки золотисто-червоного волосся. Вона була вражена й злякана.

— Як дивно! — повільно промовила. — Як дивно він там стоїть! Такий великий! Такий темний і впертий! Він завжди такий?

Чоловік глянув на своє струнке біле тіло і засміявся. На тонких грудях волосся було темним, майже чорним. Та в підніжжі живота, звідки піднімався товстий, вигнутий фалос, воно кучерявилося золотаво-червоною хмаркою.

— Такий гордий! — вона пробурмотіла ніяково. — І такий величний! Тепер я знаю, чому чоловіки такі зарозумілі. Та він справді милий! Наче інша істота! Трохи страшнуватий! Та справді милий! І він іде до мене! — вона закусилла нижню губу від страху й збудження.

Чоловік мовчки глянув униз на свій незмінно напружений фалос.

— Еге ж, — нарешті сказав він тихо. — Ах, мій хлопчику! Тобі добре. Так, маєш підняти голову. Ти сам по собі, га? І ні на кого не зважаєш! Гордуєш ти мною, Джоне Томасе. Ти мій пан? Ах, так, ти твердіший за мене, і ти менше говориш. Джон Томас! Хочеш її? Хочеш свою леді Джейн? Що, знову опускаєшся? Так? А — ти смієшся? Тоді штрикни її. Давай, штрикни леді Джейн! Скажи їй: підними голову з-над воріт, щоб славний король міг увійти. Ай, ти смієшся! Поцьки — ось чого ти хочеш! Скажи леді Джейн, що ти хочеш її, Джоне Томасе, що ти хочеш поцьки леді Джейн!

— О, не насміхайся з нього, — сказала Коні і на колінах підповзла до нього по ліжку, обхопила руками його тонкі білі стегна, притягла до себе, так що її груди захиталися, загойдалися, торкаючись кінчика напруженого фалоса й відчуваючи його вологість. Вона міцно тримала чоловіка.

— Лягай! — сказав він. — Лягай! Дай мені зайти.

Тепер він поспішав.

А по тому, коли вони завмерли, жінка знову захотіла розкрити чоловіка, подивитися на таємницю фалоса.

— А тепер він крихітний і м'який, як маленький пуп'янок життя! — сказала вона, беручи його в руку. — Хіба не красивий! Такий самостійний! Такий дивний! Такий невинний! І так глибоко в мене заходить! Ніколи не ображай його, знаєш. Він і мій так само. Він не тільки твій. Він — мій! Такий милий і невинний! — вона не випускала його з рук.

Він засміявся.

— "Благословен зв'язок, що зв'язує в любові братській", — сказав він.

— Звичайно! — сказала вона. — Навіть коли він маленький і м'який, я відчуваю, як прикипіло до нього моє серце. І яке гарне тут волоссячко! Зовсім, зовсім інше!

— Це не моє волосся, а Джона Томаса! — сказав він.

— Джон Томас! Джон Томас! — і вона швидко поцілувала м'який пеніс, який знову починав надиматися.

— Ай! — сказав чоловік і майже болісно витягнув тіло. — Корінь цього джентльмена у моїй душі! І часом я не знаю, що з ним робити. У нього власна воля, і йому важко вгодити. Однак я не дам його вбити.

— Не дивно, люди завжди його боялися! — сказала вона. — Він таки страшнуватий.

Трепет пройшов тілом чоловіка, і потік свідомості знову змінив свій напрямок, повернувши наниз. І він був безсилий, а пеніс м'якими хвилями наповнювався, напивався, піднімався, ставав твердим, стояв твердий і пихатий у своєму живому зрості. Спостерігаючи за ним, жінка так само ледь тліла.

— От! Бери його! Він — твій! — сказав чоловік.

І вона затремтіла, і її власний розум розтанув. Коли він зайшов у неї, її омили гострі м'які хвилі невимовної насолоди, почалася дивна мерехтлива вібрація, яка ширилася й ширилася, доки її остаточно не відкинуло геть з останнім сліпим спалахом завершення.

Він почув далекі гудки Стекс Ґейта, що означало сьому годину. Був ранок понеділка. Він зіщулювся і, щоб не чути їх, затис її грудьми обидва вуха.

Вона ж навіть не чула гудків. Лежала абсолютно непорушна, її душа розчинилася до прозорості.

— Тобі пора вставати, правда? — пробурмотів він.

— Котра година? — почувся безбарвний голос.

— О сьомій сурмачі просурмили гріх.

— Думаю, мені пора.

Як завжди, вона опиралася зовнішньому примусу.

Він сів і тупо дивився у вікно.

— Ти мене справді любиш, правда? — запитала спокійно.

Він глянув на неї вниз.

— Ти знаш, що знаш. Нашо воно тобі? — він сказав тихо, дразливо.

— Я хочу, щоб ти тримав мене, не дозволяв мені піти, — сказала вона.

Його очі, здавалося, наповнювалися теплою, м'якою темрявою, в якій не було місця думці.

— Коли? Зараз?

— Ні, у своєму серці. Тоді я захочу вернутися і жити з тобою завжди, скоро.

Він сидів на ліжку, опустивши голову, нездатний думати.

— Ти цього хочеш? — запитала вона.

— Еге ж! — відповів він.

Тоді такими самими очима, затемненими іншим полум'ям свідомості, майже сонно, він глянув на неї.

— Не питай мене зара, — сказав він. — Дай мені час. Я люблю тебе. Я люблю тебе, коли лежу на тобі. Жінка — чудова штука, коли заходиш в неї глибоко, коли дійти до її утроби. Я люблю тебе, твої ноги, і твій стан, і твою жіночність. Я люблю твою ніжність. Я люблю тебе своїм тілом і своїм серцем. Та не питай мене зара. Не примушуй мене відповідати зара. Дай мені зупинитися, де я є, поки я можу. Потім все мене питаєш. Тепер дай мені час, дай мені час!

І він ніжно поклав їй руку на пагорб Венери, на м'яке коричневе волоссячко, а сам сидів голий і непорушний на своєму ліжку, з лицем застиглим, майже як у Будди. Непорушний, у невидимому полум'ї іншої свідомості, він тримав на ній руку і чекав зміни.

Через якийсь час він дістав і натягнув сорочку, швидко вдягнувся в тиші, глянув на неї ще раз, а вона все ще лежала гола і ледь золотава, немовби над ліжком піднімалася Gloire de Dijon<sup>[34]</sup>, і вийшов. Вона почула, як він відчинив унизу двері.

А сама ще лежала в задумі, в задумі. Дуже важко було піти, піти з цього дому. Він гукнув з-під сходів: "Пів на восьму!" Вона зітхнула і підвелася з ліжка. Гола маленька кімнатка! Зовсім порожня, тільки невисока тумбочка з шухлядами і невеличке ліжко. Однак дерев'яна підлога чисто вишурувана. А в кутку при слуховому вікні — полиця з якимись книжками, деякі з них бібліотечні. Придивилася. Тут стояли книжки про більшовицьку Росію, книжки про мандрівки, том про атоми й електрони, інший — про будову земної кори і причини землетрусів, тоді пара романів, далі три книжки про Індію. Отож він ще й читав попри все.

Через слухове вікно сонце падало їй на тіло. Вона побачила, як надворі бродила Флосі. Під кущами ліщини імлилися зелені й темно-зелені проліски. Стояв чистий ясний ранок, пурхали й радісно щебетали птахи. Якби тільки можна залишитися! Якби не було того іншого світу диму й заліза! Якби він міг стати її світом.

Вона спустилася вниз стрімкими вузькими дерев'яними сходами. І все ж її б задовольнила ця маленька хатка, тільки б мати свій власний світ.

Він зустрів її вимитий і свіжий, в каміні горів вогонь.

— Щось їстимеш? — спитав він.

— Ні! Тільки позич мені гребінця.

Вона пішла за ним до кухні й розчесала волосся перед дзеркалом шириною з долоню, прибитим до задніх дверей. І тоді приготувалася йти.

Вона зупинилася в маленькому садку перед будинком, дивилася на вкриті росаю квіти, на сіру грядку гвоздик, що от-от розкриються.

— Я б хотіла, щоб весь інший світ зник, — сказала вона, — і щоб ми жили тут з тобою.

— Він не зникне, — сказав він.

Вони йшли майже мовчки через дивний заросений ліс. Та були разом у світі, що належав їм двом. Їй було гірко повертатися назад до Регбі.

— Я хочу невдовзі прийти і жити з тобою разом, — сказала вона на прощання.

Він усміхнувся, не відповідаючи. Вона дісталася додому тихо й непомітно і пішла до

свої кімнати.

## РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

На таці для сніданку лежав лист від Гілди. "Цього тижня тато збирається до Лондона, а я заїду до тебе в четвер сімнадцятого червня. Будь готова, щоб ми зразу могли виїхати. Я не бажаю гайнувати час у Регбі, це — жахливе місце. Можливо, я переночую в Ретфорді у Колменів і прибуду в четвер до ланчу. Ми зможемо виїхати після чаю й заночувати, можливо, у Грентемі. Немає сенсу проводити вечір з Кліфордом. Якщо він проти твого від'їзду, то не матиме від цього насолоди".

Отак! Знову її переставляють, мов фігуру на шаховій дошці.

Кліфорд не бажав її від'їзду тільки тому, що не почувався в безпеці під час її відсутності. З якихось причин її присутність дарувала йому відчуття безпеки й свободи робити те, чим він займався. Він багато часу проводив на шахтах, відчайдушно боровся з майже безнадійними проблемами, як видобувати своє вугілля в найекономніший спосіб, а тоді, добувши, — продавати його. Він знав, що треба знайти якийсь спосіб його використання чи переробки, щоб не доводилося його продавати чи щоб не боліла голова, коли продати не вдасться. Та якщо добувати електроенергію, чи можна її буде продавати або використати? А переробляти його в мазут так само надто дорого й складно. Щоб промисловість жила, треба ще більше промисловості, це як божевільня.

Це було божевільня, і тільки божевільний міг досягти тут успіху. Ну він був трохи божевільний. Коні так гадала. Сама його заповзятість і кмітливість у справах копалень їй здавалися виявом божевільня, самі його стимули були стимулами безуму.

Він розповідав їй про всі свої серйозні проекти, вона слухала з якимось подивуванням і давала йому виговоритися. Тоді цей потік слів припинявся, він вмикав гучномовця, втрачав тяму, хоча, ймовірно, його проекти жили своїм життям у його голові, наче сни.

І тепер кожної ночі він грав в очко, оту солдатську гру, з місіс Болтон, ставлячи шестипенсовики. І знову в картах він поринав у несвідоме чи безтямне збудження чи збуджену нестямю, хоч як це називай. Коні не хотіла його бачити. Та коли вона йшла спати, вони з місіс Болтон грали до другої чи третьої години ранку, безпечно і з дивною хіттю. Місіс Болтон захопила ця хіть не менше, ніж Кліфорда, а може, навіть більше, адже вона майже завжди програвала. Якось вона звірилися Коні:

— Минулої ночі я програла серу Кліфорду двадцять три шилінги.

— І він узяв у вас гроші? — запитала Коні приголомшено.

— Ну звичайно, моя леді! Борг честі!

Коні відверто вишпетила їх і розгнівалася на обох. У результаті Кліфорд підняв місіс Болтон платню до ста фунтів на рік, щоб та могла грати на ці гроші. Тим часом Коні здавалося, що Кліфорд справді мертвішає.

Нарешті вона оголосила, що сімнадцятого від'їжджає.

— Сімнадцятого! — сказав він. — А коли ти повернешся?

— Найпізніше двадцятого липня.

— Так! Двадцятого липня.

Дивно й глупо він глипнув на неї з непевністю дитини, але з чудною тупою підступністю старика.

— Ти мене не кинеш, правда? — сказав він.

— Як?

— Коли будеш там. Я хотів сказати, чи ти дійсно повернешся назад?

— Впевнена, як ніколи, що повернуся назад.

— Так! Добре! Двадцятого липня.

Однак він справді хотів, щоб вона поїхала. Це дивувало. Він хотів, щоб вона поїхала, цілком певно, щоб зазнала своїх маленьких пригод, можливо, завагітніла і все таке. Водночас він боявся її від'їзду.

Вона з трепетом ждала істинної нагоди кинути його назавжди, чекаючи на той час, коли вони обоє дозріють до цього.

Вона сиділа й розмовляла з лісником про свою подорож за кордон.

— А повернувшись, — сказала вона, — я зможу сказати Кліфордові, що вимушена його покинути. І ми з тобою зможемо поїхати в іншу країну. Поїдемо? До Африки чи до Австралії. Поїдемо?

Вона цілком захопилася своїм планом.

— Ти ніколи не була в колоніях, правда? — запитав він. — Я був в Індії, в Південній Африці і в Єгипті.

— Чому б нам не поїхати в Південну Африку?

— Можна! — він промовив повільно.

— Чи, може, ти не хочеш? — запитала вона.

— Мені байдуже. Мені доволі байдуже, що я роблю.

— Хіба ти не радієш? Чому? Ми не будемо бідувати. У мене прибутку понад шість сотень на рік. Я написала запит. Це небагато, але достатньо, правда?

— Для мене — це багатство.

— О, як усе буде чудово!

— Та мені треба розлучитися, і так само тобі, інакше ми матимемо ускладнення.

Треба було багато чого обмірковувати. Іншого дня вона попросила, щоб він розповів їй про себе. Вони були в хатині, а надворі шаліла гроза.

— І ти не був щасливий, коли був лейтенантом, офіцером і джентльменом?

— Щасливий? Що ж. Мені подобався мій полковник.

— Ти любив його?

— Так! Любив.

— А він тебе любив?

— Так! По-своєму він мене любив.

— Розкажи про нього.

Що тут розповідати? Він вийшов з рядових. Любив армію. І ніколи не одружувався. Він був на двадцять років старший за мене. Дуже розумний чоловік і самотній в армії, як і належалося такій людині. По-своєму пристрасний і дуже здібний офіцер. Я

перебував під його чарами, доки служив у нього. Я дозволив йому керувати моїм життям. І ніколи не шкодував.

— І ти дуже переживав, коли він помер?

— Я сам був майже при смерті. Та коли видужав, то зрозумів, що якась частина мене померла. Але тоді я вже знав, що все помирає. Усе має свій кінець, якщо вже до цього дійшло.

Вона сиділа й роздумувала. Надворі гриміло. Так ніби вони були на маленькому ковчегу під час потопу.

— Здається, ти так багато пережив, — сказала вона.

— Я? Мені здається, що я вже помирав раз чи двічі. Однак ось я тут, нидію світом, і мене чекають ще більші клопоти.

Вона напружено думала і водночас прислухалася до зливи.

— А по смерті свого полковника ти не був щасливий, як офіцер і джентльмен?

— Ні! Я був у такій гидкій компанії. — Раптом він засміявся. — Полковник, бувало, говорив: "Хлопче, англійські середні класи мають пережувати кожен шматок харчу тридцять разів, їхні кишки такі тонкі, що в них застрягає шматок з горошину. Це найгидкіша банда жіноподібних недоумків, які коли-небудь жили на світі — чванливі, перелякані, навіть коли в них черевик не так зашнурований, гнилі честолюбці, і завжди мають рацію. Це мене вбиває. Лизь-лизь, лизь-лизь — облизують зади, доки мозолі на язиках не наростають, однак завжди мають рацію. Усім правлять недоумки. Недоумки! Покоління жіноподібних недоумків, кожний — наполовину євнух".

Коні засміялася. Надворі лив дощ.

— Він їх ненавидів!

— Ні, — була відповідь. — Він не звертав на них уваги. Просто не любив їх. Є різниця. Це тому, що, як він говорив, рядові "томі" стають такими ж недоумками і напівєвнухами з тонкими кишками. Іти таким шляхом — доля людства.

— І простих людей так само, робітників?

— Усіх без винятку. Їхній запал вщух. Автомобілі, кіно, аероплани висмоктали з них останні сили. Кажу тобі, кожне покоління народжує ще більш кроляче покоління з кишками з індійської гуми, з бляшаними ногами й бляшаними обличчями. Бляшані люди! Цей весь більшовизм, це обожнювання механізмів просто вбивають людську істоту! Гроші, гроші, гроші! Весь цей модерновий гамуз ловить свій кайф, коли знищує в людині старі людські почуття, перекидає на фарш старих Адама і Єву. Всі вони однакові. Весь світ такий — убий усе людське; за соверен одріжуть крайню плоть, за два соверени все інше. Одні механічні рухи пенісом. Все однакове. Заплати їм, і вони відріжуть член самого світу. Давай гроші, гроші, гроші, і вони вигорнуть з людства все живе, і всі стануть маленькими динамо-машинами.

Так він сидів у хатині, його обличчя спотворене глузливою іронією. І весь час напружував одне вухо, прислухаючись до грози над лісом. Дощ робив його таким самотнім.

— І це коли-небудь закінчиться? — запитала вона.

— Еге ж. Вони самі себе порятовують. Коли вб'ють останнього справжнього мужчину, а всіх інших приручать — білих, чорних, жовтих, всі кольори — до однієї клітки, тоді всі втратять розум. Тому що коріння здорового розуму — в яйцях. Тоді всі збожеволіють і зроблять своє велике аутодафе. Ти знаєш, аутодафе означає акт віри? Еге ж, вони здійснять свій власний грандіозний акт віри. Вони підсаджать одне одного.

— Ти маєш на увазі, вони вб'ють одні одних?

— Так, моя качечко! Якщо все буде розвиватися в такому темпі, то через сто років на цьому острові не залишиться й десяти тисяч людей, можливо, навіть десятка не залишиться. Вони залюбки виметуть одні одних.

Грім відкочувався кудись далі.

— Як мило! — сказала вона.

— Дуже мило! Думка про знищення людського роду й про довгу паузу, яка за цим настане, доки виростуть якісь нові істоти, заспокоює тебе найбільше. І якщо все триватиме далі, якщо всі — інтелектуали, художники, уряди, промисловці й робітники несамовито вбиватимуть останнє людське почуття, останню крихту своєї інтуїції, останній здоровий інстинкт, коли все наростатиме в алгебраїчній прогресії, так, як це відбувається нині, тоді: та-та-та-та! Всьому людському родові! Прощавай, мила! Змій ковтнув сам себе і залишив порожнечу, добре заплутану, але не безнадійну. Чудово! Коли страшні дикі пси гавкатимуть у Регбі і страшні здичавілі шахтарські коні битимуть копитами в тевершелському шурфі! *Te deum laudamus!*<sup>[35]</sup>

Коні засміялася, але доволі безрадісно.

— Тоді тобі має бути приємно, що всі вони більшовики, — сказала вона. — Тобі має бути приємно, що вони поспішають до кінця.

— Так і є. Я не спляю їх. Не зміг би, якби навіть захотів.

— Тоді чому ж тобі так гірко?

— Зовсім ні! Якщо мій член прокукурікав востаннє, я не проти.

— А якщо в тебе буде дитина? — запитала вона.

Він опустив голову.

— Ну, — нарешті сказав він. — Гадаю, неправильно й гірко приводити на цей світ дитину.

— Ні! Не кажи так! Не кажи так! — благала вона. — Я думаю, в мене буде дитина. Скажи, що ти радий, — вона накрила його руку своєю.

— Я радий, що ти рада, — сказав він. — Та, на мій погляд, це жахлива зрада по відношенню до ненародженої істоти.

— Ах, ні! — вона була шокована. — Тоді ти не можеш по-справжньому хотіти мене! Ти не можеш хотіти мене, якщо маєш такі відчуття!

Знову він мовчав з похмурим обличчям. Знадвору чулося тільки, як лле дощ.

— Це неправда! — прошепотіла вона. — Це неправда! Існує інша правда. — Вона відчувала, йому гірко від того, що вона покидає його, збираючись до Венеції. І це їй було приємно.

Вона розстібнула його сорочку, розкривши живіт, і поцілувала пупок. Тоді поклала

на його живіт щоку і обняла рукою його теплі спокійні стегна. Вони були самотні в потопі.

— Скажи мені, що ти хочеш дитину, що надієшся! — вона пробурмотіла, притискаючись обличчям до його живота. — Скажи мені, що ти хочеш!

— Знаєш! — нарешті сказав він, і вона відчула дивний трепет — тіло здригнулося, розслабилось — думка набрала іншого напрямку. — Знаєш, часом я гадав, якщо спробувати тут, навіть між шахтарів! Тепер у них немає доброї роботи, заробітки нікудишні. Якби можна було сказати їм: "Не думайте ні про що, тільки про гроші. Коли доходить до наших потреб, виявляється, що нам мало треба. Давайте не будемо жити задля грошей..."

Вона ніжно терлася щокою об його живіт, а руку пестливо поклала нижче. Пеніс ледь здригнувся, дивно живий, але не піднявся. Надворі несамовито стугонів дощ.

— Давай жити задля чогось іншого. Давай жити не задля того, щоб заробляти гроші — чи то для себе, чи то для когось. Тепер ми змушені до цього. Нас примушують заробляти децицію для себе і значно більше для босів. Давай покінчимо з цим! Мало-помалу давай з цим покінчимо. Не треба поспіху. Мало-помалу давай покінчимо з усім індустріальним життям і повернемося назад. Грошей треба зовсім трохи. Для всіх, для тебе й для мене, для босів і господарів, навіть для королів. Справді, грошей треба зовсім трохи. Просто налаштуй на це свій розум, і ти виберешся з цього багна.

Він зупинився, потім продовжив:

— І я б сказав їм: "Дивіться! Дивіться на Джо! Як зграбно він ходить! Гляньте, як він ходить, живий і свідомий цього. Він прекрасний! А тепер гляньте на Йону! Незграбний, потворний, бо ніколи не хоче випростатися". Я б сказав їм: "Гляньте! Гляньте на себе! Одне плече вище за інше, ноги криві, ноги — в гулях! Що ви поробили собі тією осоружною роботою? Зіпсували себе. Не треба так багато працювати. Скиньте свій одяг і подивіться на себе. Треба бути живими і прекрасними, а ви — огидні напівтрупи". Так би я їм сказав. Я б хотів, щоб мої люди вдягалися по-іншому — наприклад, вузькі червоні штани, яскраво-червоні, і невеликі короткі білі жакети. Знаєш, якщо у чоловіків червоні гарні штани, саме це змінить їх протягом місяця. Вони знову стануть мужчинами, стануть мужчинами! А жінки можуть одягатися, як завгодно. Хай хоч раз чоловіки пройдуться в яскраво-червоних штанах, сидниця в обтяжку, червоне починається з-під маленького білого жакета, тоді жінки стануть жінками. Це тому, що чоловіки не є чоловіками, яких би хотіли жінки. Із часом Твершел повалять і побудують декілька красивих будинків, у яких помістимося ми всі. І земля знову стане чистою. І дітей буде небагато, адже світ перенаселений. Та я не проповідуватиму людям, тільки скину з них одяг і скажу: "Гляньте на себе! Це — праця за гроші! Послухайте себе! Це — праця за гроші! Гляньте на Твершел! Він жахливий! Адже його збудували, поки ви заробляли гроші! Гляньте на своїх дівчат! Ви їм байдужі, і вони вам байдужі. Це тому, що ви змарнували час, працюючи й думаючи про гроші. Ви не здатні ні говорити, ні рухатися, ніжити, ви не можете по-справжньому бути з жінкою! Ви мертвяки. Гляньте на себе!"



Запала цілковита мовчанка. Коні слухала тільки наполовину, прикрашаючи волосся в підніжжі його живота незабудками, які зібрала по дорозі до хатини. Надворі світ затих і наче замерз.

— У тебе волосся чотирьох ґатунків, — сказала вона йому. — На грудях — майже чорне, хоча на голові зовсім не темне, а от твої вуса тверді й темно-червоні, а тут твоє волосся, волосся кохання, наче кущик яскравої червоно-золотистої омели. І воно найкраще.

Він глянув униз і побачив на собі молочні квіточки незабудок.

— Еге ж! Ось справжнє місце для незабудок — волосся на чоловічому та жіночому лоні. А ти хіба не цікавишся майбутнім?

Вона глипнула на нього:

— О, цікавлюся, страшенно!

— Коли я відчуваю, що людський світ приречений, що він прирік себе власним брудним звірством, тоді думаю, ми недалеко відійшли від колоній. І місяць не так далеко, тому що навіть звідти можна озирнутися і побачити землю — брудну, грубу, смердючу планету і спаскуджену людьми. Тоді я відчуваю, ніби ковтнув жовчі, і вона роз'їдає мене зсередини, і нема такої далини, щоб утекти. Та коли я дістаю роботу, то знову все забуваю. Хоча сором, що скоїлося з людьми за ці останні сто років — люди обернулися на якихось робочих комах, втратили усю свою чоловічу силу і все своє справжнє життя. Я б стер машини з лиця землі, скінчив би індустріальну епоху назавжди, мов чорну помилку. Але це мені не під силу, і нікому не під силу, відтак я краще берегтиму свій спокій і намагатимуся жити власним життям, якщо це життя, в чому я досить сумніваюся.

Надворі грім стих, але дощ, який ніби вщухав, раптом знову линув з останнім білим спалахом блискавки і стогоном пригасаючої бурі. Коні занепокоїлася. Він так довго говорив, говорив не до неї, а до себе. Здається, відчай придавив його повністю, а вона почувалася щасливою, бо ненавиділа відчай. Вона знала: цей настрій від того, що вона його збиралася залишити, і він сам тільки тепер це усвідомив. І вона тріумфувала.

Вона розчинила двері, подивилася на дощ, рівний, важкий, мов залізна завіса, і відчула несподіване бажання вискочити під дощ, вискочити надвір. Вона підвелася і почала швидко стягати панчохи, тоді сукню й білизну, а він затамував подих, її видовжені, гострі звірині груди хилиталися й погойдувалися при кожному її русі. В зеленуватому світлі вона здавалася кольору слонової кості. Вона знову натягла свої гумові тапочки і з диким сміхом вибігла надвір, підставляла груди під тяжкий дощ, розкидала руки, гасала, зливаючись з дощем, в рівномірному танцювальному ритмі, якому вона навчилася колись у Дрездені. Дивна бліда постать піднімалася й спадала, згиналася, а дощ перішив по ній, і вона вилискувала повними стегнами, знову погойдувалася, підставляла живіт під потоки води, тоді знову згиналася, і тільки повні стегна й сідниці засвідчували йому свою шану, підтверджуючи дику покору.

Він засміявся й скинув одяг. Це вже було занадто. Він вискочив надвір, голий і білий, здригнувшись від твердого навскісного дощу. З нестямним коротким гавкотом

попереду стрибала Флосі. Коні з зовсім мокрим, прилиплим до голови волоссям повернула гаряче обличчя і побачила його. Її голубі очі блиснули від збудження, вона повернулася і побігла з вирубу якимсь дивним вистрибом на стежку під удари мокрих гілок. Вона бігла, а він не бачив нічого, тільки круглу мокру голову, мокру спину, що витягнулася вперед на бігу, мерехтіння круглих сідниць — дивовижну зіщулену жіночу голизну в польоті.

Вона вже добігла до широкої дороги, коли він наздогнав її, обхопив голою рукою ніжну, голу мокру талію. Вона скрикнула, випросталася, налетіла на нього усім тягарем м'якої прохолодної плоті. Він безумно притиснув її до себе, весь тягар ніжної, прохолодної жіночої плоті, яка від його дотику враз спалахнула, мов полум'я. І дощ заливав їх, поки вони диміли. Він охопив її, в кожній руці по важкій сідниці, і несамовито притиснув до себе, нерухомо вібруючи під дощем. Тоді раптом похилив її в тихому реві дощу, впав з нею на стежку і коротко й рвучко узяв її, коротко, рвучко закінчив, немов звір.

За мить він підвівся і витер з очей краплі дощу.

— Давай назад, — сказав він, і вони помчали до хатини. Він біг прямо й швидко — дощ йому не подобався. А вона рухалася повільніше, збирала дорогою незабудки, первоцвіт, дзвіночки, то пробігала вперед пару кроків, то спостерігала, як він віддаляється.

Коли, засапавшись, вона зайшла зі своїми квітами в хатину, він уже розпалив вогнище, потріскували гілки, її гострі груди піднімалися й падали, волосся злиплося під дощем, обличчя розпашілося, а тіло блищало і стікало водою. Задихана, з широко розплющеними очима, з невеликою мокрою головою і повними, наївними стегнами, по яких збігала вода, вона здавалася зовсім іншою істотою.

Він узяв старе простирадло й обтер її, а вона в той час стояла, наче дитина. Тоді витерся сам і зачинив двері хатини. Вогонь розгорався. Вона занурила голову в другий кінець простирадла й витерла мокре волосся.

— Ми витираємося одним рушником — тож посваримося! — сказав він.

Вона на секунду підвела голову, волосся вкрай розкуйовджене.

— Ні! — сказала вона, подивившись широко розплющеними очима. — Це не рушник, а простирадло.

І вона далі старанно витирала голову, а він старанно витирав свою. Все ще задихані від напруження, кожен загорнутий в армійську ковдру, відкривши до вогню тільки груди, вони сиділи пліч-о-пліч на колоді, дивилися на полум'я і втихомирювалися. Коні був неприємний дотик ковдри до шкіри. Але простирадло вже цілком вимокло.

Вона скинула ковдру і вклякла на глиняній долівці біля каміна, притримуючи голову над вогнищем і струшуючи волосся, щоб висушити його. Він вивчав прекрасний вигин її стегон. Сьогодні вони зачарували його. Як здіймалися вони до багатой округлості її тяжких сідниць! А між ними, у таємничому теплі — потаємні входи!

Він поплескав її рукою, ніжно й довго насолоджуючись вигинами й півкулями.

— У тебе такий га-арний хвостик, — сказав він пестливо гортанною вимовою. — У

тебе найкращий задок на світі! Найкращий жіночий задок узагалі! І кожна його п'ядь — жінка; це ясно як день! Він у тебе не такий, як у плоских дівчат, яким би краще вродитися хлопцями, не такий! А справжня похила підвалина, таке до чорта люблять чоловіки. На такій підвалині може триматися світ, отак!

Впродовж цих слів він ніжно поплескував округлий "хвостик", доки з нього до його рук запав якийсь слизький вогонь. І його пучки, наче ніжні пензлики вогню, час від часу торкалися двох потаємних дірочок.

— І я радий, що ти можеш какати й пісяти. Я не хочу жінки, котра цього не може.

Коні не стримала раптового напливу враженого сміху, та він незворушно вів далі:

— Ти — справжня, так! Ти — справжня, хоч трохи курва. Тут ти все те робиш, і я кладу сюди руку і люблю тебе за це. Я люблю тебе за це. У тебе достойний жіночий задок, гордий собою. Він зовсім себе не соромиться, зовсім.

Він твердо й надійно поклав руку на її таємничі місцини, наче з приязним привітом.

— Я люблю їх, — сказав він. — Я люблю їх; якби я жив тільки десять хвилин і попробував твій задок, я б вважав, що прожив ціле життя, бачиш! Індустріальна система чи ні! Це краща хвилина мого життя.

Вона повернулася й вилізла йому на коліна, притиснувшись до нього.

— Поцілуй мене! — прошепотіла вона.

І вона знала, обоє вони думали про скору розлуку, і зрештою її охопив сум.

Вона сиділа в нього на колінах, поклавши голову йому на груди, звільна розкинувши блискучі ноги кольору слонової кісті. Вогонь кидав на них нерівномірне світло. Опустивши голову, він дивився на складки її тіла у проміннях вогнища, і на жмутик ніжного коричневого волосся між її розкритими ногами. Він простяг руку до столу, що стояв позаду, і взяв букетик ще вогких квітів, краплі дощу стікали на підлогу.

— Квіти залишають за дверима будь-яку погоду, — сказав він. — У них немає дому.

— І навіть хатини! — пробурмотіла вона.

Пальцями він спокійно повстромлював кілька незабудок в ніжний коричневий жмутик Венериного пагорба.

— От! — сказав він. — Незабудки на належному місці!

Вона глянула на дивні молочно-білі квіточки в коричневому волоссі на її лоні.

— Хіба не чарівно! — сказала вона.

— Чарівно, як саме життя! — відказав він. І він застромив у волосся рожевий пуп'яночок первоцвіту.

— От! Тут ти мене не забудеш! Це — Мойсей у комишах.

— Ти не проти, що я їду, правда? — вона запитала тужливо, заглядаючи йому в лице.

Та під важкими бровами його лице залишалося незворушним. Вираз був цілком непроникним.

— Роби так, як вважаєш за потрібне, — сказав він доброю англійською мовою.

— То я не поїду, якщо ти проти, — сказала вона, притискаючись до нього.

Запала мовчанка. Він нахилився й підкинув ще одне поліно у вогонь. На його

мовчазному відсутньому обличчі пробігали відблиски вогню. Вона чекала, та він не озвався ні словом.

— Я думала, що це добрий початок для розриву з Кліфордом. Я справді хочу дитину. І в мене появиться шанс... — Вона затнулася.

— Дати їм вигадати пару побрехеньок, — сказав він.

— Так, і це теж. Ти хочеш, щоб вони знали правду?

— Мені байдуже, що вони думають.

— А мені не байдуже! Я не хочу, щоб вони плескали про мене своїми холодними язиками, принаймні, доки я в Регбі. Коли я піду остаточно, хай думають що завгодно.

Він мовчав.

— Але сер Кліфорд сподівається, що ти повернешся до нього?

— О, я маю вернутися, — сказала вона, і вони замовкли.

— І ти хочеш народити дитину у Регбі? — запитав він.

Вона охопила рукою його шию.

— Якщо ти не забереш мене, мені доведеться, — сказала вона.

— Куди тебе забрати?

— Куди завгодно! Геть! Але подалі від Регбі.

— Коли?

— Ну, коли я повернуся.

— Але яка користь повертатися і робити щось двічі, якщо ти вже поїдеш звідси, — сказав він.

— О, я мушу вернутися. Я пообіцяла! Я так вірно обіцяла. Крім того, насправді я повернуся до тебе.

— До еґеря твого чоловіка?

— Не бачу, яке це має значення, — сказала вона.

— Ні? — Він трохи подумав. — А коли ж ти збираєшся остаточно поїхати звідси знову? Коли точно?

— О, я не знаю. Я повернуся з Венеції. І тоді ми все приготуємо.

— Як приготуємо?

— О, я скажу Кліфордові. Я повинна йому сказати.

— Повинна! — кинув він і замовк.

Вона міцно охопила його шию.

— Не треба мені ускладнювати, — благала вона.

— Що ускладнювати?

— Поїздки в Венецію і влаштування всіх справ.

Легка усмішка, наполовину оскал, зблиснула на його лиці.

— Я нічого не ускладнюю, — сказав він. — Просто хочу з'ясувати, чого ти прагнеш. Але ти сама по-справжньому себе не знаєш. Ти хочеш виграти час, поїхати звідси і все обдумати. Я тебе не виню. Думаю, ти мудра. Може, волітимеш залишитися господинею Регбі. Я тебе не винитиму. Я не можу запропонувати жодних Регбі. Ти по суті знаєш, чого від мене можна чекати. Ні, ні, думаю, ти маєш рацію! Я справді так думаю! І не

рвуся жити з тобою, у тебе на утриманні. Отак воно є.

Вона відчула, що з нею розквиталися її ж монетою.

— Але ти хочеш мене, правда? — запитала вона.

— А ти мене хочеш?

— Ти знаєш, що так. Усе очевидно.

— Цілком! І коли ти мене хочеш?

— Ти ж знаєш, ми зможемо все владнати, коли я повернуся. Тепер я втратила голову. Мені треба заспокоїтися і все прояснити.

— Саме так! Щоб усе стало спокійним і ясным!

Вона трохи образилася.

— Але ж ти довіряєш мені, правда?

— О, абсолютно!

Вона почула в його голосі насміх.

— Скажи мені тоді, — спитала вона прямо, — ти вважаєш, мені краще не їхати до Венеції?

— Я певний, тобі краще таки поїхати до Венеції, — відповів він холодним, ледь глузливим тоном.

— Ти знаєш, що це буде в наступний четвер? — сказала вона.

— Так!

Тоді вона замислилася. Нарешті сказала:

— І ти знатимеш краще, що нам робити, коли я повернуся, правда?

— О, безперечно!

Між ними дивна прірва мовчання!

— Я ходив до юриста з приводу розлучення, — сказав він дещо силувано.

Вона здригнулася.

— Справді? — спитала вона. — І що ж він сказав?

— Він сказав, що варто було зробити це раніше, що можуть виникнути ускладнення. Але раз я був в армії, він вважає, все буде добре. Аби тільки вона не звалилася на мене, як сніг на голову!

— Її доведеться повідомити?

— Так! Їй принесуть повістку, а також чоловікові, з яким вона живе, — співвідповідачеві.

— Які огидні ці спектаклі! Мабуть, мені доведеться пройти подібне з Кліфордом.

Мовчання.

— І звичайно, — сказав він, — мені доведеться жити зразковим життям у наступні шість чи вісім місяців. Отже, якщо ти поїдеш до Венеції, спокуса відсунеться принаймні на тиждень чи два.

— Я для тебе спокуса! — вигукнула вона, погладивши його обличчя. — Я така рада, що я для тебе спокуса! Тільки не думай про це! Ти мене лякаєш, коли починаєш думати, розбиваєш мене вщент. Не треба про це думати. Ми зможемо стільки передумати, коли розстанемося. От у цьому вся справа! Я гадаю, що перед від'їздом

мушу прийти до тебе ще на одну ніч. Я мушу прийти до твого дому ще раз. Прийти мені в четвер уночі?

— Це не в той день приїде твоя сестра?

— Так! Та вона сказала, що ми вирушаємо після чаю. Отже, можна вирушати після чаю. Вона може десь переночувати, а я спатиму з тобою.

— Але тоді вона дізнається.

— О, я скажу їй. Я вже майже сказала. Я маю обговорити все з Гілдою. Вона жінка тямуща і може стати у великій пригоді.

Він обмірковував план.

— Отже, ви вирушите з Регбі опівдні, так наче до Лондона? Якою дорогою?

— Через Нотінгем і Грентем.

— І тоді твоя сестра десь тебе висадить, і ти прийдеш чи під'їдеш сюди? Як на мене, вкрай ризиковано.

— Хіба? Ну, тоді Гілда привезе мене назад. Вона може ночувати в Менсфілді, привезти мене сюди ввечері, а забрати зранку. Досить просто.

— А якщо тебе побачать?

— Я вдягну темні окуляри й вуаль.

Він на якийсь час замислився.

— Добре, — сказав він. — Ти, як завжди, шукаєш собі втіхи.

— А хіба для тебе це не втіха?

— О так! Це мене так само потішить, — сказав він дещо похмуро. — Коли куєш гаряче залізо, можна й розколоти його.

— Ти знаєш, про що я подумала? — зненацька запитала вона. — Це на мене найшло раптово. Ти — Лицар Палаючого Товкачика!

— Ах! А ти? Ти — леді Червоної Гарячої Ступки?

— Так! — сказала вона. — Так! Ти — сер Товкачик, а я — леді Ступка.

— Добре, отже, мене посвячено в лицарі. Джон Томас став сером Джоном твоєї леді Джейн.

— Так! Джона Томаса посвячено в лицарі! От моє волосся, і сюди також потрібні квіти. Так!

Вона поклала два рожеві пуп'янки в кущик червоно-золотистого волосся над його пенісом.

— Отак! — сказала вона. — Чарівно! Чарівно! Сер Джон!

І вона застромила незабудку в темне волосся його грудей.

— І ти мене тут не забудеш, правда? — вона поцілувала його в груди, і поклала на кожен сосок по квітці незабудки, і знову поцілувала його.

— Зроби з мене календар! — сказав він, засміявся, і квіти попадали з його грудей. — Зачекай хвилику!

Він устав і відчинив двері хатини. Флосі, яка лежала на порозі, підвелася й глянула на нього.

— Так, це я! — сказав він.

Дощ припинився. Стояла волога, тяжка, духмяна тиша. Наближався вечір.

Він вийшов і пішов вузькою стежкою у протилежному напрямку від дороги. Коні дивилася на його тонку білу постать. Він здавався приви́дом, тінню, яка кудись віддалялася.

Коли він зник з поля зору, її серце впало. Обгорнута ковдрою, вона стала в дверях хатини і вдивлялася в змоклу нерухо́му тишу.

Він вертався, часом підтюпцем, і ніс квіти. Вона його трохи боялася, наче він не зовсім людська істота. І коли він підійшов і подивився їй в очі, то вона не зразу збагнула зміст.

Він приніс орлики, і свіжоскошене сіно, і дубові гілочки, і маленькі бруньки жимолості. Він прикрасив пухнастими дубовими листочками її груди, заквітчавши їх жмутиками дзвіночків і первоцвіту, в пупок встромив рожеву квітку первоцвіту, а волосся на пагорбі Венери оздобили незабудки і пахучі маренки.

— Тепер ти у всій красі! — сказав він. — Леді Джейн на весіллі з Джоном Томасом.

І він прикрасив квітами волосся власного тіла, прикріпив до пеніса гілку крученої джені і застромив у пупок єдиний дзвіночок гіацинта. Вона здивовано спостерігала його дивну завзятість. А він запхнув у вуса квітку, котра звисала прямо під носом.

— Джон Томас одружується з леді Джейн, — сказав він. — А Констанс та Олівер нехай забираються під три чорти. Можливо...

Він розвів руки, чхнув, і квіти злетіли з носа й пупка. Він знову чхнув.

— Можливо, що? — вона чекала на продовження.

— Га? — сказав він.

— Можливо, що? Що ти збирався сказати? — наполягала вона.

— Га, що я збирався сказати?

Він забув. Те, що він так і не договорив, стало одним з розчарувань її життя.

Жовта сонячна смуга осяяла верхівки дерев.

— Сонце! — сказав він. — А тобі час іти. Час, моя пані, час! Що летить без крил, ваша світлість? Час! Час!

Він узяв сорочку.

— Скажи на добраніч Джонові Томасу, — сказав він, дивлячись на свій пеніс. — Йому спокійно в обіймах крученої джені! Не дуже-то й горить зараз товкачик!

І він через голову натягнув фланелеву сорочку.

— Найнебезпечніший момент для чоловіки, — сказав він, коли виринула голова, — це вдягати сорочку. Запихаєш голову, наче в мішок. Тому мені більше подобаються американські сорочки, котрі вдягаєш, як жакет.

Вона все ще стояла, спостерігаючи за ним. Він ступив у короткі підштаники й зашпилив їх на талії.

— Гляньте на Джейн! — сказав він. — У всьому цвіту! Хто заквітчає тебе на другий рік, Джені? Я чи хтось інший? "До побачення, мій дзвіночку, прощай!" У перші дні війни я ненавидів цю пісню.

Він сів і почав натягати шкарпетки. Вона все ще не ворушилася. Він поклав руку на

її округлі сідниці.

— Чарівна, маленька леді Джейн! — сказав він. — Може, у Венеції знайдеться мужчина, котрий завітчає твоє волосся жасмином, а пупок — квіткою граната. Бідолашна маленька леді Джейн!

Він потупив голову. Тоді продовжив місцевою говіркою:

— Еге ж, може, так, може, так! Ну, тоді я зара скажу, і кінець. Но тобі трав діватися і йти назад у твої англійські маєтки, як красиво вони стоять. Час минув. Час минув для сера Джона і для маленької леді Джейн. Вдягайте своє дрантячко, леді Чатерлей! Тра тобі бути кимось, навіть коли ти стоїш без свого дрантя, в самих тільки рештках квітів. Отак, отак, я тебе розберу, ти мій маленький дрізд із тяжким хвостиком. — І він поскидав листи з її волосся і поцілував її вологе волосся, зняв квіти з її грудей, і поцілував її груди, і поцілував її пупок, і пагорб Венери, де ще затінилися квіти. — Ці можуть лишатися, якщо хочуть, — сказав він. — Отже, ти знов гола, просто голозада любка і трохи леді Джейн! Тепер натягай своє дрантя, бо тобі тра йти, а то леді Чатерлей запізниться до обіду, і мою дівоньку поспитають, де вона швендяла!

Вона ніколи не знала, як відповідати йому, коли він переходив на цю мову. Отже, вона вдягалася і намірилась безславно пробратися додому в Регбі. Принаймні так вона відчувала — безславно додому. Він збирався провести її до дороги. Під дашком у повній злагоді сиділи молоді фазани.

Коли вони вийшли на дорогу, до них, спотикаючись, прямувала бліда місіс Болтон.

— О, моя пані, ми хвилювалися, чи не трапилося що з вами!

— Ні! Нічого не трапилося!

Місіс Болтон глянула в обличчя чоловіка, гладке й свіже від кохання. Вона зустріла його напівусміхнений, напівглузливий погляд. Він завжди сміявся з невдач. Однак дивився на неї доброзичливо.

— Добрий вечір, місіс Болтон. Тепер, ваша світлість, усе гаразд, отже, я можу вас покинути. На добраніч, ваша світлість! На добраніч, місіс Болтон.

Він віддав честь і пішов убік.

## РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

Вдома Коні потрапила на жахіття перехресного допиту. Під час чаю Кліфорда не було, він повернувся саме перед грозою, і де її світлість? Ніхто не знає, тільки місіс Болтон висловила припущення, що та пішла прогулятися до лісу. До лісу, в таку зливу! Кліфорд зразу дозволив собі поринути в стан нервового схиблення. Він підстрибував при кожному спалаху блискавки і полотнів при кожному ударі грому. Він споглядав холодну зливу, наче кінець світу. Він дедалі більше й більше шаленів.

Місіс Болтон пробувала втихомирити його.

— Вона захирається в хатині, доки все скінчиться. Не турбуйтеся, з її світлістю все гаразд.

— Мені не подобається, що вона у лісі в таку зливу! Мені взагалі не подобається, що вона в лісі! Вона пішла більше двох годин тому. Коли вона вийшла?



— Саме перед вашим поверненням.

— У парку я її не зустрів. Один Бог знає, де вона і що з нею сталося.

— О, нічого не сталося. Побачите, вона вернеться зразу після дощу. Її затримав дощ.

Та її світлість не повернулася додому зразу після дощу. Час минав, сонце визирнуло, щоб кинути своє останнє жовте проміння, а від неї — ні звуку. Сонце сіло, почало темніти, прозвучав перший удар ґонґа до обіду.

— Жах! — сказав Кліфорд безумно. — Я пошлю на розшуки Філда і Бетса.

— О, не робіть цього! — вигукнула місіс Болтон. — Вони подумають про самогубство чи ще щось таке. О, не давайте підстав для довгих пересудів. Дозвольте мені піти до хатини і перевірити, чи вона часом не там. Я її обов'язково розшукаю.

Отож, посперечавшись трохи, Кліфорд дозволив їй піти.

Так Коні зустріла її, самотню й бліду, коли та дибала дорогою.

— Не ображайтеся, що я шукаю вас, моя леді! Але сер Кліфорд у такому стані. Він переконав себе, що вас ударила блискавка чи привалило якесь дерево. І він хотів послати до лісу Філда й Бетса шукати ваше тіло. Тому я подумала — краще піти самій, ніж розтривожувати слуг.

Вона нервувалася. Бачила на обличчі Коні гладкість і напівдрімоту пристрасті, а також відчувала, що Коні роздратована її появою.

— О так! — сказала Коні. І вона більше нічого не могла додати. Обидві жінки мовчки брели мокрим лісом, а великі краплі розривалися, немов вибухи. Коли вони дісталися парку, Коні вирвалася вперед, а місіс Болтон трохи засапалася — адже розповніла.

— Яка дурість з боку Кліфорда зчиняти галас! — нарешті люто сказала Коні, насправді звертаючись до себе.

— О, знаєте чоловіків! Вони люблять себе накручувати. Та він утихомириться, як тільки побачить вашу світлість.

Коні дуже розгнівалася від думки, що місіс Болтон знає її таємницю, адже та, звичайно, знає. Раптом Коні спинилася на стежці.

— Те, що за мною стежать, — страхітливо! — її очі палали.

— О, ваша світлість, не кажіть такого! Він, безперечно, послав би двох чоловіків, і вони пішли б прямо до хатини. Я, сказати правду, не знаю, де вона, та хатина.

Від такого припущення Коні почервоніла від люті ще густіше. Однак, охоплена пристрастю, вона не могла брехати. Вона навіть не могла прикидатися, ніби між нею і лісником нічого немає. І вона глянула на іншу жінку, котра стояла, така облеслива й потуплена, однак певною мірою союзниця, як жінка.

— Ну, добре! — сказала вона. — Нехай. Я не проти!

— Чому, все ж гаразд, ваша світлість! Ви просто сховалися в хатині. Зовсім нічого не сталося.

Вони пішли далі до будинку. Коні влетіла в Кліфордову кімнату, люта на нього, люта на його бліде, надмірно доглянуте обличчя й випуклі очі.

— Мушу сказати, не вважаю, що була потреба посилати за мною слуг! — випалила вона.

— Боже милий! — вибухнув він. — Де ти була, жінко? Ти пішла багато, багато годин тому, та ще в таку зливу! Якого чорта ти ходиш до того осоружного лісу? Що тобі там треба? Дощ скінчився години, години тому! Ти знаєш, котра година? Ти можеш будь-кого звести з розуму. Де ти була? Якого чорта ти там робила?

— А що, коли я не збираюся відповідати? — вона здерла капелюшок і трусонула волоссям. Він вирячився на неї, його білки пожовкли. Така несамоовитість дорого йому обходилася, місіс Болтон матиме чимало клопоту в наступні дні. Коні раптом заспокоїлася.

— Але справді! — сказала вона м'якше. — Можна подумати, що я чортзна-де була! А я просто пересиділа зливу в хатині, розпалила вогнище й була щасливою.

Тепер вона говорила легко. Врешті, навіть його ще дратувати! Він подивився на неї з підозрінням.

— Але глянь на своє волосся! — сказав він. — Глянь на себе!

— Так! — спокійно відповіла вона. — Я гола бігала під дощем.

Він мовчки втупився в неї.

— Ти, мабуть, здуріла! — мовив.

— Чому? Від того, що скупалася під дощем?

— А чим ти витерлася?

— Старим рушником і обсохла коло вогню.

Він досі ошелешено витріщався на неї.

— А якби хтось прийшов? — сказав він.

— Хто міг прийти?

— Хто? Ну, будь-хто! От Мелорз. Він приходив? Вечорами він туди приходить.

— Так, пізніше він прийшов, коли вже прояснилося, щоб насипати зерна фазанам.

Вона говорила з вражаючою безтурботністю. Місіс Болтон, яка підслуховувала із своєї кімнати, замерла від чистого захвату. Щоб жінка так природно трималася!

— А якби він прийшов, коли ти, немов маніяк, гола носилася під дощем?

— Думаю, він би перелякався на все життя і втікав би щодуху.

Кліфорд усе ще витріщався на неї, мов заворожений. Він ніколи не збагне голосу власної підсвідомості. І він надто розгубився, щоб сформулювати одну чисту думку у своїй свідомості. Він сприймав її слова, наче в якійсь прострації. І милувався нею. Не міг не милуватися. Вона була рум'яна, гарна і чиста — чиста від кохання.

— Принаймні, — підкорився він, — тобі пощастило, якщо ти не застудилася.

— О, я не застудилася, — відповіла вона.

Вона думала про слова іншого чоловіка: "У тебе найкращий задок на світі!" їй хотілося, страх як хотілося сказати Кліфорду, що їй це сказали під час тієї славетної зливи. Однак! Вона трималася, наче ображена королева, і пішла нагору перевдягатися.

Того вечора Кліфорд намагався обходитися з нею люб'язно. Він читав одну з останніх науково-релігійних книжок; маючи в собі жилку фальшивої релігійності, він

егоїстично турбувався майбутнім свого власного его. Він мав звичку заводити з Коні розмови про ту чи іншу книжку, відтак розмови між ними зароджувалися майже хімічним способом. Вони майже хімічним способом фабрикували їх в своїх головах.

— Між іншим, що ти про це думаєш? — запитав він, дістаючи свою книжку. — Тобі не довелося б охолоджувати своє гаряче тіло під дощем, якби за нами залишалося ще декількаер еволюції. От послухай: "Всесвіт демонструє нам дві форми: з одного боку, він розпорошується фізично, з іншого — поширюється духовно".

Коні слухала, чекаючи на продовження. І Кліфорд ждав. Вона здивовано глянула на нього.

— Але якщо він духовно підноситься, — сказала вона, — що залишається там, унизу, в тому місці, де був його хвіст?

— Ах! — сказав він. — Зважай на те, що говорить автор. На мою думку, піднесення — це протилежність розпорошуванню.

— Так би мовити, духовний вибух!

— Ні. Але серйозно, без жартів, думаєш, у цьому щось є?

Вона знову глянула на нього.

— Розпорошується фізично? — спитала вона. — Я бачу, ти товстієш, і я не марнію. Ти думаєш, сонце стало меншим, ніж раніше? Як на мене, то ні, я гадаю, що яблуко, яке Адам запропонував Єві, насправді не було набагато більшим, якщо взагалі було більшим за наші жовті пепінки. Чи ти думаєш, більше?

— Добре, послухай, що він пише далі: "Так він повільно просувається з повільністю, невловимою для наших вимірів часу до нових творчих умов, серед яких фізичний світ, як ми його на теперішній момент знаємо, буде представлений пульсацією, мало чим відмінною від небуття".

Вона слухала з якимось зачудуванням. У голові крутилися всякі дурниці. Та вона тільки сказала:

— Який кумедний фокус-покус! Так наче його нікчемна чванькувата свідомість знає, що відбуватиметься так повільно. Його слова означають усього лиш, що на Землі він є фізичною поразкою, і хоче, щоб увесь Всесвіт був фізичною поразкою. Дурне самовдоволене зухвальство!

— Але ж послухай! Не перебивай високі слова великої людини. "Теперішній тип порядку в світі піднявся з неуявного минулого і знайде могилу в неуявному майбутньому. Залишається невичерпне поле абстрактних форм, і творчість з її мінливим характером, що заново визначається власними істотами, і Бог, від мудрості якого залежать усі форми порядку". Отак він закручує.

Коні зневажливо слухала.

— Він духовний debil, — сказала вона. — Такого наверз! Неуявності, типи порядку в могилах, поля абстрактних форм, творчість з її мінливим характером і Бог, сплутаний з формами порядку! Це ж ідіотизм!

— Мушу сказати, все це незрозумілий набір слів, багато балачок, так би мовити, — сказав Кліфорд. — Однак думаю, все ж таки щось є в ідеї, ніби всесвіт розпорошується

фізично і підноситься духовно.

— Ти думаєш? Тоді хай собі поширюється, тільки б мені надійно залишатися фізично тут, унизу.

— Тобі подобається власна фізична будова? — запитав він.

— Я люблю її! — І в її голові промайнули слова: "Це найкращий, найкращий жіночий задок!"

— Але це справді дещо екстраординарно, адже важко заперечити, що це не клопіт. Але, припускаю, жінка не отримує вищого задоволення від розумового життя.

— Вищого задоволення? — перепитала вона, дивлячись на нього. — І цей ідіотизм означає вище задоволення розумового життя? Ні, дякую. Дай мені тіло. Певна, життя тіла — більша реальність за життя розуму, коли тіло справді відкрите до життя. Та скільки людей, наче твої славні підйомні машини, мають сам тільки розум, причеплений до фізичних трупів.

Він глянув на неї здивовано.

— Життя тіла, — сказав він, — це власне життя звірів.

— І воно краще за життя професійних трупів. Але неправда! Людське тіло тільки прокидається до справжнього життя. Воно ледве спалахнуло у греків, потім Платон та Арістотель убили його, а Ісус прикінчив. Але тепер тіло справді вертається до життя, справді піднімається з гробу. І тоді почнеться чудове, чудове життя на чудовому світі, життя людського тіла.

— Мила моя, ти говориш так, ніби провіщаєш його прихід! Ти справді їдеш на вакації, але, прошу, не збуджуйся так непристойно. Повір мені, де б не був Бог, він постійно видаляє з людських істот нутрощі і харчові тракти, щоб створити вищу, духовнішу істоту.

— Як мені тобі вірити, Кліфорде, коли я відчуваю, де б не був Бог, він нарешті прокинувся в моїх нутрощах, як ти це називаєш, і так радісно дзюркотить там, наче світанок. Як я можу тобі вірити, коли відчуваю зовсім протилежне?

— О, звичайно! І що спричинило в тобі цю надзвичайну зміну? Що ти голяком бігала під дощем, наче вакханка? Справа відчуттів чи очікування поїздки до Венеції?

— І те, й друге? Ти думаєш, що жахливо з мого боку радіти цій мандрівці? — запитала вона.

— Досить жахливо показувати це так прямо.

— Тоді я буду приховувати свої почуття.

— О, не турбуйся! Твоє збентеження майже передалося мені. У мене таке відчуття, ніби я сам їду.

— То чому ж ти не їдеш?

— Ми вже це все обговорили. Річ у тім, на мою думку, тебе найбільш хвилює те, що ти можеш сказати на якийсь час прощавай цьому всьому. Ніщо так не хвилює тебе в даний час, як слова: "До по-ба-че-ння все!" Але всяке прощання означає зустріч у якомусь іншому місці. І всяка зустріч — це новий зв'язок.

— Я не збираюся вступати в якісь нові зв'язки.

— Не зарікайся, — сказав він.

Вона затнулася.

— Ні! Я не зарікаюся! — сказала. Але її бентежив від'їзд, передчуття розриву зв'язків. Вона тут нічим не могла зарадити.

Кліфордові не спалося, він цілу ніч грав на гроші з місіс Болтон, доки їй смертельно захотілося спати. І настав день приїзду Гілди. Коні домовилася з Мелорзом, що коли все складатиметься сприятливо для того, аби вони провели ніч разом, то вона вивісить у вікні зелену хустку. Якщо буде невдача — червону. Місіс Болтон допомагала Коні пакуватися.

— Зміна піде на користь вашій світлості.

— Гадаю, так. Ви не проти деякий час опікуватися Кліфордом самі, правда?

— О, ні! Я цілком упораюсь. Тобто, я можу робити все, чого він потребує. Здається, йому краще, ніж раніше?

— О, набагато. Ви робите з ним дива.

— Хіба? Але чоловіки всі однакові; вони просто діти, їх треба пестити й улещувати, і хай вони думають, що все робиться по-їхньому. Вам так не здається, моя леді?

— Боюся, мені бракує досвіду.

Коні перервала роботу.

— А як було з вашим чоловіком? І його вам доводилося улещувати й керувати ним, немов дитиною? — запитала вона, глянувши на жінку.

Місіс Болтон теж перервала роботу.

— Ну! — сказала вона. — І його я так само не раз умовляла. Та мушу визнати, він завжди знав, до чого я хилю. І, як правило, піддавався.

— Він ніколи не поводився як пан чи господар?

— Ні! Але в його очах часом з'являвся специфічний вираз. І тоді я знала, що мушу поступитися. Та загалом він поступався мені. Ні, він ніколи не був паном чи господарем. І я так само. Я знала, де треба зупинитися, тоді я поступалася, хоч іноді мені це дорого коштувало.

— А що, коли ви з ним сварилися?

— О, не знаю. Я ніколи не сварилася. Навіть коли він не мав рації, коли помилявся, поступалася. Розумієте, я ніколи не хотіла рвати те, що було між нами. І воно гине, коли спрямувати проти чоловіка свою волю. Якщо ви любите чоловіка, треба поступатися йому, коли він настроєний рішуче; незалежно від того, помиляється він чи ні, треба поступатися. Інакше можна щось розбити. Але мушу сказати, Тед часом поступався мені, коли я надто пручалася і навіть помилялася. Тому, думаю, це стосується обох.

— А з пацієнтами ви теж так само поводитесь? — запитала Коні.

— О, це зовсім інше. Я ставлюся до них зовсім по-іншому. Я знаю, що для них добре, чи намагаюся дізнатися, і тоді просто стараюся керувати ними для їхнього ж блага. Це не те, коли ви справді любите. Зовсім інше. Якщо ви хоч раз любили якогось чоловіка, ви можете приязно ставитися майже до кожного чоловіка, якщо він взагалі

цього потребує. Але це не те ж саме. Все це не болить по-справжньому. Сумніваюся, чи можна любити справді, якщо вже колись любив.

Ці слова налякали Коні.

— Думаєте, любити можна тільки раз? — запитала вона.

— Я зовсім так не думаю. Більшість жінок ніколи не люблять, ніколи не починають любити. Не знають, що це означає. І чоловіки так само. Та коли я зустрічаю жінку, яка здатна, я в душі твердо за неї.

— І ви думаєте, чоловіки легко ображаються?

— Так! Якщо вразити їхню гордість. Та хіба жінки не такі самі? Просто ці дві гордості трохи відрізняються.

Коні обмірковувала ці слова. У неї знову з'явилося побоювання з приводу подорожі. Врешті, хіба вона не збирається кинути свого коханця, принаймні на короткий час? І він знав це. Тому й розмовляв з нею так химерно, з таким сарказмом.

І все ж! Людське існування великою мірою контролюється машиною зовнішніх обставин. Людина під владою цієї машини. І не здатна звільнитися за п'ять хвилин. Навіть не бажає цього.

Гілда прибула вчасно, в четвер уранці, у швидкісній двомісній машині, з валізкою, міцно прив'язаною ззаду ремінцем. Вона була така ж стримана й молода, як завжди, і така ж вольова. Як визначив її чоловік, вона була з біса вольова. Але її чоловік саме з нею розлучався. Так, вона навіть полегшила йому цю справу, хоча й не мала коханця. В цей час вона була "поза" чоловіками. Вона відчувала велике задоволення бути собі господинею, а також господинею своїм двом дітям, яких збиралася "достойно" виховати (що це мало означати, лишалося невідомим).

Коні дозволено було взяти з собою теж тільки одну валізку. Та вона відіслала велику валізу батькові, який збирався їхати поїздом. Брати до Венеції машину немає сенсу. В липні в Італії їздити в автомобілі надто душно. Він комфортабельно помандрує поїздом. Батько щойно повернувся з Шотландії.

Отож, немов суворий аркадський фельдмаршал, Гілда взяла на себе матеріальну частину подорожі. Вони сиділи з Коні в кімнаті на верхньому поверсі й балакали.

— Слухай, Гілдо! — сказала Коні трохи боязко. — Я хочу переночувати тут недалеко. Не тут, а неподалік!

Гілда пронизала сестру сірими незворушними очима. Вона здавалася такою спокійною і так часто дратувалася.

— Де неподалік? — м'яко запитала вона.

— Ну, ти ж знаєш, що я люблю одну людину?

— Я здогадалася, що в тебе хтось є.

— Так, він живе неподалік, і я хочу провести з ним цю останню ніч. Я мушу! Я пообіцяла.

Коні говорила наполегливим тоном. Гілда мовчки схилила свою голову Мінерви. Тоді підвела погляд.

— Ти не хочеш сказати мені, хто він? — спитала вона.

— Це наш єгер, — пробурмотіла Коні і густо почервоніла, немов присоромлене дитя.

— Коні! — сказала Гілда, гидливо зморщивши носа — це вона успадкувала від матері.

— Я розумію, але він такий милий. І так добре вміє виявити свою ніжність, — сказала Коні, намагаючись його виправдати.

Гілда — рум'яна, розкішна Афіна — похитала головою й замислилася. Сказати правду, вона нестямно розлютилася. Та не ризикувала це виказувати, адже Коні, вдавшись у батька, зразу б дала волю емоціям і стала б некерованою.

Правда, Гілда не любила Кліфорда, його холодну самовпевненість, підперту вірою в свою вагу! Вона вважала, що він безсоромно й нахабно експлуатує Коні. Вона сподівалася, що сестра його кине. Та, походячи з солідного шотландського середнього класу, вона не допускала, що вони можуть "понизитися": вона сама, ані будь-хто інший з її родини. Зрештою, вона підвела голову.

— Ти пошкодуєш, — сказала.

— Ні, — вигукнула Коні, червоніючи. — Він справжній виняток. Я справді люблю його. Він чудовий коханець.

Гілда все ще міркувала.

— Ти скоро перехворієш ним, — сказала вона, — і соромитимешся, що з ним зв'язалася.

— Ні! Я сподіваюся народити від нього дитину.

— Коні! — сказала Гілда, наче молотком ударила, бліда від злості.

— Я народжу, коли зможу. І буду безмежно пишатися, якщо матиму від нього дитину.

Говорити з нею було безнадійно. Гілда роздумувала.

— А Кліфорд здогадується? — запитала вона.

— О ні! Звідки?

— Не сумніваюся, ти дала йому багато підстав для підозри, — сказала Гілда.

— Зовсім ні.

— І сьогоднішня ніч — це грандіозна дурість. Де живе цей чоловік?

— У будиночку по той бік лісу.

— Холостяк?

— Ні! Його кинула дружина.

— Скільки років?

— Не знаю. Старший за мене.

З кожною відповіддю Гілда лютілася дедалі дужче, так колись лютілась її мати, наче її брав пароксизм. Та вона все ще приховувала це.

— На твоєму місці я б відмовилася від цієї нічної ескапади, — порадила вона спокійно.

— Не можу! Я мушу бути з ним цієї ночі, інакше я взагалі не можу їхати до Венеції. Просто не можу.

Гілді знову вчулися батькові нотки, і вона поступилася з дипломатичних міркувань. Вона погодилася поїхати вдвох до Монсфілда, пообідати, потім привезти Коні назад до початку лісової дороги, а наступного ранку забрати її там само, самій же заночувати в Менсфілді, куди всього півгодини швидкої їзди. Та вона лютувала. І затамувала злість проти сестри за те, що вона псує її плани.

Коні вивісила у вікні смарагдово-зелену хустку.

З великої люті Гілда стала прихильна до Кліфорда. Зрештою, він мав розум. І якщо був позбавлений статі у функціональному плані, тим краще — менше підстав для суперечок. Гілда більше не бажала тих справ сексу. В яких чоловіки ставали прикрими, егоїстичними дрібними почварами. З Коні важче змиритися, ніж з іншими жінками, хоча вона, може, про це й не відала.

А Кліфорд вирішив, що Гілда, зрештою, таки розумна жінка і може бути чудовою подругою для чоловіка, якщо, наприклад, він займається політикою. Так, їй бракувало дурощів Коні, Коні більш скидалася на дитину, її доводилося приймати з застереженнями, адже на неї не можна цілком покластися.

У залі, двері якої розчинили до сонця, подали вранішній чай. Здавалося, всі трохи засапалися.

— До побачення, Коні, моя дівчинко! Вертайся до мене без пригод.

— До побачення, Кліфорде! Так, я не затримаюся надовго. — Коні була майже ніжна.

— До побачення, Гілдо! Приглядай за нею хоч одним оком, добре?

— Я приглядатиму обома! — сказала Гілда. — Не дам надто збитися з пуття.

— Дякую за обіцянку.

— До побачення, місіс Болтон. Я знаю, ви вірно доглядатимете сера Кліфорда.

— Робитиму все, що в моїх силах, ваша світлість.

— І пишіть мені, повідомляйте про всі новини, розповідайте про сера Кліфорда, як він тут.

— Дуже добре, ваша світлість, обов'язково. Гарно відпочивайте і вертайтеся додому нам на радість.

Всі помахали руками. Машина рушила. Коні озирнулася й побачила Кліфорда, який сидів на верхній сходинці у своєму домашньому кріслі. Врешті, він — її чоловік, Регбі — її дім, так склалися обставини.

Місіс Чемберс притримала ворота й побажала її світлості добрих вакацій. Машина вискочила з темного гайка, що оточував парк, на трасу, якою поверталися додому шахтарі. Гілда завернула на Кросхіл-руд — дорога ця була не головна і вела тільки до Менсфілда. Коні вдягла темні окуляри. Вони їхали повз залізничну колію, що лежала нижче, на вирубці. Тоді минули вирубку, проїхавши над нею через міст.

— Це дорога до будинку! — сказала Коні. Гілда нетерпляче глипнула на неї.

— Страшенно жаль, що ми не можемо їхати зразу! — сказала вона. — До дев'ятої години ми були б на Пел Мелі.

— Мені шкода тебе, — сказала Коні, подивившись з-під окулярів.



Скоро вони були в Менсфілді, колись романтичному, а нині похмурому шахтарському містечку. Гілда під'їхала до готелю, зазначеного в автомобільному атласі, і взяла кімнату. Все це було їй зовсім нецікаво, і вона надто лютувала, щоб говорити. Однак треба, щоб Коні розповіла їй дещо з історії життя цього чоловіка.

— *Vin! Vin!* Як ти до нього звертаєшся? Ти говориш тільки "*vin*", — сказала Гілда.

— Я ніколи не називала його жодним іменем, і він мене також, коли замислитися, це дивно. Іноді ми називаємося леді Джейн і Джон Томас. Та його ім'я — Олівер Мелорз.

— І як ти сприймаєш те, щоб бути місіс Олівер Мелорз замість леді Чатерлей?

— З великою радістю.

З Коні нічого не вдієш. Однак, якщо цей тип чотири чи п'ять років служив лейтенантом у Індії, він має бути більш-менш презентабельним. Імовірно, в нього є характер. Гілда почала трохи відходити.

— Та за якийсь час у вас з ним це закінчиться, — сказала вона, — і тоді соромитимешся, що з ним зв'язалася. З робітниками водитися не варт.

— Але ж ти така соціалістка! Ти завжди на боці робітничого класу.

— Я можу бути на його боці під час політичної кризи, та перебування на їхньому боці переконало мене, як небезпечно зв'язувати з ним своє життя. Не через снобізм, а тому, що відрізняється весь ритм.

Гілда пожила серед справжніх інтелектуальних політиків, тому говорила з цілковитою незаперечністю.

Невимовно нудний вечір у готелі закінчився, і нарешті відбувся невимовно нудний обід. Тоді Коні кинула пару речей до маленької шовкової сумочки і ще раз зачесала волосся.

— Врешті-решт, Гілдо, — сказала вона, — кохання може бути чудовим, коли відчуваєш, що живеш і перебуваєш у самому центрі буття. — З її боку це звучало майже похвальбою.

— Мабуть, те ж саме відчуває кожен комар, — сказала Гілда.

— Ти думаєш? Це ж чудово!

Як для маленького містечка, вечірні сутінки були дивовижно чисті й тривалі. Цілу ніч буде майже світло. З обличчям, наче маска, від огиди, Гілда знову завела машину, й обидві поспішили назад по власних слідах, вибравши іншу дорогу через Болсовер.

Для маскуванню Коні вдягла темні окуляри, капелюх і сиділа мовчки. Через опозицію з боку Гілди, вона твердо стала на бік чоловіка, піде з ним у вогонь і в воду.

Не доїжджаючи до Кросгіла, вони ввімкнули фари, а маленький освітлений поїзд, який пропихкотів повз них по вирубці, створив враження, ніби справді ніч. На кінці мосту Гілда вирахувала поворот на лісову дорогу. Вона досить різко загальмувала і з'їхала з траси, під фарами забіліла трав'яниста заросла дорога. Коні визирнула. Помітила тьмяну постать і відчинила дверцята.

— От ми й приїхали! — сказала вона лагідно.

Та Гілда вимкнула фари і дала задній хід, щоб вписатися в поворот.

— Порожньо на мосту? — різко запитала вона.

— Усе гаразд, — відповів чоловічий голос.

Заднім ходом вона проїхала до мосту, тоді декілька ярдів по дорозі, заднім ходом в'їхала на лісову дорогу і зупинилася під в'язом, придушивши колесами траву й папороть. Потім фари погасли. Коні ступила на землю. Чоловік стояв під деревами.

— Ти довго чекав? — запитала Коні.

— Не дуже, — відказав він.

Обоє ждали, поки вийде Гілда. Та Гілда зачинила дверцята машини і напружено сиділа.

— Це моя сестра Гілда. Може, ти підійдеш і поговориш з нею? Гілдо! Це містер Мелорз.

Лісник зняв капелюха, але ближче не підійшов.

— Ходімо з нами до хатини, Гілдо, — благала Коні. — Це недалеко.

— А як машина?

— Люди часом залишають їх на лісових дорогах. Замкни її.

Гілда мовчала, роздумуючи. Тоді глянула на лісову дорогу.

— Можна заїхати за той кущ? — спитала вона.

— О, так! — сказав лісник.

Повільно, заднім ходом вона в'їхала за поворот, подалі від дороги, замкнула машину і вийшла. Стояла ніч, але світло-темна. Високий і дикий живопліт піднімався навкруги забутої дороги. І тут робилося темніше. Повітря було напоєне солодкими пахощами. Лісник пішов уперед, за ним ішла Коні, потім Гілда, і всі мовчали. Ліхтариком він освітлював важкі ділянки дороги, і вони йшли далі, над дубами ухала сова, навколо тихо шастала Флосі. Ніхто не говорив. Сказати було нічого.

Нарешті Коні побачила жовте світло дому, і її серце закалатало. Вона побоювалася. Вони все ще йшли одне за одним.

Він відімкнув двері і запросив їх до теплої, хоча й голої кімнатки. У каміні червонів слабенький вогонь. На столі стояло дві тарілки і дві склянки, цього разу на чистій білій скатертині. Гілда труснула волоссям і оглянула голу непривітну кімнату. Тоді зібрала всю свою сміливість і глянула на чоловіка.

Він був досить стрункий і видався їй миловидним. Тримався він осторонь і, здавалося, зовсім не бажав говорити.

— Гілдо, прошу, сідай, — сказала Коні.

— Прощу! — сказав він. — Заварити вам чай чи щось таке, а може, вип'єте склянку пива? Воно не дуже холодне.

— Пиво! — сказала Коні.

— Мені теж пива, будь ласка! — сказала Гілда вдавано ніяково.

Він глянув на неї, примружившись. Потім узяв голубий дзбан і поспішив до кухні. Коли повернувся з пивом, його обличчя знову змінилося.

Коні сіла коло дверей, а Гілда сіла на його місце спиною до стіни напроти наріжного вікна.

— Це його стілець, — лагідно сказала Коні. І Гілда підстрибнула, немов обпечена.

— Сидіт, сидіт! То один стулець, якщо ви не проти, ми вдвох потерпим, — сказав він цілком незворушно.

І він приніс Гілді склянку і налив їй першій пива з голубого дзбана.

— Щодо сигарет, — сказав він, — то я не маю ніяких, але, мо', ви маєте свої. Сам я не курю. Щось будете їсти? — Він звертався прямо до Коні. — Ти будеш їсти, щось принести тобі? Тра тобі щось перехопити. — Він говорив місцевою говіркою з дивною спокійною впевненістю, наче господар корчми.

— Що там є? — запитала Коні, червоніючи.

— Варена шинка, сир, мариновані горіхи. Не багато. Хочете?

— Так, — сказала Коні. — Ти будеш, Гілдо?

Гілда зиркнула на нього.

— Чому ви говорите по-йоркширськи? — запитала вона лагідно.

— Це не по-йоркширськи, це на дербі.

Він глянув на неї з легкою посмішкою.

— Отже, дербі! Чому ви говорите на дербі? Ви спочатку говорили нормальною англійською мовою.

— Хіба! Можу я помінятися, коли в мене до того не лягло серце? Нє, нє, дайте мені гувурити на дербі, якщо воно мені підходить. Якщо ви не маєте нічого проти.

— Це видається дещо показним, — сказала Гілда.

— Еге, може, й так! А тама в Тевершелі ви б казалися показною. — Він знову глянув на неї скося з розрахованою відстороненістю, так ніби хотів сказати: "А що ви за одна?"

Він знову пішов у комірчину по їжу.

Сестри сиділи мовчки. Він приніс ще одну тарілку, ніж і виделку. Тоді сказав:

— І якщо вам усе їдно, я скину плащ, я так увесь час роблю. І він скинув плаща, повісив його на кілочок, тоді сів за стіл у сорочці — в сорочці з тонкої, кремового кольору фланелі.

— Пригощайтесь! — сказав він. — Пригощайтесь! Не чекайте, щоби вас припрошували.

Він порізав хліб і завмер непорушно. Гілда відчула, як це відчувала у свій час Коні, силу його мовчанки і віддаленості. Вона подивилась на його невелику, чуттєву руку, яку він вільно поклав на стіл. Він не простий роботяга, ні! Він грає роль, прикидається!

— І все ж, — сказала вона, взявши маленький шматочок сиру, — було б природніше, якби ви розмовляли з нами не говіркою, а нормальною англійською мовою.

Він подивився на неї, усвідомлюючи, що в неї з біса сильна воля.

— Невже? — запитав він нормальною англійською мовою. — Невже? Що із сказаного нами можна вважати цілком природним, хіба те, що ви хотіли б мене послати в пекло, щоб ваша сестра більше мене не побачила, на що я міг відповісти так само брутально? Хіба щось інше можна вважати природним?

— О так! — сказала Гілда. — Цілком природними будуть звичайні добрі манери.

— Так би мовити, друга натура! — сказав він і засміявся. — Ні, я стомився від

манер. Дайте мені спокій.

Гілда збентежилась і вкрай роздратовалася. Зрештою, він мав би показати, що розуміє: йому виказують честь. А натомість своїм акторством та хазяйськими манерами він, здається, показує, що саме він робить їй честь. Просто нахабство! Бідолашна, збита з пантелику Коні в лабетах цього чоловіка!

Всі троє мовчки їли. Гілда придивлялась до його манери триматися за столом. І не могла інтуїтивно не відчувати, що він значно вишуканіший за неї. Їй шкодила певна шотландська незграбність. А в ньому була вся внутрішньо приховувана впевненість англієця, жодних гострих кутів. Буде дуже важко довести свою перевагу.

— І ви справді думаєте, — сказала вона трохи м'якше, — що все це варте ризику?

— Що варте ризику?

— Ескапада з моєю сестрою. Він роздратовано посміхнувся.

— Мо', спитайте в неї. — Тоді глянув на Коні. — Ти прийшла з власної волі, правда, любонько? Я тебе не силував?

Коні подивилась на Гілду.

— Краще б тобі не прискіпуватися, Гілдо.

— Звісно, я не хочу цього робити. Але хтось повинен усе обмірковувати. В житті потрібна якась послідовність. Не можна миритися з плутаниною.

На хвилю запала мовчанка.

— А, послідовність! — сказав він. — І що воно таке? Якої послідовності ви дотримуетесь в своєму житті? Здається, ви розлучаєтесь. Яка тут послідовність? Послідовність вашої власної впертості. Більшого я не бачу. І що доброго вона вам дає? Невдовзі ви будете ситою по горло своєю послідовністю. Вперта жінка з своєю сваволею, ото вже добра послідовність, добра. Дякувати Господові, мені не доведеться мати з вами справу!

— Яке ви маєте право говорити так зі мною? — обурилась Гілда.

— Право! Яке ви маєте право нав'язувати іншим людям свою послідовність? Дайте людям їхні власні послідовності.

— Чоловіче добрий, ви думаєте, що мене турбують ваші проблеми? — лагідно запитала Гілда.

— Еге ж! — сказав він. — Турбують. Хоч-не-хоч, вони постають перед вами. Ви, можна сказати, моя своячка.

— Запевню вас, до цього ще далеко.

— Запевняю, не так уже й далеко. У мене своя послідовність, будьте певні. І щодня не гірша за вашу. І коли ваша сестра приходить до мене, щоб я її попістонив і попестив, вона знає, чого хоче. Вона вже була в моєму ліжку, а ви, Богу дякувати, з вашою послідовністю, не були. — Перед тим, як він продовжив, — мертва пауза. — Ні, я не ношу штани задом наперед. І якщо в мене несподівана удача, то я дякую своїм зіркам. Чоловік одержує море насолоди від отієї любої жіночки, а від вас він одержить дулю з маслом. Шкода вас, адже може бути, що ви не краб, а добре яблучко. Такі жінки, як ви, потребують відповідного поводження.

Він дивився на неї з дивною мерехтливою усмішкою, трохи чуттєвою й оцінюючого.

— А таких чоловіків, як ви, — сказала вона, — треба ізолювати, зважаючи на вульгарність та егоїстичну хтивість.

— Еге ж, люба моя пані! Благо, що залишилося ще пару таких чоловіків, як я. Та ви заслужили те, що матимете, — цілковиту самотність.

Гілда підвелася й попрямувала до дверей. Він підвівся і зняв з кілочка плаща.

— Я сама цілком здатна знайти дорогу, — сказала вона.

— Не сумніваюся, — відповів він легко. Вони мовчки побрили по звивистій лісовій дорозі. Все ще ухала сова. Він думав, що треба її застрелити.

Машина стояла неторканою, лиш укрита росою. Гілда сіла всередину і завела мотор. Інші двоє чекали.

— Я маю на увазі одне, — сказала вона зі свого сховку, — сумніваюся, чи ви вірите, що в цьому є якийсь сенс, ви обоє.

— Те, що одному — мед, іншому — отрута, — сказав він з темряви. — А для мене — це хліб насущний.

Спалахнули фари.

— Коні, не примушуй мене вранці чекати.

— Не буду. На добраніч!

Машина повільно посунула до траси і помчала притьмом, залишивши по собі мовчазну ніч.

Коні ласкаво взяла його руку, і вони пішли дорогою назад. Він мовчав. Зрештою вона його спинила і тихо сказала:

— Поцілуй мене!

— Нє, нє, почекай троха! Дай остигнути, — сказав він.

Це її потішило. Вона все ще міцно тримала його руку, і вони швидко йшли лісовою дорогою у мовчанні. Вона так раділа, що була коло нього. Саме тепер. Зіщулилася від думки, що Гілда могла вихопити її звідси. Він мовчав з незворушним виглядом.

У будинку вона мало не стрибала від задоволення, що звільнилася від сестри.

— Але ж ти поводився з Гілкою жахливо, — сказала вона йому.

— Довелося їй дати вчасну відсіч.

— Але чому? Вона ж така приязна.

Він не відповів і взявся робити хатню роботу, рухаючись спокійно і звично. Він явно лютився, але не на неї. Коні це відчувала. І його розлюченість надавала йому особливої краси, духовної сили, це хвилювало, бентежило і розпалювало плоть. Та він усе ще не зважав на неї.

Нарешті сів і почав розшнуровувати черевики. Тоді поглянув угору з-під насуплених брів, в яких ще міцно закарбовувалася лють.

— Іди нагору, — сказав він. — Он — свічка!

Він рвучко повернув голову, показуючи на свічку, що горіла на столі. Вона слухняно взяла її, ступила на першу сходинку, а він у цей час споглядав повну округлість її стегон.

Це була ніч чуттєвої пристрасті; вона була дещо вражена нею і майже опиралася їй, однак її поймали пекучі позиви чуттєвості, інші, пекучіші, жахливіші за позиви ніжності і в той момент жаданіші. Хоч і трохи злякано, вона піддалася його волі, і нерозсудлива, безсоромна чуттєвість потрясла її до самих глибин, роздягла до останку і зробила з неї іншу жінку. Це, власне, не було кохання. І не любовстрастя. Це була чуттєвість, гостра й пекуча, немов полум'я, що спалює серце на попіл.

Спалює сором, найглибший, найдавніший сором у найпотаємніших місцях. Не без зусилля вона піддалася його волі і його бажанню, їй належалося бути пасивною, покірною істотою, наче рабіня, фізична рабіня. Однак пристрасть, пожираючи, облизувала її всю, і коли полум'я чуття пропало їй нутрощі й груди, вона вирішила, що вмирає, але бентежною, надзвичайною смертю.

Вона часто міркувала, що мав на увазі Абельяр, коли говорив, що за роки кохання вони з Елоїзою<sup>[36]</sup> пройшли всі стадії пристрасті, пізнали всі її витонченості. Те ж саме — тисячу років тому, десять тисяч років тому! Те ж саме на грецьких вазах, всюди! Витончені пристрасті, екстраваганція чуттєвості! І обов'язково, завжди обов'язково, спалити фальшивий сором і переплавити на чистоту найважчу руду тіла. Вогнем сушої чуттєвості.

Вона так багато навчилася за коротку літню ніч. Можна було подумати, що жінка має вмерти від сорому. Але натомість умер сором. Сором, що є глибокий природний страх, старий фізичний страх, який таїться в надрах нашого тіла і може бути вигнаний тільки чуттєвим вогнем, нарешті піднявся і загинув у час фалічного полювання чоловічини, а вона підійшла до самого серця власних джунглів. Вона відчула, що тепер наблизилася до справжніх підвалин власної природи й фактично втратила сором. Вона була власним чуттєвим єством, голим і безсоромним. Вона спізнала перемогу, майже пиху. От! От яке воно! Це — життя! Така ти справді є! Нічого приховувати і нічого соромитися. Вона ділила свою вищу голизну з чоловічиною, іншою істотою.

І який навіжений чортяка цей чоловік! Справді чортяка! Потрібна сила, щоб його витримувати. Та як важко дістатися до осердя фізичних джунглів, останнього і найглибшого сховку органічного сорому. Тільки фалосу під силу його дослідити. І як він на неї тиснув!

І з яким жахом вона його ненавиділа. І як вона його справді хотіла! Тепер вона знала. В глибині душі, в основі, вона потребувала цього фалічного вторгнення, таємно бажала його і думала, що ніколи вже його не зазнає. Тепер раптом це вторгнення сталося, і чоловічина ділив з нею її останню й конечну голизну, її безсоромність.

Які брехуни поети та всі інші люди! Вони примушують тебе думати, ніби тобі хочеться сентиментів. А насправді тебе передовсім вабить ця всепроникна, всеохопна, страшнувата чуттєвість. Знайти чоловіка, котрий осмілиться це зробити, без гріха чи сорому, не побоюючись наслідків! Як жахливо, коли потім йому стане соромно і він змусить тебе соромитися! Як шкода, що більшість чоловіків мають в собі щось собаче, трохи сороміцьке, як-от Кліффорд! Навіть як Майкаліс! У чуттєвому відношенні щось водночас собаче і принизливе. Вища насолода розуму! А що воно означає для жінки? А

що воно насправді для чоловіка? Він просто збивається з пантелику, і розум його каламутиться теж! Чуттєвість потрібна навіть для того, щоб чистити розум і прискорити його діяльність. Не безлад, а вища вогниста чуттєвість.

О Боже, що за рідкісна штука — мужчина! Всі вони — пси, що бігають, приносяться, спаровуються. Знайти чоловіка, котрий не боїться й не соромиться! Вона дивилася в цю хвилину на нього — він спав так, як спить дикий звір, далекий, далекий у своїй самотності. Вона вмостила поряд, щоб не бути далеко від нього.

Її розбудило його остаточне пробудження. Він сидів на ліжку й дивився на неї. Вона побачила в його очах власну голизну, її безпосереднє пізнання. І з його очей наче полинули флюїди мужського знання про неї і любовстрасно огорнули її. О, як чудово й любовстрасно відчувати напівсонні члени й тіло, тяжкі й налиті пристрастю!

— Час уставати? — запитала вона.

— Пів на сьому.

О восьмій вона має бути в кінці лісової дороги. Завжди, завжди цей примус!

— Я можу приготувати і принести сюди сніданок, добре? — запитав він.

— О, так!

Внизу тихо скімлила Флосі. Він підвівся, скинув піжаму і обтер тіло рушником. Яка прекрасна людська істота, коли сповнена мужності і сповнена життя! Так вона думала, мовчки споглядаючи його.

— Відкрий фіранки, прошу.

Сонце вже осявало ніжне зелене листя ранку, а неподалік стояв блакитно-свіжий ліс. Вона сіла в ліжку, замріяно визируючи із слухового вікна і стискаючи голими руками свої голі груди. Він одягався. Вона майже замріялася про життя, про життя з ним удвох, просто про життя.

Він відходив, тікав від її небезпечної, вкрадливої голизни.

— Невже я зовсім загубила нічну сорочку? — запитала вона.

Він запхав руку в ліжку і витяг шматок тонкого шовку.

— Я щиколотками відчув шовк, — сказав він.

Та нічна сорочка виявилася роздERTOю майже навпіл.

— Нічого страшного! — сказала вона. — Вона справді належить цьому домові. Я її тут залишу.

— Еге ж, лишай, для компанії я кластиму її між ноги. На ній немає імені чи позначки, правда?

Вона натягла порвану сорочку і сиділа, замріяно виглядаючи у вікно. Вікно було відчинене, всередину плинуло повітря ранку і спів пташок. Вони безперервно пурхали. Вона побачила: у дворі блукає Флосі. Був ранок.

Вона чула, як він унизу розпалює вогонь, качає воду, виходить через задні двері. З часом долинув запах шинки, і нарешті він піднявся нагору з великою чорною тацею, яка ледве влізла у двері. Він поклав тацю на ліжку й налив чаю. Коні сіла навпочіпки у своїй нічній сорочці і голодна накинулася на їжу. Він сидів на єдиному стільці з тарілкою на колінах.

— Як добре! — сказала вона. — Як приємно снідати разом.

Він їв мовчки, думаючи, як швидко збігає час. Це і їй нагадало.

— О, як хочеться залишитися з тобою тут, а Регбі щоб відсунулося звідси на мільйони миль! Саме з Регбі я тікаю. Ти знаєш, правда?

— Еге ж!

— І обіцяєш, що ми житимемо разом, що у нас буде спільне життя, у тебе й у мене! Обіцяєш, правда?

— Еге ж! Коли зможемо.

— Так! І ми *захочемо*. Ми *захочемо*, правда? — Вона нахилилася до нього, розхлюпуючи чай, і взяла його за зап'ястя.

— Еге ж! — сказав він, витираючи чай.

— Тепер ми не можемо жити окремо, правда? — спитала вона благально.

Він подивився на неї з мінливою посмішкою.

— Так! — відповів. — Тільки ти маєш від'їжджати за двадцять п'ять хвилин.

— Хіба? — вигукнула вона. Раптом він з пересторогою підняв палець і підвівся.

Флосі коротко загавкала, потім — тричі голосно дзявкнула, попереджаючи. Він мовчки поклав свою тарілку на тацю і пішов наниз. Констанс почула, як він ішов стежкою через сад. Десь надворі дзенькнув велосипедний дзвінок.

— Доброго ранку, містере Мелорз! Рекомендований лист!

— А, так! Маєте олівець?

— Ось!

— Канада! — сказав незнайомий голос.

— А! Це мій товариш живе у Британській Колумбії. Не знаю, що він там нарекомендував.

— Мо', заповідає спадок.

— Скоріше чогось хоче.

Пауза.

— Добре! Гарного вам дня!

— Ага!

— На все добре!

— На все добре!

За якийсь час він вернувся нагору, дещо знервований.

— Поштар, — сказав він.

— Дуже рано! — відповіла вона.

— Сільський обхід — якщо він уже приходить, то, як правило, близько сьомої.

— Твій товариш відписав тобі спадок?

— Ні! Тільки деякі фотографії і папери про тамтейші місця, у Британській Колумбії.

— Ти туди збираєшся?

— Я думав, може, ми туди поїдемо.

— О, так! Чудово!

Та прихід поштаря його роздратував.



Прокляті велосипеди, наїжджають на тебе — й оглянутися не встигнеш. Сподіваюся, він нічого не засік.

— А врешті, що він міг засікти?

— Тепер вставай і приготуйся. Піду, гляну наперед.

Вона побачила, як він пішов на розвідку лісовою дорогою з собакою та рушницею. Вона спустилася донизу, помилася і до його повернення була готова, сховавши свої речі до маленької шовкової сумочки.

Він замкнув двері, і вони рушили, але не дорогою, а лісом. Він був пильним.

— Ти не думаєш, що варто жити заради таких моментів, як минула ніч? — запитала вона.

— Еге ж! Та залишаються інші моменти для обдумування, — відповів він досить різко.

Вони мовчки йшли зарослою стежкою, він — попереду.

— І ми житимемо разом і почнем нове життя, правда? — благала вона.

— Еге ж! — відповів він, не озираючись. — Коли прийде час. А тепер ти їдеш до Венеції чи куди там.

Вона йшла слідом за ним, отупіла, з болем у серці. Тепер їй треба їхати. Нарешті він зупинився.

— Я пройду сюди, — сказав він, показуючи праворуч.

Та вона обвила руками його шию і притислася до нього.

— Але ти збережеш для мене свою ніжність, правда? — прошепотіла вона. — Мені сподобалося минулої ночі. Ти збережеш для мене свою ніжність, правда?

Він поцілував її і на хвилю міцно пригорнув до себе. Тоді зітхнув і знову поцілував.

— Піду гляну, чи приїхала машина.

Він почав продиратися через низьку ожину й кущі, притоптуючи папороть. На хвилину чи дві зник. Тоді широким кроком вернувся назад.

— Машини ще немає, — сказав він. — Але на дорозі — фургон пекаря.

Здавалося, він нервується, турбується.

— Тс!

Вони почули, як, під'їжджаючи, тихо просигналила машина. На мосту вона сповільнила швидкість.

У повній розпущі Коні пірнула по його сліду через папороть і підійшла до високого живоплоту з падуба. Він ішов позаду.

— Тут! Пробирайся тут! — показав він на прогалину. — Я не буду виходити.

Вона з відчаєм глянула на нього. Та він поцілував її і підштовхнув уперед. Охоплена розпукою, вона пролізла крізь кущі й дерев'яну огорожу, якимось подолала невеликий рівчак і піднялася на лісову дорогу, де Гілда нетерпляче вийшла з машини.

— Ну, ти тут! — сказала Гілда. — А де він?

— Він не прийде.

Коли Коні сіла в машину зі своєю маленькою сумочкою, по її обличчю текли сльози. Гілда схопила автомобільний шолом з потворними темними окулярами.

— Вдягни! — сказала вона. І Коні натягла на себе маскування, тоді вдягла довгого плаща для машини і сіла — нелюдська, невпізнанна істота в темних окулярах. Діловим жестом Гілда завела мотор. Вони рушили з лісової дороги і опинилися на трасі. Коні озирнулася, та від нього й сліду не залишилося!

Геть! Геть! Вона обливалася гіркими сльозами. Розставання прийшло так зненацька, так неждано. Наче смерть.

— Слава Богу, ти хоч якийсь час будеш далеко від нього! — сказала Гілда, повертаючи, щоб обминути село Кросгіл.

## РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

— Розумієш, Гілдо, — сказала Коні після ланчу, коли вони наближалися до Лондона, — ти ніколи не знала ні справжньої ніжності, ні справжньої чуттєвості; а звідати їх з однією людиною — все міняється.

— Ради Бога, не хвалися своїм досвідом! — сказала Гілда. — Я ніколи не зустрічала мужчину, здатного на близькість з жінкою і поступливого по відношенню до неї. А саме цього мені бракувало. Мені не потрібна їхня самовдоволена ніжність і їхня чуттєвість. Мене не задовольняє бути лялькою в якогось чоловіка, чи його *chair à plaisir*<sup>[37]</sup>. Я прагнула повної близькості і не знайшла її. З мене досить.

Коні обдумала ці слова. Повна близькість! Їй здавалося, що це означає повне розкриття перед іншою людиною і те, що та людина повністю розкривається перед тобою. Але це нудно! І вся ця втомлива самовдоволеність чоловіка та жінки! Хвороба!

— Думаю, ти надто зайнята собою у стосунках з іншими, — звернулася вона до сестри.

— Принаймні у мене не рабська натура, — сказала Гілда.

— Мабуть, ні! Мабуть, ти рабиня власної ідеї про саму себе.

Після такого нечуваного зухвальства з боку крихітки Коні Гілда якийсь час мовчки керувала машиною.

— Принаймні я не рабиня ідеї про мене, котра належить комусь іншому, а той хтось інший — не слуга мого чоловіка, — нарешті відмовила вона різко й роздратовано.

— Розумієш, це не так, — спокійно сказала Коні.

Вона завжди дозволяла своїй старшій сестрі верховодити. Тепер, хоч і здригаючись усередині, вона звільнилася від влади над собою *інших жінок*. Ах! Це само по собі полегшення, наче тобі дали інше життя — звільнивши від дивної влади і настирливих вигадок інших жінок. Які вони жахливі, жінки!

Вона раділа зустрічі з батьком, адже завжди була його улюбленицею. Вони з Гілдою зупинилися в невеликому готелі поблизу Пел Мела, а сер Малколм був у своєму клубі. Та ввечері він запросив дочок, і їм сподобалося з ним.

Він усе ще був гарний і дужий, хоча трохи боявся того нового світу, що розростався навколо нього. В Шотландії він знайшов другу дружину, молодшу за нього й багатшу. Але якомога частіше відпочивав без неї, як і без своєї першої дружини.

В опері Коні сиділа поряд з ним. Він був помірної повноти і мав повні ноги, та вони все ще були міцні і доброї форми — ноги здорового чоловіка, який насолодився життям. Його добродушний егоїзм, його вперте почуття незалежності, його нерозкаяна чуттєвість — усе це, на думку Коні, можна було прочитати по його добре скроєних рівних ногах. Справжній мужчина! А тепер він ставав старим мужчиною, що навівало сум. Адже його міцні повні чоловічі ноги втрачали всіляку жваву чуттєвість і силу ніжності, саму суть молодості, те, що, раз появившись, ні коли не вмирає.

Коні вперше помітила існування ніг. Для неї вони стали важливішими за обличчя, які більше не були надто справжніми. Як мало людей мають живі жваві ноги. Вона дивилася на чоловіків у кріслах партеру. Великі, як пудинги, стегна в чорних, як пудинги, костюмах, або тонкі дерев'яні палички в чорному траурному вбранні, або гарно скроєні молоді ноги, позбавлені, однак, усякого значення, чи то чуттєвості, чи то чутливості, чи то ніжності, просто банальні ноги, котрі гарцюють собі навкруг. Позбавлені навіть такої чуттєвості, як у її батька. Всі вони перелякані, перелякані на смерть.

Та жінки не були переляканими. Страхітливі тумби більшості жінок! Справді шокуючи, справді достатні для виправдання злочину! Або нещасні худі ніжки! Або ошатні стрункі — у шовкових панчохах і без найменшого натяку на життя! Жах — мільйони позбавлених сенсу ніг розгулюють навколо без сенсу!

Та в Лондоні вона не почувалася щасливою. Люди видавалися такими примарними і пустими. Вони не відали живого щастя, хоч якими меткими й принадними виглядали. Все це було неплідне. А в Коні жила сліпа жіноча спрага щастя, певність у щасті. В Парижі, принаймні, вона ще відчула якісь залишки чуттєвості. Але яка втомлена, виснажена, зношена чуттєвість. Зношена через відсутність ніжності. О! Париж був сумний. Одне з найсумніших міст, утомлений власною, тепер механічною чуттєвістю, втомлений від напруги грошей, грошей, грошей, втомлений навіть від огиди й чванства, просто смертельно втомлений, і все ж не до кінця американізований чи лондонізований, щоб приховати втому за механічними дриганнями. О, ці мужоподібні мужчини, ці гуляки, ці стрільці очима, ці їдці добрих обідів! Які вони всі втомлені! Втомлені, зношені за браком хоч якоїсь ніжності з твого боку або до тебе. Вправні, часом чарівні жінки щось чули про чуттєві реальності, в цьому вони подужали своїх кручених англійських сестер. Та про ніжність вони знали навіть менше. Сухі, з безконечною сухою напругою волі, вони так само зношувалися. Людський світ просто зношувався. Можливо, він стане неймовірно руйнівним. Своєрідною анархією! Кліфорд і його консервативна анархія! Можливо, він більше не буде консервативним. Можливо, він розвинеться до дуже радикальної анархії.

Коні виявила, що вона зіщулюється й боїться світу. Деякий час вона почувалася щасливою на бульварах, чи в Булонському лісі, чи в Люксембурзькому саду. Та Париж уже заповнили американці та англійці, дивні американці в дивних костюмах і звичайні нудні англійці, що виглядають за кордоном такими безнадійними.

Вона з радістю поїхала далі. Раптом установилася тепла погода, тому Гілда

вирушила через Швейцарію, через Бренер, тоді через Доломіти до Венеції. Гілді подобалися всі ці клопоти, і їзда, і роль першої скрипки. Коні ж цілком влаштовувала пасивна роль.

І мандрівка справді виявилася доволі приємною. Тільки Коні продовжувала говорити собі: чому це мене по-справжньому не хвилює? Чому я ніколи по-справжньому не захоплююся? Як жахливо, що я більше по-справжньому не зважаю на пейзаж! Але я не зважаю. Це доволі жахливо. Я наче святий Бернард, котрий міг пливати Люцернським озером, не помічаючи гір та зеленої води. Я просто більше не зважаю на пейзаж. Чого на нього вилуплюватися? Навіщо? Я відмовляюся це робити.

Цього разу ні у Франції, ні в Швейцарії, ні в Тіролі, ні в Італії вона не знайшла нічого живого. Вона просто проїхала через них усіх. І все це було менш реальне за Регбі. Ще менш реальне, ніж жахливе Регбі! Вона відчувала, що їй байдуже, чи побачить вона ще коли-небудь Францію, Швейцарію чи Італію знову. Вони встоять. Регбі було реальніше.

Що ж до людей, всі люди були схожі, з дуже маленькими відмінностями. Всі хотіли витягти з тебе гроші, а туристи хотіли будь-дещо одержувати насолоду, ніби витискаючи кров з каменю. Нещасні гори! Нещасний пейзаж. Все це треба було стискати, стискати, стискати знову і знову, щоб викликати захоплення, щоб розважати. Що мали на меті ці люди з своїм простим рішучим бажанням розважатися?

"Ні! сказала собі Коні. — Краще лишатимусь у Регбі, де можна прогулятися по околицям, мати спокій і не вилуплюватися ні на що, чи розігрувати якісь вистави. Ця туристична вистава власного розважання так безнадійно принизлива, така невдала".

Вона хотіла назад до Регбі, навіть до Кліфорда, навіть до бідолашного покаліченого Кліфорда. Все ж він був не таким дурнем, як цей рій відпочивальників.

Та в підсвідомості вона підтримувала зв'язок з іншим чоловіком. Вона не може послабити свій зв'язок з ним. О, вона не може його втратити, інакше пропаде, зовсім пропаде у цьому світі дорогих нікчем і веселунів. О, шукачі веселощів! О, шукачі розваг! Ще одна форма сучасної хвороби.

Вони залишили машину в Местрі, в гаражі, і сіли на рейсовий пароплав до Венеції. Стояв приємний літній день, брижилася мілка лагуна, в яскравому сонці Венеція, яка стояла до них спиною, виглядала тьмяною.

На причалі вони пересіли в гондолу, давши керманичу адресу. Він був звичайний гондольєр у біло-блакитній блузі, не дуже гарний з лиця, зовсім невиразний.

— Так! Вілла Есмеральда! Так! Знаю! Я служив гондольєром у тамтешнього джентльмена. Але це досить далеко!

Він здавався дещо дитинним, гарячим хлопцем. Гріб з перебільшеним запалом темними каналами з жахливо слизькими зеленими стінами, канали проходили через бідні квартали, де вгорі на шнурках сушилася білизна і стояв легкий або сильний запах стічних вод.

Нарешті він дістався до одного з відкритих каналів з тротуарами з обох боків, вигнутими мостами, що лежали прямо під прямим кутом до Великого каналу. Обидві

жінки стояли під невеликим тентом, чоловік височів над ними позаду.

— Синьйорини надовго зупиняться на віллі Есмеральда? — запитав він, легко правлячи ґондолою і витираючи піт з обличчя біло-блакитним носовичком.

— Днів двадцять, ми обидві одружені дами, — сказала Гілда дивним глухим голосом, від якого її італійська мова звучала такою іноземною.

— А! Двадцять днів! — сказав чоловік. Запала мовчанка. Після того він запитав: — Синьйори не бажають ґондольєра на двадцять чи більше днів, поки перебуватимуть на віллі Есмеральді? Чи на день? Чи на тиждень?

Коні й Гілда роздумували. У Венеції завжди краще мати власну ґондолу, так само, як, завжди краще мати власну машину на суші.

— А що є на віллі? Які човни?

— Там є моторний катер, а також ґондола. Але... — "Але" означало — вони не будуть вашою власністю.

— Скільки ви просите?

Ціна складала близько тридцяти шилінгів за день і десяти фунтів за тиждень.

— Це офіційна ціна? — запитала Гілда.

— Менше, синьйоро, менше. Офіційна ціна...

Сестри думали.

— Добре, — сказала Гілда, — приходьте завтра вранці, і ми це владнаємо. Як вас звати?

Його звали Джованні, і він цікавився, в який час прийти і кого викликати. Гілда не мала візитної картки. Коні дала йому свою. Він швидко глянув на картку своїми гарячими південними блакитними очима, тоді знову на неї.

— О! — сказав він, просвітлівши. — Міледі! Міледі! Правда?

— Міледі Констанца! — сказала Коні.

Він кивнув, повторюючи: "Міледі Констанца!" — і акуратно поклав картку в кишеню блузи.

Вілла Есмеральда стояла досить далеко, на краю лаґуни, лицем до Чіоджо. Милий, не дуже старий будинок, тераси обернуті до сонця, а внизу — досить великий сад з темними деревами, він оточував його з боку лаґуни.

Господарем був повний, доволі дебелий шотландець, який до війни нажив у Італії добрий капітал, а під час війни одержав дворянство за ультрапатріотизм. Його дружина була худа, бліда, їдка особа без власних прибутків і мала нещастя спостерігати досить гидкі амурні пригоди свого чоловіка. Із слуг він тягнув жили. Але тепер після того, як узимку зазнав невеликого удару, з ним стало легше давати раду.

Будинок був повен гостей. Крім сера Малколма і його двох дочок, там жило ще семеро інших людей — шотландська пара, теж з двома дочками, молода італійська графиня, вдова, молодий грузинський князь і моложавий англійський священик, який перехворів на запалення легенів і тепер за станом здоров'я служив капеланом сера Александра. Князь не мав за душею й пенса, однак був гарний з лиця і з його гонором міг би стати відмінним шофером, і баста! Графиня була тихою маленькою кішечкою і

вела якусь свою гру. Священик був простий неотесаний молодик з парафії в Баксі, на щастя, він залишив дружину й двох дітей вдома. А Гутрі, родина з чотирьох осіб, добрі, солідні єдинбурзькі буржуа, насолоджувалися всім, зберігаючи солідні манери, і куштували всього, не ризикуючи нічим.

Коні й Гілда зразу виключили князя із своїх списків. Гутрі належали більш-менш до їхнього типу людей, заможні, але нудні, а дівчата хотіли заміж. Капелан — непоганий хлопець, але надто шанобливий. Після легкого удару серові Александру стало важкувато задовольняти свої галантні нахили, та його все ще збуджувала присутність стількох гарних молодих жінок. Леді Купер була тиха, схожа на кицьку істота; бідолашна, вона жила без радості, вивчаючи кожну жінку з холодною пильністю, яка стала її другою натурою, і говорила холодні, неприємні колючі слова, що свідчили, якої низької думки вона дотримується про всю людську природу. Крім того, як виявила Коні, вона злісно гнобила слуг, але в тихій манері. Та вона докладала всіх зусиль, щоб сер Александр із своїм огрядним, начебто привітним черевом та нуднючими жартами — гумористикою, за висловом Гілди, — думав, наче він пан і володар усієї цієї братії.

Сер Малколм малював. Так, він досі час від малював краєвиди Венеціанської лагуни — вони мали бути контрастом до його шотландських краєвидів. Отож зранку його відвозили з великим полотном на "натуру". Трохи пізніше леді Купер відвозили Гондолою до центру міста з альбомом для ескізів і фарбами. Вона була запеклою акварелісткою, і будинок був завішаний рожевими палацами, темними каналами, вигнутими мостами, середньовічними фасадами тощо. Згодом родина Гутрі, князь, графиня, сер Александр і часом містер Лінд, капелан, пливли до Лідо<sup>[38]</sup>, де купалися, повертались додому до пізнього ланчу о пів на другу.

Домашня компанія, як усяка домашня компанія, була страшенно нудною. Та сестер це не турбувало. Вони проводили весь час за межами дому. Батько повів їх на виставку — кілька миль нудних картин. Він повів їх до всіх своїх друзів з вілли Лучезе; теплими вечорами він сидів з ними на П'яцца<sup>[39]</sup> замовивши столик у Флоріана, він водив їх до театру на п'єси Гольдоні. Там були ілюміновані свята на воді, були танці. Це був курорт курортів. Лідо з його акрами засмаглих чи зодягнених у піжами тіл нагадував берег, на який припливли спаровуватися незчисленні гурти тюленів. Надто багато людей на П'яцца, надто багато людських кінцівок на Лідо, надто багато Гондол, надто багато моторних катерів, надто багато пароплавів, надто багато голубів, надто багато морозива, надто багато коктейлів, надто багато прислужників, котрі прагнуть чайових, надто багато мов дзеленчить навкруг, надто багато всього, надто багато сонця, надто багато запаху Венеції, надто багато кошиків з полуницями, надто багато шовкових шалей, надто багато великих, соковитих скибок динь на прилавках, надто багато розваг, загалом надто багато розваг!

Коні й Гілда ходили скрізь у відкритих сукнях. Тут були десятки людей, яких воли знали, десятки людей знали їх. Немов фальшивий пенні, підвернувся Майкаліс. "Хело! Де ви зупинилися? Ходімо на морозиво, чи що! Поїхали зі мною куди-небудь моєю гондолою". Навіть Майкаліс майже засмаг, хоча до його людської плоти більше

надавалося визначення "підсмажився".

По-своєму це було приємно. Це майже розважало. Однак якимось чином усі ці коктейлі, усі ці лежання в теплій воді і загорання на теплому піску під теплим сонцем, у теплі ночі, танці під джаз, притулившись животом до якогось кавалера, охолодження морозивом, усе це було справжнім наркотиком. І саме цього всі вони прагнули — наркотика; тиха вода — наркотик, сонце — наркотик, джаз — наркотик, сигарети, коктейлі, Морозиво, вермут. Накачатися наркотиками! Розваги! Розваги!

Гілді частково подобалося це сп'яніння, їй подобалося дивитися на жінок і теревенити про них. Жінки безмежно цікавилися жінками. Як вона виглядає? Якого мужчину впіймала? Яку втіху від цього отримує? Чоловіки нагадували великих псів у білих фланелевих штанах, які чекали, щоб їх погладили, чекали нагоди покачатися; чекали нагоди притулитися животом до живота якоїсь жінки під час танців.

Гілда любила джаз, тому що могла притулитися животом до живота якогось так званого чоловіка і дозволити, щоб він водив її своїм внутрішнім центром туди-сюди по підлозі, а тоді можна було розійтися й не помічати "тієї істоти". Він свою роль уже зіграв. Бідолашна Коні почувалася досить нещасливою. Вона не танцювала під джаз, просто тому що не могла притулятися животом до живота якоїсь іншої "істоти". Вона ненавиділа скупчення майже голої людської плоті на Лідо — там ледве вистачало води, щоб зволожити їх усіх. Їй не подобався сер Александр і леді Купер. Вона не хотіла, щоб Майкаліс чи хтось інший волочився за нею.

Найщасливіші хвилини бували тоді, коли вони з Гілдою сідали в гондолу і пливли через лагуну до якогось безлюдного пляжу, вкритого рінню. Там вони могли купатися зовсім самотні, залишивши гондолу на внутрішній стороні рифа.

Джованні знайшов собі на підмогу ще одного гондольєра, тому що пливти доводилося далеко і він жахливо пітнів на сонці. Джованні виявився дуже милим, люб'язним, як усі італійці, і зовсім безпристрасним. Італійці не пристрасні, пристрасть має глибокі підвалини, їх легко зворушити, вони часто виявляють ніжність, але рідко здатні на безоглядну пристрасть.

Отже, Джованні був відданий своїм дамам, як раніше був відданий колишнім дамам. Він цілком приготувався прислужитися їм своїм тілом, якби вони того захотіли, він потай сподівався, що вони захочуть. Вони віддячать йому гарним дарунком, який виявиться до речі, адже він саме збирався одружуватися. Він розповів їм про своє одруження, і вони належним чином зацікавилися.

Він подумав, що подорож до якогось безлюдного берега на другому боці лагуни, ймовірно, подорож ділова, це діло — l'amore, кохання. Отож він знайшов собі помічники, адже пливти доводилося далеко, і врешті дам було дві. Дві дами, дві макрельки! Гарна арифметика! І до того ж красиві дами! Він справедливо пишався ними. І хоча йому платила й давала накази синьйора, він сподівався все ж, що для l'amore його вибере саме молода леді. І вона дасть йому ще грошей.

Приятеля, якого він привів, звали Даніель. Він не був справжнім гондольєром, тому зовсім не скидався на жебрака чи проститутку чоловічого роду. Він працював на

сандолі, сандола — великий човен, що возить з островів фрукти і харчі.

Даніель був гарний, високий, статурний, з легкою круглою головою, вкритою маленькими густими світло-жовтими кучерями і широко посадженими блакитними очима. Він не був експансивний, балакучий і схильний до пияцтва, як Джованні. Він мовчав і веслував з силою і легкістю, наче був на воді тільки сам. Дами як дами, вони були йому байдужі. Він навіть не дивився на них. Він дивився вперед.

Він був справжній мужчина, трохи дратувався, коли Джованні пив забагато вина й незграбно веслував, нестримно змахуючи великим веслом. Він був такий мужчина, як Мелорз — не зіпсутий. Коні жаліла дружину надто емоційного Джованні. А дружина Даніеля, мабуть, була одна з ніжних венеціанок з народу, які зустрічалися в глибинах лабіринтів цього міста, скромних і схожих на квіти.

Ах, як сумно, що чоловіки спочатку роблять проститутками жінок, потім жінки роблять проститутками чоловіків. Джованні пнувся продати себе, перебирав ногами, наче прагнучи віддатися жінці. І за гроші!

Коні дивилася на далеку, низьку, забарвлену в рожеве Венецію, що виднілася над водою. Побудована на грошах, розквітла на грошах і мертва від грошей. Мертвотність грошей! Гроші, гроші, гроші, проституція і мертвотність.

Однак Даніель все ще залишався мужчиною, здатним на вільну чоловічу вірність. Він не носив блузи Гондольєра, тільки плетену блакитну фуфайку. Він був трохи дикий, незграбний і гордий. Отож його найняв доволі примітивний Джованні, котрого в свою чергу найняли дві жінки. Так буває! Коли Ісус відмовився від грошей диявола, він залишив господарем ситуації диявола в масці банкіра—єврея.

Коні поверталася додому з-під пекучого сонця лагуни в якомусь заціпенінні і заставляла листи з дому. Кліфорд писав регулярно. Він писав дуже гарні листи, їх усіх можна було б опублікувати в книжці. І з цієї причини Коні не вважала їх надто цікавими.

Вона жила в заціпенінні від світла лагуни, від плескоту солоних хвиль, простору, порожнечі, німоти. Тільки здоров'я, здоров'я, повне заціпеніння від здоров'я. Це приносило насолоду і заколисувало, відбираючи всілякі інші інтереси. Крім того, вона була вагітна. Тепер вона знала. Отже, заціпеніння від сонця і плавання в Гондолі далеко — далеко доповнювалося її вагітністю, ще однією повнотою здоров'я, яка тішила й притупляла.

Вона провела у Венеції два тижні і мала залишитися тут ще днів на десять чи чотирнадцять. Сонце пропалювало всякий відлік часу, і повнота фізичного здоров'я вела до повного забуття. Вона перебувала в якомусь щасливому заціпенінні.

З нього її пробудив лист від Кліфорда.

"Ми теж тут розважаємося: і в нас є дещо цікаве. Трапилося так, що гуляща дружина Мелорза, лісника, повернулася додому, і виявилось, що її не хочуть. Він виставив її геть і замкнув двері. Однак, кажуть, що, повернувшись додому з лісу, він знайшов уже далеко не прекрасну даму, яка рішуче захопила його ліжко в *puris naturalibus*<sup>[40]</sup>, чи, як можна сказати, в *impuris naturalibus*<sup>[41]</sup>. Вона розбила вікно і в



такий спосіб зайшла. Не в змозі викинути з ліжка дещо підтоптану Венеру, він відступив і заховався, як кажуть, у хаті своєї матері в Тевершелі. Тим часом Венера Стекс Гейта поселилася в будинку, який вона оголосила своїм, а Аполлон, очевидно, влаштувався в Тевершелі.

Я повторюю це з чуток, адже Мелорз до мене особисто не приходив. Я маю можливість пожитися крихтами нашого місцевого сміття від нашої посмітюшки, нашого ібіса, нашої падкої до нечистот кані — місіс Болтон. Я б не повторював цього, якби вона не вигукнула: "Її світлість більше не ходитиме до лісу, коли там залишатиметься та жінка!"

Мені подобається, як ти описала сера Малколма, котрий впливає в море, біле волосся розвивається, рожеве тіло сяє. Я заздрю вашому сонцю. У нас дощі. Та я не заздрю закоренілій смертельній хтивості сера Малколма. Однак це пасує до його віку. Ймовірно, старіючи, людина стає хтивішою і смертнішою. Тільки молодість має смак безсмертя..."

Новина обірвала стан щасливого заціпеніння, роздратування Коні межувало з обуренням. Тепер їй доведеться зазнати клопотів від тієї звірюки в жіночій подобі! Тепер їй доведеться мучитися й терзатися! Від Мелорза листів не було. Вони домовилися взагалі не писати, але тепер їй хотілося почути все від нього особисто. Врешті—решт він батько дитини, яку вона носить. Хай би він написав!

Але як бридко! Як усе сплуталося. Якими підлими виявилися ці низькородні люди! Як приємно тут, на сонці і в лінощах, у порівнянні з гнітючою плутаниною англійських центральних графств! Зрештою, чисте небо здавалося в житті найважливішим.

Вона навіть Гілді не заїкнулася про свою вагітність і звернулася до місіс Болтон по точну інформацію.

На віллу Есмеральда з Рима прибув художник Данкен Форбс, їхній друг. Тепер він їздив третім у гондолі, купався з ними на тому боці лагуни, ескортував їх, тихий, зовсім небалакучий молодик, який досяг значних успіхів у своєму мистецтві.

Вона отримала лист від місіс Болтон: "Впевнена, ви зрадієте, побачивши сера Кліфорда. Він просто цвіте, страшенно тяжко працює і дуже бадьорий. Безперечно, він з нетерпінням чекає, коли ви знову будете в нами. Без вас, моя леді, дім сумний, і всі ми вітатимемо вас між нами знову.

Щодо містера Мелорза, не знаю, що вам написав сер Кліфорд. Здається, одного вечора його дружина зненацька з'явилася, він застав її на порозі, повернувшись з лісу. Ними сказала, що прийшла до нього і хоче знову з ним жити, адже вона його законна дружина і він не повинен з нею розлучатися. Тому що, здається, містер Мелорз порушив справу про розлучення. Та він не захотів нічого з нею мати, не впустив її в хату і сам не зайшов, а повернувся до лісу, навіть не відімкнувши двері.

Та коли він прийшов на світанку, виявилось, що в дім хтось вломився, отже, він піднявся наверх перевірити, що вона зробила, і знайшов її в ліжку без нічого. Він запропонував їй гроші. Та вона відповіла, що вона його дружина і він має прийняти її назад. Не знаю, яка сцена між ними сталася далі. Мені розповідала про це його мати.

Вона жахливо занепокоєна. Розумієте, він сказав їй, що воліє згнити, ніж знову житиме з нею разом, тоді зібрав речі і пішов прямо до матері на Твершелську гору. Переночував у неї, а наступного ранку пішов до лісу через парк, навіть не наближаючись до свого будинку. Здається, того дня вони більше з дружиною не бачилися. Та наступного дня вона була у свого брата Дена у Бегерлі, лаялась і стояла на своєму, говорила, що вона його законна дружина, що він у себе приймав жінок, тому що вона знайшла пляшечку від парфумів у нього в шухляді, недокурки сигарет з позолоченими фільтрами на купі попелу і, здається, ще щось. Тоді поштар Фред Кірк говорив, ніби чув якісь голоси в спальні Мелорза одного раннього ранку, а на лісовій дорозі стояла машина.

Містер Мелорз оселився в матері, ходив до лісу через парк, а вона, здається, жила в його будинку. Ну, розмова не було краю. Отже, нарешті містер Мелорз і Том Філіпс пішли до будинку і винесли майже всі меблі, білизну і розгвинтили ручку насоса, отже, їй довелося піти. Та замість того, щоб повернутися в Стекс Гейт, вона пішла і поселилася у місіс Свейн у Бегерлі, тому що дружина брата Дена її не прийняла. І вона почала ходити під хату місіс Мелорз, щоб перехопити його, клялася, наче він був з нею в ліжку там у будинку, пішла до юриста, щоб примусити платити їй забезпечення. Вона потовстіла, ще більше опростилася, а міцна як бик. І говорить про нього страхітливі речі — як він приймав удома жінок, як поводився з нею, коли вони одружилися, які низькі, жахливі речі робив з нею, ще бозна-що. Впевнена, коли жінка починає базікати, вона може принести страшне нещастя. І незалежно від того, хоч яка підла вона є, знайдуться такі, хто повірять, і частина бруду прилипне. Я впевнена, що те, у який спосіб вона показує, ніби містер Мелорз належить до мужчин, які низько, жахливо обходяться з жінками, просто шокує. А люди тільки й раді повірити в це, про кого б не йшлося, особливо в такі речі. Вона заявляє, що не залишить його в спокої до кінця його днів. Тому я й кажу, якщо він так страшно обходився з нею, то чому ж вона так хоче повернутися до нього? Але, звичайно, вона наближається до клімаксу, адже вона на багато років старша за нього. А ці прості, дикі жінки завжди з розуму сходять, коли настає клімакс".

Для Коні це був неприємний удар. От і вона, напевно, дістане свою частку приниження й бруду. Вона злилася на нього за те, що він не розв'язався з Бертою Коутс раніше, і навіть за те, що одружився з нею. Мабуть, у нього були якісь потяги до низького. Коні згадала останню ніч, яку провела з ним, і здригнулася. Він спізнав усю ту чуттєвість навіть з Бертою Коутс! Справді, досить відразливо. Добре було б позбутися цього, позбутися його назавжди. Мабуть, він справді простий, справді низький.

Вона відчувала відразу до всієї пригоди і навіть заздрила дочкам Гутрі за їхню соромливу недосвідченість і тяжку дівочість. І тепер її жахала думка про те, що хтось дізнається про неї й лісника. Як невимовно принизливо! Вона почувалася втомленою, наляканою і прагнула повної, респектабельності, навіть вульгарної й мертвої респектабельності, притаманної дівчатам Гутрі. Якщо Кліфорд дізнається про її роман

— яке невимовне приниження! Вона боялася, відчувала страх перед світом і його нечистим зубом. Вона майже хотіла позбутися дитини і стати цілком чистою. Одним словом, вона перелякалася.

Що ж до пляшечки парфумів, це була її дурість. Вона не змогла стриматися, щоб не напарфумити пару його носовичків і сорочок, що лежали в шухляді, просто від дитячої забаганки, і залишила маленьку пляшечку фіалкових парфумів "Коті", напівпорожню в його речах. Вона хотіла, щоб він згадував її в її парфумах. Що ж до сигарет, то вони належали Гілді.

Вона не могла втриматися, щоб не звірити дещо Данкенові Форбсу. Вона не сказала, що була коханкою лісника, сказала тільки, що він їй подобається, і розповіла Форбсові історію цього чоловіка.

— О, — сказав Форбс, — побачите, вони не заспокояться, доки не доб'ються, не прикінчать його. Якщо він відмовився, маючи такий шанс, проповзти в середній клас, і якщо це чоловік, який захищає свою власну стать, тоді вони доб'ють його. Єдине, що вони тобі ніколи не дозволять — бути твердими й відкритими у своїй статі. Ти можеш бути як завгодно брудним. По суті, чим більше бруду ти вносиш у секс, тим більше тебе люблять. Та якщо ти віриш у свою стать і не дозволяєш бруднити її — вони цього не допустять. Залишається одне безумне табу — секс як природна й життєва потреба. Вони цього не хочуть, і вони радше вб'ють тебе, ніж дозволять це. Побачите, вони зацькують того чоловіка. А що він врешті зробив? Якщо він займався коханням з своєю дружиною всіма способами, хіба він не мав на те права? Вона мала б пишатися. Але бачите, навіть така підла сучка повертається проти нього і, щоб помститися йому, апелює до звірячих інстинктів натовпу, упередженого проти сексу. Ти маєш пхикати і каятися чи жахатися сексу перед тим, як тобі дозволять його. Інакше вони зацькують бідолаху.

Тепер Коні спрямувала свій осуд у протилежний бік. Зрештою, що він зробив? Що він зробив? Що він зробив їй, Коні, крім того, що дав їй вишукану насолоду і почуття свободи й життя? Він звільнив гарячу сексуальну природу її статі. І за це вони зацькують його.

Ні, ні, цього не повинно статися. Коні уявила собі, як він голий, білий, з засмаглими руками й обличчям, дивиться вниз на свій піднятий пеніс, наче на якусь іншу істоту, на лиці зблискує чудернацький усміх. І знову почула його голос: "У тебе найкращий у світі задок!" І відчувала, як його рука тепло і ніжно гладить її по таємних закутках, наче благословляє. І тепло приливало до її утроби, і вогники спалахували в її колінах, і вона говорила: "О, ні! Я не відступлюся! Я не повинна повставати проти нього. Хай там що! Я повинна триматися за нього і за те, що він дав. Я не мала теплого, полум'яного життя, аж поки він мені дав його. І я не відступлюся".

Вона вчинила необачну річ. Послала лист до Айві Болтон, вклавши туди листочок для лісника, і попросила місіс Болтон передати його. Вона писала йому: "Я дуже розстроєна, дізнавшись про всі ті клопоти, що ви зазнали від своєї дружини, але не зважайте на це, це просто своєрідна істерія. Все скінчиться так само несподівано, як

почалося. Але я безмежно шкодую з цього приводу і сподіваюся, що нас це не особливо торкнулося. Врешті—решт, вона того не варта. Вона просто істеричка, яка хоче зробити вам боляче. Я буду в дома за десять днів і сподіваюся, що все влаштується".

Через декілька днів прийшов лист від Кліфорда. Він був очевидно роздратований.

"Я в захопленні, що ти збираєшся покину Венецію шістнадцятого. Та якщо тобі там подобається, не поспішай додому. Нам тебе бракує. Регбі тебе бракує. Але важливо, щоб ти отримала свою повну частку сонця, сонця купальних костюмів, як говорять реклами Лідо. Тому, прошу, залишайся на довше, якщо це тебе підбадьорює й готує до нашої досить жахливої зими. Навіть сьогодні йде дощ.

За мною невтомно, фантастично доглядає місіс Болтон. Вона дивовижний екземпляр. Чим далі живу, тим глибше усвідомлюю, які дивні людські істоти. Деякі з них з тим самим успіхом могли б мати сотню ніг, як у стоноги, або шість, як в омара. Здається, людської послідовності і гідності, яку варто було б очікувати від своїх побратимів по крові, насправді не існує. Можна сумніватися, чи вони хоча б якоюсь мірою існують в окремих людях. У кожному з них.

Скандал з лісником продовжується й наростає, як снігова куля. Місіс Болтон тримає мене в курсі справи. Вона нагадує мені рибу, котра, хоч і німа, поки жива, здається, мовчки видихає плітки через зябра. Все проходить крізь сито її зябрів, і ніщо її не дивує. Так ніби пригоди інших людей становлять для неї необхідний кисень.

Вона стежить за скандалом Мелорза і з мого дозволу посвячує мене до глибин, її велике обурення — воно, щоправда, нагадує обурення актриси, яка грає роль, — спрямоване проти дружини Мелорза, яку вона вперто називає Бертою Коутс. Я глибоко занурився в каламутні життя усіх Бертів Коутс цього світу і, виборсавшись з течії пліток, знову повільно піднявся на поверхню і тоді з подивом відзначив, що світла дня взагалі не існує.

Для мене абсолютна правда полягає в тому, що наш світ, який видається нам поверхнею всіх речей, насправді є дном глибокого океану, всі наші дерева — підводні рослини, а ми — моторошна, луската підводна фауни, що, наче креветки, годується покидьками. Тільки часом, задихаючись, душа піднімається з бездонних глибин, у яких ми живемо, вгору до поверхні ефіру, де є справжнє повітря. Я певен, повітря, яким ми звичайно дихаємо, це своєрідна вода, а чоловіки й жінки — різновиди риб.

Та іноді душа таки піднімається вгору, злітає до світла, наче летюча риба, в екстазі, перед тим помучившись у підводних глибинах. Мабуть, наша смертна доля — мучитися жахним підводним життям наших братів по крові в глибоководних джунглях людства. Та наша безсмертна доля полягає в тому, щоб, проковтнувши свою плавучу здобич, тікати і знову прямувати до яскравого ефіру, прориваючись з поверхні Старовинного Океану до справжнього світла. Тоді можеш збагнути свою безсмертну природу.

Коли я слухаю місіс Болтон, я почуваюся так, наче занурююся вниз, вниз, до глибин, де звивається й плаває риба людських таємниць. Плотський апетит примушує хапати здобич, набити нею повен рот, а тоді нагору, знову нагору, з темряви — в ефір, з мокрого в сухе. Я можу тобі переповісти весь процес. Але з місіс Болтон я тільки

відчуваю занурення вглиб, униз, страх перед морськими водоростями і блідими страховиськами дна.

Боюся, нам доведеться втратити нашого єгеря. Замість того, щоб згасати, скандал з блудною жоною набирає все більших і більших розмірів. Його звинувачують у всіх мислимих гріхах, і, як не дивно, ця жінка, ця жахлива рибина, змогла перетягти на свій бік велику частину шахтарських дружин, і селище смердить від розмов.

Я чув, ця Берта Коутс взяла Мелорза в облогу в хаті його матері, обчистивши будинок і хатину. Якось вона напала навіть на власну дочку, коли ця стружка з її плоті поверталася зі школи. Але мала, замість того, щоб поцілувати руку коханій мамі, добре вкусила її, за що інша рука дала їй такого ляпаса по обличчю, що та покотилася прямо в канаву, звідки її врятувала обурена й знесилена бабуся.

Ця жінка видихнула з себе неймовірну кількість отрути. Вона в деталях обнародувала всі ті прикросі її подружнього життя, які подружні пари звично ховають у найглибшу могилу матрімоніального мовчання. Вирішивши витягти їх на світ після десяти років могили, вона зібрала моторошний список. Я чув ці деталі від Лайнлі й доктора, останній був здивований. Звичайно, там немає нічого особливого. Людство завжди відчувало дивну жадоху до незвичних сексуальних поз, і якщо чоловік любить свою дружину, як сказав би Бенвенуто Челіні, "в італійський спосіб", що ж, це справа смаку. Та я зовсім не підозрював, що наш лісник знає такі трюки. Безсумнівно, сама Берта Коутс перша навчила його. У всякому разі, їхня особиста брудна білизна інших не стосується.

Однак усі слухають, і я теж. Ще якийсь десяток років тому загальна порядність зам'яла б це. Та загальної порядності більше не існує, і дружини шахтарів розпускають руки і не стримують язика. Можна подумати, що кожна дитина в Тевершелі за останні п'ятдесят років народилася від непорочного зачаття, і кожна з наших жінок — нонконформісток не менш чеснотлива, ніж Жанна д'Арк. Те, що наш шановний лісник має в собі щось від Рабле, робить його ще більш демонічним і шокуєчим, уподібнює його до вбивці на зразок Кріпена. Однак тевершелці — розпусне плем'я, якщо вірити усім цим байкам.

Проблема, однак, полягає в тому, що мерзенна Берта Коутс просторікує не лише про свій власний досвід і страждання. Вона кричить, буцімто виявила, що її чоловік "тримав" у будинку жінок, і навімання назвала кілька імен. Це призвело до того, що брудом облито декілька порядних імен, і все зайшло надто далеко. На цю жінку наклали судову заборону.

Мені довелося опитати Мелорза з приводу цієї справи, адже випроводити цю жінку з лісу виявилось неможливо. Він такий, як завжди, з своїм виглядом Міллера — з — Ді — "я нікого не займаю, то не займайте й мене"! Однак я не сумніваюся, що він почувається, як пес, котрому до хвоста прив'язали бляшанку, хоча чудово прикидається, ніби ніякої бляшанки там немає. Та я чув, що в селищі жінки кличуть до хати дітей, коли він проходить, наче це маркіз де Сад власною персоною. Він тримається з певним нахабством, та, боюся, бляшанка міцно прив'язана до хвоста, і що

потай він повторює собі, як дон Родрігоз іспанської балади: "Ах, тепер болить мені там, де я найбільше грішив!"

Я запитав його, чи він зможе далі виконувати свої обов'язки в лісі, і він відповів, що, на його думку, не нехтував ними. Я сказав йому, що прикро, коли тебе переслідую жінка, нащо він відповів, що не в його владі її спинити. Тоді я натякнув на розголос і його неприємні наслідки. "Еге ж, — сказав він. — Краще б вони самі бавилися в ліжку, замість того, щоб слухати всяку всячину про те, як це роблять інші".

Він сказав це з певною гіркотою, і, без сумніву, тут було зерно правди. Однак спосіб, у який це було сказано, не є ні делікатним, ні шанобливим. Я натякнув на це, і знову почув, як деренчить прив'язана до хвоста бляшанка. "Не вам, сер Кліфорд, дорікати мені, що в мене стручок між ногами".

Такі речі, що він говорить усім без винятку й розбору, звичайно, зовсім не на його користь, і пастор, і Лайнлі, і Бероуз, усі вважають, що краще б цьому чоловікові звільнитися.

Я запитав його, чи правда, що він у своєму будинку розважався з жінками, а він тільки сказав: "А що вам до того, сер Кліфорд?" Я відповів, що прагну порядності на моїх землях, на що він відповів: "Тоді вам тра прищемити жінкам язика". Коли я наполог, аби він розповів, що там діється в його будинку, він сказав: "Звичайно, ви можете роздути чутки про мене і мою суку Флосі. Щось тут ви недогледіли". Він таки справді є неперевершений зразок зухвальства.

Я запитав його, чи йому легко знайти іншу роботу. Він сказав: "Якщо ви натякаєте, що хочете викинути мене з цієї роботи, я піду, ви й оком не змигнете". Отож він зовсім не проти покинути нас у кінці наступного тижня і, ймовірно, хоче посвятити молодого хлопця, Джо Чемберза, в усі можливі таємниці свого ремесла. Я сказав йому, що виплачу йому платню ще за один місяць наперед, коли він поїде. Він відповів, що краще мені залишити собі мої гроші, тому що в мене немає підстав полегшувати своє сумління. Я запитав його, що він має на увазі, і він сказав: "Ви мені нічого зайвого не винні. Якщо вам здається, що в мене вилізла сорочка, просто скажіть мені".

Отож на якийсь час цьому настав кінець. Жінка зникла невідомо куди, та її можуть заарештувати, коли вона покажеться в Твершелі. А я чув, що вона смертельно боїться тюрми, адже так її заслуговує. Мелорз виїжджає в суботу, і все знову впорядкується.

Тим часом, дорога моя Коні, якщо ти залишишся у Венеції чи в Швейцарії до початку серпня, я буду радий, що ти не застала всієї цієї неприємної колотнечі, яка зовсім скінчиться до кінця місяця.

Отже, бачиш, ми — страховиська морських глибин, і коли омар ходить по твані, він каламутить воду для всіх. Треба намагатися сприймати це по-філософськи".

Роздратування і відсутність будь-якого співчуття у Кліфордовому листі неприємно вразили Коні. Та вона зрозуміла все краще, отримавши од Мелорза такого листа:

"Кішка вирвалася з мішка разом з іншими кицьками. Ти знаєш, моя дружина Берта вернулася у мої нелюбі руки і захопила будинок, де, якщо висловлюватися непоштиво, вона, мов щур, винюхала пляшечку "Коті". Інших доказів вона не знайшла, принаймні в

перші дні, коли стала лементувати з приводу спаленої фотографії. Вона помітила скло й рамку у спальні. На лихо, хтось на рамці надряпав маленькі малюночки й ініціали, які повторювалися декілька разів: К. С. Р. Це, однак, не давало їй жодної розгадки, доки вона не вломила до хатини і не знайшла однієї з ваших книжок — автобіографію актриси Юдіт з вашим ім'ям — Констанс Стюарт Рейд — на першій сторінці. Після цього вона кілька днів голосно кричала всюди, що моя коханка — не хто інша, як сама леді Чатерлей власною персоною. Нарешті ця новина дійшла до пастора — містера Бероуза і до сера Кліфорда. Тоді вони подали на мою синьйору позов у суд, а вона в свою чергу зникла, тому що завжди відчувала смертельний страх перед поліцією.

Сер Кліфорд велів мені прийти, тому я відвідав його. Він говорив усякі речі і, здається, був настроєний проти мене. Тоді запитав, чи мені відомо, що згадувалося навіть ім'я вашої світлості. Я відповів, що ніколи не прислухаюся до скандальних чуток і здивований чути таке від самого сера Кліфорда. Він сказав, що, звичайно, це велика образа, а я сказав йому, що у мене на календарі в кухні портрет королеви Марії, безсумнівно, тому що її величність належить до мого гарему. Та він не оцінив мій сарказм. Він не знайшов нічого кращого, ніж сказати мені, що я людина з сумнівною репутацією, що ходжу з розстібнутими штанами, а я не знайшов нічого кращого, як сказати, що йому нічого розстібати, отже, він вигнав мене з роботи, я виїжджаю в суботу, і більше мене там не побачать.

Я поїду в Лондон до моєї старої господині місіс Інгер, площа Кобург, 17, і вона або винайме мені кімнату, або знайде її для мене.

Будь певен, твої гріхи наздоженуть тебе, особливо якщо ти одружений, а її ім'я — Берта..."

Про неї чи до неї не було й слова. Коні це обурило. Він мав би сказати пару якихось втішних чи заспокійливих слів. Та вона знала, що він дає їй свободу, свободу повертатися назад в Регбі і до Кліфорда. І це її також обурило. Йому не слід було бути таким фальшиво хоробрим. Краще б він сказав Кліфордові: "Так, вона моя коханка і подруга, і я цим пишаюся!" Та його хоробрість не сягла таких висот.

Отже, в Твершелі її ім'я пов'язували з ним! Це неприємно. Та скоро ці балачки припиняться.

Вона лютувала, гнів плував її думки, і вона ставала інертною. Вона не знала, що робити і що казати, тому не робила й не казала нічого. Вона так само, як і раніше, жила в Венеції, плавала в гондолі з Данкеном Форбсом, купалася і жила сьогоднішнім днем. Данкен, який десять років тому пережив до неї нещасливе кохання, знову в неї закохався. Та вона сказала йому: "Я від чоловіків хочу тільки одного — щоб вони дали мені спокій".

Тому Данкен дав їй спокій і не без приємності для себе. Та все одно він запропонував їй поринути в потік якогось химерного кохання. Він хотів бути з нею.

— Ви коли-небудь думали, — сказав він їй одного разу, — як мало люди зв'язані один з одним. Гляньте на Даніеля! Він красивий, наче Бог. Та подивіться, який самотній він у своїй красі. Однак можу посперечатися, у нього є дружина й сім'я, і він,

мабуть, не міг би без них обійтися.

— Запитайте його, — сказала Коні.

Данкен так і зробив. Даніель відповів, що одружений і має двох дітей, обидва хлопчики, одному — сім, другому — дев'ять років.

Та з цього приводу не виказав жодних емоцій.

— Можливо, тільки люди, здатні на справжнє співчуття, виглядають так, наче вони відособлені від усього всесвіту, — сказала Коні. — Інші якісь липкі, вони приліплюються до загалу, як Джованні. — "І, — подумала потай, — як ти, Данкене".

## РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

Їй треба було вирішити, що робити. За шість днів вона виїде з Венеції, тобто тієї ж суботи, коли він залишить Регбі. Отож до Лондона вона прибуде наступного понеділка і тоді побачить його. Вона написала на його лондонську адресу й попросила, щоб він прислав їй листа в готель "Гартленд" і зайшов до неї в понеділок о сьомій годині вечора.

Почуття її ускладнилися й переплуталися від гніву, і вона ні на що не реагувала. Вона відмовилася звіритися навіть Гілді, а Гілда, ображена її твердою мовчанкою, потоваришувала з якоюсь датчанкою. Коні ненавиділа цю безглузду близькість між жінками, близькість, на яку Гілда завжди йшла демонстративно.

Сер Малколм вирішив їхати з Коні, а Данкен міг поїхати з Гілдою. Старий художник завжди дбав про себе, він замовив спальні місця в Східному експресі, незважаючи на нехіль Коні до *trains de luxe*<sup>[42]</sup> і до атмосфери вульгарної розкоші, яка в наш час їм притаманна. Однак це мало скоротити подорож до Парижа.

Сер Малколм завжди почувався ніяково, коли вертався до дружини. Це була звичка, засвоєна за часів першої дружини. Та вдома планувався святковий вечір з курітками, і він хотів приїхати заздалегідь. Коні, засмагла й красива, сиділа мовчки, зовсім не дивлячись на пейзаж.

— Трохи нудно повертатися назад до Регбі, — сказав батько, помітивши її понурість.

— Не впевнена, що повернуся назад до Регбі, — вона відповіла на диво різко і подивилася йому в очі своїми великими блакитними очима.

У його великих блакитних очах з'явився зляканий вираз чоловіка, у якого не зовсім чиста суспільна совість.

— Ти маєш на увазі, що на деякий час залишишся в Парижі?

— Ні, я маю на увазі, що ніколи не повернуся в Регбі.

Його турбували власні маленькі клопоти, і він щиро сподівався, що на нього не впадуть ще й її.

— Як так, одразу? — запитав він.

— У мене буде дитина.

Вперше вона вимовила ці слова живій душі, і це означало поворот у її житті.

— Звідки ти знаєш? — запитав батько. Вона усміхнулася.



— А звідки мені знати!

— Але це, звичайно, не Кліфордова дитина?

— Ні! Іншого чоловіка.

Їй подобалося мучити його.

— Я його знаю? — запитав сер Малколм.

— Ні! Ти ніколи його не бачив.

Запанувала довга пауза.

— І які в тебе плани?

— Не знаю, в тому-то й річ.

— Не знаєш, як усе залагодити з Кліфордом?

— Думаю, Кліфорд пішов би на це, — сказала Коні. — Він сказав мені після вашої останньої з ним розмови, що не заперечуватиме, коли я народжу дитину, тільки треба, мовляв, підійти до цього обачно.

— Єдина розумна річ за даних обставин. Тоді, думаю, все гаразд.

— В якому плані? — запитала Коні, втупившись батькові в очі. Вони були великі й блакитні, як і її власні, та в них була деяка ніяковість, часом погляд ніякового маленького хлопчика, а часом вигляд чистого егоїзму, як правило, добродушного й лінивого.

— Ти можеш подарувати, Кліфордові спадкоємця для всіх Чатерлеїв і ще одного баронета для Регбі.

Обличчя сера Малколма осяяла напівчуттєва усмішка.

— Навряд чи я цього хочу, — сказала вона.

— Чому ні? Почуття до іншого чоловіка? Якщо хочеш знати правду, дитя моє, то ось вона. Світ іде вперед. Регбі стояло й стоятиме. Світ більш — менш постійна річ, і ми маємо прилаштуватися до нього, хоча б позірно. Особисто, на мою думку, ми можемо насолоджуватися життєвими втіхами. Почуття змінюються. Можна любити одного чоловіка цього року, а наступного — іншого. Але Регбі стоятиме завжди. Тримайся за Регбі, доки Регбі тримається за тебе. Тоді шукай власних насолод. Від розриву ти отримаєш дуже мало. Якщо тобі завгодно, ти можеш піти на розрив. Ти маєш незалежні прибутки, єдина річ, яка тебе ніколи не зрадить. Але з цього буде мало користі. Народи для Регбі маленького баронета. Це забавно.

І сер Малколм відкинувся назад і знову усміхнувся. Коні не відповідала.

— Сподіваюся, нарешті ти спізнала справжнього чоловіка, — сказав він через деякий час, внутрішньо насторожений.

— Так. І в цьому біда, їх не так багато зосталося, — сказала вона.

— Ні, свідок Бог! — він замислився. — їх небагато! Ну, дорога моя, якщо глянути на тебе, йому пощастило. Звичайно, він не завдаватиме тобі клопотів?

— О, ні! Він залишає все цілком на мій розсуд.

— Чудово! Чудово! Так зробив би істинний чоловік.

Сер Малколм був задоволений, Коні була його улюблена дочка, йому завжди подобалася її жіночість. На відміну від Гілди, у ній так мало від матері. І він завжди не

полюбляв Кліфорда. Тому він був задоволений і повадився з дочкою дуже ніжно, так наче ненароджена ще дитина була його власною.

Він під'їхав з нею до готелю "Гартленд" і простежив, щоб вона влаштувалася, тоді пішов у свій клуб. Перебути цей вечір з ним вона не схотіла.

Її чекав лист від Мелорза. "Я не прийду до вашого готелю, але чекатиму на вас коло "Золотого півня" на Едем-стріт о сьомій".

Там він і стояв, високий, худорлявий і зовсім інший в офіційному костюмі з тонкої темної тканини. В ньому була природна гідність, але бракувало стандартних ознак її класу. Проте вона зразу помітила, він може з'явитися в будь-якому товаристві. Він володів природними манерами, приємнішими від стандартних манер, притаманних її класу.

— Ось і ти! Як ти гарно виглядаєш!

— Так! Але цього не скажеш про тебе. Вона збентежено глянула на його обличчя.

Воно схудло, випиналися вилиці. Але очима він усміхався до неї, і вона відчула себе затишно коло нього. Так, напружене бажання дотримуватися пристойності раптово спало. Від нього до неї линуло якесь тепло, що примушувало її почуватися внутрішньо легко, щасливо й по-домашньому. З пильним жіночим інстинктом щастя вона відзначила це негайно. "Я щаслива, коли він поряд!" Усе сонячне світло Венеції не дало їй цього внутрішнього простору й тепла.

— Це було жахливо для тебе? — запитала вона, сівши за стіл напроти нього. Він дуже схуд — тепер вона помітила. Його рука лежала так, як уже було — з тим самим дивним цільним забуттям сонного звіра, їй так хотілося взяти й поцілувати її. Та вона не наважувалася.

— Люди завжди жахливі, — сказав він.

— І ти дуже переживав з цього приводу?

— Переживав і завжди переживатиму. Хоч І знаю, що переживати нерозумно.

— Ти почувався, наче собака, до хвоста якого прив'язали бляшанку? Кліфорд сказав, ніби ти так почувався.

Він глянув на неї. З її боку в ту хвилину це звучало жорстоко, його гордість тяжко страждала.

— Мабуть, так, — сказав він.

Вона й не здогадалася про пекучу гіркоту, з якою він сприйняв образу. Запала довга мовчанка.

— Ти скучав за мною? — запитала вона.

— Я радів, що ти не замішана.

Знову пауза.

— І люди повірили про тебе й про мене? — запитала вона.

— Ні! Тепер я так не думаю.

— А Кліфорд?

— Мабуть, ні. Він відмахнувся від цієї чутки, навіть не замислюючись, чи є в ній хоч трохи правди. Та, природно, це змусило його показати мені на двері.

— У мене буде дитина.

Життя згасло з його обличчя, з його цілого тіла. Він глянув на неї потьмянілими очима, і цього погляду вона зовсім не могла збагнути; здавалося, на неї дивився якийсь темний вогненний дух.

— Скажи, що ти радий! — благала вона, шукаючи його руку. І вона помітила, в ньому піднялася якась радість. Та її охопило щось таке, чого вона не могла збагнути.

— Це — майбутнє, — сказав він.

— Але ж хіба ти не радий? — наполягала вона.

— Я відчуваю таку страшну недовіру до майбутнього.

— Але тебе не має турбувати будь-яка відповідальність. Кліфорд прийме дитину як свою, він зрадіє.

Вона помітила, як він зблід і відсахнувся. Він не відповідав.

— Вернутися мені до Кліфорда і народити для Регбі маленького баронета? — запитала вона.

Він подивився на неї, блідий і дуже далекий. Бридка усмішечка зблискувала на обличчі.

— Краще йому не говорити, хто батько.

— О! — сказала вона. — Навіть у такому разі він прийме дитину, якщо я захочу.

Мовчання. Між ними — величезна прірва.

— Але ж ти не хочеш, щоб я поверталася до Кліфорда, правда? — запитала вона його.

— А що ти сама хочеш? — відказав він.

— Я хочу жити з тобою, — сказала вона просто.

Мимохіть живіт його наче обсипало жаром, і він опустил голову. Тоді знову підвів на неї зацькований погляд.

— Коли це тобі щось дасть, — сказав він. — Я не маю нічого.

— Ти маєш більше за багатьох чоловіків. Ну, ти ж сам знаєш, — сказала вона.

— З одного боку, знаю. — Якийсь час він мовчав, розмірковував. Тоді підсумував: — Казали, що в мені надто багато від жінки. Але річ не в тому. Я не жінка, ні тому що не хочу стріляти птахів, ні тому що я не хочу робити гроші, ні просуватися по службі. Я міг би просунутися в армії, але я не люблю армію. Хоча я добре вмію обходитися з людьми, вони мене люблять і відчувають до мене якийсь священний страх, коли я лютую. Ні, це нерозумно — вища влада з мертвими руками, яка мертвить армію, мертвить зовсім по-дурному. Я люблю людей, і люди люблять мене. Так, я не можу витримувати владне нахабство людей, які правлять цим світом. Тому я не здатен просуватися. Я ненавиджу зухвальство грошей і ненавиджу зухвальство класу. Отже, в світі такому, яким він є, що я можу запропонувати жінці?

— Але навіщо щось пропонувати? Це не купівля. Ми просто кохаємо одне одного, — сказала вона.

— Не! Не! Це щось більше. Жити — це рухатися й рухатися вперед. Моє життя не потрапляє в належні труби, просто не потрапляє. Мені попався нещасливий квиток. І я

не можу приймати жінку у своє життя, доки це життя чогось не звершить і чогось не досягне, принаймні внутрішньо, щоб ми обоє могли залишатися свіжими. Чоловік повинен пропонувати жінці якийсь сенс життя, якщо це окреме життя і якщо вона правдива жінка. Я не можу просто бути наложником чоловічої статі.

— Чому ні? — запитала вона.

— Тому що не можу. І скоро й ти зненавидиш це.

— Так ніби ти не можеш мені довіряти, — сказала вона.

Усмішка зблиснула на його обличчі.

— У тебе гроші, у тебе становище, ти прийматимеш рішення. Зрештою я не просто їбун своєї пані.

— А що іще?

— Гарне запитання. Без сумніву, цього не видно. Однак, принаймні для себе, я щось означаю. Я бачу сенс власного існування, хоча можу цілком зрозуміти, що більше ніхто цього не бачить.

— І хіба твоє існування матиме менше сенсу, якщо ти житимеш зі мною?

Він довго мовчав перед тим, як відповісти.

— Можливо.

Вона теж обмірковувала його слова.

— А який сенс твого існування?

— Кажу ж тобі. Його не видно. Я не вірю ні в світ, ні в гроші, ні в розвиток, ні в майбутнє цивілізації. Для того, щоб у людства появилось майбутнє, потрібні дуже великі зміни в порівнянні з тим, що існує тепер.

— І яким має бути справжнє майбутнє?

— Бог його знає! Живе щось у мені, суцільна плутанина і безмір люті. Але що воно насправді, не знаю.

— Сказати тобі? — вона глянула йому в обличчя. — Сказати тобі, що в тобі є такого, чого позбавлені інші чоловіки і що може бути майбутнім? Сказати?

— Ну скажи, — відповів він.

— Це мужність твоєї власної ніжності, от що, коли ти кладеш руку Мені на сідниці і кажеш, що вони гарні.

На його обличчі зблиснула посмішка.

— Ти про це! — сказав він і замислився. — Еге ж! — сказав він. — Ти маєш рацію. Це справді суттєво. Це суттєво завжди. Те ж саме з чоловіками. Я маю спілкуватися з ними фізично, і від цього нікуди не дінешся. Я повинен відчувати їх тілом і відчувати до них якусь ніжність, навіть якщо готовий послати їх до чорта. Як казав Будда, це питання відчуття. Та навіть він соромився тілесного відчуття і тієї природної фізичної ніжності, а це щось найкраще, навіть між чоловіками, на справжній чоловічий лад. Це робить з них справжніх мужчин, бо інакше вони просто мавпи. Еге ж! Це дійсно ніжність, це відчуття жіночої плоти. Секс — по суті лиш дотик, наблизений дотик. І саме дотику ми боїмося. Ми просто напівсвідомі себе і напівживі. Нам пора ожити і почати відчувати. Особливо англійцям треба зав'язати стосунки між собою, стосунки

трохи делікатніші й трохи ніжніші. Така нагальна потреба.

Вона глянула на нього.

— Тоді чому ж ти мене боїшся? — запитала.

Перш ніж дати відповідь, він довго дивився на неї.

— Насправді, це — гроші і становище. Це світ, який у тобі.

— А хіба в мені немає ніжності? — вона запитала сумно.

Він подивився на неї потемнілими, відчуженими очима.

— А це, як і в мені, приходить і відходить.

— І ти не можеш повірити в її існування між тобою й мною? — вона занепокоєно дивилася на нього і побачила, як його обличчя враз пом'якшилося, скинуло свій панцир.

— Можливо! — сказав він. Обое мовчали.

— Я хочу, щоб ти обняв мене, — сказала вона. — Я хочу почути від тебе слова радості, що ти матимеш дитину.

Вона була така приязна, така тепла й тужлива, що в нього все перевернулося всередині від потягу до неї.

— Може, підемо в мою кімнату, — сказав він. — Хоча це знову скандал.

Та вона помітила, як він знову забуває про світ, а на його обличчі з'являється м'який, чистий вираз ніжної пристрасті.

Вибираючи малолюдні вулиці, вони пройшли до площі Кобург, де він наймав кімнату на самому верху будинку, майже на горищі, в якій сам готував собі їжу на газовій плитці. Кімната була маленька, але пристойна й прибрана.

Вона роздягнулася догола і примусила його зробити те ж саме. Вона була така чарівна в першому м'якому розквіті своєї вагітності.

— Може, не треба тебе займати, — сказав він.

— Ні, — відповіла вона. — Люби мене. — Люби мене! Люби мене і скажи, що не розлучишся зі мною! Скажи, що ніколи не відпустиш мене нікуди й ні до кого!

Вона пригорнулася до нього, міцно притиснувшись до його стрункого дужого голого тіла, єдиного дому, який будь-коли знала.

— То я не відпущу тебе, — сказав він. — Якщо ти хочеш, я не відпущу тебе.

Він міцно обхопив її руками.

— І скажи, що ти радий дитині, — повторювала вона. — Поцілуй! Поцілуй мій живіт і скажи, ти радий, що вона там.

Але це для нього було важче.

— Мені страшно приводити на цей світ дітей, — сказав він. — Я так боюся за їхнє майбутнє.

— Але ти зачав її в мені. Будь до неї ніжний, і це стане її майбутнім. Поцілуй її!

Він здригнувся, адже почув правду. "Будь до неї ніжний, і це стане її майбутнім". Цієї миті він відчував гостру любов до цієї жінки. Він поцілував її живіт і пагорб Венери, щоб дістатися ближче до плоду в утробі.

— О, ти любиш мене! Ти любиш мене! — вона скрикнула, як колись, сліпо,

невиразно, скрикнула в пориві кохання. І він м'яко занурився в неї, відчуваючи, як з нього в неї з полегшенням переливається потік ніжності, утворюючи між ними зв'язок співчуття.

І, занурившись у неї, він збагнув, що саме так він мусив зробити — звершити цей ніжний дотик, не втрачаючи своєї гордості, чи гідності, чи чоловічої цілісності. Зрештою, якщо у неї є гроші й засоби існування, а в нього їх немає, він мав би бути надто гордим і самозакоханим, щоб з цієї причини вбити свою ніжність до неї. "Я стою за тілесний зв'язок між людськими істотами, — він говорив собі, — і за ніжність. А вона моя пара. І це битва проти грошей, і машин, і мавпячої досконалої мертвотності світу. І в цій битві вона стоятиме коло мене. Богу дякувати, я знайшов жінку, котра зі мною, котра ніжна до мене й відчуває мене. Богу дякувати, вона не нахаба і не дурепа. Богу дякувати, вона лагідна, обізнана жінка". І, вивергаючи своє сім'я, він одночасно полинув до неї душею у ще пліднішому творчому діянні.

Тепер вона зовсім пересвідчилася, що вони не розлучаться. Але залишалося визначити, як вони здійснять своє єднання.

— Ти ненавидиш Бертю Коутс? — вона його запитала.

— Не нагадує про неї.

— Ні! Дозволь мені говорити. Тому що колись ти любив її. І колись ти був таким же близьким з нею, як і зі мною. Тому ти повинен сказати мені. Хіба не жахливо так її ненавидіти, якщо колись ви були близькими? Чому так трапилося?

— Не знаю. Вона виставляла проти мене свою волю завжди, завжди, свою жахливу жіночу волю, свою свободу! Жахливу жіночу свободу, яка веде до скаженого бажання тероризувати когось! О, вона завжди виставляла проти мене свою свободу, немов бризкала в лице сірчаною кислотою.

— Але вона не вільна від тебе навіть тепер. Вона досі тебе любить?

— Ні, ні! Якщо вона не вільна від мене, то тільки тому, що в ній живе ця божевільна злість, вона мусить тероризувати мене.

— Та вона, мабуть, любить тебе.

— Ні! Ну, трохи любила, її тягло до мене. І, думаю, вона ненавиділа навіть цей потяг. Моментами вона любила мене. Але завжди повертала все назад і починала тероризувати мене. Її найглибше бажання було тероризувати мене, і ніщо не могло її змінити. З самого початку її воля була зловорожа.

— Але, можливо, вона відчувала, що ти не любиш її по-справжньому, і хотіла примусити тебе.

— О Боже, цей примус був зловорожий.

— Але ж ти не любив її по-справжньому? Ти вселив у неї цю зловорожість.

— Яким чином? Я почав. Почав її любити. Та вона завжди все це псувала. Ні, не варто про це говорити. Це був фатум, от що. І це була фатальна жінка. Цього останнього разу я мав би застрелити її, як стріляв горностає, якби таке дозволялося — шалена, навіжена фурія в образі жінки! Якби я міг її застрелити і припинити цей жах! Треба було б це узаконити. Коли жінка піддається власній волі, власній волі,

спрямованій проти нього, тоді це страшно, тоді її зрештою треба застрелити.

— А чоловіків так само треба стріляти, якщо вони піддаються власній волі?

— Еге ж, так само! Та я маю спекатися її, інакше вона знову на мені повисне. Я хотів тобі сказати ось що. Мені треба розлучитися, коли це взагалі можливо. Отож нам треба поводитись обачно. Нас, тебе й мене, не повинні бачити разом. Я ніколи, ніколи не переживу, якщо вона застукає нас із тобою.

Коні поміркувала над його словами.

— Тоді ми не зможемо бути разом? — спитала вона.

— Тільки шість місяців чи біля того. Але, думаю, суд відбудеться у вересні, і тоді треба чекати до березня.

— Але ж дитина, мабуть, народиться в кінці лютого, — сказала вона.

Він мовчав.

— Хотів би я, щоб усі Кліфорди й Берти вимерли, — сказав він.

— Ти не надто до них доброзичливий, — сказала вона.

— Доброзичливий до них? Так, але найдоброзичливіше для них, мабуть, дати їм умерти. Вони не здатні жити. Вони тільки нищать життя. У них страшні душі. Смерть буде для них благо. От якби мені дозволили постріляти їх.

— Але ти не можеш таке зробити, — сказала вона.

— Однак хотів би! І з спокійнішим сумлінням, ніж коли стріляю ласицю. В ній хоча б є якась краса й своєрідність. Але їх безліч. О, я б їх постріляв.

— Тоді добре, що ти не наважуєшся цього зробити.

— Так.

Тепер Коні треба було багато чого обміркувати. Ясно, що він хотів звільнитися від Берти Коутс. І, певна річ, він мав рацію. Це підтверджувала остання вихватка Берти. Отож їй доведеться жити одній до весни. Можливо, вона зможе розлучитися з Кліфордом. Але як? Якщо назвати Мелорза, тоді кінець його власному розлученню. Як принизливо! Невже не можна поїхати геть у найдавший кінець світу і звільнитися від цього всього?

Не можна. В наші дні найдавший кінці світу лежать всього за п'ять хвилин від Черінг Кросу. Поки існує радіо, немає найдавший кінців світу. Королі Дагомеї й тибетські лами слухають Лондон і Нью — Йорк.

Терпіння! Терпіння! Світ — простора й потворна плутанина механізмів, і треба великої обережності, щоб не заплутатися в ньому. Коні звірилася батькові.

— Розумієш, тату, він Кліфордів єгер, але служив офіцером в армії в Індії. Тільки він, як полковник К. Е. Флоренс, вирішив знову стати рядовим солдатом.

Однак сер Малколм не відчував симпатії до недолугого містицизму славетного К. Е. Флоренса. За його скромністю, він вважав, ховається самореклама. Все це скидалося на марнославство такого кшталту, яке найбільше зневажав сер Малколм — марнославство самоприниження.

— Звідки походить твій єгер? — запитав піп роздратовано.

— Він син шахтаря з Тевершела. Проте він цілком презентабельний.

Титулований художник розізлився ще дужче.

— Як на мене, щось на зразок золотошукача, — сказав він. — А ти явно чудова, зручна молота жила.

— Ні, тату. Все не так. Ти б зрозумів, якби побачив його. Він — мужчина. Кліфорд завжди не любив його за те, що йому бракувало покірності.

— Очевидно, у нього добрий нюх.

Сер Малколм найдужче боявся скандалу з приводу того, що його дочка завела інтригу з єгерем. Він не мав нічого проти інтриги, але був проти скандалу.

— Мені немає діла до цього чолові'яги. Він, бачу, зміг добре тебе обкрутити. Але, ради Бога, подумай про те, що підуть балачки. Подумай про свою мачуху, як вона це сприйме!

— Знаю, — сказала Коні. — Балачки — це жах, особливо коли живеш у світському товаристві. А йому так хочеться домогтися власного розлучення. Я думаю, ми, мабуть, можемо сказати, ніби це дитина іншого чоловіка, і взагалі не згадувати прізвище Мелорза.

— Іншого чоловіка! Якого іншого?

— Можливо, Данкена Форбса. Він усе життя товаришує з нами. І він досить відомий художник. І я йому подобаюся.

— Отуди к бісу! Бідолаха Данкен. А що він з цього матиме?

— Не знаю. Та йому це навіть може сподобатися.

— Сподобатися? Чудернацький він чоловік, якщо це так. А в тебе ніколи не було з ним роману, га?

— Ні! Але роману він не бажає. Йому подобається, коли я біля нього, але щоб його не займала.

— О Боже, ну й покоління!

— Йому дуже хотілося, щоб я позувала для картини. А я цього не хотіла.

— Боже, поможи йому! Та вигляд у нього надто підтоптаний для такого діла.

— Все ж ти не будеш надто протестувати, коли про нього почнуться розмови?

— О Боже, Коні, що за кляті витівки!

— Знаю! Це гидко! Але що ж мені робити?

— Хитрування — потурання; потурання — хитрування! Мимоволі з'являється думка, що я зажився на світі.

— Годі, тату, якби ти сам у свій час не вдавався до хитрування й потурання, то мав би право мене засуджувати.

— Але запевняю тебе, все було по-іншому.

— Все завжди по-іншому.

Прибула Гілда і, почувши про новий розвиток подій, так само розлютилася. І вона так само просто не могла стерпіти думки про публічний скандал щодо сестри і єгеря. Надто, надто принизливо!

— А чому нам просто поодинці не зникнути й не опинитися в Британській Колумбії?  
— запитала Коні. — Тоді обійдеться без скандалу.



Але це був не вихід. Скандал все одно б відбувся. І якщо Коні їхатиме з чоловіком, краще вийти за нього заміж. Так вважала Гілда. Сер Малколм вагався. Все ще могло перегоріти.

— Але ти зустрінешся з ним, тату?

Бідолашний сер Малколм! Йому не вельми хотілося. І бідолашний Мелорз, йому хотілося ще менше. Однак зустріч відбулася — ланч у закритому кабінеті клубу, тільки їх двоє, оглядали один одного з ніг до голови.

Сер Малколм випив чимало віскі, Мелорз так само пив. І весь час вони розмовляли про Індію, про яку молодший з двох був добре обізнаний.

Це тривало під час їжі. Тільки коли подали каву і офіціант вийшов, сер Малколм запалив сигару і сказав сердечно:

— Ну, хлопче, а як з моєю дочкою? Усмішка з'явилася на обличчі Мелорза.

— Ну, сер, а що з нею?

— Наскільки я розумію, вона збирається мати від вас дитину.

— Маю честь! — усміхнувся Мелорз.

— Їй-Богу, честь! — сер Малколм самовдоволено гмукнув і став похитливим шотландцем. — Честь! Як воно було, га? Гарно, хлопчику, чи як?

— Гарно!

— Ладен закластися, що таки гарно! Ха-ха! Моя донечка вся в мене, от! Я сам ніколи не проминав нагоди розважитися в ліжку. Хоча її мати, о святий Боже! — Він закотив очі. — Але ви розпалили її, я бачу. Ха-ха. Моя кров! Ви підпалили цю копичку сіна. Ха-ха-ха! Мушу вам сказати, мене це дуже потішило. Вона потребувала цього. О, вона гарна дівчина, гарна дівчина, і я знав, що з неї буде діло, як тільки якийсь чоловік піднесе до неї вогник! Ха-ха-ха! Єгер, ну й ну! Браконьєр чортів, я б так сказав! Ха-ха! Але тепер, послухайте, якщо серйозно, що нам з цим усім робити? Якщо серйозно!

Якщо серйозно, далеко вони не просунулися. Мелорз, хоч і дещо напідпитку, виявився з двох значно тверезішим. Він спрямував розмову в якомога розумніше русло, що означало мінімум розмови.

— Отже, ви стережете дичину! О, маєте рацію! Така пташка варта мужчини, правда? Жінку перевіряєш, коли щипаєш її сідниці. За відчуттям її сідниць можна сказати, чи з нею буде добре. Ха-ха. Я вам заздрю, юначе. Скільки вам років?

— Тридцять дев'ять.

Його світлість підняв брови.

— Так багато! Ну, як на ваш вигляд, у вас попереду ще чудових двадцять років. Єгер чи ні, а півень добрий. Бачу з закритими очима. Не те, що цей каліка Кліфорд! Боягузливий пес, не здатний переспати з жінкою, ніколи не був здатний. Ви мені подобаєтеся, мій хлопчику. Можу посперечатися, гарний у вас стручок, о, ви справжній півень, я бачу. Ви — борець! Єгер! Ха-ха, чорт забирай, не довірив би я вам своєї дичини! Та послухайте, серйозно, що нам з усім цим робити? Світ повен старих покалічених бабів.

Вони нічого не зробили, тільки започаткували між собою древню масонську лігу чоловічої чуттєвості.

— І послухайте, хлопче, якщо я колись зможу вам допомогти, ви можете на мене покластися. Єгер? О, Ісусе, це чудово! Мені подобається! О, мені подобається! Це значить, що в цієї дівчини є запал. Що? Врешті, знаєте, у неї є свій власний прибуток, скромний, скромний, але з голоду не дасть померти. І я залишу їй усе, що маю. Свідок — Бог, залишу. Вона заслуговує за те, що має запал, живучи у світі старих бабів. Сімдесят років я боровся, щоб звільнитися з-під спідниць старих бабів, і дотепер не зміг. Але ви — мужчина, я бачу.

— Я радий, що ви так думаєте. Мені, як правило, натякали, що я мавпа.

— О, так і мало бути! Дорогий мій, ким, як не мавпою, ви могли здатися старій бабі?

Вони розпрощалися найпривітніше, і до самого вечора Мелорз у душі сміявся.

Наступного дня він снідав з Коні й Гільдою водному надійному місці.

— Як шкода, що ми втрапили в таку огидну ситуацію, — сказала Гільда.

— Мене це вельми потішає, — сказав він.

— Думаю, вам варто було б утриматися від дітей, доки ви обоє не отримали свободи, щоб одружитися і народжувати дітей.

— Бог надто швидко роздмухав цю іскру! — сказав він.

— Думаю, Бог не має до цього жодного відношення. Звичайно, у Коні вистачить грошей для обох, але ситуація нестерпна. — Тоді чому ж ви так тривожитеся? — сказав він.

— Коли б ви були з її класу.

— Або коли б був у клітці в зоопарку.

Мовчання.

— Думаю, — сказала Гільда, — краще їй назвати зовсім іншого чоловіка як співвідповідача, а про вас взагалі не згадувати.

— Але я думав, що без мене там не обійшлося.

— Ідеться про процедуру розлучення. Він здивовано глянув на неї. Коні не наважувалася викласти йому план про Данкена.

— Не розумію, — сказав він.

— У нас є друг, який, мабуть, погодиться, щоб його вважали співвідповідачем, тому ваше ім'я немає потреби називати, — сказала Гільда.

— Ви маєте на увазі чоловіка?

— Звичайно!

— Але ж немає іншого чоловіка! — Він здивовано подивився на Коні.

— Ні, ні! — швидко сказала вона. — Тільки давня дружба, не любов, а просто так.

— Тоді чому ж йому брати на себе вину? Якщо він нічого від тебе не матиме?

— Деякі чоловіки — лицарі і не розраховують щось отримати від жінки, — сказала Гільда.

— Такий лицар випав і на мою долю, га? І що ж це за один?

— Друг, якого ми знаємо з дитинства, коли ми ще жили в Шотландії, художник.

— Данкен Форбс! — він сказав одразу, адже Коні розповідала про нього. — І як ви звалите на нього вину?

— Вони можуть зупинитися в одному готелі, чи вона навіть може поселитися в його квартирі.

— Здається, багато галасу даремно, — сказав він.

— Що ви пропонуєте? — запитала Гілда. — Якщо вирине ваше ім'я, ви не зможете розлучитися з вашою дружиною, а з нею, певно, краще не зв'язуватися.

— Саме так! — сказав він похмуро. Запала довга мовчанка.

— Ми можемо їхати негайно, — сказав він.

— Для Коні немає негайно, — сказала Гілда. — Кліфорда надто добре знають.

Знову чисто розпачлива мовчанка.

— Світ такий, як є. Якщо хочете жити вдвох і обійтися без переслідувань, доведеться одружитися. Щоб одружитися, вам обом треба розлучитися. І як ви це збираєтеся зробити?

Він довго мовчав.

— А як ви це пропонуєте зробити? — запитав він.

— Побачимо, чи погодиться Данкен фігурувати як співвідповідач, тоді ми повинні примусити Кліфорда дати Коні розлучення, а ви маєте зайнятися власним розлученням, і, доки не буде остаточного звільнення, ви обоє маєте триматися окремо.

— Це якесь божевілля.

— Ймовірно! А світ подивиться на вас, як на божевільних, чи ще гірше.

— Що гірше?

— Мабуть, як на злочинців.

— Думаю, я ще матиму можливість устроїти свій кинджал ще хоч кілька разів, — усміхнувся він. Тоді замовк, видно, тамуючи злість. — Ну що ж! — зрештою сказав він. — Я на все згоден. Світ — це божевільний ідіот, і нікому не під силу його вбити, хоча я прикладу до цього всіх сил. Але ви маєте рацію. Ми маємо рятуватися, як тільки можна.

Він з приниженням, злістю, втомою і безпорадністю глянув на Коні.

— Моя любов'ю! — сказав він. — Здається, світ хоче насипати тобі солі на хвіст.

— Не насипле, якщо ми не дамося, — сказала вона.

Вона менше за нього заперечувала проти поступок світові.

Коли звернулися до Данкена, він також наполягав на зустрічі з цим правопорушником—єгерем, тому відбувся обід для чотирьох, цього разу в нього на квартирі. Данкен був невисокий, широкоплечий, темношкірий, небалакучий, свого роду Гамлет з прямим темним волоссям і химерним кельтським марнослаством. Його мистецтво — це суцільні труби, й клапани, і спіралі, і дивні кольори, ультрамодерн, однак не позбавлений деякої сили, навіть деякої чистоти форми й тону, тільки Мелорзу все це здавалося жорстким і гидким. Він не насмілювався це сказати, тому що Данкен мало не схибився на своєму мистецтві, створивши особистий культ і персональну

релігію.

Вони оглядали картини в студії, і невеликими карими очима Данкен прикипів до іншого чоловіка. Він хотів почути, що скаже еґер. Думку Коні і Гілди він знав.

— Чистісіньке вбивство, — нарешті сказав Мелорз; саме цих слів Данкан безумовно і чекав від еґеря.

— А кого ж убивають? — спитала Гілда холодно й глузливо.

— Мене! Це вбиває в людині всіляке співчуття.

Від художника ринула хвиля чистої ненависті. У голосі цього чоловіка він почув нотку неприязні і нотку зневаги. Сам він зневажав згадки про співчуття. Хворобливі сентименти!

Мелорз, високий, худий і втомлений, стояв і дивився на картини з мінливою відчуженістю, яка нагадувала танець метелика на вітрі.

— Можливо, вбивають дурість, сентиментальну дурість, — зневажливо посміхнувся художник.

— Справді? Думаю, всі ці труби, гофровані вібрації найдурніші з усього і досить сентиментальні. Як на мене, вони показують море співчуття до себе і дуже багато нервової самовпевненості.

Від художника ринула нова хвиля ненависті, і його обличчя пожовкло. З мовчазною зневагою він повернув картини до стіни.

— Думаю, можна йти до їдальні, — сказав він.

І вони пішли, засмучені.

Після кави Данкен сказав:

— Я зовсім не проти фігурувати як батько дитини Коні. Та тільки за умови, що вона приходить і позуватиме мені. Я багато років цього прагнув, а вона завжди відмовлялася. — Він вимовив ці слова з похмурою остаточністю інквізитора, який проголошує аутодафе.

— Он як! — сказав Мелорз. — Значить, ви зробите це тільки за цієї умови?

— Саме так! Я зроблю це тільки за цієї умови.

Художник намагався вкласти в свої слова максимальну зневагу до цього чоловіка.

— Краще запросити ще й мене позувати, — сказав Мелорз. — Краще зробити груповий портрет — Вулкан і Венера в тенетах мистецтва. Колись я працював ковалем, до того як став лісником.

— Дякую, — сказав художник. — Гадаю, Вулкан — не та постать, яка мене цікавить.

— Навіть якщо його обернути в труби й причепурити?

Відповіді не було. Художник надто розгнівався для слів.

Це була сумна зустріч, в якій художник надалі ігнорував присутність цього чоловіка і говорив дуже коротко, так ніби тільки для жінок витягав слова з глибини своєї похмурої пихи.

— Він тобі не сподобався, але насправді він кращий, ніж здається. Він добрий, — пояснювала Коні, коли вони пішли.

— Мале чорне щеня з гофрованою психікою, — сказав Мелорз.

— Так, сьогодні він не був чемним.  
— І ти підеш йому позувати?  
— О, більше я не буду заперечувати. Він мене не займе. І я на все готова, аби тільки прокласти шлях до нашого з тобою спільного життя.  
— Але ж він тільки обгидить тебе на полотні.  
— Мені байдуже. Він буде малювати тільки власні почуття до мене, і я не заперечую. Я не дозволю йому доторкнутися до мене, нізащо не дозволю. Та якщо йому здається, що він може чогось домогтися своїм художнім совиним поглядом, хай дивиться. Може робити з мене скільки завгодно порожніх труб і гофрованих площин. Це його справа. Він зненавидів тебе за твої слова, що його закручене в труби мистецтво — сентиментальне й самовдоволене. Але, звичайно, це правда.

## РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

"Дорогий Кліфорде, боюся, трапилося те, що ти передбачав. Я справді закохалася в іншого мужчину і сподіваюся, що ти даси мені розлучення. Тепер я живу з Данкеном у його квартирі. Я говорила тобі, що він був з нами у Венеції. Я жахливо переживаю за тебе, але, прошу, сприйми це спокійно. Ти насправді більше мене не потребуєш, і я не зможу повернутися назад у Регбі. Мені страшенно шкода. Але спробуй пробачити мені, дати мені розлучення і знайти собі когось кращого. Насправді я не та людина, яка тобі пасує, мабуть, я надто нетерпляча й егоїстична. Я не можу вернутися до тебе й жити з тобою знову. І мені так безмежно шкода тебе. Але якщо ти зумієш стримати свої емоції, то переконаєшся, що не дуже проти цього заперечуєш. Я тобі не так уже й подобаюся. Тому пробач мені і позбудься мене".

Отримавши цього листа, внутрішньо Кліфорд не здивувався. Внутрішньо він уже давно знав, що вона його покине. Та він категорично відмовлявся визнати цей факт відкрито. Тому, коли це відкрилося, він зазнав якнайжахливішого удару й опинився в шоківому стані. Адже досі йому щастило переконати себе, що небо їхніх стосунків безхмарне.

От такими ми є. Силою волі відсікаємо від нашої свідомості внутрішні інтуїтивні знання. Тим самим ми тримаємо себе в стані страху, остороги, і це робить удар удесятеро важчим, коли він таки падає на нас.

Кліфорд поводився, наче істерична дитина. Він жахливо налякав місіс Болтон, сидів у ліжку страшний, з безтямним виглядом.

— Сер Кліфорд, що трапилося?

Жодної відповіді! Вона злякалася: може, це удар. Поспішила до нього, помацала обличчя, пульс.

— Болить? Прошу, постарайтеся сказати мені, де болить. Прошу, скажіть!

Жодної відповіді!

— О Боже! О Боже! Я зателефоную до Шефілда доктору Карінгтону, і зараз негайно приїде доктор Лекі.

Вона вже йшла до дверей, коли він сказав глухо:

— Ні!

Вона зупинилася і вилупилася на нього. Його обличчя пожовкло, отупіло — зовсім лице ідіота.

— Ви хочете сказати, що не треба викликати лікаря?

— Так! Він не потрібний, — почувся могильний голос.

— Але ж, сер Кліфорд, ви — хворі, і я не смію брати на себе відповідальність. Я мушу послати по доктора, інакше скажуть — винна я.

Пауза, тоді знову глухий голос:

— Я не хворий. Моя дружина не вернеться. — Так ніби говорив привид.

— Не вернеться? Ви маєте на увазі її світлість? — Місіс Болтон підступила ближче до ніжка. — О, не вірте. Можете не сумніватися, її світлість повернеться.

Привид на ліжку не змінив свого виразу, але посунув до неї листа.

— Прочитайте! — сказав могильний голос.

— Якщо це лист від її світлості, я певна, її світлості не хотілося б, щоб я читала її листа до вас, сер Кліфорд. Якщо хочете, скажіть мені, що вона пише.

— Прочитайте! — повторив голос.

— Ну, якщо я мушу, то тільки з вашого наказу, сер Кліфорд, — сказала вона.

І вона прочитала лист.

— Ну, я дивуюся її світлості, — сказала вона. — Вона так щиро обіцяла повернутися.

Здається, на обличчі в ліжку вираз дикого, але непорушного розпачу поглибився. Місіс Болтон глянула на нього й занепокоїлася. Вона знала, чого слід боятися — чоловічої істерії. Доглядаючи солдатів, вона набралася деяких знань про цю дуже неприємну хворобу.

Її трохи роздратував сер Кліфорд. Будь-який чоловік, якщо він при своєму розумі, мав би здогадатися, що його дружина закохана в когось іншого і збирається його кинути. Вона навіть була впевнена, що сер Кліфорд внутрішньо цілком це усвідомлював, хоча не бажав собі в цьому признатися. Якби він визнав це і приготував себе до цього, або якби визнав це й активно боровся з дружиною, щоб попередити такий фінал, тоді б це було по-чоловічому. Але ж ні! Він знав, однак весь час намагався вмовити себе, що це не так. Він відчував, як чорт крутить хвостом, а прикидався, ніби йому всміхаються ангели. Цей стан лицемірства викликав тепер кризу лицемірства, розлад, який був формою божевілля. "Так вийшло, — думала вона потай з неприязню до нього, — тому що він завжди думає про себе. Він так заглиблений у своє власне безсмертне єство, що коли його спостигне справжній удар, він буде наче мумія, замотана в свої бандажі. Глянь на нього!"

Істерія річ небезпечна, а вона була медична сестра: її обов'язок вимагав припинити істерію. Всяка спроба пробудити його чоловічу сутність і гордість тільки пошкодила б йому, тому що його чоловіча сутність умерла тимчасово, якщо не остаточно. Він тільки звиватиметься дедалі млявіше, немов хробак, і схибнеться ще дужче.

Зоставалось одне — примусити його шкодувати себе. Як дама у вірші Тенісона, він мав плакати, інакше — смерть<sup>[43]</sup>.

Тому місіс Болтон заплакала перша. Вона затулила обличчя долонями й стала коротко нестямно схлипувати. "Ніколи не чекала такого від її світлості, ніколи!" Вона плакала, раптом згадавши все своє давнє горе й почуття розпуки, проливаючи сльози з приводу власного гіркого нещастя, її сльози були досить ширі, адже вона мала чого плакати.

Кліффорд подумав про те, як його зрадила жінка — Коні, і заразився горем, сльози наповнили його очі і потекли по щоках. Він оплакував себе. Як тільки місіс Болтон побачила сльози на його блідому обличчі, вона поспішила витерти власні вологі щоки хусточкою і притулилася до нього.

— Не побивайтеся, сер Кліффорд! — вона сказала, переповнена почуттями. — Не побивайтеся, не треба, ви тільки собі зробите гірше!

Зненацька його тіло здригнулося від внутрішнього мовчазного схлипу. І сльози побігли скоріше. Вона накрила долонею його руку, і в неї знову потекли сльози. Знову по ньому пройшов дроз, немовби конвульсія, і вона поклала йому руку на плече.

— Ну, ну! Ну, ну! Не хвилюйтеся, не треба! Не хвилюйтеся! — вона благала його, хоч її так само заливали сльози. І вона пригорнула його до себе, і обвила руками його широкі плечі, а він поклав їй голову на груди і схлипував, його широкі плечі тряслися й надималися, а вона ніжно гладила його попелясто-русе волосся і примовляла:

— Ну! Ну! Ну! Ну, годі! Ну, годі! Не зважайте! Не зважайте!

І він обхопив її руками і пригорнувся до неї, мов дитина, змочуючи сльозами нагрудник її накрохмаленого білого фартушка і перед її світлого голубого бавовняного плаття. Нарешті він дав собі волю.

Отже, нарешті вона поцілувала його і, гойдаючи його на своїх грудях, потай примовляла собі: "О, сер Кліффорд! О високородні й могутні Чатерлеї! Ось до чого ви докотилися!" Нарешті він навіть заснув, як дитина. І вона відчула втому й пішла до своєї кімнати, де сміялася й плакала одночасно від власної істерії. Це так сміхотворно! Це так жахливо! Який фінал! Яка ганьба! І водночас усе так сумно!

Після того Кліффорд тримався з місіс Болтон, наче дитина. Брав її за руку, клав їй голову на груди, і коли вона якось легко поцілувала його, він сказав: "Так! Поцілуйте мене! Поцілуйте мене!" І коли вона намилювала губкою його велике біле тіло, він говорив те ж саме: "Поцілуйте мене!" — і вона легко цілувала його тіло, будь-куди, напівжартівливо.

І він лежав з чудним, безтямним виразом, як дитина, з якоюсь дитячою здивованістю. Втуплювався в неї широкими дитячими очима — розслаблювався в поклонінні мадонні. З його боку це було суще розслаблення, коли все чоловіче в ньому зникало і верталось назад до дитинності, насправді збоченої. А тоді він клав руку їй на груди, і мацав її лоно, і збуджено цілував їх, це було збочене збудження чоловіки, оберненого на дитину.

Місіс Болтон почувалася водночас збентеженою й присоромленою, їй це подобалося і водночас було неприємно. Однак вона ніколи не відштовхувала й не відпихала його. І вони доходили ближчої фізичної інтимності, інтимності збочення,

коли його, дитину, вражала очевидна відвертість і очевидне зачудування, яке майже скидалося на релігійний екстаз: збочене й дослівне тлумачення вислову: "Аж поки ви знову станете як діти". А вона була Magna Mater<sup>[44]</sup>, повна сил і потенції, яка повністю підкорила своїй волі й владі великого русявого хлопчика — мужчину.

Найдивовижніше, що цей хлопчик — мужчина, яким тепер став Кліфорд і яким ставав протягом багатьох років, відколи народився на світ, виявився значно метикуватішим і кмітливішим за справжнього мужчину раніших часів. Цей розбещений хлопчик — мужчина був тепер справжнім бізнесменом; коли доходило до діла, він ставав абсолютним мужчиною, гострим, як лезо, твердим, мов шматок заліза. Коли він виходив на люди, влаштовуючи свої справи і "налагоджуючи" свої вугільні копальні, в ньому прокидалася майже неприродна сила, твердість і тяжкий вбивчий кулак. Так ніби проституція з Magna Mater давала йому змогу прозирнути в справи матеріального бізнесу і наділяла якоюсь надзвичайною, нелюдською силою. Борсання у власних почуттях, цілковите зниження чоловічого начала, здається, давало йому другу натуру, майже уявну, здібну до бізнесу. В бізнесі він виявляв нелюдські здібності.

І це був тріумф місіс Болтон. "Які він робить успіхи! — вона потай говорила собі гордо. І це моїх рук справа! Даю слово, він ніколи б не досяг цього з леді Чатерлей. Ця не з тих, що може просунути чоловіка вперед. Вона надто багато хоче для себе".

Водночас, у якомусь куточку своєї туманної жіночої душі, як вона зневажала й ненавиділа його! Він був для неї занепалим звіром, вертлявим монстром.

І, лікуючи його й допомагаючи йому з усіх сил, дець глибоко в найдальшому куточку своєї прадавньої здорової жіночості, вона зневажала його з диким і безмежним презирством. Найпростіший волоцюга кращий за нього.

Його поведінка по відношенню до Коні дивувала. Він наполягав на новій зустрічі. Більше того, він наполягав, щоб вона приїхала до Регбі. Останнього він домагався абсолютно й непохитно. Коні обіцяла повернутися до Регбі, до того ж щиро.

— Але яка від цього користь? — питала місіс Болтон. — Хіба не можна відпустити її і звільнитися від неї?

— Ні! Вона пообіцяла вернутися і мусить приїхати.

Місіс Болтон більше з ним не сперечалася. Вона знала, з ким має справу.

"Не маю потреби говорити, яке враження на мене справив твій лист, — писав він до Коні в Лондон. — Можливо, якщо захочеш, ти зможеш це уявити, хоча, безперечно, заради мене ти не напружуватимеш уяви.

Можу у відповідь сказати тільки одне — перед тим, як щось робити, я маю побачити тебе особисто, тут, у Регбі. Ти щиро пообіцяла приїхати назад до Регбі, і я вимагаю виконати цю обіцянку. Я ні в що не вірю й нічого не розумію, доки не побачу тебе особисто, тут, за нормальних обставин. Не маю потреби говорити, що тут ніхто нічого не підозрює, тому твоє повернення сприймуть цілком нормально. А коли після нашої розмови ти відчуватимеш, що твоє рішення несхитне, безперечно, ми зможемо дійти згоди".

Коні показала листа Мелорзу.



— Він хоче почати мститися тобі, — сказав він, повертаючи листа.

Коні мовчала. Її трохи здивувало відкриття, що вона боїться Кліфорда. Вона боялася наближатися до нього. Боялася його, наче небезпечного зла.

— Що мені робити? — запитала вона.

— Нічого, якщо ти не хочеш нічого робити.

Вона написала відповідь, намагаючись вмовити Кліфорда. Він відповів: "Якщо ти тепер не приїдеш до Регбі, я вважатиму, що ти повернешся в майбутньому, і діятиму відповідно. Я стоятиму на своєму й чекатиму на тебе тут хоч би й п'ятдесят років".

Вона злякалася. Це була прихована погроза. Вона не сумнівалася, що він дотримається обіцянки. Він не дасть їй розлучення, і дитина вважатиметься його, якщо вона не знайде інших способів довести її позашлюбність.

Після деяких тривог і хвилювань вона вирішила поїхати у Регбі. Гілда мала поїхати з нею. Вона написала про це Кліфордові. Він відповів: "Я не запрошую твою сестру, але й на двері їй не вкажу. Не маю сумніву, вона сприяла тому, що ти зрадила свої обов'язки й уникаєш відповідальності, тому не сподівайся, що я радітиму нашій зустрічі".

Вони поїхали у Регбі. Коли прибули, Кліфорда не було. Їх прийняла місіс Болтон.

— О, ваша світлість, як ми й сподівалися, ви, на щастя, повернулися, правда? — сказала вона.

— Ні, неправда, — відказала Коні. Отож ця жінка все знала! Що знають чи що підозрюють інші слуги?

Вона зайшла в дім, який тепер ненавиділа всіма фібрами своєї душі. Велика безладна будівля здавалася їй зловісною, просто загрозливою. Вона більше не була її господинею, вона стала її жертвою.

— Я тут довго не витримаю, — злякано прошепотіла вона Гілді.

І для неї стало мукою повернення до власної спальні, повернення у володіння, так наче нічого не трапилося. Вона ненавиділа кожную хвилину в стінах Регбі.

Вони не зустріли Кліфорда, аж доки зійшли вниз обідати. Він був у костюмі, в чорній краватці, досить стриманий, істинний джентльмен вищого ґатунку. Під час трапези він поводився зразково ввічливо і підтримував ввічливу розмову, але все це, здавалося, мало на собі печать безумства.

— Що відомо слугам? — запитала Коні, коли служниця вийшла з кімнати.

. — Про твої наміри? Нічого взагалі.

— Але ж місіс Болтон знає. Він змінився в лиці.

— Місіс Болтон не зовсім належить до слуг, — сказав він.

— О, не маю нічого проти.

Напруга тривала, доки подали каву, коли Гілда сказала, що піде в свою кімнату.

Коли вона вийшла, Кліфорд з Коні сиділи мовчки. Ніхто не хотів починати розмову. Коні раділа, що він не стає в трагічну позу, краще хай зберігає гордовиту зверхність. Вона просто сиділа мовчки й роздивлялася свої руки.

— Гадаю, тебе не мучить сумління, що ти порушила своє слово? — сказав він

нарешті.

— Нічого не можу вдіяти, — пробурмотіла вона.

Але якщо ти не можеш, тоді хто може?

— Думаю, ніхто.

Він глянув на неї з холодною люттю. Він звик до неї. Вона була немовби вмурована в його волю. Як вона посміла поставати проти нього і руйнувати основу його щоденного існування? Як вона сміла спричинити цей розлад його особистості?

— І заради чого ти все хочеш знищити? — наполягав він.

— Кохання! — сказала вона. Найкраще Вирікати банальні істини.

— Кохання до Данкена Форбса? Але коли ми з тобою познайомилися, ти тоді не вважала його вартим уваги. Ти хочеш сказати, буцімто тепер любиш його дужче за всіх на світі?

— Людина міняється, — сказала вона.

— Можливо! Можливо, ти маєш право на примхи. Але тобі все ж доведеться переконати мене, що твоє рішення не легковажне. Я просто не вірю в твоє кохання до Данкена Форбса.

— А чому тобі в нього вірити? Ти маєш тільки дати мені розлучення, а не вірити в мої почуття.

— А чому мені давати тобі розлучення?

— Тому що я більше не хочу тут жити. І ти насправді не хочеш мене.

— Пробач! Я не змінився. Як на мене, поки ти моя дружина, я б хотів, щоб ти жила під моїм дахом у гідності й спокої. Відкидаючи особисті почуття — а для мене вони багато важать, — запевняю тебе, мені дуже гірко, коли ламається цей порядок життя тут, у Регбі, коли руйнується пристойне коло щоденного життя просто з якоїсь твоєї примхи.

Помовчавши, вона сказала:

— Не можу нічим зарадити. Я мушу піти. Мабуть, у мене буде дитина.

Хвилину він мовчав.

— І ти хочеш піти заради дитини? — запитав він нарешті.

Вона кивнула.

— Але чому? Хіба Данкен Форбс так прагне мати спадкоємця?

— Звичайно, більше ніж прагнув би ти на його місці, — сказала вона.

— Справді? Але люблю свою дружину й не бачу причини відпускати її. Якщо вона хоче народити дитину під моїм дахом, ласкаво просимо, і дитину так само ласкаво просимо, за умови збереження пристойності й порядку життя. Невже ти хочеш сказати, ніби Данкен Форбс має на тебе більший вплив? Не вірю.

Пауза.

— Але хіба ти не бачиш, — сказала Коні, — я мушу піти від тебе і мушу жити з мужчиною, якого люблю.

— Ні, не бачу! Я й пенса не дам за твою любов і за того, кого ти любиш. Не вірю я в такі штучки.

— Але, бачиш, це правда.

— Правда? Люба моя пані, ти надто розумна, запевняю тебе, щоб повірити у свою любов до Данкена Форбса. Повір мені, навіть тепер я насправді подобаюся тобі більше. То чому ж мені купуватися на такі дурущі!

Вона відчула, що тут він має рацію. Відчула, що більше не здатна брехати.

Тому що насправді я люблю не Данкена, сказала вона, прикипівши до нього поглядом. — Ми тільки говоримо, ніби це Данкен, щоб зберегти твої почуття.

— Зберегти мої почуття?

— Так! Тому що насправді я люблю — і це примусить тебе зненавидіти мене — містера Мелорза, який був нашим єгерем.

Якби Кліфорд міг підскочити з крісла, він би підскочив. Його обличчя пожовкло, очі викотилися від розпуки.

Потім він відкинувся в кріслі й, задихаючись, втупив погляд у стелю.

Зрештою випростався.

— Ти хочеш сказати, це правда? — запитав він пригнічено.

— Так! Ти знаєш, що так.

— І коли ти з ним почала?

— Весною.

Він мовчав, наче звір у пастці.

— І це ти була тоді у спальні його будинку? Отже, внутрішньо він весь час знав.

— Так!

Він нахилився вперед у кріслі і дивився на неї, мов звір, загнаний у кут.

— Милий Боже, тебе треба було б змести з лиця землі!

— Чому? — вона вигукнула тихо. Та він, здається, не чув.

— Цей покидьок! Цей самовпевнений тюхтій! Цей нікчемний хам! Іти тягалася з ним, будучи тут, з одним із моїх слуг! О Боже, о Боже, хіба існує межа звірячій ницості жінки!

Як вона й сподівалася, він утратив тяму від гніву.

— І ти хочеш сказати, що хочеш мати дитину від такого хама!

— Так, збираюся.

— Ти збираєшся! Тобто, ти певна! Скільки часу ти певна?

— З червня.

Він утратив мову, і на обличчі його знову з'явився чудний безтямний вираз дитини.

— Дивуюся, — нарешті сказав він, — що дозволено народжувати таких істот, як ти.

— Яких істот? — запитала вона.

Він люто глянув на неї, не відповідаючи. Для нього було незбагненно, що факт існування Мелорза може бути зв'язаний з його власним життям. Це була гостра, невимовна, безсила ненависть.

— І ти хочеш сказати, що одружишся з ним? І носитимеш його нікчемне ім'я? — запитав він через якийсь час.

— Так, саме цього я прагну. Він знову наче онімів.

— Так! — нарешті вимовив він. — Це доводить те, що я завжди про тебе думав — ти ненормальна, ти не при своєму глузді. Ти одна з тих напівбожевільних, збочених жінок, які прагнуть розпусти, *nostalgie de la boue*<sup>[45]</sup>.

І раптом він став моралістом, почав тужливо моралізувати, вважаючи себе втіленням добра, а людей, таких як Коні й Мелорз, — втіленням бруду й зла. Він наче розчинився в своєму німбі.

— Отже, хіба ти не бачиш, що краще нам розлучитись і покінчити з цим? — запитала вона.

— Ні! Ти можеш їхати куди завгодно, але я не дам тобі розлучення, — сказав він, як ідіот.

— Але чому?

Він мовчав від безсилої впертості.

— Ти навіть дозволиш, щоб дитина офіційно вважалася твоєю і твоїм спадкоємцем? — запитала вона.

— Мене не цікавить дитина.

Але якщо це буде хлопчик, офіційно він вважатиметься твоїм сином, він успадкує титул і Регбі.

— Мене це не обходить, — сказав він.

— Але тебе повинно обходити! Якщо мені вдасться, я намагатимуся, щоб дитина офіційно не була твоєю. Краще вона буде позашлюбна й моя, якщо вона не може бути Мелорзовою.

— Роби, як хочеш.

Він був незворушний.

— І ти не даси мені розлучення? — запитала вона. — Ти можеш використати Данкена, як привід! Немає потреби виносити на люди справжню причину. Данкен не заперечує.

— Я ніколи не дам тобі розлучення, — він сказав, наче забиваючи цвях.

— Але чому? Тому що я прошу?

— Тому що я йду за своїми схильностями і не маю бажання.

Все марно. Вона пішла нагору і розповіла Гілді.

— Краще поїдемо завтра, — сказала Гілда, — і дамо йому отямитися.

Отож Коні півночі пакувала свої особисті речі. Зранку, не попереджаючи Кліфорда, вона відправила свій багаж на станцію. Вона вирішила зустрітись з ним перед ланчем, тільки щоб попрощатися.

Але вона поговорила з місіс Болтон.

— Я хочу попрощатися з вами, місіс Болтон. Ви знаєте, чому, але я вірю, що не будете говорити про це.

— О, можете покластися на мене, ваша світлість, хоча для нас це сумний удар, справді. Та я надіюся, ви будете щасливі з іншим джентльменом.

— З іншим джентльменом! Це — містер Мелорз, і я люблю його. Сер Кліфорд знає. Але нікому нічого не кажіть. І якщо одного дня ви відчуєте, що сер Кліфорд згоден

розлучитися зі мною, дайте мені знати, добре? Я хочу по-справжньому одружитися з чоловіком, якого кохаю.

— Впевнена, так і вийде, моя леді. О, ви можете покластися на мене. Я вірно служитиму серу Кліфордові і вірно служитиму вам, адже бачу, що кожен з вас по-своєму має рацію.

— Дякую! Послухайте! Я хочу вам подарувати оце... Можна?

Отож Коні ще раз покинула Регбі і поїхала з Гілдою до Шотландії. Мелорз поїхав у село і найнявся працювати. Ідея полягала в тому, щоб він при можливості домігся свого розлучення, незалежно від того, доможеться Коні свого чи ні. Тому він шість місяців збирався працювати на фермі, щоб у майбутньому вони з Коні завели власну маленьку ферму, в яку він зможе вкладати свою енергію. Адже йому треба виконувати якусь роботу, навіть важку роботу, щоб заробляти на прожиття, незалежно від її капіталів.

Отож їм доведеться чекати до весни, коли народиться дитина, коли знову почнеться літо.

### ***Грендж-фарм Олд Гінор, 29 вересня***

"Я влаштувався сюди завдяки протекції: мені допоміг мій знайомий по армії Річардс, інженер компанії. Ця ферма належить вугледобувній компанії Батлера і Смітема, тут вирощують сіно й овес для коней, які працюють на шахтах; це не приватна ферма. Та вони тримають корів і свиней і всяку всячину, і я заробляю як робітник тридцять шилінгів на тиждень. Ровлі, фермер, доручає мені найрізноманітніші справи, щоб до Великодня я навчився робити якнайбільше всякої роботи. Про Бертю нічого не чути. Не маю уявлення, чому вона не з'явилася на суді, де вона або чим займається. Та якщо я сидітиму тихо до березня, думаю, що стану вільним. І не турбуйся про сера Кліфорда. Настане день, коли він захоче тебе позбутися. Якщо він дасть тобі спокій, це — доля.

Я знайшов помешкання в одному старому котеджі, дуже пристойному, в Енджін-роу. Господар — машиніст із Гай Парку, високий, бородатий, і саме святенництво. Жінка його схожа на пташку і любить все вельможне, весь час торочить про королівську Англію і за кожним словом вставляє "з вашої ласки"! Та під час війни вони втратили єдиного сина, і це утворило в них якусь порожнечу, є ще довготелеса, незграбна дівчина — дочка, що вчиться на шкільну вчительку, і я часом допомагаю їй з уроками, отож ми живемо майже по-сімейному. Але вони дуже порядні люди і ставляться до мене дуже добре. Гадаю, про мене дбають більше, ніж про тебе.

Мені до вподоби фермерська праця. Вона не надихає, але я й не потребую натхнення. Я звик до коней і до корів, хоча вони дуже жіночі, але мене заспокоюють. Коли я сиджу, притулившись головою до коров'ячого боку, і дою, то відчуваю велику втіху. У них є шість нічогеньких корів герфордської породи. Овес уже скошили, і мені подобалося жнивувати, попри зболені руки і постійний дощ. На людей я особливо не зважаю, та цілком зжився з ними. Багато речей можна просто ігнорувати.

Шахти працюють погано, це, як і Тевершел, вугільний район, тільки гарніший. Часом я сиджу у "Велінгтоні" і розмовляю з чоловіками. Вони багато бурчать, але не

збираються нічого міняти. Як кажуть, у шахтарів з Нотс-Дербі серце золоте. Але руки у них, мабуть, з низькопробного металу, бо нікому вони не потрібні. Вони мені подобаються, та не дуже мене тішать, бракує духу старих бойових півнів. Вони багато говорять про націоналізм, націоналізацію королівської власності, націоналізацію всієї промисловості. Та не можна націоналізувати вугілля і залишити всі інші галузі промисловості по-старому. Говорять про нове застосування вугілля, чого домагається сер Кліфорд. Воно може виправдати себе в тому чи іншому місці, але, сумніваюся, щоб загалом дало користь. Хоч що роби, а мусиш його продавати. Люди дуже апатичні. Вони відчують, що весь цей клятий світ приречений, і я так само в це вірю. І вони приречені разом з ним. Дехто з молодих базикає про те, щоб установити радянську владу, та в них мало переконливості. Ні в чому немає переконливості, тільки в тому, що все — безлад і прірва. Навіть за радянської влади треба продавати вугілля, а в цьому — проблема.

Ми наплодили велике промислове населення, і тепер його треба годувати, тому вся ця чортова вистава має якось тягтися. Тепер жінки говорять значно більше за чоловіків, і на вигляд вони значно впевненіші. Чоловіки безвольні, вони десь відчують приреченість і поводяться так, ніби нічого не вдієш. Отож, незважаючи на всі балачки, ніхто не знає, що треба робити. Молоді дуріють від того, що не мають грошей погуляти. Усе їхнє життя залежить від витрачання грошей, а тепер у них немає грошей на витрати. Така наша цивілізація і наша освіта — виховай народ, щоб він залежав цілковито від витрачених грошей, а тоді не дай грошей. Шахти працюють два — два з половиною дні на тиждень, і немає надії на покращення, навіть узимку. Це означає, що чоловік годує сім'ю за двадцять п'ять чи тридцять шилінгів. Найбільше казяться жінки. Але в наш час вони казяться через гроші.

Якби можна було сказати їм, що жити й витрачати гроші — не одне й те ж саме! Та немає ради. Якби їх тільки виховували для того, щоб жити, замість того, щоб заробляти й витрачати, вони б чудово справлялися на двадцять п'ять шилінгів. Якби чоловіки носили червоні штани, як я колись говорив, вони б не думали так багато про гроші, якби вони могли танцювати, і стрибати, і скакати, і співати, і чепуритися, і бути гарними, тоді їм би вистачило зовсім небагато грошей. І тішити жінок, і самим тішитися жінками, їм треба навчитися бути голими й красивими, і співати хором, і танцювати старі групові танці, і різьбити стільці, на яких вони сидять, і вишивати власні емблеми. Тоді вони не потребуватимуть грошей. І це єдиний шлях розв'язати індустріальну проблему — навчити людей жити, і жити в красі, без потреби витрачати гроші. Але цього не зробиш. Тепер їхні уми нагадують дороги з одностороннім рухом. І масам народу навіть не варт намагатися думати, адже вони не здатні! Їм треба стати живими і жвавими і визнати великого бога Пана. Для нас це вічний єдиний великий Бог. Хто захоче, може сповідувати вищі культу. Але нехай маси завжди залишаються язичниками.

Але шахтарі не язичники, зовсім ні. Це сумна наволоч, мертвий натовп людей, мертвий для своїх жінок, мертвий для життя. Молодші гасають на мотоциклах зі своїми

дівчатами, а при нагоді танцюють під джаз. Та вони цілком мертві. І вимагають грошей. Гроші отруюють тебе, коли їх маєш, і ти вмираєш з голоду, коли їх не маєш.

Впевнений, тобі все це набридло. Та я й сам не хочу товкти одне й те ж саме, і зі мною нічого не відбувається. Я не люблю надто багато думати про тебе, в голові від цього сама плутанина. Та, звичайно, я живу тепер тільки заради того, щоб ми з тобою були разом. Насправді я боюся. Я відчуваю в повітрі чорта, і він спробує завадити нам. Або не чорт, а мамона, що, врешті, на мою думку, збігається з масовою волею людей, які прагнуть грошей і ненавидять життя. Тобто я бачу в повітрі великі загребущі білі руки, які хочуть схопити за горло кожного, хто спробує жити, жити, незважаючи на гроші, і витиснути з нього життя. Насуваються погані часи. Хлопці, насуваються погані часи! Якщо все так піде далі, в майбутньому для цих індустріальних мас не залишиться нічого, тільки смерть і знищення. Я відчуваю, що в мені наче хлюпає вода, а ти збираєшся народити від мене дитину. Та не журися. Всі погані часи, які вже минулися, не заморозили квітку крокіса і навіть любов жінки. Отож вони неспроможні знищити ні моє бажання до тебе, ні маленький вогник, що жевріє між нами. Для мене тепер це єдина реальність світу. У мене немає друзів, немає близьких друзів. Тільки ти. І тепер маленький вогник — єдине, про що я турбуюся на цьому світі. Та ще дитина, але це справа другорядна. А моя Трійця — вогник з трьома язичками, що горить між нами. Стара Трійця — це не те. Я і Бог — це звучить дещо піднесено. Але маленький розтроєний вогник між тобою і мною — це саме воно! І цим я живу і буду жити, не звертаючи жодної уваги на Кліффордів і Берт, вугільні компанії, уряди й оскаженілі від грошей натовпи народу.

Тому я не люблю тепер думати про тебе. Це мене тільки мордує і не приносить радості. Я не хочу, щоб ти була від мене далеко. Та коли я почну терзатися, то часом щось втрачаю. Терпіння, завжди терпіння. Це моя сорокова зима. Я ледве витримував усі попередні зими. Але цієї зими я припаду до мого розтроєного вогника і втішатимуся деяким спокоєм. І не дам іншим задмухати його. Я вірю у вищу таємницю, яка не дає загинути навіть квітці крокіса. І якщо ти в Шотландії, а я — в центрі Англії і не можу обхопити тебе руками і стиснути тебе ногами, все ж я маю щось від тебе. Моя душа м'яко тріпотить з тобою на маленькому святому вогнику, як спокій любові. Ми своїми тілами розпалили вогонь. Навіть квіти народжуються до життя між сонцем і землею. Але це делікатна штука і вимагає терпіння і довгої перерви.

Отож тепер я люблю цнотливість, тому що — це спокій, який приходить від тілесної любові. Тепер мені подобається бути цнотливим. Я люблю це, як підсніжники люблять сніг. Я люблю цю цнотливість — мирну перерву в нашому тілесному коханні, підсніжник розлученого білого вогню. І коли прийде справжня весна, коли настане наше правдиве злиття, тоді ми зможемо викресати маленький вогник, блискучий і жовтий. Але не тепер, ще ні! Тепер час для цноти, так добре бути цнотливим, наче річка холодної води протікає в моєму серці. Я люблю цнотливість, яка тепер протікає між нами. Це як свіжа вода чи дощ. Як чоловіки можуть невтомно ходити на зальоти! Яка це мука бути Дон Жуаном, нездатним докохатися до мироутворення і, поки горить

маленький вогник, відчувати свою цнотливість у моменти остудження, наче ти десь біля річки.

От стільки слів, тому що не можу доторкнутися до тебе. Якби я міг спати, обхопивши тебе руками, чорнило б засохло в чорнильниці. Ми могли б бути цнотливими поряд, так само як могли б любитися разом. Та нам треба побути якийсь час окремо, і, думаю, це справді найрозумніший вихід. Тільки б мати певність.

Не бійся, не бійся, ми не втомилися. Ми справді віримо в маленький вогник, в безіменного бога, який захищає його від вітру. Тут, поряд зі мною, — справді, так багато від тебе, біда тільки, що не все.

Не бійся щодо сера Кліфорда. Якщо від нього не буде новин, не бійся. Він нічого не може тобі зробити. Почекай, він нарешті захоче тебе позбутися, викинути тебе геть. А якщо не захоче, ми зможемо вберегтися від нього. Але він захоче. Врешті він захоче виплюнути тебе, бо ти зав'язнеш йому на зубах.

Тепер я ніяк не можу припинити писати тобі.

Та ми здебільшого разом і повинні цим жити і спрямовувати наші шляхи до швидкої зустрічі. Джон Томас каже "на добраніч" леді Джейн, трохи похнюплено, але з надією в серці".

## Примітки

### 1

Співочий птах (*нім.*). — Тут і далі примітки перекладача.

### 2

Тут пройшла любов (*фр.*).

### 3

Від яйця (*лат.*), буквально — одвічно.

### 4

Персонаж казки Люїса Керола "Аліса в країні чудес".

### 5

Ботомлі Гораціо Вільям (1860—1933) — англійський видавець і власник газет. Проповідував ура-патріотизм.



**6**

Незрівнянний (*лат.*).

**7**

Речовий доказ (*лат.*).

**8**

Напівсвіт (*фр.*).

**9**

"Велетенська надія перетнула землю" (*фр.*).

**10**

Жертва війни (*фр.*)

**11**

З кафедри (*фр.*).

**12**

Етап (*фр.*).

**13**

Це інша справа (*фр.*).

**14**

Крик душі (*фр.*).

**15**

Початок вірша Джона Кітса "Ода грецькій вазі".

**16**

"Б'ю!" (*фр.*)

**17**

*Гаскел Елізабет (1810—1865), Джордж Еліот, справжнє ім'я Мері Ен Еванс*

(1819-1880) і *Мітфорд Мері Расел* (1787-1855) — англійські письменниці.

## 18

"Танцювальна зала" (*фр.*)

## 19

Ленсірз Е. (1802-1873) — англійський художник-аніمالіст.

## 20

Хант В. Г. (1827-1910) — англійський художник-прерафаеліт.

## 21

Лідо — острів, на якому розташований центр Венеції.

## 22

Північний вокзал (*фр.*)

## 23

Том Джонс — герой роману Генрі Філдінга (1707-1754) "Історія Тома Джонса, знайди" (1749).

## 24

"Роман про Троянду" — французька куртуазна поезія XIII століття.

## 25

Дуже серйозно (*фр.*).

## 26

Дуже несерйозно (*фр.*).

## 27

В. Шекспір. "Юлій Цезар" (дія 1, сцена 2). Переклад В. Мисика.

## 28

Хліба й видовищ (*латин.*).

## 29

Дещо перефразована цитата з вірша Волта Вітмена "О Капітан! Мій Капітан".

## 30

Жива картина (*фр.*).

## 31

Чесць зобов'язує! (*фр.*)

## 32

На війні, як на війні (*фр.*).

## 33

Смажений (*фр.*)

## 34

Зоря Діжона (*фр.*).

## 35

Тебе, Господи, славимо (*латин.*).

## 36

Абеляр та Елоїза — герої легендарної любовної історії дванадцятого століття.

## 37

Тіло для втіхи (*фр.*).

## 38

Лідо — венеціанське узбережжя.

## 39

Площа (*ит.*). Мається на увазі центральна площа Венеції — площа Святого Марка.

## 40

Чистому натуральному вигляді (*латин.*).

## 41

Нечистому натуральному вигляді (*латин.*)

## 42

Вагон-люкс (*фр.*).

## 43

Очевидно, мається на увазі вірш А. Тенісона "Маріана"

## 44

Велика мати (*латин.*).

## 45

Ностальгія за брудом (*фр.*)

*Переклад Соломії Павличко*